

Latvijas Universitāte
Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte

Kristīne Āboliņa

**LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS
ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES
KRITĒRIJI**

Promocijas darbs

Rīga, 2005

Latvijas Universitāte
Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte
Vides zinātnes nodaļa

Kristīne Āboliņa

**LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS
ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES
KRITĒRIJI**

Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības novērtēšanas iespējas

Promocijas darbs
vides zinātnes nozarē, vides pārvaldības apakšnozarē

Rīga, 2005

Promocijas darbs izstrādāts **Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Vides zinātnes nodaļā** laikā no 1997. līdz 2004. gadam.

Darba raksturs: promocijas darbs (disertācija) vides zinātnes nozarē vides pārvaldības apakšnozarē.

Darba vadītājs: profesors **Māris Kļaviņš** (Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte)

Darba recenzenti: Profesors **Oļģerts Nikodemus** (Latvijas Universitāte)
Profesore **Baiba Rivža** (Latvijas Lauksaimniecības
Universitāte)

Asociētais profesors **Andris Spricis** (Latvijas Universitāte)

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Universitātes paplašinātajā Ģeogrāfijas nozares promocijas padomes sēdē 2005. gada 27. jūnijā pulksten 9.00 LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē, Alberta ielā 10.

Ar promocijas darbu var iepazīties:

Latvijas Universitātes Zinātniskajā bibliotēkā Kalpaka bulvārī 4, Rīgā;
Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā Lielvārdes ielā 4, Rīgā.

Padomes priekšsēdētājs:

Profesors Em. Guntis Eberhards

Padomes sekretāre:

Asoc. prof. Zaiga Krišjāne

SATURS

Ievads

Darba aktualitāte	6
Darba mērķis	7
Darba uzdevumi	7
Pētījumu materiāls un metodes	7
Darba novitāte	12
Pētījumu rezultātu aprobācija	13
Publicēto zinātnisko rakstu bibliogrāfija	15
Svarīgāko terminu skaidrojums	16

Darba saturs izklāsts

1. Līdzsvarotas attīstības nepieciešamība, būtība un raksturs	19
1.1. Līdzsvarotas attīstības koncepcijas rašanās vēsture	19
1.2. Līdzsvarotas attīstības koncepcijas būtība	21
1.3. Līdzsvarotas attīstības pamatprincipi	22
1.4. Līdzsvarotas attīstības un tās pētniecības procesa virzība	26
1.5. Latvijas līdzsvarotas attīstības procesa gaita	29
2. Pilsētu līdzsvarota attīstība	35
2.1. Pilsētas līdzsvarotas attīstības būtība	35
2.2. Pilsētu pārvaldes procesa loma līdzsvarotības nodrošināšanai	37
2.3. Eiropas pilsētu rīcības līdzsvarotas attīstības sekmēšanai	39
2.4. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības gaita	43
3. Līdzsvarotas attīstības rādītāji, to funkcijas un īpašības	45
3.1. Rādītāju definīcija	45
3.2. Rādītāju īpašības un funkcijas	46
3.3. Līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanās	48
3.4. Līdzsvarotas attīstības rādītāju un vides rādītāju atšķirības	49
3.5. Līdzsvarotas attīstības rādītāju piemēri	50
3.6. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izmantošanas problēmas	52
4. Latvijas pilsētu – Jelgavas, Jūrmalas, Rēzeknes un Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanas iespēju analīze	54
4.1. Tēmu izvēles pamatojums transporta un dabas pamatnes jomā Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības novērtējumam	54

4.2. Jelgavas, Jūrmalas, Rēzeknes un Rīgas attīstības plānu izvērtējums transporta un dabas pamatnes jomā	55
4.3. Transporta un dabas pamatnes līdzsvarotas attīstības novērtēšanai pieejamie rādītāji	58
5. Rīgas līdzsvarotas attīstības izvērtējums, izmantojot Eiropas vienotos rādītājus	59
5.1. Iedzīvotāju apmierinātība ar vietējo pašvaldību un pakalpojumiem tajā	60
5.2. Vietējā līmeņa ieguldījums globālo klimata pārmaiņu novēršanā	69
5.3. Pārvietošanās raksturojums un pasažieru transports	73
5.4. Sabiedrībai pieejamās atklātās teritorijas un pakalpojumi vietējā līmenī	78
5.5. Gaisa kvalitāte pilsētā	88
5.6. Bērnu pārvietošanās uz/no skolas	90
5.7. Vietējās pašvaldības un vietējā biznesa līdzsvarota vadība	94
5.8. Piesārņojums ar troksni	96
5.9. Līdzsvarota zemes lietošana pilsētā	99
5.10. Līdzsvarotību veicinošas preces	103
5.11. Līdzsvarotas attīstības aktualitātes Rīgā	106
6. Subsidiaritātes un sadarbības dimensijas vērtējums: iedzīvotāju un pārvaldes institūciju viedokļu analīze Mežaparka līdzsvarotai attīstībai	108
6.1. Mežaparka attīstības ietvari	109
6.2. Mežaparka iedzīvotāju un Rīgas pārvaldes institūciju viedokļu salīdzinājums par turpmāko Mežaparka attīstību	110
6.3. Rīgas attīstības mērķprogrammas un Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna īstenošanas iespēju izvērtējums	112
7. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji	114
7.1. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju nepieciešamība	114
7.2. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes posmi	116
7.3. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācijas rezultāti	116
7.3.1. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes procesa organizēšanas kritēriji	118
7.3.2. Līdzsvarotas attīstības potenciālo rādītāju pārbaudes kritēriji	120
7.3.3. Līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	122

7.3.4. Līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta lietošanas
organizēšanas kritēriji 124

7.3.5. Vēlamie uzlabojumi Eiropas vienoto rādītāju izmantošanai
Rīgā 126

8. Līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes 129

Secinājumi 133

Rekomendācijas 134

Anotācijas 149

Pateicība 151

Pielikumi

1. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācija, izmantojot Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītājus
2. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācija, izmantojot Eiropas vienotos rādītājus
3. Eiropas vienoto rādītāju iespējas atspoguļot Olborgas saistībās izvirzītās līdzsvarotas attīstības rekomendācijas pilsētām
4. Belažio principi un to atbilstība līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijiem

IEVADS

Darba aktualitāte

Vēlme paaugstināt sabiedrības labklājību un cilvēces kopskaita pieaugums ietekmē to, ka strauji pieaug resursu patēriņš un cilvēka ietekme uz vidi, kā rezultātā ir radusies vajadzība pēc jaunas izpratnes un jauniem risinājumiem, kā optimizēt sabiedrības attīstību, tās dinamiku un raksturu. Tradicionālie attīstības plānošanas principi paredzēja progresa sasniegšanu noteiktos, prioritāros sektoros, taču šāda pieeja, pirmkārt, ir izrādījusies neefektīva, un, otrkārt, ir radījusi attīstības tempu kavēšanu un pat sabiedrības un vides krīzi. Ilgtspējīgas un līdzsvarotas attīstības koncepcija ir alternatīva esošajiem sabiedrības attīstības modeļiem, un tās mērķis ir nodrošināt sabiedrības progresu, vienlaikus mazinot attīstības neviendabību un tās izraisītās nelabvēlīgās sekas. Pasaules valstu vadītāju sanāksmēs Riodežaneiro un Johannesburgā apspriestās attīstības vadlīnijas 21. gadsimtam, Eiropas Savienības Lisabonas stratēģija un Apvienoto nāciju organizācijas tūkstošgades mērķi ir tikai daži piemēri šai virzībai.

Pasaulē līdzsvarotas attīstības pielietojamība sabiedrības attīstības vadīšanai ir plaši pētīta. Arī Latvijā ir izteikta politiska gatavība izmantot līdzsvarotas attīstības koncepciju valsts attīstības plānošanā un vadībā. Vienlaikus nepieciešams atzīmēt to, ka Latvijā līdzsvarotas attīstības jomā ir salīdzinoši maz zinātnisko pētījumu, kas ir nepieciešami atbildīgai un racionālai valsts attīstības plānošanai un pārvaldei. Līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai ir būtiski izstrādāt pieejas un kritērijus attīstības rakstura vērtēšanai.

Tādēļ par pētījumu nozīmīgu uzdevumu var uzskatīt līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādi, kuri atspoguļotu attīstības pozitīvos aspektus, efektivitāti un negatīvās sekas, kā arī ļautu izvērtēt nepieciešamās izmaiņas darbībās.

Līdzsvarotas attīstības pētniecība ir īpaši nozīmīga tad, ja attīstības nodrošināšanā var tikt iesaistīti ievērojami resursi, kā arī iespējamā nelabvēlīgā ietekme var būt īpaši būtiska, piemēram, pilsētvidē.

Tā kā ir jāizprot likumsakarības, kas vada un ietekmē pilsētas attīstību, un jāprognozē iespējas šo procesu optimizēt, tad pilsētu līdzsvarotas attīstības un tās rādītāju izpēte ir aktuāla pētniecībai un attīstības plānošanai ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē.

Darba mērķis

Izvērtēt Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības novērtēšanas iespējas un izstrādāt kritērijus Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izveidošanai.

Darba uzdevumi

1. Raksturot līdzsvarotas attīstības procesu Latvijā.
2. Izvērtēt Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības aktualitātes.
3. Raksturot līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes pieejas.
4. Izanalizēt Latvijas lielāko pilsētu attīstības rādītāju izmantošanas iespējas līdzsvarotas attīstības novērtēšanā un plānošanā.
5. Izvērtēt Eiropas vienoto rādītāju izmantošanas iespējas Rīgas attīstības līdzsvarotības novērtēšanai.
6. Izstrādāt kritērijus Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanai.
7. Aprobēt kritērijus līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanai, izvērtējot atsevišķu līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu atbilstību šiem kritērijiem.

Pētījumu materiāls un metodes

Disertācijas pirmās, otrās un trešās sadaļas izstrādāšanā pārsvarā ir izmantota zinātniskās literatūras, publikāciju, dokumentu un interneta materiālu analīze. Visā darbā ir izmantota sistēmiska pieeja, kā arī autores novērojumi, tieši uztverot notikumus un procesus, ekspertes / dalībnieces statusā līdzdarbojoties dažāda līmeņa plānošanas procesos valstī, un piedaloties nevalstiskās organizācijas darbībā. Novērošanas metodes rezultāti ir izmantoti vērtējuma izstrādei par līdzsvarotas attīstības procesa raksturu.

Darba ceturtajā sadaļā, analizējot Latvijas pilsētu – Jelgavas, Jūrmalas, Rēzeknes un Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanas iespējas (Āboliņa un Zilāns 2002), pētījuma materiāls bija Jelgavas 1999. gadā, Jūrmalas 1995. gadā, Rēzeknes 1997. gadā un Rīgas 1995. gadā apstiprinātie attīstības plāni (Jūrmalas dome 1995; Jelgavas dome 1999; Rēzeknes dome 1997; Rīgas dome 1995a). Minētās pilsētas analīzei tika izvēlētas tādēļ, ka pētījuma laikā bija pieejami to attīstības plāni, turpretim Ventspilij, Liepājai un Daugavpilij tajā laikā tādi nebija

izstrādāti vai apstiprināti. Četrus republikas nozīmes pilsētu plānotā politika transporta un dabas pamatnes jomā tika analizēta, salīdzinot pilsētu attīstības plānos noteiktos mērķus, prioritātes un rīcības ar izvēlētiem pilsētu līdzsvarotās attīstības jautājumiem (2. tabula). Minēto pilsētu attīstības plānošanas, transporta un dabas pamatnes politikas analīzei tika izvēlēti pilsētu attīstības plāni tādēļ, ka tajos prioritātes ir atspoguļotas kopumā, vienotā sistēmā.

Lai pētītu pašvaldību darbības rezultativitāti plānu izpildē, tika analizēta pašvaldību ziņojumu par attīstības plānu izpildi atbilstība normatīvajiem aktiem un Teritorijas attīstības plānošanas likumam (1998). Lai iegūtu informāciju, kā pašvaldībās veic atskaitīšanos par attīstības plānu izpildi, tika intervēti šādi speciālisti:

- Aigars Kušķis, Teritoriālās attīstības plānošanas centra direktors;
- Lolita Čače, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas Būvniecības departamenta Pilsētu plānošanas nodaļas vadītāja;
- Māra Selecka, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas Reģionālās attīstības departamenta arhīva vadītāja;
- Māra Kalvāne, Jūrmalas pilsētas galvenā plānotāja;
- Inita Dzalbe, Jelgavas pilsētas arhitekte;
- Ilvija Pastare, Rēzeknes galvenā pilsētplānotāja;
- Sandra Treija, Rīgas Pilsētplānošanas nodaļas plānotāja;
- Andris Roze, Rīgas Pilsētplānošanas nodaļas bijušais vadītājs.

Autore informācijas iegūšanai par oficiālajos statistikas krājumos pieejamiem attīstības rādītājiem transporta un dabas pamatnes jomā analizēja šādus datu krājumus: Rīga skaitļos 1999 (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde 2000e); Latvijas reģionu makroekonomiskais raksturojums. – Statistikas biļetens (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde 2000c); Latvijas rajoni. – Statistikas gadagrāmata (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde 2000a); Vides rādītāji Latvijā 1999. – Statistikas biļetens (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde 2000b); Latvijas statistikas gadagrāmata 2000 (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde 2000d) un citi.

Informācijas par Rīgā, Rēzeknē, Jelgavā un Jūrmalā lietotajiem pilsētas attīstības rādītājiem iegūšanai autore 2000. – 2001. gadā intervēja šādus speciālistus:

- Jānis Linde, Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes Statistikas metodoloģijas un organizācijas nodaļas direktora vietnieks;
- Andrejs Lomakins, Jelgavas ainavu arhitekts;
- Anita Stabulniece, Jelgavas Vides aizsardzības nodaļas vadītāja;
- Alda Ērmane, Jelgavas Ekonomikas attīstības nodaļas transporta speciāliste;
- Iveta Šurma, Jelgavas pilsētas preses sekretāre;

- Rita Kņūtiņa, Jūrmalas Vides aizsardzības nodaļas vadītāja;
- Māris Demme, Jūrmalas Transporta nodaļas vadītājs;
- Voldemārs Platacis, Rēzeknes Saimniecības pārvaldes vadītājs;
- Diāna Antonova, Rēzeknes pilsētas dārzniece;
- Ilona Stankeviča, Rēzeknes pilsētas ekoloģe;
- Lidija Stripkāne, Rēzeknes Ekonomikas un uzņēmējdarbības nodaļas vadītāja;
- Olīta Sproģe, Rīgas pilsētas Satiksmes departamenta direktora vietniece;
- Arta Dubava, Rīgas pilsētas Vides departamenta dabas aizsardzības nodaļas vadītāja;
- Inguss Vircavs, Rīgas Pilsētplānošanas nodaļas speciālists;
- Sandra Treija, Rīgas Pilsētplānošanas nodaļas plānotāja.

Promocijas darba piektajā sadaļā autore, par pamatu ņemot Rīgas Vides centra Agenda 21 apkopotos Eiropas vienoto rādītāju datus par Rīgu, ir veikusi šo datu analīzi, novērtējumu un interpretāciju. Dati ir apkopoti pēc vienotās metodoloģijas (European Common Indicators 2003), nedaudz pārveidojot trim rādītājiem nepieciešamās aptaujas anketas. Datu iegūšanai pirmajam, trešajam un desmitajam rādītājam („Iedzīvotāju apmierinātība ar vietējo pašvaldību un pakalpojumiem tajā”, „Pārvietošanās raksturojums un sabiedriskais transports”, „Līdzsvarotību veicinošas preces”) tika aptaujāti 1000 respondenti. Informācijas iegūšanai sestajam rādītājam „Bērnu pārvietošanās uz/no skolas” tika aptaujāti 500 respondenti.

Rādītāju datu analīzē tika izmantots arī I.Franča promocijas darbs „Rīgas teritorijas funkcionālās struktūras transformācija” (2004), un projekta „Dabas pamatnes teritorijas precizēšana Rīgas pilsētas teritorijas plānojumam” 6. posma pārskats (Top Vide 2004), kuros ir pieejama Rīgas Pilsētas attīstības departamentā lietotā npublicētā informācija par zemes lietojumu Rīgā. Papildus rādītāju datu analīzei tika skatīta arī Rīgas topošā attīstības plāna 2006. -2018. (Rīgas domes Pilsētas ... 2004) potenciālā ietekme uz rādītājos atspoguļotajām tendencēm. Rekomendācijas Eiropas vienoto rādītāju iespēju uzlabošanai Rīgā tika izstrādātas, izmantojot intervijā ar Rīgas Vides centra Agenda 21 projektu vadītāju Laimoni Osi iegūto informāciju.

Darba sestajā sadaļā, analizējot iespējas Mežaparka līdzsvarotai attīstībai, tā iedzīvotāju un Rīgas pārvaldes institūciju viedokļi tika salīdzināti šādi: Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna (Mežaparka Attīstības biedrība 2002a) mērķu īstenošanai izvēlētās rīcības (t.i., iedzīvotāju viedoklis) tika salīdzinātas ar kādu no šādām kategorijām.

1. Rīcības, kuras pilnībā paredzētas Rīgas attīstības mērķprogrammā (turpmāk – mērķprogramma, t.i., Rīgas pārvaldes institūciju viedoklis) (Rīgas dome 2002).

Šajā kategorijā ieskaitītas rīcības, kas acīmredzami saturiski iekļaujas kādā mērķprogrammas projektā, piemēram, rīcība „Izveidot Mežaparkā ģimenes ārsta praksi” (Mežaparka Attīstības biedrība 2002a, 13) pilnībā ir projekta „Jaunu ārstu prakšu vietu atvēršana – Mežaparkā, ...” (Rīgas dome 2002, 168) sastāvdaļa.

2. Rīcības, kuras varbūt ir paredzētas mērķprogrammā.

Mērķprogrammas projektu apraksti bieži nekonkretizē norises vietu vai veicamo darbību, tādēļ par dažām rīcībām praktiski nebija iespējams noskaidrot, vai tās ietilpst mērķprogrammas attiecīgajā projektā. Piemēram, bez papildu informācijas nav skaidrs, vai rīcība „Rīkot izglītojošus pasākumus par dažādiem veselības jautājumiem” ir projekta „Iesaistīšanās PVO „Pasaules veselīgo pilsētu tīklā” saturiska sastāvdaļa un vai projekta darbība tiešā veidā attieksies arī uz Mežaparku.

3. Rīcības, kuras daļēji ir paredzētas mērķprogrammā.

Šajā kategorijā tika ieskaitītas rīcības, kuras ir plašākas nekā mērķprogrammas projekts, kurš paredz pildīt tikai atsevišķu rīcības daļu. Piemēram, projekts „Sociolģiskais pētījums „Invalīdu ar kustību traucējumiem vajadzību izpēti un sociālo pakalpojumu piedāvājums Rīgā” daļēji iesāk risināt rīcību „Nodrošināt visās rajona iestādēs un veikalos uzbrauktuves bērnu un invalīdu ratiņiem”, bet nenoved līdz rīcībā paredzētajam rezultātam.

4. Rīcības, kuras nav paredzētas mērķprogrammā.

Šajā kategorijā ieskaitītas rīcības, kas neatbilst nevienam mērķprogrammas projektam, tā, piemēram, mērķprogrammā nevar atrast nevienu projektu, kurš *pilnīgi, varbūt vai daļēji* paredzētu rīcību „Nodrošināt sētu augstuma un caurredzamības atbilstību apbūves noteikumiem, lai gājēji uz ielas nebūtu izolētā un nedrošā vidē”.

Papildus tika analizēti uz Rīgu, tātad arī Mežaparka teritoriju, attiecināmie normatīvie akti: Likums par pašvaldībām (1994), Rīgas hidrogrāfiskā tīkla uzturēšanas noteikumi (2000), Rīgas pilsētas sabiedriskās kārtības noteikumi (1998), Rīgas pilsētas teritorijas labiekārtošanas, apstādījumu uzturēšanas un aizsardzības noteikumi (1999), Rīgas pilsētas iekškvartālu teritoriju aizsardzības noteikumi (1999), Rīgas transporta būvju aizsardzības noteikumi (2000), Rīgas pilsētas peldvietu ierīkošanas, apsaimniekošanas un sanitārijas noteikumi (2002), Rīgas teritorijas un tajā esošo ēku un būvju uzturēšanas noteikumi (1999), Rīgas Attīstības plāns 1995–2005, Aizsargjoslu likums (1997), Kultūras pieminekļu uzskaites,

aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi (1992), Suņu un kaķu turēšanas noteikumi Rīgā (1995) (Rīgas dome 2004). Tika izvērtēta šo normatīvo aktu izpildes iespējamā ietekme uz līdzsvarotas attīstības raksturu gan Rīgā, gan tās rajonā – Mežaparkā.

Atsevišķi tika apskatītas tās Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna rīcības, kuru izpilde paredzēta augstāk minētajos normatīvajos aktos. Tika analizēts arī, kuras normatīvajos aktos paredzētās rīcības nav mērķprogrammas projektu sarakstā. Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāns un Rīgas attīstības mērķprogramma salīdzinājumam tika izvēlēti tādēļ, ka šie dokumenti raksturo divus dažādus subsidiaritātes līmeņus: visizteiktāk vietējo – dzīvojamā rajona līmeni, kā arī pilsētas līmeņa oficiālo viedokli.

Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju veidošanai ir izmantoti līdzsvarotas attīstības pamatprincipi (Schleiser-Tappeser and Stratti 1999), Belažio principi (Bellagio principles 1997) un autores pētījumi līdzsvarotas attīstības rādītāju jomā (Kļaviņš un Āboliņa 1999; Āboliņa un Kļaviņš 2000a; Āboliņa un Kļaviņš 2000b; Āboliņa un Zilāns 2001; Āboliņa 2004), kā arī praktiskā pieredze, piedaloties Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta izstrādē (Mežaparka Attīstības biedrība 2002b).

Autore pētījumā, izmantojot Belažio principus, līdzsvarotas attīstības pamatprincipus un ņemot vērā nepieciešamību atspoguļot pilsētas attīstības mērķu izpildi, izstrādāja kritērijus rādītāju veidošanas posmiem, tos strukturējot četrās kritēriju grupās:

- 1) rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji;
- 2) katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji;
- 3) rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji;
- 4) rādītāju komplekta lietošanas kritēriji.

Disertācijas darbā izstrādātie līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji tika aprobēti, salīdzinot ar šiem kritērijiem Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu, kura mērķauditorija ir vietējie iedzīvotāji un pilsētas lēmumu pieņēmēji. Aprobācijas rezultāti (1. un 2. pielikums) parādīja, ka Belažio principi iedalās divās kategorijās (4. pielikums):

- principi, kuri ir viegli izmantojami kā kritēriji pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes procesā;
- principi, salīdzinot ar kuriem nav lietderīgi pārbaudīt pilsētā izstrādātos līdzsvarotas attīstības rādītājus.

Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji tika aprobēti, izmantojot arī Eiropas vienoto rādītāju komplektu – tika izvērtēts, vai Eiropas vienoto rādītāju komplekts var būt pietiekošs Rīgas attīstības līdzsvarotības novērtēšanai (2. pielikums). Eiropas vienoto rādītāju

analīzē tika izmantota arī intervijā ar Rīgas vides centra Agenda 21 projektu vadītāju Laimoni Osi iegūtā informācija. Analizējot Eiropas vienoto rādītāju komplektu attiecībā pret izstrādāto 17. kritēriju „Rādītāju komplektam jāatspoguļo pilsētas attīstības mērķu sasniegšana, ja tie nav pretrunā ar Olborgas saistību rekomendācijām”, autore Eiropas vienoto rādītāju komplektu analizēja attiecībā pret Olborgas saistībām (6. tabula tekstā un 3. pielikums), jo jaunā Rīgas attīstības plānā 2006.-2018. gadam paredzētās rīcības nereti ved ilgtnespējīgā virzienā (tas izrietēja no Rīgas līdzsvarotības novērtējuma piektajā sadaļā). Olborgas saistību rekomendācijas ir izvēlētas par pamatu salīdzināšanai savas konkrētības un starptautiski plašā pielietojuma dēļ, kā arī to ciešās saistības dēļ ar topošo Eiropas Savienības direktīvu „Tematiskā pilsētvides stratēģija”. Analīze tika veikta pēc šādiem parametriem. Pirmkārt, tika atzīmēta Eiropas vienotā rādītāja spēja kaut daļēji atspoguļot pilsētas attīstības gaitu Olborgas saistību konkrētas rekomendācijas virzienā, otrkārt, tika izcelti tie rādītāji, kuri labi raksturo attiecīgās Olborgas saistību rekomendācijas izpildi pilsētā, un, treškārt, tika izvērtētas tās Olborgas saistību rekomendācijas, kuru īstenošanu uzskatāmi atspoguļo kāds Eiropas vienotais rādītājs.

No līdzsvarotas attīstības pamatprincipiem, kuri aprobācijas rezultātā izrādījās neefektīvi kritēriji līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādei, autore noformulēja lēmumu pieņemšanas nostādnes, kas apkopotas darba astotajā sadaļā, 7. tabulā.

Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji tika aprobēti, izmantojot jau gatavus līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektus, jo Latvijā pašlaik nevienā pašvaldībā netiek veidots līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts.

Darba novitāte

- Sniegts Latvijas un tās pilsētu līdzsvarotas attīstības raksturojums.
- Definētas Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības monitoringa problēmas.
- Veikta Rīgas līdzsvarotas attīstības analīze, par pamatu ņemot Rīgas vides centra Agenda 21 apkopotos Eiropas vienoto rādītāju datus.
- Izstrādāti priekšlikumi Eiropas vienoto rādītāju izmantošanas uzlabošanai Rīgā.
- Izstrādāti kritēriji Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izveidei, un veikta to aprobācija, pielietojot tos līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektiem.
- Līdzsvarotas attīstības rādītāju nepilnības līdzsvarotas attīstības novērtēšanā piedāvāts risināt ar jauna instrumenta – lēmumu pieņemšanas nostādņu palīdzību.

Ar pētījuma rezultātu izklāstu autore uzstājusies desmit konferencēs, tajā skaitā četrās starptautiskajās konferencēs. Referātu tēzes:

1. LU 56. zinātniskā konference. – Rīga, 1997.
Āboliņa K. (1997). *Rīgas lēmumu pieņēmēju ieguldījums pilsētas ilgtspējīgā attīstībā*. „Cilvēks. Vide. Resursi”. LU zinātniskās konferences tēzes. Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu sekcija. Latvijas Universitāte, Rīga, 7.-8. lpp.
2. LU 57. zinātniskā konference. – Rīga, 1999.
Kļaviņš M., Āboliņa K. (1999). *Ilgspējīga attīstība Latvijā*. „Zeme. Daba. Cilvēks”. Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu sekcijas LU zinātniskās konferences tēzes. Latvijas Universitāte, Rīga, 70.-79. lpp.
3. Eiropas trešā pilsētu līdzsvarotas attīstības konference. – Hanovere, Vācija, 2000.
Zilāns A., Āboliņa K. (2000). *Introducing the Principles of Sustainability into Riga Municipal Decision Making*. In: Third European Conference on Sustainable Cities and Towns. Hannover, Germany, February, 9-12, 2000. Abstracts. City of Hannover, Germany, P.C.1.
4. LU 59. zinātniskā konference. – Rīga, 2001.
Āboliņa K. (2001). *Latvijas pilsētu ilgtspējīgas attīstības novērtēšanas iespējas*. „Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne”. LU zinātniskās konferences tēzes. Latvijas Universitāte, Rīga.
5. VALDOR 2001 – Otrais VALDOR simpozijs par atklātību riska novērtēšanā un lēmumu pieņemšanā. – Stokholma, Zviedrija, 2001.
Āboliņa K., Zilāns A. (2001). *Sustainability Indicators as a Means to Enhance Transparency in Urban Development Decision-Making in Latvia*. In: Andersson, K. (ed.). VALDOR – Values in Decisions On Risk – Proceedings. Congrex Sweden AB, pp. 230-231.
6. LU 60. zinātniskā konference. – Rīga, 2002.
Āboliņa K., Zilāns A. (2002). *Iespējas un draudi Mežaparka līdzsvarotai attīstībai Rīgā*. Grām.: Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. LU zinātniskās konferences tēzes. Latvijas Universitāte, Rīga, 194.lpp.

7. LU 61. zinātniskā konference. – Rīga, 2003.

Āboliņa K. (2003). *Problēmas un risinājumi Rīgas līdzsvarotai attīstībai: iedzīvotāju un pārvaldes institūciju viedokļu vērtējums*. Grām.: Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. LU zinātniskās konferences tēzes. Latvijas Universitāte, Rīga, 201-202.lpp.
8. ES plaša mēroga konference (EU DG Research): Integrēta pieeja līdzsvarotībai. – Jūrmala, Latvija, 2003.

Āboliņa K., Zilāns A. (2004). *Implementing Sustainable Development in Mežaparks, Riga, Latvia: A Comparison of Development Goals of Neighbourhood Residents and the City of Riga Municipal Administration*. In: Filho, W.L., Ubelis, A. (eds.) *Integrative Approaches Towards Sustainability in the Baltic Sea Region. Environmental Education, Communication and Sustainability*. Vol. 15. Peter Lang, Germany, pp. 395-403.
9. Maj un Tor Nessling Fonda ceturtais Vides simpozījs Multidisciplināra pieeja vides problēmām un politikai augošā pilsētvidē. – Espo, Somija, 2003.

Āboliņa K., Zilāns A. (2003). *Implementing Sustainable Development in Mežaparks, Riga: an Analysis of the Views of Neighbourhood Residents and Municipal Administration*. In: *Environmental Problems and policies in Growing Urban Areas: a Multidisciplinary Approach*. Fourth Environmental Symposium 8-9 December 2003, Espoo, Finland. Maj and Tor Nessling Foundation, University of Helsinki, Finland, P. 30.
10. LU 62. zinātniskā konference. – Rīga, 2004.

Āboliņa K. (2004). *Kritēriji pilsētas līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādei Latvijā*. Grām.: Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. LU zinātniskās konferences tēzes. Latvijas Universitāte, Rīga, 190. lpp.

Publicēto zinātnisko rakstu bibliogrāfija

Par disertācijas tēmu autore ir publicējusi septiņus rakstus:

Kļaviņš M. un Āboliņa K. (1999). *Ilgspējīga attīstība Latvijā*. LZA Vēstis. A., 53. sēj., Nr. 4./5./6., 129.-133. lpp.

Āboliņa K. un Kļaviņš M. (2000a). *Kā vērtēt sabiedrības, valstu un pilsētu attīstību? Ilgtspējīgas attīstības rādītāji*. LZA Vēstis. A., 54. sēj., Nr. 5./6., 86.-92. lpp.

Āboliņa K. and Kļaviņš M. (2000b). *Indicators of Sustainable Development as Signals of the Development of Society*. In: Krauklis Ā. (ed.) *Folia Geographica, Research papers of the Latvian Geographical Society*. Vol. VIII, Latvian Geographical Society, pp. 15-24.

Āboliņa K. un Zīlāns A. (2001). *Rādītāji Latvijas pilsētu ilgtspējīgas attīstības novērtēšanai*. Krauklis Ā. (red.) *Ģeogrāfiski raksti, Latvijas Ģeogrāfijas biedrības zinātnisko rakstu krājums*, IX sēj., Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 91.-103.lpp.

Āboliņa K. and Zīlāns A. (2002). *Evaluation of Urban Sustainability in Specific Sectors in Latvia*. *Environment, Development and Sustainability*, Vol. 4, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, pp. 299-314.

Āboliņa K. and Zīlāns A. (2004). *Implementing Sustainable Development in Mežaparks, Riga, Latvia: A Comparison of Development Goals of Neighbourhood Residents and the City of Riga Municipal Administration*. In: Filho, W.L., Ubelis, A. (eds.) *Integrative Approaches Towards Sustainability in the Baltic Sea Region. Environmental Education, Communication and Sustainability*. Vol.15. Peter Lang, Germany, pp. 395-403.

Āboliņa K. (2004). *Risinājumi Mežaparka līdzsvarotai attīstībai Rīgā: iedzīvotāju un pārvaldes institūciju viedokļu analīze*. Pieņemts publicēšanai LZA Vēstīs.

Svarīgāko terminu skaidrojums

Ekoloģiskās pēdas nospiedums – dažādu kategoriju ekoloģiski produktīvas zemes (aramzemes, ganību, meža utt.) un ūdeņu platība, kas būtu pastāvīgi nepieciešama, lai, izmantojot pastāvošās tehnoloģijas, sagādātu visus enerģijas un izejvielu resursus, ko šī sabiedrība (vai indivīds, valsts, uzņēmums) patērē, un absorbētu visus izdalītos atkritumus (Rees and Wackernagel 1996).

Ekonomiskās attīstības un materiālu patēriņa atsaistīšana (angliski – *de-coupling*) – labklājības pieauguma nodrošināšana, vienlaicīgi samazinot materiālās patēriņa vajadzības un resursu patēriņu (Latvijas Vides aģentūra 2003).

Kritērijs (gr. *kritērion*) – pazīme (vai viena no vairākām pazīmēm), pēc kuras esības vai pakāpes kaut ko (šīnī pētījumā līdzsvarotas attīstības rādītājus un to komplektu) vērtē, noteic, klasificē vai kvalificē; mēraukla (Baldunčiks 1999, 408).

Lēmumu pieņemšanas nostādne ir kritērijs, kuram lēmums vai lēmuma pieņemšanas process atbilst vai neatbilst, vai arī viens lēmuma variants atbilst vairāk nekā otrs variants. Piemēram, pilsētas attīstības lēmuma pieņemšanas nostādne var būt – “pilsētas ekonomikai jābūt daudzveidīgai”. Tādā gadījumā lēmums “pilsētas attīstībā atbalstīt tikai naftas terminālu veidošanu un darbību” neatbilst minētajai nostādnei.

Lisabonas stratēģiju Eiropas Savienības dalībvalstis apstiprināja ES valstu un valdību vadītāju sanāksmē Lisabonā 2000.gadā. Lisabonas stratēģija paredz desmit gadu laikā padarīt ES ekonomiku par konkurētspējīgāko un dinamiskāko ekonomiku pasaulē. Tā definē ES stratēģiskos mērķus un uzdevumus, kas paveicami, lai veicinātu ekonomisko attīstību un nodarbinātību, vienlaicīgi ņemot vērā sociālās iekļaušanas un ilgtspējīgas attīstības apsvērumus.

Līdzsvarota attīstība ir attīstība, kura apmierina pašreizējās paaudzes vajadzības, neradot draudus nākamajām paaudzēm apmierināt to vajadzības (WCED 1987).

Paradigma – noteikts uztveres un domāšanas modelis, pasaules redzējums, galvenie teorētiskie pieņēmumi (Ernšteins un Jūrmalietis 2000, 82).

Pilsētas līdzsvarota attīstība nozīmē veidot tās darbību pēc iespējas pašuzturošāku, samazinot resursu patēriņu un veidoto piesārņojumu, kā arī veicinot vides, ekonomiskās un sociālās sfēras savstarpējo pozitīvo un minimizējot negatīvo mijiedarbību.

Rādītājs ir kādas parādības raksturlielums, kura mērījumi laika gaitā, kas ļauj saskatīt ilglaicīgas tendences, periodiskas izmaiņas un atšķirības izmaiņu lielumā (Rossi and Gilmartin 1980, *xiii*). Piemēram, rādītājs ir “ielu kopējais garums pilsētā”. Šajā darbā lietotā

termina *rādītājs* nozīme ir identiska ar Latvijā lietotā termina *indicators* nozīmi un atbilst latviskajam tulkojumam no angļu valodas termina „indicator”. Autore nesaskata saturs atšķirības starp terminiem *indicators* un *rādītājs* un turpmāk izmantos termina latvisko variantu, izņemot gadījumus, kad būs citēts kāds oficiāls izdevums, piemēram, „Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats”.

Rīcības programma 21. gadsimtam (Agenda 21) – (nesaistoša) rīcības programma, pieņemta Riodežaneiro 1992. gadā Riodežaneiro Deklarācijas par vidi un attīstību īstenošanai. Tajā ietverts aicinājums nacionālo resursu līdzsvarotai plānošanai un pārvaldei. 28.punkts nosaka nepieciešamību lauku un pilsētu pašvaldībām līdz 1996.gadam panākt vienošanos par vietējām rīcības programmām (Hulsmann et al. 1995).

Subsidiaritāte jeb pašpārvalde nozīmē visa veida funkciju veikšanu zemākajā iespējamā pārvaldes līmenī. Palīdzība vai norādījumi no ārpuses ir vēlami tikai gadījumā, ja tas palīdz veikt attiecīgo funkciju un tajā pašā laikā bīstami nesamazina apakšsistēmas autonomiju. Pašpārvalde ir cieši saistīta ar sociālo atbildību un sociālo drošību un var tikt pielietota visās jomās – politikā, administrācijā, uzņēmējdarbībā, tehniskajās sistēmās, ekonomikā materiālu plūsmās utt. Šis princips nesniedz skaidrus norādījumus, bet liek meklēt optimālo risinājumu starp autonomiju un integrāciju plašākās sistēmās. Pašpārvalde veicina indivīdus un pašvaldības aktīvi veidot un pārvaldīt savu dzīvi, tā veicina demokrātiju (Schleicher-Tappeser and Strati, 1999).

Tūkstošgades attīstības mērķi – balstoties uz Tūkstošgades deklarāciju, ANO, Pasaules Banka un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija 2000. gadā vienojās par astoņiem savstarpēji saistītiem mērķiem, kuru īstenošana uzlabos dzīvi tiem, kuriem klājas visgrūtāk. Pirmie septiņi mērķi ir saistīti ar nabadzības mazināšanu un Zemes degradācijas novēršanu. Astotais mērķis vēsta par *attīstības sadarbību* starp turīgākām un trūcīgākām valstīm, lai panāktu mazāk attīstīto valstu ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību. 191 pasaules nācija, arī Latvija, ir apņēmusies tos izpildīt līdz 2015. gadam (UNDP Latvia 2004).

Vides nestspēja jeb vides ietilpība – maksimālais kādas populācijas īpatņu skaits vai biomasa, kuru spēj uzturēt noteikta vide (Ernšteins un Jūrmalietis 2000, 27).

DARBA SATURA IZKLĀSTS

1. LĪDZSVAROTAS ATTĪSTĪBAS NEPIECIEŠAMĪBA, BŪTĪBA UN RAKSTURS

1.1. Līdzsvarotas attīstības koncepcijas rašanās vēsture

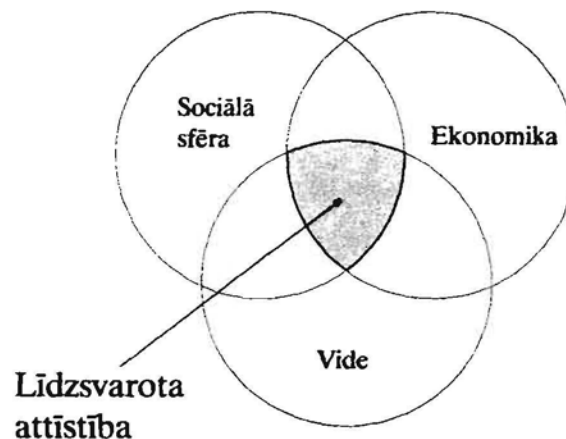
Mūsdienās cilvēki, pārveidojot un piesārņojot dabas un savu dzīves vidi, radījuši daudzas vietējas, reģionālas, kā arī lielas pasaules mēroga problēmas – vides piesārņojuma pieaugumu, ozona slāņa noārdīšanos, pasaules klimata izmaiņas, bioloģiskās daudzveidības samazināšanos (Brown et al. 1997; Miller 1996). Vienlaikus sabiedrības attīstības sekmēšanā papildus ekonomiskās labklājības augšupejai arvien lielāka nozīme tiek piešķirta sociālās līdztiesības nodrošināšanai. Līdzsvarota attīstība ir iespējamais risinājums, kā sabalansēt sociālās sfēras un ekonomikas attīstību, nodrošinot vides aizsardzību tā, lai novērstu ekoloģiskās katastrofas draudus un nodrošinātu cilvēces pastāvēšanu. (WCED 1987; Goodland et al. 1991; IUCN/UNEP/WWF 1991; Miller 1996, 716-721).

Kaut arī nav vienotas izpratnes par līdzsvarotas attīstības definīciju un kritērijiem, lielākā daļa tās definīciju pamatojas uz t.s. Bruntlandes ziņojumā izteiktajām idejām (WCED 1987): “līdzsvarota attīstība ir attīstība, kas apmierina pašreizējās paaudzes vajadzības, neradot draudus nākamajām paaudzēm apmierināt to vajadzības”.

Termins *līdzsvarota attīstība* (*sustainable development* – angļu val.) ir dažādi interpretēts citās valodās. Vārda *sustain* sakne ir no latīņu valodas vārda *sustinere* un apzīmē virzību, atbalstu no apakšas uz augšu. Angļu valodā termins *sustainable* ir saliktenis – *sustain+able*, kur *sustain* apzīmē tādu, kas tiek uzturēts, darbībā atbalstīts, pasargāts no bojāejas, bet *able* nozīmē “spējīgs”. Vācu valodā plašāk lietotie tulkojumi *zukunftsfähig*, *nachhaltig* uzsver līdzsvarotas attīstības jēdzienu kā nākotnes sabiedrības funkcionēšanas pamatu. Zviedru valodā lietotie apzīmējumi (*hållbart* – tāds, kas var pastāvēt, vai *kretsloppssamhälle* – sabiedrība, kas pastāv saskaņā ar dabas procesiem) uzsver atšķirīgus līdzsvarotas attīstības aspektus. Franču valodā lieto terminu *development durable*, kas nozīmē “ilgstoša, ilglaicīga attīstība”. Šāds traktējums ir vistuvākais latviešu valodā oficiāli lietotajam terminam *ilgtspējīga attīstība* un atspoguļo tikai daļu no tā, kas ar šo jēdzienu tiek apzīmēts citās valodās. Ir sastopami arī tulkojumi *pašnodrošinoša*, *nenoplicinoša* vai *sabalansēta attīstība*. Tomēr precīzāks būtu apzīmējums *līdzsvarota* vai arī *ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība*, jo tas ietver raksturojumu par trīs attīstības pamatsfēru nepieciešamo līdzsvarotību

(1. attēls). Vienlaikus ir acīmredzami, ka šīs tulkrojuma problēmas rada līdzsvarotas attīstības koncepcijas visai difūzais raksturs (Nordgren 1997).

Tradicionālā antropocentriskā sabiedrības attīstības modeļa pamatā ir pieņēmums, ka ekonomiskās attīstības iespējas nav ierobežotas un dabas bagātības ir neizmēļamas. Taču divdesmitā gadsimta norises liecina, ka cilvēka nelabvēlīgā ietekme uz vidi (rūpnieciskās un lauksaimnieciskās ražošanas pieaugums, kā arī sadzīves atkritumu uzkrāšanās) var padarīt cilvēka dzīves vidi par neizmantojamu, kā arī var novest pie visai straujas resursu izsmelšanas (Meadows et al. 1972; Meadows et al. 1992). Var tikt ietekmēta veselība ne tikai tiem cilvēkiem, kas dzīvo piesārņotā vidē, un nākamajām paaudzēm, bet var tikt ietekmēti arī citi dzīvie organismi, biosfēra, atmosfēra un uz Zemes noritošo procesu kopums (Holmberg 1995). Tātad, izvēloties jebkuru sabiedrības attīstības modeli, jāņem vērā ne tikai nepieciešamība optimizēt ekonomisko attīstību un sociālo sistēmu, bet arī ietekmes uz vidi, kā arī resursu izmantošanu, respektīvi, jebkuram attīstības modelim jānodrošina ekonomikas, sabiedrības un vides sfēru līdzsvarotību laikā un telpā (1. attēls). Trīs pamatsfēras, bez kurām mūsdienās nav iespējama cilvēces pastāvēšana, ir darboties spējīga ekonomika, harmoniska sabiedrība un veselīga vide, kas vienlaikus ir vēlami ārējie priekšnosacījumi indivīda attīstībai. Līdzsvarota attīstība nozīmē to, ka jebkuru ekonomikas, sabiedrības vai vides jautājumu ir jārisina tā, lai pieņemtais lēmums būtu labvēlīgs vai pēc iespējas mazāk nelabvēlīgs pārējo sfēru attīstībai (1. attēls).

1. attēls. *Vides, ekonomikas un sociālās sfēras līdzsvarota attīstība.*

Jēdziens “līdzsvarota ekonomika” pirmo reizi tika minēts 20. gs. septiņdesmito gadu sākumā (Kneese et al. 1970), izpelnoties visai maz ievērības. Vides aizsardzības nepieciešamības apzināšanās, kā arī resursu (neatjaunojamo, vispirms enerģētisko) izsmelšanas draudu dēļ radās nepieciešamība pārvērtēt vēlmi, kas paredzēja nodrošināt augstus ekonomiskās attīstības tempus un esošos patēriņa modeļus. Diskusija astoņdesmitajos gados par alternatīvas pieejas attīstīšanu vides aizsardzībā, sabalansējot ekonomisko progresu un vides aizsardzību, kā arī vēlme mazināt atsevišķu pasaules daļu nabadzību noveda pie koncepcijas par līdzsvarotu attīstību. Taču tikai pēc Grū Harlema Bruntlandes vadītās Pasaules vides un attīstības komisijas ziņojuma “Mūsu kopējā nākotne” (WCED 1987) līdzsvarotas attīstības jēdzienam pievērsa vajadzīgo uzmanību. “Izmaiņas ir nepieciešamas un neizbēgamas – šīs paaudzes un nākamo paaudžu labā.” (Sustainable America 1996).

Starptautiskā mērogā vienošanās par līdzsvarotas attīstības nepieciešamību pirmoreiz tika panākta 1992. gadā valstu vadītāju tikšanās reizē Riodežaneiro, kad 150 valstis, arī Latvija parakstīja Darbības plānu 21. gadsimtam (*Agenda 21*), kurā ietvertas nepieciešamās darbības pasaules vides problēmu risināšanā (UNESCO 1993). “Domā globāli, rīkojies lokāli” – šajā stratēģijā pausta atziņa, ka neviena globālā darbība nav iedomājama bez apzinātas vietējā līmeņa darbības. Daudzās pasaules valstīs tiek atzīts, ka valstīm jāveido sava attīstības stratēģija tā, lai tiktu saglabāti ne tikai ekonomiskās attīstības tempi un iespējas, saglabāta dzīves kvalitāte, bet arī novērsta vides degradācija un resursu pārtēriņš.

1.2. Līdzsvarotas attīstības koncepcijas būtība

Līdzsvarotas attīstības koncepcijā ietverti fiziskie apstākļi, politiskās nostādnes, jēdziens par dzīves kvalitāti jeb labklājību, kā arī izpratne par nepieciešamību optimizēt ietekmi uz vidi, lai nodrošinātu paaudžu līdztiesību attiecībā uz vides resursu pieejamību. Līdz ar to līdzsvarotas attīstības koncepcija aplūko ne tikai īstermiņa procesus – nodrošināt šī mērķa (tagadnes) prasības, bet arī pretendē uz jēdzienu par vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu visām paaudzēm.

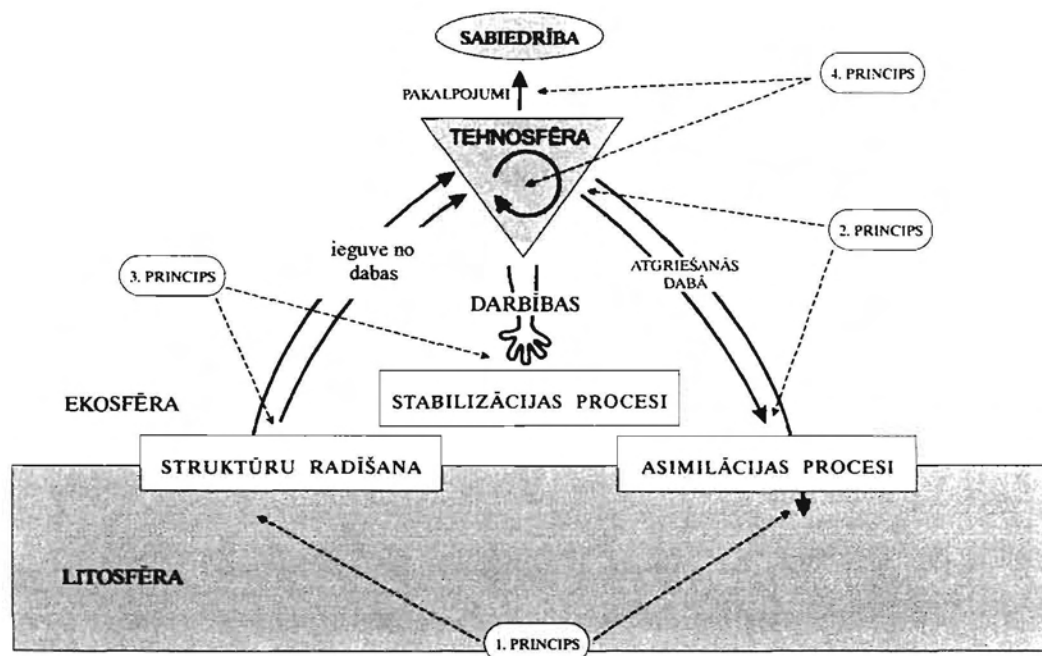
Tātad, vienkāršojot šo jēdzienu, līdzsvarota attīstība nodrošinātu sabiedrības pastāšanu mūžīgi. Līdzsvarotas sabiedrības pastāvēšanas pamatā ir līdzsvarota sociālā sistēma, kas nodrošina kvalitatīva, videi draudzīga dzīvesveida iespējas (Young 1992). Tādējādi līdzsvarotas attīstības koncepcija ir uzskatu kopums (paradigma), kuras mērķis ir ietekmēt esošās sabiedrības rīcību un nākotnes sabiedrības izveidi.

Līdzsvarotas attīstības jēdzienu ir iespējams dažādi interpretēt. Jau Bruntlandes komisijas ziņojumā var atrast apmēram sešas visai atšķirīgas līdzsvarotas attīstības definīcijas. Mūsdienās dažādu līdzsvarotas attīstības definīciju skaits sniedzas simtos. Tātad līdzsvarota attīstība nav zinātniski definējama koncepcija, kuras saturs izsakāms precīzi, viennozīmīgi un neatkarīgi no vērtētāja. Līdzsvarotas attīstības jēdziens drīzāk uzskatāms par dažādu viedokļu apkopojumu, kurus vieno izpratne par kopējā mērķa virzienu – lai pasaulē veidotu vienlīdzīgāku bagātību sadali un optimālu ekonomiskās attīstības modeli, lai dabas resursus uzskatītu par sabiedrības attīstības pamatu, lai samazinātu ražošanas nelabvēlīgās ietekmes uz vidi un attīstītu stratēģisku pieeju vides aizsardzībai, sociālās vides un ekonomikas attīstībai. Ievērojami atšķirīgi ir viedokļi par šī mērķa sasniegšanas veidiem, tādēļ ir zināmi vairāki līdzsvarotas attīstības “novirzieni”. Teorijā par vājo līdzsvarotību dabas kapitāls un/vai cilvēku kapitāls jeb daba un cilvēki tiek novērtēti kopā ar cilvēku radīto kapitālu – mākslīgi radītajām lietām, un šādam kopējam apjomam tiek pieprasīta saglabāšanās. Tas nozīmē, ka tiek pieļauta dabas kapitāla (vai cilvēku kapitāla) aizstāšana ar cilvēka radītiem aizstājējiem, vienīgi izvirzot prasību, lai netiktu pārsniegtas atsevišķas sistēmas izturības un pašatjaunošanās spēju robežas. Stingrās līdzsvarotības pieeja pieprasa saglabāšanos katram kapitāla veidam, nepieļaujot savstarpēju aizstāšanu. Dabas kapitālam un cilvēku kapitālam ir jā saglabājas nesamazinātam un nevājinātam (Daly 1991; Daly and Cobb 1994).

Vienlaikus līdzsvarotas attīstības koncepcijā ir precizējami vairāki aspekti. Pirmkārt, lai arī līdzsvarotas attīstības koncepcija lielā mērā uzskatāma par antropocentrisku, tomēr cilvēks mūsdienās ir atbildīgs (vismaz morāli) ne tikai par domesticētajiem dzīvniekiem, bet arī par dabas vidi kopumā un visu biosfēras stāvokli. Otrkārt, attīstītajās valstīs līdzsvarotas attīstības mērķis ir nodrošināt “tiesības uz nākotni” (*zukunfts-fähig* – vācu val.). Taču trešās pasaules un pārejas ekonomikas valstīs tam drīzāk ir jābūt – nodrošināt “tiesības uz tagadni”, tajā iekļaujot elementāras sociālā nodrošinājuma tiesības, tiesības uz izglītību, kultūru un citas cilvēktiesības.

1.3. Līdzsvarotas attīstības pamatprincipi

Ir izstrādāti vairāki līdzsvarotas attīstības pamatprincipi, atspoguļojot līdzsvarotības dažādās šķautnes (Murcott 1997; Kļaviņš un Āboliņa 1999). Daudzos aspektos nozīmīga ir sociāli ekoloģisko principu izmantošana (Holmberg et al. 1995), kuru pamatā ir sabiedrības un dabas mijiedarbības procesa analīze (2. attēls):

2. attēls. *Plūsmas un procesi dabā un sabiedrībā (avots: Holmberg et al. 1995, 11).*

1. princips: no litosfēras iegūtas vielas nedrīkst sistemātiski uzkrāties ekosfērā.
2. princips: antropogēni radītās vielas nedrīkst sistemātiski uzkrāties ekosfērā.
3. princips: fizikālie apstākļi, kas nepieciešami, lai radītu un nodrošinātu daudzveidību ekosfērā, nedrīkst sistemātiski pasliktināties.
4. princips: resursu izmantošanai ir jābūt efektīvai un taisnīgi jāapmierina cilvēku vajadzības.

Sociāli ekoloģiskie principi skaidri parāda attīstības procesa likumsakarības (2. attēls), un tādējādi ļaujot precīzi definēt attīstības mērķus. Pārejas ceļi uz līdzsvarotāku attīstību var būt dažādi, un tajos iespējams kļūdināties, taču skaidra mērķa definēšana ir uzskatāma par attīstības priekšnoteikumu. Pirmajiem diviem sociāli ekoloģiskajiem principiem ir fizikāla daba, un tie ir ļoti konkrēti, taču trešais princips prasa “dzīvīgu un nozīmīgu” diskusiju (Holmberg 1995), respektīvi, sabiedrības līdzdalību izvirzīto mērķu sasniegšanā. Sociāli ekoloģisko principu priekšrocības ir tās, ka tie līdzsvarotu attīstību vērtē no sistēmu viedokļa un darbības aplūko darbību virknes sākumā.

Līdzsvarotas attīstības pamatprincipi, kurus izstrādājis Hermans Deili (Daly 1991), nedaudz šaurāk definē prasības par pārvaldes un līdztiesības lomu līdzsvarotas attīstības nodrošināšanā, bet uzsver nepieciešamās izmaiņas antropogēnajā ietekmē uz dabu:

- 1) cilvēku darbība nedrīkst pārsniegt dabas nestspējas robežas;
- 2) tehnoloģijas progresam, kas sekmē līdzsvarotu attīstību, jāpalielina efektivitāte, nevis apjoms (ražošanas vai patēriņa apjoms);
- 3) resursu izmantošanas līmenis nedrīkst pārsniegt to atjaunošanās iespējas;
- 4) atkritumu emisijas apjoms nedrīkst pārsniegt vides pašatjaunošanās spējas (atkritumu utilizācijas iespējas);
- 5) neatjaunojamus resursus var izmantot tikai tādā mērā, kādā tiem rodas atjaunojamie aizstājēji.

Līdzsvarotas attīstības kā jaunas paradigmas izpētē Eiropas zinātnieku grupa INSURED projekta (Instruments for Sustainable Regional Development) ietvaros, izvērtējot Rio deklarācijas 27 principus un izveidojot līdzsvarotas attīstības 10 pamatprincipus (Schleicher-Tappeser and Strati 1999), piedāvā pilnīgi jaunu pieeju, sabiedrības līdzdalības un darbības principus iekļaujot līdzsvarotas attīstības desmit pamatdimensijās, tādējādi vēlreiz uzsverot trīs attīstības pamatsfēru līdzsvarotības nepieciešamību.

1. **Vides dimensija** līdzsvarotībā nozīmē, no vienas puses, saglabāt dabas bagātību un tās potenciālu, no otras puses – respektēt un atbalstīt ekoloģisko sistēmu funkcionēšanu, jo cilvēks ir dabas daļa.
2. **Ekonomikā** vienlīdz svarīgi ir gan apmierināt cilvēku vajadzības (galvenokārt materiālās), saglabāt un paaugstināt labklājību, gan arī ievērot tādus līdzsvarotībai būtiskus ekonomiskos principus kā visa veida resursu efektīva lietošana.
3. **Sociālo un kultūras jautājumu jomā** ir jā saglabā un jāattīsta gan cilvēka, gan sociālo potenciālu – visa veida prasmes, zināšanas, paradumus, uzskatus, kultūras, cilvēka veidotās institūcijas un pašus indivīdus. Lai to nodrošinātu, nepieciešams respektēt sabiedrības pastāvēšanas pamatprincipus – cilvēktiesību garantiju, demokrātiju.

Līdztiesības dimensijas ietver trīs galvenos aspektus:

1. **Indivīdu līdztiesībai** jānodrošina vienādas tiesības visiem, neievērojot sociālo stāvokli, dzimumu, etnisko vai kultūras piederību, bet tās mērķis nav panākt vienādību, likvidēt visas atšķirības.

2. **Līdztiesībai starp reģioniem un valstīm** ir arvien pieaugoša nozīme mūsdienu pasaulē, jo mijiedarbības intensitāte starp dažādām valstīm pastiprinās, un valstu līdztiesība ir nesaraujami saistīta ar indivīdu līdztiesību.
3. **Paaudžu līdztiesības apzināšanās** ir viens no līdzsvarotas attīstības koncepcijas izveidošanas cēloņiem. Līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai visās darbībās nepieciešams iekļaut apsvērumus par paaudžu līdztiesības saglabāšanu, kaut arī nav vienkārša mehānisma, kā novērtēt iespējamās ietekmes nākotnē.

Līdzsvarotas attīstības pamatprincipos par nozīmīgākajām jāuzskata šādas četras dimensijas, kuras sniedz atbildi uz jautājumu “kā darīt?”, respektīvi, kā nodrošināt sabiedrības attīstību.

1. **Daudzveidība** ir uzskatāma par nepieciešamu priekšnoteikumu jebkuras sistēmas (tajā skaitā arī sabiedrības) tālākai attīstībai. Bioloģiskā daudzveidība, ekonomiskā daudzveidība, kultūru daudzveidība ir pamatā biosfēras un sabiedrības spējai uzturēt to dinamisko stabilitāti. Inovācija un pielāgošanās jauniem apstākļiem ir iespējama tad, ja pastāv dažādas pieejas un attīstības alternatīvas, no kurām var veidot jaunas, stabilas sabiedriskas sistēmas. Lai palielinātu ilglaicīgu stabilitāti, bieži vien piemērotākā stratēģija ir attīstības dažādošana.
2. **Subsidiaritāte jeb pašpārvalde** nozīmē visa veida funkciju veikšanu zemākajā iespējamā pārvaldes līmenī. Palīdzība vai norādījumi no ārpuses ir vēlami tikai gadījumā, ja tas palīdz veikt attiecīgās deleģētās funkcijas un tajā pašā laikā bīstami nesamazina apakšsistēmas autonomiju. Pašpārvalde ir cieši saistīta ar sociālo atbildību un sociālo drošību un var tikt pielietota visās jomās – politikā, administrācijā, uzņēmējdarbībā, tehniskajās sistēmās, ekonomikā materiālu plūsmās utt. Šis princips nesniedz skaidrus norādījumus, bet liek meklēt optimālo risinājumu starp autonomiju un integrāciju plašākās sistēmās. Pašpārvaldes principa ieviešana veicina indivīdus un pašvaldības aktīvi veidot un pārvaldīt savu dzīvi, tā veicina demokrātiju.
3. **Sadarbības princips** akcentē horizontālo, ne-hierarhisko mijiedarbību nozīmību. Tāds sadarbības modelis balstās uz savstarpēji vienotiem mērķiem un likumiem, un parasti ir atvērts: dalībnieki var pievienoties vai izstāties. Sadarbības tīkli nodrošina pieredzes un informācijas apmaiņu, rada savstarpējo atbalstu, stabilizē sistēmas, kā arī veicina konkurenci – dalībnieki var izvēlēties citu, pievilcīgāku sadarbības tīklu. Tādējādi sadarbības tīklu pastāvēšanai ir vitāli svarīga spēja piemēroties jaunajam un orientācija uz dalībnieku vajadzībām.

4. **Piedalīšanās** jeb līdzdalības princips atbilst demokrātijas pamatidejām un ir pamats pieeju daudzveidībai. Tas var būt būtisks, lai izvairītos no konfliktiem. Īpaši svarīga ir visu jautājumā iesaistīto pušu piedalīšanās problēmas formulēšanas sākuma stadijā un iespējamo alternatīvu apzināšanā. Piedalīšanās veicina atbildību un motivē cilvēkus dot savu ieguldījumu pieņemtā lēmuma izpildē. Turklāt piedalīšanās process pieprasa dalībnieku laiku un ieinteresētību, iesaistītās institūcijas atvērtību un bieži arī vairāk laiku un līdzekļus nekā labi izstrādāta hierarhiskā tipa lēmumu pieņemšana. No izvēlētās procedūras ir atkarīgs risks, ka lēmums var neatbilst ekspertu viedoklim, bet piedalīšanās princips liek respektēt atšķirīgas intereses un viedokļus.

Kaut arī līdzsvarotas attīstības pamatprincipi ir daudzveidīgi (Bowler 1992; Costanza 1991; Murcott 1997), tie ir kļuvuši par vadlīnijām, pieņemot atbildīgus ekonomiskus, politiskus un vides aizsardzības lēmumus.

Plānojot attīstību ilglaicīgam periodam, grūtības rada tas, ka nav vienkārša veida, kā paredzēt cilvēku, sabiedrības un dabas sistēmu mijiedarbības rezultātu, jo principiāli nav iespējams paredzēt cilvēka uzvedību un cilvēks savukārt ir analizējamās sistēmas komponents. Tādēļ līdzsvarotas attīstības veicināšanas politiku nevar balstīt uz konkrētu modeli (tajā nevar ietvert cilvēka uzvedību). Tai jābūt elastīgai divos virzienos – telpā un laikā, līdz ar to precīzu prognožu sagatavošana nav iespējama. Par elastības nepieciešamību liecina sekojošas atziņas (Schleicher-Tappeser and Strati 1999, 49).

1. Līdzsvarota attīstība ir ideju kopums, kuru jāpiemēro konkrētajiem apstākļiem.
2. Līdzsvarotu attīstību nevar sasniegt ar pavēles vai kontroles pieeju.
3. Līdzsvarotu attīstību var veidot ar praktisku pārvaldes procesu palīdzību, kas ietver sevī nepārtrauktu mācīšanos.

Šo atziņu būtību ilustrē daudzveidīgās pieejas līdzsvarotas attīstības īstenošanai dažādās pasaules valstīs un pilsētās (ICLEI 1997b; United Nations 2002b; List of Partnerships for Sustainable Development 2003; ICLEI Campaigns & Projects 2004).

1.4. Līdzsvarotas attīstības un tās pētniecības procesa virzība

Vērtējot līdzsvarotas attīstības īstenošanu, īpaši būtisks ir jautājums par līdzsvarotas attīstības koncepcijas pielietošanas iespējām atšķirīga ekonomiskā un sociālā režīma valstīm. Līdz pat šim laikam visplašāk ir pētītas industriāli attīstīto valstu līdzsvarotas attīstības

iespējas. Lai arī šo valstu skaits ir relatīvi mazs, tomēr līdzsvarotas attīstības pamatprincipu ievērošana tajās ir īpaši aktuāla saistībā ar augsto patēriņa līmeni, kas mijiedarbībā ar brīvā tirgus ekonomikas un globalizācijas procesiem būtībā ir viens no galvenajiem cēloņiem globālajām vides un attīstības problēmām. No otras puses, tieši industriāli attīstīto valstu grupā vērojama izpratne par līdzsvarotas attīstības nepieciešamību. Industriāli attīstītajās valstīs par līdzsvarotas attīstības stratēģiski nozīmīgu virzienu izvirzās dematerializācijas koncepcija – ekonomiskās attīstības un materiālu patēriņa atsaistīšana (angliski – *de-coupling*) jeb labklājības pieauguma nodrošināšana, vienlaicīgi samazinot materiālās patēriņa vajadzības un resursu patēriņu (Schmidt-Bleek 2004). Situācija industriāli attīstītajās valstīs visai ievērojami atšķiras no tās, kāda tā ir, piemēram, Āfrikā, lielākajā daļā Āzijas un Dienvidamerikas valstu, arī daudzās Eiropas valstīs. Šo valstu iedzīvotāju vēlme pēc iespējas straujāk sasniegt industriāli attīstīto valstu labklājības līmeni vēl vairāk aktualizē nepieciešamību panākt ekonomiskās attīstības un materiālu patēriņa atsaistīšanas jautājumu. Tajā pašā laikā pasaules visnabadzīgākajās valstīs līdzsvarotas attīstības jautājumi ir saistīti ar brīvā tirgus ekonomikas un globalizācijas negatīvo seku izraisīto problēmu risināšanu, kas būtībā nav iespējams lokālā mērogā.

Par atskaites punktu līdzsvarotas attīstības realizācijā racionāli ir izmantot laika posmu no 1992. gada Riodežaneiro konferences līdz 2002. gadam, kad Johannesburgā notika augsta līmeņa apspriede “10 gadi pēc Rio”. Kopumā pasaulē šajā laika posmā ir notikusi virzība no diskusijas par līdzsvarotas attīstības nepieciešamību uz efektīvāko tās īstenošanas veidu meklējumiem un atsevišķu jautājumu sīkāku izpēti (Filho and Ūbelis 2004). Līdzsvarotas attīstības pētniecība ir izveidojusies par patstāvīgu zinātnes virzienu, pētot gan šīs koncepcijas zinātnisko saturu, gan arī ieviešanas iespējas sabiedrības attīstības plānošanā. Lai arī atsevišķās valstīs, piemēram, Nīderlandē un Vācijā, ir izstrādāti konkrēti mērķi globālo vides problēmu risināšanai (Adriaanse 1993; Sachs et al. 1998), tomēr Rio konferencē pieņemtā rīcības programma *Agenda 21* desmit gadu laikā nav īstenota, jo šim nolūkam bijis veltīts nepietiekams līdzekļu apjoms, trūkusi politiskā griba, rīcība bijusi par maz koordinēta un ir turpinātas ilgtnespējīgās darbības. Tomēr līdzsvarotas attīstības koncepcija vēl joprojām ir ietekmīga un ilglaicīga vīzija, kuras īstenošanai pašlaik ir pieejami jauni, efektīvi instrumenti (United Nations 2002a). Johannesburgas apspriedē tika pieņemta Deklarācija par līdzsvarotu attīstību. Šajā kopējā ziņojumā ir uzsvērts, ka pasaulē galvenie izaicinājumi un pamatprasības sabiedrības attīstībai ir izskaust nabadzību, mainīt patēriņa un ražošanas raksturu un aizsargāt un pārvaldīt dabas resursus sekmīgai ekonomiskajai un sociālajai attīstībai (United Nations 2002b).

Johannesburgas apspriedē tika noteikti uzdevumi arī nākamajam laika posmam, sevišķu uzmanību veltot vadmotīvam „no programmām uz reālu darbību”, kā arī koncentrējoties uz

piecām jomām: ūdensapgāde un kanalizācija, enerģētika, veselība, lauksaimniecība un bioloģiskā daudzveidība. Konkrētie uzdevumi minētajās jomās izvirza nepieciešamību rīkoties gan dažādos pasaules reģionos, gan arī paredz atšķirīgas rīcības dažādi attīstītu valstu grupās. Apspriedē apkopotie materiāli gan par pasaules valstu virzību līdzsvarotas attīstības virzienā, gan par līdzsvarotas attīstības prioritāro virzienu izvēli pamatojas uz daudziem pētījumiem, ko veikušas pasaules vadošās pētniecības institūcijas vai zinātnieku kolektīvi. Johannesburgas apspriedē ieteiktie risinājumi uzskatāmi par vadlīnijām politikas veidošanai jebkura līmeņa pārvaldē.

Līdzsvarotas attīstības veicināšanā nozīmīga loma ir ierādīta arī izglītībai: Apvienoto Nāciju Organizācija 2002. gadā pieņēma lēmumu, ka no 2005. līdz 2014. gadam būs līdzsvarotas attīstības izglītības desmitgade. ANO ir šīs starptautiskās iniciatīvas koordinatore un veicinātāja, tomēr nozīmīgākā loma ir ierādīta darbībām nacionālajā līmenī. Viena no pamata tēmām šajā procesā ir līdzsvarota urbanizācija, un viens no desmitgades īstenošanas līmeņiem ir augstākā izglītība (UNESCO 2005).

Amerikas Savienotajās Valstīs līdzsvarotai attīstībai pašlaik valstiski vairs netiek pievērsta tik liela uzmanība kā iepriekš, bet Eiropas Savienībā konsekventi kopš 1992. gada līdzsvarota attīstība tiek iedzīvināta gan kopējā politikā, gan nozarēs savstarpēji koordinētā veidā. To apliecina Eiropas Savienības attīstības plānošanas politika, kuras vadmotīvs ir arī līdzsvarotas attīstības un vides jautājumu integrācija citu nozaru politiku formulēšanā un ieviešanā, tiesību aktos un finansējuma noteikumos:

- 1992. gads: Māstrihtas līgumā (Art.130r) tiek iekļauts līdzsvarotas attīstības princips un prasība nodrošināt vides aizsardzības jautājumu integrāciju ES likumdošanas sistēmā;
- 1997. gads: ANO Ģenerālās Asamblejas speciālā sesija Ņujorkā "Rio+5" izvērtē Rio Deklarācijas īstenošanu un uzdod valstīm izstrādāt savas nacionālās līdzsvarotas attīstības stratēģijas līdz 2002. gadam;
- 1997. gads: Amsterdamas līgumā tiek iekļauts līdzsvarotas attīstības vispārīgais mērķis un integrācija kā līdzeklis tā sasniegšanai;
- 2000. gads: sākas Lisabonas process, kurā Eiropas komisija izvirza 35 strukturālos indikatorus, kas vispārināti raksturo makroekonomiku, bezdarbu, ekonomisko reformu procesus, pētījumus un tehnoloģijas, sociālo kohēziju un vides aizsardzību, izvirzot kā vienu no ES pastāvēšanas mērķiem virzību uz līdzsvarotu attīstību;
- 2001. gads: Gēteborgā Eiropas Padome vienojas par ES līdzsvarotas attīstības stratēģiju un par prioritātēm izvirza: 1) ierobežot klimata izmaiņas un palielināt tīrās

enerģijas ražošanu un pielietošanu; 2) samazināt vides negatīvās ietekmes uz cilvēku veselību; 3) daudz saprātīgāk un racionālāk izmantot dabas resursus; 4) uzlabot transporta sistēmu un zemes izmantošanu;

- 2002. gads: tiek pieņemta Eiropas Komisijas Sestā Vides rīcības programma 2001.–2010. gadam “Vide 2010: mūsu nākotne, mūsu izvēle” (Latvijas Vides Aģentūra 2003, 7).

Paralēli līdzsvarotas attīstības īstenošanai nozarēs arī Eiropas Savienības Zinātnisko pētījumu programmās viena no prioritātēm ir līdzsvarota attīstība, tajā skaitā to iespēju izpēte, kā samazināt dažādu nozaru negatīvo ietekmi uz vidi un resursu patēriņu (European Commission 2004).

Pēdējos gados attīstības jautājumos sevi piesaka Baltijas jūras reģiona valstis. Dānijā 1998. gadā Baltijas jūras valstu padome apstiprināja “Baltijas jūras reģiona dienaskārtību 21. gadsimtam” (*Baltic Agenda 21*), kurā ir formulēti uzdevumi līdzsvarotai attīstībai lauksaimniecībā, enerģētikā, zivsaimniecībā, mežsaimniecībā, rūpniecībā, tūrismā un transportā, kā arī izglītībā un telpiskajā plānošanā Baltijas reģionā (Baltic 21 1998).

1.5. Latvijas līdzsvarotas attīstības procesa gaita

Par līdzsvarotas attīstības īstenošanu Latvijā laikā no 1992. līdz 2002. gadam var spriest, pirmkārt, pēc ziņojumiem, ko sagatavojusi Latvijas valdība un vides nevalstiskās organizācijas Johannesburgas augsta līmeņa apspriedei (Latvijas Nacionālais ziņojums “Rio+10” 2002; Latvijas NVO ilgtspējīgās attīstības ziņojums 2002), un, otrkārt, pēc valsts attīstības rakstura atbilstības izvēlētiem līdzsvarotas attīstības rādītājiem. Informāciju sniedz arī 2002. gada augustā LR Ministru kabineta apstiprinātās “Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes” (2002) un tas, ka līdz 2012. gadam paredzēts izstrādāt Latvijas Nacionālo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju.

Latvijā koordinētā un sistemātiskā veidā līdzsvarotas attīstības īstenošana valstiskā līmenī ir pašos pirmsākumos. 2001. gadā tika izveidota Ilgtspējīgas attīstības padome LR Ministru prezidenta vadībā, kuras mērķis bija līdzsvarotas attīstības procesa koordinācija un sadarbības sekmēšana starp šajā procesā iesaistītajām struktūrām. 2003. gadā šī Padome pēc divu sēžu noturēšanas tika likvidēta. Savukārt 2003. gadā tika izveidota Ilgtspējīgas attīstības padome Latvijas Republikas Vides ministrijas pakļautībā, un tā savu darbību uzsāka 2004. gadā. Jaunās Padomes darbības mērķis ir sekmēt ilgtspējīgas attīstības principu integrāciju

vides, sociālajā un ekonomikas jomā un koordinēt ilgtspējīgas attīstības procesu, veicinot sabiedrības līdzdalību, kā arī sekmēt priekšlikumu sniegšanu jautājumos, kas saistīti ar ilgtspējīgu attīstību. Latvijas Ilgtspējīgas attīstības padomei ir šādas funkcijas:

- 1) koordinēt Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu īstenošanu un aktualizāciju;
- 2) koordinēt Latvijas līdzdalību Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Savienības ilgtspējīgas attīstības procesā, kā arī Baltijas jūras reģiona Rīcības programmas 21 īstenošanu Latvijā;
- 3) sadarboties ar Tautsaimniecības vienotās stratēģijas un attīstības padomi ilgtspējīgas attīstības principu integrācijai sociālajā un ekonomikas jomā;
- 4) sniegt ministrijām, Tautsaimniecības vienotās stratēģijas un attīstības padomei un citām institūcijām ieteikumus ilgtspējīgas attīstības principu integrācijas uzlabošanai un Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu īstenošanai;
- 5) iesaistīt ieinteresētās personas, kā arī sabiedrisko organizāciju, profesionālo asociāciju, pašvaldību, izglītības un zinātnes institūciju pārstāvjus Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņu īstenošanā;
- 6) veicināt sadarbību un informācijas apmaiņu starp valsts pārvaldes un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām, profesionālajām asociācijām, zinātnes institūcijām un jebkurām ieinteresētām personām ilgtspējīgas attīstības principu ieviešanā (Latvijas ilgtspējīgas attīstības padomes nolikums 2003).

Padomei noteikto funkciju izpilde ir iespējama dažādā intensitātē. Pašlaik, kad Padome sanāk apmēram trīs reizes gadā, tai ir iespējams sniegt vienīgi ieteikumus par nepieciešamajām rīcībām, kuras būtu jāveic attiecīgajām institūcijām vai attiecīgajās jomās, taču, ņemot vērā izpildinstitūciju pārstāvniecības līmeni padomē, ieteikumiem ir tikai rekomendējošs raksturs. Vienlaikus, ņemot vērā, ka līdzsvarotas attīstības īstenošanas koordinācija ir jauns process, reāli tā īstenošanai būtu nepieciešams atsevišķas institūcijas ikdienas darbs, tomēr pašlaik šādas institūcijas nav, un arī padomes darbība netiek finansiāli nodrošināta. Deleģēto funkciju apjoms un to izpildei pieejamo resursu neatbilstība ir daļējs izskaidrojums lēnajam līdzsvarotas attīstības procesam Latvijā.

Valsts līdzsvarotas attīstības virzieni galveno problēmu risināšanai, kā arī politikas mērķi atsevišķu nozaru politikās ir noteikti "Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņēs" (2002). Latvijas līdzsvarotas attīstības pamatnostādnes ir tieši atvasinātas no Rio deklarācijā (UNCED 1993) iekļautajiem līdzsvarotas attīstības 27 politiskajiem principiem. Prasmīgi pielietojot politikas realizācijā dažādos līmeņos, tās būtu stingrs ietvars attīstības lēmumu

pieņemšanā. Diemžēl šajā dokumentā nav minēts, vai un kā šīs pamatnostādnes praksē tiks izmantotas. Politikas mērķi atsevišķajām nozarēm ir līdzīgi dažādās koncepcijās un stratēģijās līdz šim izvirzītajiem mērķiem, un, tā kā dokuments ir izstrādāts pēc Nacionālajā ziņojuma gatavošanas Johannesburgas konferencei, "Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnēs" nozaru līdzsvarotai attīstībai izvēlētie mērķi atšķiras no attiecīgajiem nozaru mērķiem Nacionālā ziņojumā. Pamatnostādņu dokumentā mērķiem un rīcībām šo mērķu sasniegšanai nav noteikti reāli termiņi vai konkrētas robežvērtības, un tas praktiski šo dokumentu padara par nesaistošu. Kā pozitīva iezīme pamatnostādņu dokumentā ir jāuzsver konkrētu rādītāju izvēle mērķu sasniegšanas analīzei.

Precīzāki mērķi līdzsvarotas attīstības veicināšanai ir noteikti Latvijas Tūkstošgades attīstības mērķos, kuru izstrādāšana ir iekļaušanās Apvienoto Nāciju Organizācijas Tūkstošgades deklarācijas īstenošanā, lai uzlabotu dzīvi tiem, kuriem klājas visgrūtāk. Seši mērķi ir saistīti ar nabadzības samazināšanu, septītais mērķis ir vides ilgtspējas nodrošināšana, bet astotais mērķis runā par attīstības sadarbību starp trūcīgām un turīgām valstīm. Šiem mērķiem Latvija ir pakārtojusi 18 uzdevumus, kuri ne vienmēr ir izteikti skaitļos. Pārskatu par Latvijas progresu katrā izvirzītā uzdevuma sasniegšanā analizē 40 rādītāji, kas apkopoti izdevumā „Kā dzīvosim Latvijā 2015. gadā? Ziņojums par ANO Tūkstošgades attīstības mērķiem Latvijā” (UNDP Latvia 2004). Kā īpaši pozitīvs moments ir atzīmējams centiens vides ilgtspējai pieiet no sistēmiskā viedokļa, izvirzot uzdevumu „iekļaut ilgtspējīgas attīstības principu nozaru politikās”, un rādītājam izmantot ekoeftektivitātes pakāpi dažādās nozarēs.

Atšķirībā no Nacionālā ziņojuma, kurā lielāka uzmanība ir pievērsta pārskatam par līdzsvarotas attīstības ieviešanu nozaru un valsts normatīvajos aktos, Latvijas nevalstisko organizāciju sagatavotais ziņojums Johannesburgas konferencei pievēršas arī reālās situācijas analīzei līdzsvarotas attīstības īstenošanas praksei sešās izvēlētās jomās un atspoguļo arī valstiskā un nevalstiskā sektora sadarbības problēmas. "Efektīva sabiedrības līdzdalība ir viens no demokrātijas un ilgtspējīgas attīstības priekšnosacījumiem. Sākotnēji sabiedrības iespēja līdzdarboties normatīvo aktu gatavošanā bija visai ierobežota, taču pēdējos gados ir vērojama valsts pārvaldes institūciju pieļāvīgāka attieksme. Vēl joprojām sadarbība starp valsts institūcijām un nevalstiskajām organizācijām balstās uz savstarpējo paziņanos vai nevalstisko organizāciju neatlaidību" (Latvijas NVO ilgtspējīgas attīstības ziņojums 2002).

Ņemot vērā šos kvalitatīvos ziņojumus un Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes, jāsecina, ka līdzsvarotas attīstības īstenošana sektoros līdz šim noritējusi nekoordinētā veidā un līdzšinējie panākumi galvenokārt ir sasniegti, pateicoties konsekventajai un mērķtiecīgajai Latvijas vides politikai. Arī minētajos līdzsvarotas attīstības

dokumentos jūtama vides jautājumu akcentēšana salīdzinājumā ar sociālajiem jautājumiem, kā arī vides nevalstisko organizāciju loma līdzsvarotas attīstības aktualizēšanā.

Apliecinājums līdzšinējās politikas daļējai neefektivitātei līdzsvarotas attīstības jomā ir rādītājs, ka, “attīstoties valsts ekonomikai un palielinoties iedzīvotāju ienākumiem, Latvijā ir strauji pieaudzis privātais patēriņš, kā arī plaisa starp bagātajiem un nabadzīgajiem iedzīvotājiem” (Latvijas NVO ilgtspējīgas attīstības ziņojums 2002, 9), kas būtībā ir pretēja tendence līdzsvarotas attīstības izvirzītajiem mērķiem.

Kvantitatīvāku Latvijas līdzsvarotas attīstības raksturojumu sniedz „Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats, 2003” (Latvijas Vides Aģentūra 2003), kurā ir apvienoti dažādi vides, ekonomikas un sociālie rādītāji. Tie ne visās jomās sakrīt ar “Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes” izvirzītajiem nepieciešamajiem rādītājiem un to izvēli ir noteikusi statistiskās informācijas pieejamība pārskatu veidojošajās ministrijās. Tā kā Latvijas līdzsvarotas attīstības mērķiem nav noteikti konkrēti izpildes termiņi vai robežvērtības, tad pārskatā apvienotie rādītāji neļauj kvantitatīvi novērtēt līdzsvarotas attīstības mērķu sasniegšanu. Tomēr ievērojamu pozitīvu pievienoto vērtību pārskatā dod paskaidrojumi pie katra rādītāja, kas lēmumu pieņēmējiem, nozaru speciālistiem, zinātniekiem, augstskolu studentiem, skolniekiem un visplašākajam lasītāju lokam dod ieskatu par vēlamajām tendencēm katrā rādītājā. Tajā pat laikā izpaliek analīze par faktisku valsts virzību līdzsvarotas attīstības virzienā. Pārskata jautājumu izvēle norāda uz vides speciālistu vadošo lomu pārskata veidošanā, kā arī apliecina, ka Latvijā trūkst koordinētas, mērķtiecīgas virzības uz līdzsvarotu vides, ekonomikas un sociālās sfēras attīstību.

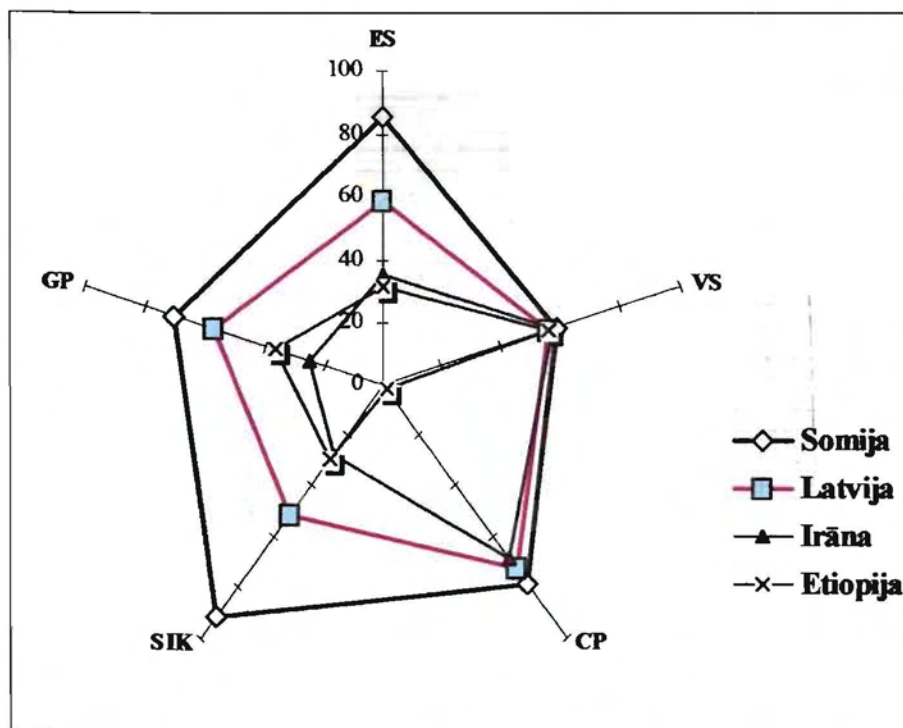
Līdzīgi kā citos, arī šajā attīstības vērtējumā un līdzsvarotas attīstības pamatnostādnes, kā arī Latvijas “Nacionālajā attīstības plānā” (Latvijas Republikas Finanšu ministrija 2001) izteikti dominē sektorāla pieeja, radot priekšstatu, ka ir jānodrošina attīstību šaurās jomās vai tautsaimniecības sektoros un ka progress tajos veicinās visas valsts sekmīgu attīstību. Šādi sektori, kas sabiedrības apziņā un valsts politikā ir minēti kā prioritārie valsts attīstības nodrošināšanai, ir finanšu sektors un banku serviss, tranzīta sektors, pārstrādājošā rūpniecība, informācijas tehnoloģijas, gēnu inženierija un citi. Tomēr šādas izvēles pamatā ir mēģinājumi uzminēt potenciāli veiksmīgās jomas, bet nav veikta izvērsta un pamatota rezultatīvāko ilgtermiņa investīciju stratēģijas un problēmu cēloņu novēršanas analīze.

Daži Latvijas analītiķi norāda arī uz citiem Nacionālā attīstības plāna trūkumiem līdzsvarotas attīstības kontekstā, kā, piemēram, Latvijas ekonomikas attīstības prioritāro virzienu un to finansēšanas plānu programmas izklāstā pārsvarā izmantota kompilācijas metode, kad visai mehāniski tiek apvienoti dažādu iestāžu sagatavoti dokumenti. Metodiskā ziņā dotā

uzdevumu izpildei nepieciešama sistēmiskā pieeja. Tikai šajā gadījumā no attīstības plāna īstenošanas var sagaidīt pietiekamu ekonomisko un sociālo efektu (Osis 2002). Nacionālajā attīstības plānā par vienu no stratēģijas mērķiem plāna veidotāji minējuši dzīves kvalitātes paaugstināšanu, tomēr nav izklāstīts, kā tas tiks sasniegts. Rodas priekšstats, ka par pietiekamu šī mērķa sasniegšanai tiek uzskatīta straujas ekonomiskās attīstības veicināšana, tomēr tas ne vienmēr ir tas pats, kas dzīves kvalitātes celšanās. Turklāt galvenie indikatori rezultātu mērīšanai ir tikai ekonomiska rakstura, tie neparāda sociālo labklājību un vides kvalitāti. Viens no priekšnosacījumiem ES Sociālo fondu pozitīvam ieguldījumam līdzsvarotā attīstībā ir tādas fondu plānošanas, vadības un uzraudzības sistēmas izveide, kas nodrošina procesa caurspīdīgumu un respektē partnerības un līdzsvarotas attīstības pamatprincipus. Latvijā šī sistēma ir centralizēta, sarežģīta un līdz ar to neveicina sabiedrības iesaistīšanos (Brizga 2004).

Tajā pašā laikā pēc neatkarības atgūšanas un iestāšanās Eiropas Savienībā valstij nav tālejoša stratēģiska mērķa, un, ņemot vērā līdzsvarotas attīstības koncepcijas nozīmīgo lomu mūsdienu pasaules un Eiropas attīstībā, tā ir nepieciešams, kā arī perspektīvs politisks un praktisks stratēģiskais mērķis Latvijas valsts un vietēja mēroga attīstībā.

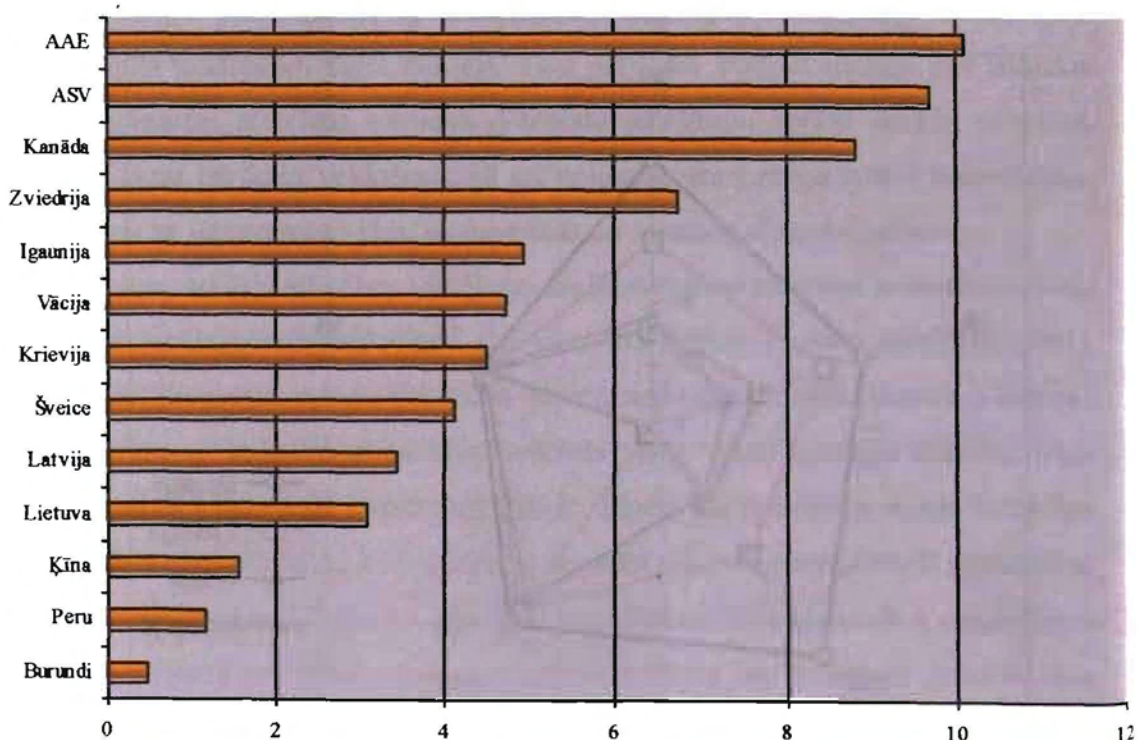
Latvijas līdzsvarotības novērtējumam var izmantot jau izstrādātās metodes dažādu valstu līdzsvarotas attīstības procesa salīdzināšanai (3. attēls).

3. attēls. Vides līdzsvarotas attīstības rādītāji Latvijā, Somijā, Irānā, Etiopijā (CP – cilvēkpotenciāla aizsargābība; SIK – attīstības sociālā un institucionālā kapacitāte; VS – slodzes vidē; GP – līdzdalība globālajos procesos; ES – slodze uz dabiskām ekosistēmām) (avots: ESI 2002)

Tā, piemēram, Latvija pēc vides ilgtspējības indeksa (angliski – *Environmental Sustainability Index* jeb ESI) rādītājiem atrodas desmitajā vietā 144 valstu vidū (ESI 2002). Tas ir izcili vērtējams rezultāts (3. attēls). Vienlaikus šis it kā tikai pozitīvi vērtējams rādītājs, kas plaši tika atzīmēts kā ievērojams Latvijas politikas sasniegums, ir rezultāts ievērojamam nelabvēlīgās slodzes uz vidi samazinājumam, relatīvi lielajam dabisko ekosistēmu, vispirms mežu apjomam valsts teritorijā un galvenokārt valsts depopulācijai (pēc rādītāja "iedzīvotāju skaita samazināšana" Latvija ieņem pirmo vietu pasaulē). UZRādītais sasniegums valsts attīstībā ir radies pasīvas darbības (bezdarbības) rezultātā un Latvijas specifiskajā situācijā ir uzskatāms par valsts attīstības vājuma rādītāju. Valsts attīstības agregēto rādītāju struktūra (3.attēls) uzrāda nozīmīgākos problēmsektoros – valsts attīstības nodrošinājums un iedzīvotāju nodrošinājums (vispirms medicīniskais, sociālais).

Latvijas situāciju līdzsvarotas attīstības aspektā raksturo arī praksē plaši lietots rādītājs – ekoloģiskās pēdas nospiedums. Pēc Pasaules dabas fonda pētījumiem (WWF 2002), lai nepārsniegtu vides nestspēju, vidēji katra Zemes iedzīvotāja ekoloģiskās pēdas nospiedums nedrīkstētu būt lielāks kā 1,7 hektāri, tomēr 60 no pētījumā iekļautajām 115 valstīm vidējais iedzīvotāja ekoloģiskās pēdas nospiedums pārsniedz šo platību (4. attēls).

4. attēls. Atsevišķu valstu vidējais iedzīvotāju ekoloģiskās pēdas nospiedums 1999. gadā (avots: WWF 2002).

Lielākais vidējais iedzīvotāja ekoloģiskās pēdas nospiedums 1999. gadā bija Apvienotajos Arābu emirātos – 10.1 hektāri, Latvija šajā pētījumā bija ierindojusies 34. vietā aiz tiem ar vidēji 3.43 hektāriem uz iedzīvotāju. Tas nozīmē, ka Latvijas iedzīvotāji pārtērē sev globāli pieejamos resursus un līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai nepieciešams veikt reālus pasākumus.

Valsts līdzsvarotas attīstības plānošana izvirza nepieciešamību pēc attīstības zinātniskas analīzes. Kaut arī līdzsvarotas attīstības pētniecība pasaulē ir visai attīstīta un šīs koncepcijas nosaukumu pašlaik plaši izmanto izglītībā, reģionālajā plānošanā, vides plānošanā un pārvaldībā, kā arī ekonomikā, tomēr Latvijā šādi pētījumi praktiski nav veikti.

Līdz ar to viens no prioritāriem jautājumiem pašlaik ir apzināt zinātnieku lomu sabiedrības attīstībā. Pētnieciskā darba ieguldījums sabiedrības nākotnes stratēģijas izveidē, kā arī līdzsvarotas attīstības iespēju izpēte Latvijā būtu nozīmīgi ne tikai mūsu valstij, bet arī līdzsvarotas attīstības koncepcijas attīstībai vispār. Latvijas līdzsvarotas attīstības zinātniskās izpētes aspekti ir īpaši aktuāli, jo šeit situācija atšķiras no vairāk pētītajiem sabiedrības attīstības modeļiem. Tā kā zinātniski pētījumi ir pamats gan līdzsvarotas attīstības priekšnosacījumu analīzei, gan vēl vairāk – konkrētu rīcības programmu izstrādei, tad šiem pētījumiem ir jābūt ļoti kvalitatīviem un brīviem no jebkāda ideoloģiska spiediena (Nordgren 1997).

2. PILSĒTU LĪDZSVAROTA ATTĪSTĪBA

2.1. Pilsētas līdzsvarotas attīstības būtība

Pašlaik pasaulē apmēram 48 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās. Valstīs ar augstu ienākuma līmeni – apmēram 78 %, Centrālajā un Austrumeiropā – ap 63 %, Latvijā – apmēram 67 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās (UNDP 2004; Latvijas Vides Aģentūra 2003, 127). Pašreizējais uz patēriņa kultūru balstītais dzīvesveids tajās liek pilsētām uzņemties īpašu atbildību par izraisītajām vides problēmām, sevišķi par globālām vides problēmām (ICLEI 1994).

Pilsētu fiziskā funkcionēšana ir atkarīga no tuvākas un tālākas apkārtnes, un pašas par sevi tās materiālo plūsmu ziņā nevar būt pašuzturošas, jo no ārienes tām jāsaņem enerģija un gandrīz visi materiālie resursi, savukārt apkārtnē pilsētas atdod daļu no to teritorijās saražotās produkcijas un dažāda veida piesārņojumu. Pilsētu ilgtspējība ir atkarīga arī no valsts attīstības, plašākiem reģionāliem un globāliem procesiem, tomēr ir lietderīgi pilsētu izdalīt kā

nosacītu vienību, kurai var izvērtēt līdzsvarotas attīstības risinājumu iespējas. *Līdzsvarota attīstība pilsētai nozīmē veidot savu darbību pēc iespējas pašuzturošāku, samazinot resursu patēriņu un veidoto piesārņojumu, kā arī minimizējot vides, ekonomiskās un sociālās sfēras savstarpējo negatīvo mijiedarbību.*

Reģionālo un globālo vides problēmu risināšanas kontekstā pilsēta jāvērtē no diviem viedokļiem – pilsēta kā piesārņojuma koncentrēšanās vieta un pilsēta kā piesārņojuma avots (Miller 1996, 257-260). Parasti pilsētās problēmu risināšanā lielākā uzmanība pievērsta pirmajam aspektam – vietējās vides kvalitātes uzlabošanai. Taču līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai ļoti svarīgi ir mazināt/novērst pilsētas globālo un reģionālo negatīvo ietekmi. Tas vispirms attiecināms uz resursu lietošanu, jo gandrīz neviena rūpnieciski attīstītā valsts nevar sevi pilnībā nodrošināt ar nepieciešamajām izejvielām, izmantojot vietējos resursus, vai arī dažādu apsvērumu dēļ to nedara. Visbiežāk preces lietotāji trešajā valstī nemaksā par videi nodarīto kaitējumu pirmajai valstij, kur iegūtas izejvielas, vai otrajai valstij, kurā prece saražota. Pašlaik nepastāv ekonomisks mehānisms šādu slēpto zaudējumu atlīdzināšanai (Adriaanse et al. 1997). Brīvā tirgus attīstība un globalizācija dod iespēju industriāli attīstīto valstu pilsētu darbībā īpaši nepiesārņot tuvāko apkārtni un uzlabot vietējo vides kvalitāti, tomēr ievērojami saasina globālās vides problēmas (Rees and Wackernagel 1996; Adriaanse et al. 1997).

Kā atzīst Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (angliski – *Organization for Economic Co-operation and Development* jeb OECD) bijušais pilsētu nodaļas vadītājs Ariels Aleksandrs: “pilsētām nepieciešamas stingrākas nacionālās un starptautiskās normas un finansiālie nosacījumi, citādi tām nav iemesla rīkoties tā, lai vairāk saudzētu vidi ārpus savām robežām. Lai izpildītu abus mērķus – samazinātu piesārņojumu pilsētās un emisiju no tām, būs jāpieņem citādi lēmumi nekā līdz šim. Vispirms nepieciešama labāka koordinācija starp sektoriem un dažāda līmeņa valdībām. Tirgus ekonomika būs jāizmanto ne tikai labprātīgai preču apmaiņai, bet arī nelabprātīgai negatīvo seku – piesārņojuma un kaitējuma apmaiņai” (Alexandre 1998, 279).

Tomēr pilsētu attīstības virziena vispārēja pārorientācija uz līdzsvarotību ir vienkāršāka nekā valsts mērogā. Tādas pilsētas kā Hamiltona-Ventvorta (Hamilton – Ventworth) Kanādā, Lisabona Portugālē, Hāga Nīderlandē, Nagoja Japānā, Lestera (Leicester) Lielbritānijā un daudzas citas pilsētas šajās un citās valstīs oficiāli par savu attīstības virzienu izvēlējušās līdzsvarotu attīstību, un tas atspoguļojas šo pilsētu politiskajos lēmumos, attīstības plānos, nozaru attīstības stratēģijās, dažādos attīstības projektos, kā arī praktiskā darbībā (Gilbert et al. 1996; ICLEI 1997b; Stanners and Bourdeau 1995; Kendrick

and Moore 1995). Līdzsvarotas attīstības pētniecība ir pierādījusi iespējamību sekmēt attīstības procesa pārorientāciju, lai nodrošinātu tā sabalansētību un paaugstinātu tā efektivitāti un atbilstību līdzsvarotas attīstības nostādnēm pilsētvidē.

2.2. Pilsētu pārvaldes procesa loma līdzsvarotības nodrošināšanai

Globālās vides problēmas rodas daudzu indivīdu darbības rezultātā. Tā, piemēram, personiskā autotransporta lietošana ir nozīmīgs antropogēnas izcelsmes avots siltumnīcas efektu veicinošajām gāzēm. Līdzīgi pilsētās sliktas gaisa kvalitātes cēlonis visbiežāk ir tūkstošiem atsevišķu indivīdu vai uzņēmumu darbība. Lai atrisinātu šīs problēmas, kurām gandrīz vienmēr pamatā ir “kopējā resursa patēriņa” rīcības modelis (Hardin 1980), vairākiem iesaistīto personu ir jāmaina uzvedība, un šo iesaistīto personu skaits bieži vien ir ļoti liels. Turklāt katra atsevišķā indivīda ieguldījums ir samērā niecīgs, un līdz ar to var veidoties neticība par savas uzvedības maiņas nozīmīgumu problēmas risināšanā (Senge 1990). Parasti cilvēkiem ir izdevīgi turpināt destruktīvo rīcību, un atsevišķu indivīdu vienpusēja uzvedības maiņa parasti nenoved pie vides problēmas risinājuma, šādos gadījumos nepieciešams sistēmisks risinājums.

Ir izdalāmas četras pamatmetodes, kā iespējams mainīt sabiedrības attieksmi un uzvedību (Gardner and Stern 2002), lai sekmētu attīstības līdzsvarotību:

- reliģiskā un morālā pieeja – vērtību un pasaules uzskata veidošana;
- izglītošana – mainīt attieksmi un nodrošināt izglītošanos, sniedzot informāciju;
- ekonomisku stimulu, likumu un noteikumu izmantošana;
- kopējo resursu sabiedriskā pārvalde.

Pirmā metode vairāk attiecas uz valsts izglītības sistēmas kompetenci, cilvēka audzināšanu ģimenē un personiskās dzīves pieredzes nozīmi. Tomēr, ceļot sabiedrības apziņas līmeni, vides problēmas ir lēni risināmas, un balstīšanās tikai uz vienu no pieminētajām metodēm problēmas atrisināšanai parasti ir nepietiekoši (Gardner and Stern 2002). Savukārt pilsētas pārvaldīšanā pieejamāki līdzekļi ir gan izglītošana, gan ekonomisko stimulu un normatīvās bāzes radīšana, gan pārvaldes struktūras radīšana (sabiedriskā pārvalde ir specifisks pārvaldes veids), tātad pilsētas pārvaldes ietvaros var izmantot trīs no četrām uzvedības maiņas pamatmetodēm. Tieši pilsētas pārvalde – tās procesu organizācija un radītā infrastruktūra, it sevišķi lielās pilsētās, ietekmē tūkstošu indivīdu uzvedību, tādēļ uz līdzsvarotu attīstību vērsta pārvalde var būt labs līdzeklis pasaules, reģionālo un vietējo vides

problēmu risināšanai. Tā, piemēram, celtniecības normas attiecībā uz siltumizolāciju var būtiski samazināt kopējo apkures enerģijas patēriņu, bet efektīvs sabiedriskā transporta tīkls un it īpaši autostāvvietu trūkums attur no personiskā autotransporta lietošanas (Roseland 1992, 82). Pilsētas pārvalde kā mehānisms iedzīvotāju uzvedības mainīšanā par labu līdzsvarotai attīstībai būtu efektīvs pašlaik, kad sabiedrības vairākumam līdzsvarota attīstība nav pieņemta kā dzīvesveids un domāšanas veids (Milbrath 1996, 278-284), bet vides un sociālo problēmu risināšanai nepieciešama steidzama sabiedrības uzvedības maiņa.

Industriāli attīstītajās valstīs pilsētu pārvalde sākas ar to plānošanu. Līdzsvarotas attīstības iekļaušanai pilsētu attīstības plānos un pārvaldē ir nepieciešama koordinācija jeb sistēmiska pieeja. Tas ir sarežģīts process, it īpaši, ja plānošanā izmanto tradicionālo sektorālo metodi, kura pilsētas pārvaldē parasti nedod optimālus rezultātus (OECD 1997, 17). Atsevišķie uzlabojumi noteiktos sektoros (mājoklis, nodarbinātība, transports) bieži vien izraisa neparedzētas sekas citos sektoros – negatīvu ietekmi uz vides stāvokli, ekonomiku, cilvēku veselību un labklājību. Pretrunīgie “uzlabojumu” rezultāti daļēji ir daudzo un sarežģīto faktoru dēļ, kuri jāievēro lēmumu pieņemējam, kā arī zināšanu trūkuma dēļ par atsevišķo sektoru mijiedarbību.

Koordinācijas trūkums starp atsevišķiem sektoriem pilsētas pārvaldē un plānošanā ir saistīts ar vienu vai vairākiem sekojošajiem faktoriem:

- pilsētas vides, ekonomikas, cilvēku veselības, labklājības jautājumu tematiska dažādība un tehniska sarežģītība;
- vienprātības trūkums starp speciālistiem par dažādām problēmām (piemēram, par klimata pasiltināšanās prognozēm), par pārvaldei piemērotiem līdzekļiem;
- stratēģisku vīziju un sabiedrības mērķu trūkums, vienotu prioritāšu trūkums politiķiem, profesionāļiem un sabiedrībai. Šie mērķi un vīzijas ir atkarīgi ne tikai no mūsdienu zināšanām, tiem jāatspoguļo arī iedzīvotāju uztvere un mērķi (OECD 1997, 17).

Zviedru pētnieks Džons Holmbergs savu pieredzi par līdzsvarotas attīstības principu ievērošanu pašvaldībā apraksta sekojoši:

- parasti pašvaldības līmenī lēmumu pieņemēji gandrīz nekad neapspriež līdzsvarotas attīstības priekšnoteikumus;
- pašvaldībās nav speciālista vai cilvēka ar vispārēju izpratni par resursu plūsmām pašvaldību teritorijā;
- lēmumi parasti tiek pieņemti, balstoties tikai uz ekonomiska rakstura analīzi (Holmberg 1995, 2-3).

Līdzsvarotas, harmoniskas vides, ekonomikas un sabiedrības attīstības dēļ ir nepieciešams, lai pilsētā atsevišķu sektoru plānošanas un pārvaldes speciālisti vienmēr izveidotu kopskatu un izprastu sava sektora darbību sekas pārējos sektoros. Taču tas iepriekš minēto iemeslu dēļ ir grūti vai pat neiespējami, jo rada nepieciešamību vispārināt plānošanas darba sekas, bet tas savukārt ir pretrunā ar mūsdienu sabiedrības tendenci uz specializāciju (HABITAT 1996). Pašreizējai sabiedrībai ir pieejami daudz datu un dažāda tehnika, tādēļ to dēvē par informācijas sabiedrību (Milbrath 1996, 286). Taču tam ir arī negatīvās iezīmes (Marien 1996, 301), tajā skaitā: datu pārbagātībā ir grūti orientēties, izvēlēties svarīgāko un atcerēties galveno, kas turklāt skaitļos varētu būt grūti izsakāms. Parasti tie ir vides kvalitātes un sociālie aspekti. Informācijas sabiedrības un specializācijas sintēzes dēļ arvien grūtāk ir saredzēt plašākas likumsakarības, kas ir būtiski līdzsvarotas attīstības gadījumā, un izraisa vēlēšanos arvien vairāk uzlabot atsevišķo sektoru rādītājus, nereti radot nelabvēlīgas sekas citos sektoros un nelīdzsvarotu attīstību. Dažkārt specializācijas dēļ, vēl īsti neizprotot pilsētas līdzsvarotas attīstības būtību, atbildību par šo procesu atstāj vides pārvaldes speciālistu kompetencē, bez reāla pārvaldības mehānisma efektīvai komunikācijai un sadarbībai ar pārējo sektoru speciālistiem.

Viens no iemesliem pilsētas problēmu ilgtnespējīgiem risinājumiem ir arī plānošanas un pārvaldes profesionālās ētikas zemais līmenis, it īpaši Austrumeiropā. Speciālistiem un lēmumu pieņēmējiem, apzinoties ietekmi uz pilsētas kopējo attīstību un ievērojot pasaules zinātnieku atzinumus par attīstības virziena izmaiņas nepieciešamību, profesionāli būtu jānodrošina pilsētas attīstības procesi tā, lai iedzīvotāju vairākums to ikdienas darbībā pozitīvāk ietekmētu dzīves un dabas vides kvalitāti. Diemžēl praksē bieži tiek pielietoti ilgtnespējīgi risinājumi, kas vairāk atbilst speciālista personīgajai vērtību sistēmai, nevis jaunākajām atziņām šajā nozarē. Par to liecina personiskā autotransporta lietošanas veicināšana un daudzi citi piemēri.

2.3. Eiropas pilsētu rīcības līdzsvarotas attīstības sekmēšanai

Pēc līdzsvarotas attīstības aktualitātes atzīšanas starptautiskā līmenī Riodežaneiro 1992. gadā, kad jau tika novērtēta vietējās darbības nozīme, viena no pirmajām plašākajām pašvaldību pārstāvju konferencēm par līdzsvarotības jautājumiem bija 1994. gadā Olborgā, Dānijā. Šajā sanāsmē 80 Eiropas pašvaldības, parakstot Olborgas hartu, vienojās par Eiropas līdzsvarotas attīstības pilsētu kampaņu kā pilsētu līdzsvarotas attīstības veicinātāju un

atbalstītāju, kā arī par vietējo darbības programmu izstrādi līdz 1996. gadam. Hartā ir ietverti vēlamie pasākumi šo programmu sagatavošanas procesam, kā arī ir izvirzītas investīciju prioritātes, kas veicinātu līdzsvarotu attīstību (ICLEI 1994):

- 1) investīcijas atlikušo dabas bagātību saglabāšanā, piemēram, pazemes ūdeņu krājumu, augsnes, retu sugu dzīves vides saglabāšanā;
- 2) dabas bagātību pieauguma veicināšana, samazinot to (piemēram, neatjaunojamās enerģijas) pašreizējās izmantošanas līmeni;
- 3) investīcijas, lai samazinātu dabas bagātību izmantošanu;
- 4) ražojumu izmantošanas efektivitātes palielināšana, piemēram, ceļot ēkas, kurās efektīvi tiek izmantota enerģija, lietojot videi draudzīgus pilsētas transporta līdzekļus.

Līdz 1996. gada oktobrim Eiropas pilsētu līdzsvarotas attīstības kampaņā bija iesaistījušās 240 pilsētas un pašvaldības. Aktīvākās galvenokārt bija Rietumu un Ziemeļeiropas valstis. Centrālās un Austrumeiropas valstu vēlme iestāties Eiropas Savienībā tajā laikā tika minēta kā iespējamais stimuls tam, lai arī šī reģiona pilsētas aktīvāk iesaistītos līdzsvarotas attīstības procesā (ICLEI 1997a, 26,32).

Lisabonā 1996. gadā tika pieņemts rīcības plāns “No hartas uz rīcību”, bet 2000. gadā Hanoverē tika izveidots Eiropas pašvaldību vadītāju “Hanoveres aicinājums”. Tajā veiksmīgi norādītas darbības līdzsvarotas attīstības sekmēšanai specifiski starptautiskajai sabiedrībai, Eiropas institūcijām, nacionālajām valdībām, citiem vietējiem līderiem, vietējā *Agenda 21* procesa dalībniekiem, kā arī biznesa un finansu sektora vadītājiem un lēmumu pieņēmējiem. Hannoveres aicinājuma pielikums ir izvērtējums padarītajam, tajā apkopotas iespējas, šķēršļi un izaicinājumi pašvaldību līdzsvarotai attīstībai. 2004. gadā Eiropas pilsētu līdzsvarotas attīstības kampaņā bija iesaistījušās 2250 pašvaldības no 42 valstīm (Sustainable Cities 2004).

2004. gadā, desmit gadus pēc Kampaņas aizsākuma, tika izveidota jauna iniciatīva – iespēja pašvaldībām pievienoties Olborgas saistībām. Šo iniciatīvu raksturo pāreja no attīstības un rīcības plānu izstrādes uz nepieciešamību pašvaldībā veikt tiešas un konkrētas darbības līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai. Olborgas saistības 2004. gada rudenī parakstīja arī Rīga. Pašvaldībai 12 mēnešu laikā pēc pievienošanās Olborgas saistību procesam ir jāveic integrēts pilsētas attīstības un izvēlētais attīstības politikas novērtējums un jāieziņē galvenās grūtības un izaicinājumi šādos jautājumos:

1. Pārvaldība.

Sabiedrības līdzdalības aktivizēšana, lai lēmumu pieņemšanu padarītu efektīvāku.

2. Ilgtspējīgu attīstību veicinoša pārvalde.

Efektīvu pārvaldes ciklu ieviešana, sākot ar mērķu noteikšanu līdz to īstenošanai un īstenošanas izvērtēšanai.

3. Kopējo resursu pieejamība un laba vides kvalitāte visiem.

Aizsargāt, saglabāt un nodrošināt kopējo resursu un labu vides kvalitātes pieejamību visiem.

4. Atbildīga patēriņa un dzīvesveida izvēle.

Saprātīgas un efektīvas dabas resursu izmantošanas veicināšana un ilgtspējīgas ražošanas un patēriņa atbalsstīšana

5. Teritorijas plānošana un izmantošana.

Veicināt stratēģiskās plānošanas izmantošanu pilsētas plānošanā un dizainā, lai rosinātu vides, sociālos, ekonomiskos, veselības un kultūras jautājumus visas sabiedrības labā

6. Labākas pārvietošanās metodes un mazāka satiksme

Ņemot vērā saistību starp iedzīvotāju veselību, transportu un vidi, veicināt ilgtspējīga pārvietošanās veida izvēli

7. Rīcības veselības jomā.

Iedzīvotāju veselības un labklājības aizsargāšana un uzlabošana

8. Dinamiska un ilgtspējīga vietējā ekonomika.

Dinamiskas vietējās ekonomikas radīšana un nodrošināšana, kas rada darbavietas, bet nenodara kaitējumu videi

9. Sociālā līdztiesība un taisnīgums.

Kopienīgu integrējošas un atbalstošas politikas īstenošana.

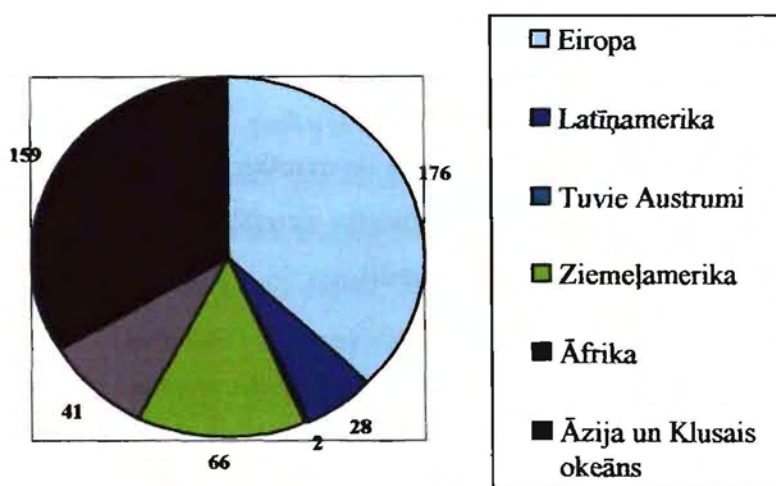
10. No vietējā līmeņa uz globālo.

Rīcība vietējā līmenī, lai panāktu pasaulē mieru, līdztiesību un līdzsvarotu attīstību.

Nākamais uzdevums Olborgas saistību īstenošanai pašvaldībā ir plašas līdzdalības procesā izvirzīt vietējos uzdevumus, šajā procesā ir jāņem vērā novērtējuma rezultātus un tam ir jābūt saistītam ar citiem pašvaldībā pielietotajiem attīstības plānošanas vai *Agenda 21* pasākumiem. 24 mēnešu laikā pēc Olborgas saistību parakstīšanas pašvaldībā ir jābūt izvirzītiem individuāliem vietējiem uzdevumiem desmit minētajās galvenajās tēmās un ir jābūt uzdevumu izpildes laika grafikam, pēc kura var vērtēt panākumus Olborgas saistību izpildē. Pašvaldībā ir jāveic regulārs Olborgas saistību izpildes monitorings, tā rezultātiem ir jābūt pieejamiem iedzīvotājiem, un 2010. gadā Eiropas līdzsvarotas attīstības pilsētu

kampaņas ietvaros tiks apkopots pirmais starptautiskais ziņojums par sekmēm līdzsvarotas attīstības īstenošanai pilsētās šīs iniciatīvas rezultātā.

Kampaņas un Olborgas saistību koordinācijā galvenā loma ir Vietējo vides iniciatīvu starptautiskajai padomei (angliski – *International Council for Local Environmental Initiatives* jeb ICLEI, kopš 2004. gada ICLEI – *Local Governments for Sustainability*). Tās biedri ir pašvaldības un to asociācijas no visas pasaules, un 5. attēlā ilustrētā reģionālā pārstāvniecība sniedz ieskatu Eiropas pašvaldību aktivitātei šajā starptautiskajā līdzsvarotas attīstības veicināšanas procesā.

5. attēls. Pašvaldību pārstāvniecība Vietējo vides iniciatīvu starptautiskajā padomē 2004. gadā (avots: ICLEI Members 2005).

Vietējo vides iniciatīvu starptautiskajā padomē no pārstāvētajām 35 Eiropas valstīm plašāk līdzdarbojas Somija (15 pašvaldības), Norvēģija (15 pašvaldības), Spānija (19 pašvaldības) un Vācija (26 pašvaldības). No Dānijas, Somijas, Nīderlandes, Lielbritānijas, Spānijas un Norvēģijas padomes biedri ir arī šo valstu pašvaldību asociācijas, kuras gūto pieredzi, informāciju, kontaktus un zināšanas tālāk izplata vietējā valsts tīklā.

Bez pieminētās Kampaņas un Olborgas saistībām šī organizācija attīsta un koordinē arī citus starptautiskus sadarbības projektus un pasākumus pašvaldību līdzsvarotas attīstības sekmēšanai gan kopumā, gan atsevišķos sektoros (About ICLEI 2004). Kā īpaši nozīmīgu var uzskatīt līdzsvarotības veicināšanas procesa atvērību, ilglaicību un progresu, kas dod iespēju procesā iekļauties jaunām pašvaldībām un izmantot jau uzkrāto pieredzi, bet ilglaicīgajiem

dalībniekiem neapstāties pie padarītā un radoši meklēt efektīvākus attīstības jautājumu risinājumus.

Baltijas jūras reģiona valstis līdzsvarotas attīstības veicināšanai sekmīgi izmanto Baltijas pilsētu savienības ietvaru – šajā organizācijā pašlaik ir vairāk kā 100 pilsētas no 10 Baltijas reģiona valstīm. Visplašāk pārstāvēta ir Zviedrija (21 pilsēta), Igaunija (15 pilsētas), Polija (12 pilsētas) un Dānija (11 pilsētas). No Latvijas Baltijas pilsētu savienībā ir 8 pilsētas. Izveidotajā līdzsvarotas attīstības rīcības programmā Baltijas pilsētām galvenā uzmanība ir pievērsta piecām tēmām, kuras tiek atzītas par īpaši būtiskām:

1. Laba pārvaldība (angliski – *governance*) un līdzsvarota pilsētas pārvalde.
2. Ilgtspējīgs resursu un enerģijas lietojums.
3. Laba dzīves vide un dabas aizsardzība.
4. Līdzsvarota ekonomika un transports.
5. Sociālā integrācija un veselība.

Rīcības programmas īstenošanā Baltijas pilsētu savienības galvenā loma ir pilsētu aktivizēšana, paaugstinot to apziņas līmeni, pētot un analizējot procesus un sekmējot pilsētu sadarbību, kā arī plašu sadarbības projektu īstenošana (Union of Baltic Cities Organisation 2005). Programmas monitorings notiek ar 23 rādītāju palīdzību katrā dalībpilsētā.

Vietējo vides iniciatīvu starptautiskās padomes, Baltijas pilsētu savienības, kā arī citu starptautisku organizāciju, piemēram, Eiropilsētu (angliski – *Eurocities*), Pasaules veselīgo pilsētu apvienības u.c. organizāciju aktivitāšu galveno vērtību nosaka tas, ka starptautiskajos pasākumos, kopējos projektos un interneta mājas lapās ir forums pieredzes apmaiņai un savstarpējās mācīšanās procesam, kas, kā jau minēts ievadā, tiek atzīts par būtisku faktoru līdzsvarotas attīstības īstenošanai. Viens no ievērojamākajiem panākumiem ir Eiropas vienoto rādītāju izstrādāšana un publicēšana pilsētām, šajā rādītāju pārskatā sniedzot pilsētu novērtējumu attiecībā pret līdzsvarotai attīstībai svarīgiem aspektiem, kā arī ir iespējams pilsētu savstarpējais salīdzinājums (European Common Indicators 2003).

2.4. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības gaita

Lai arī Latvija ir parakstījusi un ratificējusi Rio deklarāciju, kas paredz valsts līmenī līdz 2002. gadam izstrādāt savu vietējo rīcības programmu līdzsvarotai attīstībai, kā arī izveidot vietējās rīcības programmas, tomēr pašlaik Latvijā līdzsvarotas attīstības vietējā rīcības programma (*Agenda 21*) nevienā republikas nozīmes pilsētā nav izveidota.

Divas Latvijas pilsētas – Rīga un Jūrmala ir dalībnieces Vietējo vides iniciatīvu starptautiskajā padomē, un Eiropas pilsētu līdzsvarotas attīstības kampaņā ir līdzdarbojušās Rīga, Jūrmala un Liepāja. Jaunākajai iniciatīvai – Olborgas saistībām ir pievienojusies tikai Rīga. Baltijas pilsētu apvienībā no Latvijas darbojas Cēsis, Jelgava, Jūrmala, Jēkabpils, Liepāja, Rēzekne, Rīga un Tukums. Šai līdzdarbībai ir liela loma starptautisko sakaru uzlabošanā un vietējo speciālistu profesionālās kapacitātes celšanā. Minēto starptautisko iniciatīvu rīcības plāni ir tik precīzi un detalizēti, ka Latvijas speciālistiem tiek dotas ļoti konkrētas vadlīnijas, kuras ieviest vietējā pašvaldībā dažādu sektoru darbībās. Tas Latvijā ir kritiskais punkts pilsētu līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai, jo, no vienas puses, vietējā sabiedrība, nereti tieši speciālisti nav gatavi šādu rīcību īstenošanai, bet no otras puses, lai pilsēta „noturētos” starptautiskajā apritē un varētu līdzdarboties sadarbības projektos, kas nereti pašvaldībās ir nozīmīgs finansējuma avots, ir nepieciešama reāla darbība ļoti konkrētu mērķu sasniegšanai. Papildus minētajām pilsētām iniciatīvu līdzsvarotas attīstības īstenošanā Latvijā ir izrādījusī arī Liepājas rajona pašvaldību apvienība “Bārtava”, īstenojot virkni līdzsvarotas attīstības projektu (Bārtava 2004).

Latvijas lielākajām pilsētām viena no raksturīgām iezīmēm ir līdzsvarotas attīstības rīcības programmas *Agenda 21* vietā veidot vides aizsardzības rīcības plānus, kuros vides speciālisti daļēji ietver arī līdzsvarotas attīstības aspektu, vides kvalitātes jautājumu risināšanai vairāk vai mazāk sekmīgi piesaistot citu nozaru speciālistus. Ventspilī ir izstrādāts Vides politikas plāns 2003. – 2010. gadam, Daugavpilī – Vides aizsardzības rīcības programma 2000. – 2005. gadam. Rīgā ir izstrādāta Rīgas vides stratēģija 2000. – 2010. gadam un Rīgas vides stratēģijas rīcības programma 2002. – 2010. gadam. Jūrmalā ir Vides aizsardzības politikas plāns, Liepājā – Vides politikas plāns 2002. – 2010. gadam, Jelgavā – Pilsētas vides politikas plāns un rīcības programma. Rēzeknē šāda specifiska plāna vai programmas nav. Vides stratēģijas un politikas plāni no līdzsvarotas attīstības rīcības programmas atšķiras ar to, ka tajos ir vispusīgi apskatīti vides kvalitātes un attīstības jautājumi, bet ekonomiskie un sociālie jautājumi nav apskatīti pilnībā un to risināšanai pilsētās tiek veidoti citi plāni un stratēģijas. Tādējādi izveidojas vairāki līdzvērtīgas prioritātes dokumenti, nevis viena kopēja programma, kā tas būtu līdzsvarotas attīstības rīcības programmā.

No ikdienas vērojumiem, piemēram, Rīgas attīstībā jāsecina, ka nereti politiskie lēmumi par pilsētas attīstību ir pretēji saskaņotajiem plāniem un stratēģijām un speciālistiem nav praktiskas pieredzes vai iespējas izmainīt politisko spiedienu, lai veicinātu un realizētu labāko pieredzi pilsētu attīstības jautājumu risināšanā. Pateicoties līdz šim relatīvi labai vides kvalitātei pilsētās, vietējo ilgtespējīgo darbību globālā negatīvā ietekme uz cilvēku veselību

un vietējo vidi nav acīmredzama, tādējādi pasaules jaunākās pieredzes izmantošana nav plānotāju, politiķu un sabiedrības prioritāte. Lai arī katram atsevišķajam lēmumam plānošanas jomā nav ievērojama ietekme uz vietējo vidi un dzīves vides kvalitāti, tomēr to summa ilgākā laikā negatīvi ietekmē pilsētu kā sistēmu.

Viens no cēloņiem Latvijas pilsētu retai un nekonsekventai orientācijai uz līdzsvarotu attīstību, iespējams, ir Latvijas valstiskās politikas un valsts pārvaldes iestāžu iniciatīvas līdzšinējais trūkums attiecībā uz līdzsvarotības jautājumiem, kā arī vietējā politiskā un demokrātijas kultūra (jeb tās lēnā attīstība).

Lai atspoguļotu Latvijas pilsētu progresu no līdzsvarotības aspekta, būtu jāpielieto atbilstoši rādītāji. Pēc līdzsvarotas attīstības rādītāju vispārīga apskata 4. nodaļā sekos Latvijas pilsētu līdzsvarotības novērtēšanas iespēju analīze.

3. LĪDZSVAROTAS ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJI, TO FUNKCIJAS UN ĪPAŠĪBAS

Tā kā par progresa mērķi ir izvirzīta līdzsvarota attīstība, aktuāls kļuvis jautājums par procesa novērtēšanu – panākumu vai neveiksmju rādītājiem. Daudzviet attīstības novērtēšanai līdz ar tradicionālās statistikas, sociālajiem, ekonomiskajiem un vides rādītājiem sāk pielietot arī līdzsvarotas attīstības rādītājus, kas ilustrācijai tika izmantoti jau iepriekšējās nodaļās. Šādi rādītāji, pirmkārt, ir svarīgi progresa novērtēšanai, otrkārt, novērtējot līdzsvarotas attīstības praksi un pieredzi dažādās vietās, un, treškārt, tiem ir principiāla nozīme, vērtējot līdzsvarotas attīstības kā jaunas paradigmas iespējas (Āboliņa un Kļaviņš 2000a; Āboliņa and Kļaviņš 2000b).

3.1. Rādītāju definīcija

Attīstības rādītāju izstrāde un izvēle ir nozīmīgs uzdevums jebkādu procesu analīzei. Visprecīzāk to raksturo šāda definīcija: “*Rādītāji ir kādas parādības atkārtoti mērījumi laika gaitā, kas ļauj saskatīt ilglaicīgas tendences, periodiskas izmaiņas un starpību izmaiņu lielumā*” (Rossi and Gilmartin 1980, *xiii*).

Rādītājus var definēt arī plašāk: “Rādītājs ir empīriskā īstenības interpretācija, bet tas nav pati īstenība. Rādītājus parasti lieto, lai atklātu kādas sarežģītas situācijas vai procesa kvantitatīvo attīstību. Tos var lietot, lai parādītu tendences, kas uzreiz nav uztveramas. Rādītāji pārvērš datus un statistiku kodolīgā informācijā, ko viegli var saprast un izmantot

dažādas lietotāju grupas ar dažādām interesēm (piemēram, zinātnieki, politiķi, iedzīvotāji). Rādītājus var apkopot, un, piešķirot katram no tiem noteiktu vērtību, var veidot saliktas mērvienības – indeksus” (OECD 1997, 14).

Līdzsvarotas attīstības rādītājus var definēt šādi (The Sustainable Seattle 1993, 1):

- tie ir informācijas vienības, kas parāda lielu sistēmu stāvokli;
- tie ir līdzeklis, kā saredzēt visu ainu, skatoties uz nelielu tās fragmentu;
- tie parāda, kādā virzienā notiek sistēmas attīstība – kļūst sliktāk vai labāk vai arī stāvoklis nav mainījies.

Līdzsvarotas attīstības rādītāju definīcija būtībā neatšķiras no iepriekš minētajām rādītāju definīcijām. Galvenokārt par līdzsvarotas attīstības rādītājiem izvēlas tādus, kuri viskodolīgāk, precīzāk, uzskatāmāk un pilnīgāk raksturo tieši līdzsvarotas attīstības procesu.

3.2. Rādītāju īpašības un funkcijas

No rādītāju īpašībām un funkcijām visplašāk atzītas ir šādas īpašības:

- rādītāji samazina pilnīgam situācijas pārskatam nepieciešamo mērījumu un izmantojamo parametru skaitu. Rādītāji un tajos ietvertās detaļas ir ierobežotas skaita un apjoma ziņā;
- rādītāji vienkāršo informācijas ceļu līdz dažādām lietotāju grupām. Rādītājus var lietot kā norādījumus plašākai datu vākšanas programmai un analīzei. Rādītāji nevar aizvietot izsmeļošākus datus un informāciju. Gluži pretēji – tos veido, balstoties uz šāda veida avotiem (OECD 1997).

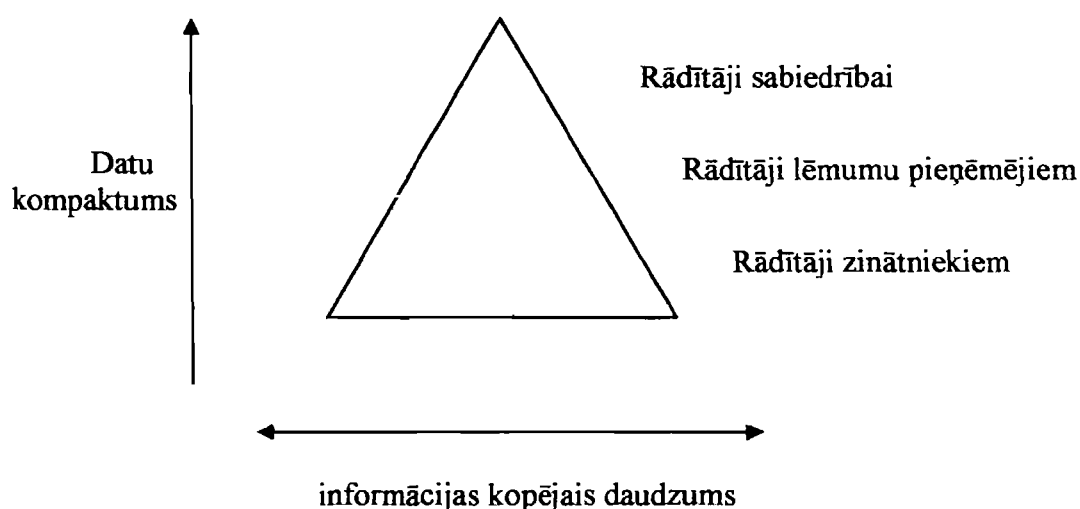
Kvalitatīviem rādītājiem ir jābūt skaidri definētiem pēc satura un vērtībām, izmērāmiem, ar attaisnojāmām to noteikšanas izmaksām, jāsniedz adekvātu informāciju par situāciju, jābūt atbilstošiem sistēmas mērogiem, kā arī jābūt tādiem, kas pakļaujas izmaiņām. Tiem jārosina sabiedrības aktivitāti, kā arī jābūt politiski nozīmīgiem, respektīvi, tādiem, kuru izmaiņām var sekot rīcība. Būtiski, lai līdzsvarotas attīstības rādītāji ļautu sekot procesa izmaiņām laikā, vēlams, ļaujot izveidot priekšstatu arī par to periodu, kad negatīvās ietekmes bijušas minimālas. Vienlaikus rādītājiem jābūt instrumentam, kas palīdz vienkāršot informācijas ieguves un analīzes procesu, bet kuru mērķis ir palīdzēt identificēt problēmas, kā arī formulēt un īstenot politiku problēmas novēršanai (Deelstra and Boyd 1998).

Tomēr jāatzīmē, ka pastāv tendence pārvērtēt rādītāju izmantošanas iespējas, piemēram, to pielietojamību konkrētās politiskās iniciatīvas seku izvērtēšanai. Parasti rādītāji

atklāj procesa attīstību, bet ne vienmēr var noteikt, kāpēc sasniegts konkrētais rezultāts. Var uzskatīt, ka rādītāji parāda, nevis izskaidro. Kad rādītāji konstatē neveiksmi vēlamā mērķa sasniegšanā, ir nepieciešama detalizētāka analīze, lai izprastu neveiksmes cēloņus, un tam vajag vairāk datu, nekā rādītājā ietverts. Risinot problēmas, ir ļoti svarīgi, vai rādītāji ir pietiekoši “tuvu” parādības cēlonim vai arī pastāv latentais periods starp rīcību un tās sekām. Tā, piemēram, freonu nokļūšana vidē bīstamās sekas izraisa tikai pēc 50 – 70 gadiem, tādēļ konkrētai rīcībai efektīvāks rādītājs ir saražotā freona daudzums, nevis ozona slāņa biezums, kuru arī ir lietderīgi zināt.

Otra problēma, kas ietekmē rādītāju izvēli, ir to saturs interpretācija un pieejamība lēmumu pieņēmējiem. Lēmumu pieņēmējiem praktiskai rīcībai ir svarīgi, lai rādītāju un datu daudzums nepārsniegtu kādu optimālu skaitu, kuru pārsniedzot, likumsakarību izpratne var tikt apgrūtināta (IndEco Strategic Consulting Inc 1995, vi).

Rādītāju veids un skaits ir atkarīgs no mērķauditorijas. Profesionāli analītiķi un zinātnieki var būt ieinteresēti ļoti detalizētos rādītāju komplektos, kas ir zinātniski noderīgi un parāda sistēmas sarežģītību, bet nespeciālistam šādus rādītājus parasti var būt grūti saprast (6. attēls). Lēmumu pieņēmēji dod priekšroku informācijai, kas ir tieši saistīta ar politikas mērķiem un attīstības novērtēšanas kritērijiem. Masu informācijas līdzekļus un sabiedrību vairāk var interesēt ierobežots skaits rādītāju, kurus ir viegli izprast un kuri atspoguļo jautājumus, par ko viņi ir visvairāk noraizējušies (Maclaren 1996).

6. attēls. Sakarība starp lietotājiem nepieciešamo informācijas daudzumu un datu apjomu rādītājā (avots: Maclaren 1996).

Novērtēšanas procesā svarīgs ir arī tās mērķis. Līdz ar to rādītāji var kalpot šādiem uzdevumiem (Delft van 1998, 76):

- raksturot vides (vai attiecīgi ekonomikas utt.) stāvokli,
- izvērtēt panākumus nosprausto mērķu sasniegšanā,
- panākt attiecīgās politikas plašāku atbalstu,
- sniegt sabiedrībai ieskatu par tās rīcību,
- ietekmēt lēmumu pieņēmēju rīcību.

3.3. Līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanās

Par līdzsvarotas attīstības rādītāju aizsākumu var uzskatīt vides rādītāju izstrādi. Tie ir ļoti dažādi un parāda vides kvalitāti, vides stāvokli vai procesus vidē. Parasti tie ir datu apkopojums par piesārņojošo vielu daudzumu vidē (Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja 1999). Vides rādītāju attīstības rezultātā tika izveidots modelis “slodze – stāvoklis – reakcija”. Slodzes daļā ir rādītāji, kas raksturo tiešos vides stāvokļa izmaiņu ierosinātājus, piemēram, izplūdes, emisijas. Vides stāvoklis raksturo vides piesārņojumu, biotas stāvokli, bet reakcijas rādītāji atklāj sekas, kas var būt noteiktas vides vai pat cilvēku veselības stāvokļa izmaiņas (Hammond et al. 1995, 11). Pakāpeniski šī shēma ir attīstījusies, un pašlaik daudzviet tiek lietots piecu fāzu modelis: “virzošie spēki – slodze – stāvoklis – ietekme – rīcība” (Latvijas Vides Aģentūra, 2003, Baltic Environmental Forum 2000). Tas ir likumsakarīgs rezultāts mēģinājumam arī rādītājos pilnīgāk attēlot procesu cēloņu un seku sakarības, kā arī piekļūt maksimāli tuvu problēmas cēlonim, lai varētu efektīvāk risināt problēmas un pieņemt lēmumus.

Modelis “virzošie spēki – slodze – stāvoklis – reakcija” ir pamatā vairākiem līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektiem (Hammond et al. 1995, 13; Maclaren 1996), un dažreiz pat ir grūti noteikt, vai tie ir vides vai līdzsvarotas attīstības rādītāji.

Izstrādājot līdzsvarotas attīstības rādītājus, jāaplūko arī faktori, kas izraisa izmaiņas vides kvalitātē – tā ir cilvēku un sabiedrības gan individuālā, gan kopējā darbība. Savukārt atrisināt kādu problēmu var, likvidējot tās cēloni. Rezultātā, meklējot cēloni kādai vides problēmai, kuru uzrāda vides rādītājs, ir jāšķērso vides sfēras tradicionālās robežas un jānonāk kādā citā sfērā, piemēram, rūpniecības, transporta, mājsaimniecības vai citā sektorā. Šādā veidā var arī rasties situācija, kad vienam un tam pašam rādītājam citā sfērā pie parastās nozīmes nāk klāt interpretācija vides sfērā. Tā, piemēram, saražotā hlora daudzuma pieaugums ekonomikā pie nosacījuma, ka ir pieprasījums pēc hlora, būtu vērtējams pozitīvi.

Turpretim vides sfērā lielāks saražotā hlora daudzums vērtējams negatīvi: tas radīs lielāku piesārņojumu ar hlora savienojumiem, vairāk izjauks līdzsvaru dabā un ietekmēs cilvēku veselību un ekosistēmu stāvokli (OECD 1997).

Izveidotajos līdzsvarotas attīstības rādītāju kompleksos parasti ietilpst daudzi rādītāji, un pēdējā laikā, lai uzsvērtu līdzsvarotai attīstībai svarīgāko, no kopējā rādītāju kompleksa tiek izcelti pamatrādītāji (angliski – *headline indicators*).

3.4. Līdzsvarotas attīstības rādītāju un vides rādītāju atšķirības

Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādi sarežģī tas, ka tiem jāatspoguļo vides, ekonomikas un sabiedrības mijiedarbības aspekti un ka vides un sociālajā sfērā ir vērtības, kuras kvantitatīvi (arī naudas izteiksmē) novērtēt ir ļoti grūti vai vispār neiespējami (1. tabula).

1. tabula. *Vides rādītāju un līdzsvarotas attīstības rādītāju atšķirības (Āboliņa un Kļaviņš 2000a).*

	Vides rādītāji	Līdzsvarotas attīstības rādītāji
Ko tie raksturo?	Parasti raksturo vides kvalitāti, stāvokli. Dažkārt ar modeļa “virzošie spēki – slodze – stāvoklis –reakcija” palīdzību ietver arī dažus ekonomiskos un sociālos faktorus.	Aptver visas sfēras – vidi, ekonomiku, sabiedrību un to mijiedarbību.
Kā tie raksturo?	Parasti rādītāji ir kvantitatīvi lielumi.	Bieži rādītājos izmanto kvalitatīvus vērtējumus, spriedumus.
Kā tie apvienoti?	Izceļ svarīgākos aspektus, parasti nav “pilns komplekts” sistēmas vispusīgai raksturošanai.	Izceļ līdzsvarotas attīstības aspektu, līdz ar to sistēmas raksturojumam nepieciešams pilns rādītāju komplekts.
Kā tie veidoti?	Rādītājus veidojuši vides speciālisti.	Rādītājus veidojuši dažādi speciālisti, bieži vien sadarbībā ar plašu sabiedrības daļu.
Kāpēc tie veidoti?	Galvenokārt informatīva funkcija.	Paralēli informatīvajai un izglītojošajai funkcijai veicina arī sabiedrības iesaistīšanos līdzsvarotas attīstības procesā.
Kam tie domāti?	Lietotāji – pārsvarā vides speciālisti.	Lietotāji – plašs loks, tajā skaitā attiecīgie iedzīvotāji.

Tādējādi līdzsvarotas attīstības rādītājos bez kvantitatīvajiem lielumiem var parādīties arī kvalitatīvi raksturojumi, kuros ietverti subjektīvi vērtējumi un kuri ir balstīti uz uztveri,

spriedumiem un vērtībām, kas var būt ļoti atšķirīgi dažādām kultūrām, vienas sabiedrības dažādām grupām, dažādiem indivīdiem, arī dažādos laika periodos (OECD 1997, 15).

Līdzsvarotas attīstības rādītāji parasti veido komplektu, un tā ir svarīga šo rādītāju iezīme. Turklāt ir būtiski, lai komplekts būtu pilns un netiktu ignorēti līdzsvarotas attīstības pamatprincipi (Holmberg 1995, 13-16; Sachs et al. 1998). Tā, piemēram, īpašs līdzsvarotas attīstības aspekts ir līdztiesība – gan vienas paaudzes ietvaros, gan paaudžu starpā. Tādējādi arī līdzsvarotas attīstības rādītājiem jāatspoguļo līdztiesības aspekts, ko nav nodrošinājuši līdzšinējie rādītāji vides vai ekonomikas jomā. Šis līdzsvarotas attīstības aspekts var no pozitīva vērtējuma par negatīvu pārvērst tādus rādītājus kā patēriņa līmeņa pieaugums, piemēram, elektrībai Rietumeiropā. Te atklājas apstākļi, ka vienus un tos pašus rādītājus var dažādi traktēt, – izšķirošais ir skata punkts un rādītāju izmantošanas mērķis.

Vides rādītājus parasti izstrādā speciālisti, bet, tā kā svarīgs līdzsvarotas attīstības aspekts ir demokrātija un īpaši sabiedrības līdzdalība procesos, tad līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādē vēlams iesaistīt arī plašu sabiedrības loku (The Sustainable Seattle 1993).

Nozīmīga ir līdzsvarotas attīstības rādītāju izglītojošā funkcija, kas ietekmē ne tikai rādītāju saturu, bet arī to izstrādes gaitu. Daudzās pilsētās tie tiek izvēlēti speciāli tādi, lai tos būtu viegli uztvert plašiem sabiedrības slāņiem, un katru gadu tie regulāri tiek izplatīti iedzīvotājiem, tādējādi ieinteresējot viņus par atspoguļotajām tēmām, kā arī radot interesi pašiem piedalīties līdzsvarotas attīstības procesā, reāli atbalstot politiskos lēmumus.

3.5. Līdzsvarotas attīstības rādītāju piemēri

Tā kā rādītāju izstrāde dažādās vietās ir atšķirīga, ir izveidots plašs līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu klāsts ar daudzpusīgām iespējām līdzsvarotas attīstības procesa atspoguļošanai. Izstrādātajiem komplektiem ir atšķirīgas mērķauditorijas un uzdevumi. Tie ir veidoti uz dažādu pamatstruktūru pamata, un līdz ar to komplekti ir dažādi pēc apjoma un formas. Tā, piemēram, ir komplekti, kas lietojami tikai noteiktā pilsētā, un ir komplekti, kas atkarībā no datu pieejamības lietojami praktiski jebkurā mērogā – valstī, reģionā, pilsētā vai uzņēmumā.

Rādītāju komplektos vērojama datu kompaktuma liela daudzveidība un sarežģītības pakāpe. Tā, piemēram, nārstojošo lašu skaits vietējās upēs vai bibliotēku lietotāju skaits ir divi no četrdesmit rādītājiem sabiedrībai domātā līdzsvarotas attīstības rādītāju kompleksa Sietlā, kur ar vienkāršiem grafiskiem simboliem tiek attēlots progress vai regress attiecībā uz

līdzsvarotu attīstību, salīdzinot ar iepriekšējo gadu (The Sustainable Seattle 1993). Zīmīgi, ka pirmais no šiem rādītājiem arī speciālistam daudz ko pateiks par vietējās ūdensteces straumes ātrumu un piesārņojošo vielu daudzumu ūdenī, jo laši nārsto tikai upēs, kur piesārņojums nepārsniedz noteiktu līmeni. Arī Hāgas “vides termometrā”, kas orientēts uz esošās situācijas atspoguļošanu sabiedrībai, ir analogisks sabiedrību ieinteresējošs rādītājs – ligzdojošo stārķu skaits pilsētā (Breumelhof 1998, 296). Šādi iedzīvotājiem domāti rādītāji parasti tiek periodiski publicēti kopā ar paskaidrojumiem un ir pieejami jebkuram interesentam.

K. Azara un līdzautoru (Azar et al. 1995) rādītāju komplekts izstrādāts uz zinātniskiem pamatiem, lietojot sistēmas pieeju (Holmberg 1995). Tā, piemēram, viens no rādītājiem ir vielu antropogēnās plūsmas salīdzinājumā ar dabiskajām plūsmām $I_{2,1} = E_a / E_d$; kur E_a – kādas vielas antropogēnās veidošanās apjoms, E_d – šīs vielas veidošanās dabiskos procesos. Šie rādītāji tiešā veidā saistīti ar mērķi – līdzsvarotu attīstību un ir pakārtoti līdzsvarotas attīstības sociāli ekoloģiskajiem principiem. Taču ne katrs lēmumu pieņēmējs var iedomāties, kā tos tiešā veidā var izmantot darbā pašvaldībā. Sadarbībā ar zinātniekiem šī rādītāju komplekta autoriem Gotlandes pašvaldība ir izstrādājusi specifisku rādītāju komplektu (Strid 1996). Tā, piemēram, kā vienu no šīs sadarbības rezultātiem var minēt ekoloģisko deklarāciju izveidošanu precēm, kurās ražotājam jāsniedz dažādas ziņas: preces ražošanā izmantotie neatjaunojamie resursi, oglekļa dioksīda izmešu daudzums, metālu daudzums precē, kā arī lietošanai nepieciešamais elektrības, ūdens utt. daudzums. Ekoloģiskās deklarācijas ļaus pašvaldībai izvēlēties preces, kas ražotas un lietojamas videi iespējami draudzīgākā veidā.

Bez jau minētajām līdzsvarotas attīstības rādītāju sistēmām ir vēl daudz integrālu vides, sociālās un ekonomiskās sistēmas attīstības tendenču rādītāju, kuri izmantojami arī kā līdzsvarotas attīstības rādītāji. To vidū vispirms var minēt t.s. agregētos indeksus, kuru mērķis ir paplašināt un koriģēt vides, sociālās sistēmas un ekonomiskās attīstības rādītājus, piemēram, paplašināt un koriģēt iekšzemes kopprodukta jēdzienu, tā aprēķinā ņemot vērā izmaksas, kuras rada ražošanas rezultātā veidotā piesārņojuma attīrīšana, kā arī novērtējot cilvēka dzīves vides kvalitātes rādītājus (Miller 1996, 672-673; Markandya and Richardson 1992). Kā vienu no nozīmīgākajiem jāmin līdzsvarotas ekonomiskās labklājības indeksu, ko ekonomisti iesaka lietot ierastā ekonomiskā rādītāja – valsts kopprodukta vietā. Šim rādītājam par pamatu ņemts kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, taču rādītājs uzlabots tā, lai atspoguļotu gan nevienlīdzību ienākumu sadalē, gan neatjaunojamo resursu izsīkšanu, gan purvu izzušanu, gan auglīgās zemes degradāciju erozijas un urbanizācijas rezultātā, kā arī izmaksas, ko rada gaisa, ūdens piesārņojums un arī ilglaicīgais kaitējums videi ozona slāņa noārdīšanas un pasaules klimata pasiltināšanās rezultātā (Daly and Cobb 1994).

Arī tādas koncepcijas kā kapitāla jēdziena paplašināšana, saistot līdzsvarotības, attīstības un kapitāla jēdzienus, tiek izmantotas līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādei.

Agregētā rādītāja piemērs ir arī ekoloģiskās pēdas jēdziens (Rees and Wackernagel 1996), kas iemanto arvien lielāku popularitāti. Ar tā palīdzību uzskatāmi var parādīt apdzīvotas teritoriālas vienības (pilsētas, valsts) vai indivīda darbībai nepieciešamo produktīvas ekosistēmas platību, lai būtu nodrošinātas ikdienišķās nepieciešamības – resursu sagāde un piesārņojuma likvidācija. Atkarībā no patēriņa līmeņa attiecīgajā vietā šī pēda ir lielāka vai mazāka (atsevišķu valstu iedzīvotāju vidējais ekoloģiskās pēdas nospiedums bija dots 4. attēlā). Ekoloģiskās pēdas ikgadēja salīdzināšana dod priekšstatu par virzību uz vai pret līdzsvarotu attīstību un ir pārliecinošs līdzeklis sabiedrības informēšanai.

Ir līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekti, kas izstrādāti atsevišķām nozarēm vai sektoriem. Uzsverot Bruntlandes definīcijas abstraktumu un grūtības aptvert sabiedrības un ekonomikas sarežģītās attiecības vispārīgā rādītāju komplektā, Kanādā ir izstrādāti rādītāji līdzsvarotai enerģijas ražošanai un lietošanai, jo tā ir līdzsvarotas attīstības sastāvdaļa. Tāpat Kanādā izstrādāti līdzsvarotas attīstības rādītāji transporta sektoram (IndEco Strategic Consulting Inc 1995).

Arī starptautiskas organizācijas, piemēram, Pasaules veselības aizsardzības organizācija, Apvienoto Nāciju Organizācija, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija, Eiropas vides aģentūra un citas piedāvā plašus līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektus, kas ir pieejami arī internetā organizāciju mājas lapās (United Nations 2004; Global Development Research Centre 2004; The WWW Virtual Library 2004).

3.6. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izmantošanas problēmas

Tātad pastāv pietiekami plašas iespējas analizēt sabiedrībā un vidē noritošos procesus un to virzību, tomēr joprojām turpinās darbs pie līdzsvarotas attīstības (tāpat kā sociālās un ekonomiskās attīstības) rādītāju izstrādes. Ir vairākas tipiskas esošo rādītāju izmantošanas problēmas:

- rādītāju pārāk kompleksais raksturs: nereti rādītāji ietver sevī pārāk daudz informācijas, bet līdz ar to daļa problēmu var tikt ignorētas vai maskētas;
- nereti rādītāji informē, kas konkrētajā situācijā ir nosakāms, mērāms, bet nevis novērtē, kas ir patiesi būtisks procesam;

- bieži rādītājus izvēlas atkarībā no iepriekš izveidota sabiedrības vai vides attīstības modeļa, kas pats par sevi var būt arī nepareizs;
- vēlme izstrādāt rādītāju sistēmu, kas būtu pielietojama visām iespējamām situācijām (pastāv pārāk lielas atšķirības starp dažādām pasaules valstīm, un līdz ar to tas ir sarežģīti).

Pēdējā problēma ir īpaši būtiska, vērtējot esošo rādītāju pielietošanas iespējas Latvijā.

Ir pagājuši vairāk nekā 10 gadi, kopš parādījās viens no pirmajiem rādītāju komplektiem (The Sustainable Seattle 1993), un tomēr pagaidām speciālistu un lietotāju aprindās nav vienota viedokļa par efektīvāko un labāko rādītāju komplektu. Vēl joprojām tiek izstrādāti arvien jauni līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekti, kas balstīti uz dažādām pamatstruktūrām (Azar et al. 1995, 4; Maclaren 1996; United Nations 2004; UNESCO 2003, 38). Jaunu rādītāju izstrādei ir vairāki cēloņi:

- līdzsvarotas attīstības procesam ir individuālas īpatnības atšķirīgās zemeslodes vietās, līdz ar to ar rādītāju palīdzību var izcelt vietas īpatnības, lai tās saglabātu vai novērstu vājākos punktus attīstībā. Tādēļ arī katrai vietai, izvērtējot stiprās un vājās puses, rezultātā izveidojas cits rādītāju komplekts;
- līdzsvarotas attīstības process norit radoši – vēl joprojām nav vienotas vispārējas plašākas “programmas” tā īstenošanai. Pastāv tikai vairāk vai mazāk pilnīgi līdzsvarotas attīstības pamatprincipi, kuru īstenošanā pielieto subjektīvu, radošu pieeju;
- rādītāju komplekti var būtiski atšķirties atkarībā no mērķauditorijas un tās īpašībām.

Izstrādāto līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu dažādība ir valstu un pilsētu līdzsvarotas attīstības procesa atšķirīgās pieejas loģisks rezultāts. Vienlaikus tas ir arī ieguvums un izaicinājums. Ieguvums tādā ziņā, ka ir bagāta bāze un izvēle jaunu komplektu veidotājiem un veco uzlabotājiem, kā arī pētniekiem. Izaicinājums tādēļ, ka nopietnas izpētes vērts ir jautājums, vai tiešām visi komplekti korekti atspoguļo līdzsvarotas attīstības svarīgākos aspektus, piemēram, līdztiesību vienas un vairāku paaudžu ietvaros. Svarīgi, lai līdzsvarotas attīstības rādītāji nekļūtu par nekvalitatīvu modes lietu, bet lai vispār un pēc būtības atspoguļotu panākumus un neveiksmes ceļā uz līdzsvarotu attīstību, no kā atkarīga rītdienas dzīves vide un tās kvalitāte. Savukārt līdzsvarotas attīstības rādītāju ieviešana un izmantošana ir būtiska, īpaši pārejas režīmu valstīm, lai tās spētu novērtēt attīstības virzienu un tendences un atšķirtu populāras terminoloģijas izmantošanu no faktiskās attīstības gaitas.

4. LATVIJAS PILSĒTU – JELGAVAS, JŪRMALAS, RĒZEKNES UN RĪGAS LĪDZSVAROTAS ATTĪSTĪBAS NOVĒRTĒŠANAS IESPĒJU ANALĪZE

Disertācijā pētīts, kā četru Latvijas pilsētu – Jelgavas, Jūrmalas, Rēzeknes un Rīgas attīstības plānos ir iekļauti līdzsvarotas attīstības aspekti un kādas ir iespējas novērtēt pilsētu progresu izvirzīto mērķu sasniegšanā. Līdzsvarotas attīstības aspekts un tam atbilstošu rādītāju pieejamība izvēlētajās pilsētās tika analizēta transporta un dabas pamatnes jomās (Āboliņa and Zilāns 2002).

4.1. Tēmu izvēles pamatojums transporta un dabas pamatnes jomā Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības novērtējumam

Transporta joma. Viens no sektoriem, kurā vides un sociālo jautājumu integrācija ir īpaši svarīga, ir transporta sektors, jo satiksmes organizācija atstāj ievērojamu iespaidu uz resursu patēriņa līmeni pilsētā (enerģija, izejmateriāli, zemes izmantošana). Automašīnas pilsētās ir nozīmīgs vides piesārņojuma avots, kā arī rada ievērojamu trokšņa līmeni, samazinot iedzīvotāju dzīves vides kvalitāti. Sociālajā sfērā transporta problēmu risinājuma veidi ietekmē iedzīvotāju veselīgas vides un līdztiesības nodrošināšanu (White 1994; Whitelegg 1993).

Līdzsvarotāku pilsētu formu veidošanā viens no pirmajiem uzdevumiem ir samazināt atkarību no automašīnas (Tolley 1990; Zuckerman 1991). Visefektīvākais risinājums: jāveido kompaktākas pilsētas ar zonējumu noteikumu palīdzību, jāsamazina mašīnām atvēlētās vietas platība, jāuzlabo sabiedriskā transporta efektivitāte, jāsamazina stāvvietu skaits pilsētas centrā (Miller 1996). Daudzi pētījumi pierāda, ka no līdzsvarotas attīstības viedokļa transporta problēmu (sastrēgumu, radītā piesārņojuma) risināšanai efektīvāk (arī finansiālā ziņā) ir uzlabot sabiedrisko transportu, nevis veidot jaunas ielas, ceļus un tiltus (HELCOM PITF 1999). Eiropas līdzsvarotas attīstības pilsētu hartā (Olborgas hartā) transportam pilsētā veltīta atsevišķa sadaļa: pilsētās jādod priekšroka ekoloģiski tīriem satiksmes veidiem (sevišķi kājāmgājējiem, riteņbraucējiem, sabiedriskajam transportam) un plānos centrālā vieta jāierāda šo līdzekļu kombinēšanai. Motorizētajiem privātajiem pilsētas transporta līdzekļiem vajadzētu būt kā papildinošai funkcijai (ICLEI 1994).

Šī pētījuma ietvaros Latvijas pilsētu attīstības plānos noteiktā politika tika analizēta attiecībā uz šādiem transporta jautājumiem:

- apstākļu uzlabošana gājējiem;
- velotransporta attīstīšana;
- sabiedriskā transporta attīstīšana;
- apvedceļu veidošana satiksmes novadīšanai;
- jaunu ielu, tiltu būvniecība;
- jaunu autostāvvietu veidošana pilsētas centrā.

Dabas pamatnes attīstība. Otra pateicīga joma, pēc kuras pilsētu attīstības plānos var spriest par virzību uz ilgtspējību, ir dabas pamatnes attīstība. Lai arī “zaļās un zilās” dabas klātbūtnes veids un daudzums apdzīvotā vietā ir atkarīgs no attiecīgās sabiedrības estētiskajiem uzskatiem un vērtībām (Porteous 1996), tomēr dabas pamatnes un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas nepieciešamība izriet no līdzsvarotas attīstības būtības – sabiedrības, ekonomikas un vides līdzsvarotas attīstības. Par dabas pamatni pilsētā no attīstības plāniem var analizēt, kā ir paredzēts mainīt zaļo zonu jeb dabas pamatnes (meži, parki, pļavas, dārzi, skvēri, ūdensteču krastmalas u.c.) daudzumu un kvalitāti.

Pilsētu attīstības plānos noteiktā politika tika analizēta attiecībā uz šādiem dabas pamatnes jautājumiem:

- dabas pamatnes platība;
- ģimenes dārziņu platība;
- dabas pamatnes integrācija vienotā sistēmā;
- bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un palielināšana.

Četrus republikas nozīmes pilsētu plānotā politika transporta un dabas pamatnes jomā tika analizēta, stratēģiskajā līmenī salīdzinot pilsētu attīstības plānos noteiktos mērķus, prioritātes un rīcības ar izvēlētajiem augstākminētajiem pilsētu līdzsvarotas attīstības jautājumiem šajās jomās. Lai veiktu analīzi no sistēmpieejas aspekta, novērtēšanas iespēju raksturošanai tika apskatīta atbilstošu rādītāju esamība izvēlētajos jautājumos, nevis kādi konkrēti rādītāju dati par analizētajām pilsētām un uzrādītās tendences šajās jomās.

4.2. Jelgavas, Jūrmalas, Rēzeknes un Rīgas attīstības plānu izvērtējums transporta un dabas pamatnes jomā

Jūrmalas, Jelgavas, Rēzeknes un Rīgas attīstības plāni (Jūrmalas dome 1995; Jelgavas dome 1999; Rēzeknes dome 1997; Rīgas dome 1995a) transporta jomā kā mērķi paredz sabiedriskā transporta attīstīšanu (2. tabula) (Āboliņa and Zīlāns 2002). Tajā pašā laikā visās

analizētajās pilsētās, izņemot Jelgavu, ir paredzēta jaunu ielu un tiltu būvniecība un visās, izņemot Rēzekni, plānots veidot jaunas autostāvvietas pilsētu centros, kas veicinās personīgo automašīnu lietošanu. Lai arī pilsētu plānos līdzsvarota attīstība ir tieši vai netieši minēta kā mērķis vai attīstības princips, kopumā ņemot, paredzētā politika transporta jomā ir pretrunīga attiecībā uz līdzsvarotību, jo ir paredzēti gan līdzsvarotību veicinoši, gan tai pretēji mērķi.

2. tabula. Jelgavas, Jūrmalas, Rēzeknes un Rīgas attīstības plānos paredzēto politiku analīze attiecībā uz transporta un dabas pamatnes līdzsvarotības jautājumiem (Āboliņa and Zilāns 2002).

Jautājums	Jelgava	Jūrmala	Rēzekne	Rīga
	70 918 iedz. 60.30 km ²	58 993 iedz. 115.48 km ²	40 095 iedz. 17.48 km ²	788 283 iedz. 307.20 km ²
Līdzsvarota attīstība kā mērķis vai pamatprincips	Mērķis	Mērķis	Nav minēta	Princips plānā
Transports				
Apstākļu uzlabošana gājējiem	Uzdevumi	Izpēte	Izpēte	Mērķis, izpēte
Velotransporta attīstīšana	Uzdevumi	Izpēte	Izpēte	Mērķis, izpēte
Sabiedriskā transporta attīstīšana	Uzdevumi	Izpēte	Izpēte	Izpēte
Apvedceju veidošana satiksmes novadīšanai	Uzdevumi	Uzdevumi	Uzdevumi	Nav mērķis
Jaunu ielu, tiltu būvniecība	Uzdevumi	Uzdevumi	Uzdevumi	Uzdevumi
Jaunu stāvvietu veidošana pilsētas centrā	Uzdevumi	Izpēte	Nav mērķis	Izpēte
Dabas pamatne				
Dabas pamatnes platība	Tiks samazināta	Tiks samazināta	Izmaiņas nav uzrādītas	Tiks samazināta
Ģimenes dārziņu platība	Tiks samazināta	Tiks samazināta	Izmaiņas nav uzrādītas	Tiks samazināta
Dabas pamatnes integrācija vienotā sistēmā	Uzdevumi	Nav mērķis	Mērķis	Mērķis
Bioloģiskās daudzveidības palielināšana	Uzdevumi	Mērķis	Mērķis	Mērķis

Mērķis – plānā minēts kā vispārēji formulēts mērķis sektora ietvaros; *Uzdevumi* – mērķa sasniegšanai konkrēti plānoti darbības virzieni konkrētās vietās; *Izpēte* – plānā norādīta jautājuma attīstība pēc turpmākas izpētes.

Turklāt līdzsvarotību veicinošie mērķi galvenokārt ir definēti kā vispārēji mērķi un norādīta turpmākas izpētes nepieciešamība precīzāku uzdevumu formulēšanai, taču nelīdzsvarotību veicinošiem mērķiem (jaunu ielu un tiltu būvniecība, jaunu autostāvvietu veidošana pilsētu centros) pārsvarā ir formulēti arī precīzi uzdevumi mērķa sasniegšanai. Sagaidāms, ka pilsētas attīstībā priekšroka tiek dota šo precīzāk noteikto rīcību īstenošanai un tādējādi attīstība notiek mazāk līdzsvarotā, ne tik ilgtspējīgā virzienā.

Dabas pamatnes nozīme ir augstu vērtēta visos analizētajos pilsētu attīstības plānos, tomēr tajos nav iekļauti atbilstoši mērķi un uzdevumi pašreizējās dabas pamatnes aizsardzībai un pārvaldīšanai (Āboliņa and Zilāns 2002). Tādēļ ir sagaidāmas dabas pamatnes daudzuma un kvalitātes, līdz ar to pilsētu līdzsvarotības samazināšanās. Visu pilsētu attīstības plānos (2. tabula) par mērķi ir izvirzīta dabas pamatnes integrācija vienotā sistēmā un bioloģiskās daudzveidības veicināšana, tomēr pārsvarā tās ir vispārējas frāzes bez reāliem noteiktiem uzdevumiem. Vienīgi Jelgava šajā jomā paredz specifiskus uzdevumus.

Viena no Latvijas lielāko pilsētu raksturīgām iezīmēm ir ģimenes dārziņiem veltītā ievērojamā platība. Mazāk turīgiem iedzīvotājiem ģimenes dārziņi ir atbalsts pārtikas sagādē un atpūtas vietas nodrošināšanā, tomēr lēmumu pieņēmēji ģimenes dārziņus nesaskata par perspektīvu zemes izmantošanas veidu. Visās apskatītajās pilsētās dabas pamatnes platību samazināšana paredzēta uz ģimenes dārziņu rēķina. Jelgavas un Jūrmalas attīstības plāni uzrāda dabas pamatnes teritoriju paredzēto samazināšanos, savukārt Rīgas un Rēzeknes plānos tas nav konkrēti uzrādīts, lai gan šādas pārmaiņas izriet no paredzētajiem uzdevumiem.

Latvijas pilsētām raksturīgi, ka dabas pamatnes teritorijas drīkst attīstīt rekreācijas vajadzībām, arī izbūvējot sporta laukumus un citu sporta un atpūtas infrastruktūru. Tātad paredzams, ka atsevišķas dabas pamatnes teritorijas tiks intensīvi attīstītas, samazinot to ekoloģisko vērtību. Reāli tas nozīmē dabas pamatnes platību samazināšanos, bet, tā kā zonējuma maiņa šādos gadījumos nav nepieciešama, tad šī attīstība netiks atspoguļota kā dabas pamatnes teritoriju samazināšanās.

Transporta un zaļo zonu jomā izvēlēto politiku salīdzinājums ar pilsētas līdzsvarotas attīstības jautājumiem šajās jomās norāda uz Latvijas četru lielo pilsētu izvēlēto attīstības virzienu nenoteiktību un pretrunīgumu. Kaut arī daudzi no līdzsvarotai attīstībai svarīgiem risinājumiem transporta un zaļo zonu jomā ir minēti attīstības plānos kā svarīgi aspekti, tajā pašā laikā nav paredzēti specifiski uzdevumi, lai mērķtiecīgi varētu virzīties uz noteikto prioritāšu sasniegšanu. Vēl vairāk – ir pat gadījumi, kad kāds aspekts tiek formulēts kā mērķis pilsētas līdzsvarotai attīstībai (piemēram, zaļo zonu saglabāšana), bet attīstības plāna īstenošanas rezultātā ir paredzama pretēja tendence un tātad negatīva ietekme uz visas pilsētas līdzsvarotību.

Lai analizētajās pilsētās varētu sākt līdzsvarotāku attīstības virzienu, attiecīgajām prioritātēm jābūt detalizēti izstrādātām, nosakot precīzas rīcības un laika termiņus.

4.3. Transporta un dabas pamatnes līdzsvarotas attīstības novērtēšanai pieejamie rādītāji

Pilsētu attīstības plāni ietver pieņemto attīstības politiku, kura tiek vairāk vai mazāk sekmīgi īstenota. Pārskatu par reālo situāciju pilsētās labāk var iegūt no attīstības rādītājiem. Pētījumā tika apskatītas arī iespējas analizēt pilsētu līdzsvarotas attīstības gaitu minētajos transporta un zaļo zonu jautājumos, izmantojot statistikas pārskatos un pilsētu atbilstošajos departamentos izmantotos rādītājus. Tātad tika vērtēta atbilstošu rādītāju pieejamība, lai varētu sekot līdzsvarotas attīstības un pilsētu attīstības plānos izvirzīto mērķu un uzdevumu īstenošanai transporta un dabas pamatnes jomās, bet konkrētas attīstības tendences minētajās jomās pētījumā netika skatītas.

Saskaņā ar Teritorijas attīstības plānošanas likumu (pētījuma laikā bija spēkā Teritorijas attīstības plānošanas likums 1998) pašvaldībām katru gadu jā sagatavo un jāpublicē pārskats par attīstības plāna īstenošanu. Tas būtu vienkāršākais veids, kā iegūt informāciju par noteikto attīstības mērķu sasniegšanu. Taču pētījums rāda, ka līdz 2001. gadam Rīgas, Jelgavas un Rēzeknes pašvaldības nepildīja likumā noteiktās prasības attiecībā uz pārskatiem, bet pēc publicētā Jūrmalas pilsētas pārskata nebija iespējams kvantitatīvi novērtēt panākumus.

No konsultācijām ar atbilstošajiem pilsētu departamentiem un publicēto statistikas biļetenu analīzes (Āboliņa and Zilāns 2002, 309-310) izriet, ka tur pieejamie rādītāji transporta un zaļo zonu jomā ir neadekvāti, lai novērtētu pilsētas līdzsvarotību šajās jomās. Tie neatspoguļo pilsētas attīstības plāna mērķu vai līdzsvarotas attīstības svarīgu aspektu izmaiņas laikā. Tā, piemēram, nevienā no apskatītajām pilsētām transporta jomā nav pieejams viens no atzītākajiem rādītājiem – pārvietošanās raksturojums (European Common Indicators 2003). Bez tā nav iespējams analizēt, ar kādu transporta līdzekli iedzīvotāji pārsvarā pārvietojas. Līdzīgi arī autostāvvietu skaits pilsētā ietekmē satiksmes intensitāti un pārvietošanās veidus, taču arī šāds rādītājs nav pieejams. Transporta jomā ir pieejami tikai atsevišķi rādītāji, no kuriem nav iespējams novērtēt situāciju transporta jomā, kā arī analizēt līdzšinējās attīstības politikas kļūdas vai panākumus. Tikai Rīgā un Jelgavā pilsētas satiksmes departaments seko līdzī sektora plāna izpildei. Arī dabas pamatnes teritoriju attīstībā līdz 2001. gadam nebija pieejams tāds pamatrādītājs kā dabas pamatņu teritoriju daudzums, arī rādītājs par nocirsto

roku daudzumu Rīgā. Līdz ar to, pieņemot lēmumus par tālāko dabas pamatņu teritoriju un pilsētas kopējo attīstību, speciālisti un lēmumu pieņēmēji nevar balstīties uz pilnīgiem datiem.

No pētījuma izriet, ka lēmumu pieņēmējiem, plānotājiem un plašākai sabiedrībai ir nepietiekoši rādītāji, pēc kuriem varētu spriest par pilsētas līdzsvarotību. Rezultātā plānotāji un sabiedrība nevar kvantitatīvi novērtēt attīstības plānos noteikto līdzsvarotas attīstības prioritāšu izpildes gaitu. Tādā veidā samazinās attīstības plānu un citu plānošanas procesu nozīme.

Tādējādi pašreizējā situācija Latvijā neveicina lēmumu pieņēmēju atbildību par attīstības plānu ievērošanu un līdzsvarotai attīstībai izvēlēto politiku īstenošanu. Attīstības plānos noteiktām prioritātēm atbilstošu rādītāju trūkums ir viens no galvenajiem iemesliem jēgpilnas diskusijas trūkumam par nozīmīgiem pilsētas attīstības jautājumiem. Vienlaikus ilgākā laika perspektīvā tiek bremsētas līdzsvarotākas pilsētas veidošanas iespējas. Pilsētās līdzsvarotas attīstības rādītāji var būt ietekmīgs instruments, lai veicinātu lēmumu pieņēmēju atbildību un līdzsvarotu attīstību Latvijā.

5. RĪGAS LĪDZSVAROTAS ATTĪSTĪBAS NOVĒRTĒJUMS, IZMANTOJOT EIROPAS VIENOTOS RĀDĪTĀJUS

Iepriekšējā analīze parādīja rādītāju trūkumu un Latvijas statistiskās informācijas nepilnības Latvijas lielākajās pilsētās konkrētu līdzsvarotas attīstības jautājumu novērtēšanai. Taču Rīga ir pievienojusies pilsētām, kuras līdzsvarotības novērtēšanai izmanto Eiropas vienotos rādītājus, un 2004. gadā tika veikts pirmais apkopojums (Rīgas vides centrs 2005), kas būtiski izmaina informācijas pieejamību par līdzsvarotības tēmu Rīgā. Līdz ar to ir iespējams veikt dziļāku analīzi par līdzsvarotas attīstības aktualitātēm Rīgā.

Eiropas vienotajos rādītājos ir ietverti 11 pamatrādītāji, kuri sniedz plašu informāciju līdzsvarotas attīstības aspektā. Rīgai tikai par vienu no šiem rādītājiem dati bija pieejami gatavā veidā, pārējiem bija nepieciešams informācijas apkopojums, pētījums vai aptauja, tātad rādītāji sniedz jaunu informāciju par pilsētu. Datus Eiropas vienoto rādītāju 2004. gada pārskatam par Rīgu apkopoja Rīgas vides centrs Agenda 21.

Disertācijā veiktajā pētījumā ir analizēti, novērtēti un interpretēti Eiropas vienoto rādītāju dati un ir izdarīti secinājumi par līdzsvarotas attīstības aktualitātēm Rīgā un par jaunā Rīgas Attīstība plāna (Rīgas domes pilsētas ... 2004) potenciālo ietekmi uz rādītāja tendencēm.

5.1. Iedzīvotāju apmierinātība ar vietējo pašvaldību un pakalpojumiem tajā

Iedzīvotāju apmierinātība ar pilsētu un apstākļiem tajā ir viens no nozīmīgākajiem faktoriem pilsētas ilglaicīgas labklājības nodrošināšanai. Būtisks apliecinājums iedzīvotāju apmierinātībai ar dzīvi pašvaldībā ir zems migrācijas līmenis uz labākām dzīvesvietām piepilsētā un līdz ar to stabils pašvaldības budžets vietējo ieņēmumu dēļ. Iedzīvotāju apmierinātību ietekmē arī valsts un pašvaldības politiskie procesi un to vērtējums. Labu dzīves vides kvalitāti pilsētā var veidot ar plānošanas un mērķtiecīgas attīstības palīdzību, kopā ar iedzīvotājiem attīstot uz vietējām vērtībām balstītu ilgtspējīgas pilsētas vīziju un profesionāli risinot tradicionālās pilsētu attīstības problēmas. Vietējās sabiedrības dažādas grupas iesaistīsies pilsētas attīstības īstenošanā un būs vairāk apmierinātas ar vietējo pašvaldību, ja tās būs piedalījušās plānošanā, lēmumu pieņemšanā un ja šis process notiks atbildīgi, caurskatāmi un atklāti.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: iedzīvotāju apmierinātības rādītājs atspoguļo pilsētas iedzīvotāju vispārējo apmierinātību ar pašvaldību kā dzīvesvietu un darbavietu, atspoguļojot tās dažādās pakāpes (ļoti apmierināts, vidēji apmierināts, vidēji neapmierināts, ļoti neapmierināts, nav atbildes). Apmierinātība ir jāvērtē specifiskās jomās:

- mājokļa kvalitāte un mājokļa pieejamība (arī finansiālā ziņā);
- dabas vides daudzums un kvalitāte;
- apbūvētās vides kvalitāte;
- sociālo un veselības aizsardzības pakalpojumu līmenis;
- kultūras, atpūtas un brīvā laika pavadīšanas pakalpojumu līmenis;
- vispārējās izglītības pakalpojumu līmenis;
- sabiedriskā transporta pakalpojumu līmenis;
- iespējas piedalīties vietējos plānošanas un lēmumu pieņemšanas procesos;
- personiskās drošības sajūta.

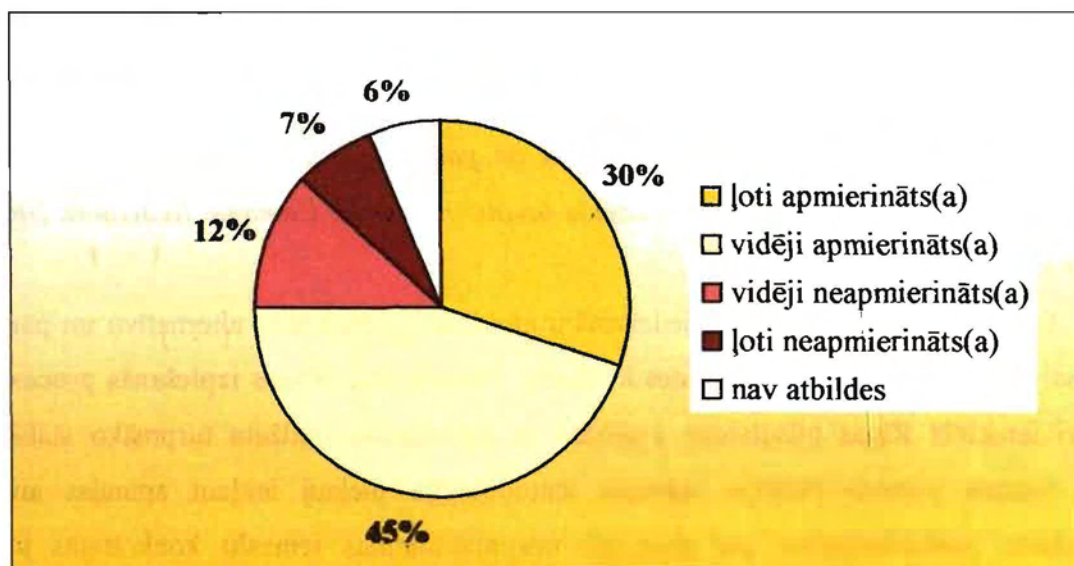
Pēc rādītāja aprobācijas vairākās pilsētās ir uzlabota rādītāja metodoloģija un ir ieteikts veikt apmierinātības pētījumu (ar precizētu apmierinātības skalu) šādās jomās (European Common Indicators 2003):

- sociālās mijiedarbības līmenis;
- iespējas nodarboties ar savu vaļasprieku un patīkami pavadīt brīvo laiku;
- pamata pakalpojumu līmenis (veselības aizsardzības un sociālie pakalpojumi, skolas, sabiedriskais transports);

- dabas un apbūvētā vide;
- nodarbinātības iespējas;
- iespējas piedalīties vietējā plānošanas procesā.

Pamatrādītājs: Vidējā iedzīvotāju vispārējā apmierinātība un apmierinātība ar atsevišķām jomām.

Novērtējot iedzīvotāju apmierinātību ar Rīgu, ir jāņem vērā tās loma un apstākļi salīdzinājumā ar pārējo Latviju. Rīgai kā Latvijas lielākajai pilsētai un galvaspilsētai ir raksturīga augstāka ekonomiskā aktivitāte: 2002. gadā Rīgas iekšzemes kopprodukts veidoja 57 % no valsts iekšzemes kopprodukta, vidējais atalgojums Rīgā 2004. gadā bija 222 lati, bet pārējā Latvijā vidēji 192 lati, bezdarba līmenis 4,4 %, bet Latvijā vidēji 8,6 %. Rīgā ir arī lielāks visu specialitāšu ārstu skaits: uz 10 000 iedzīvotājiem tas ir 59, bet Latvijā vidēji – 34 ārsti uz 10 000 iedzīvotājiem. Vienlaikus Rīgā ir lielāks reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits: uz 10 000 iedzīvotājiem tas ir 260 gadījumi, Latvijā vidēji – 223 gadījumi. Rīgā atrodas seši no deviņiem valsts profesionālajiem teātriem (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde 2005). Tas nozīmē, ka daudzās jomās Rīga sniedz iedzīvotājiem daudz lielākas iespējas nekā pārējā Latvijā.

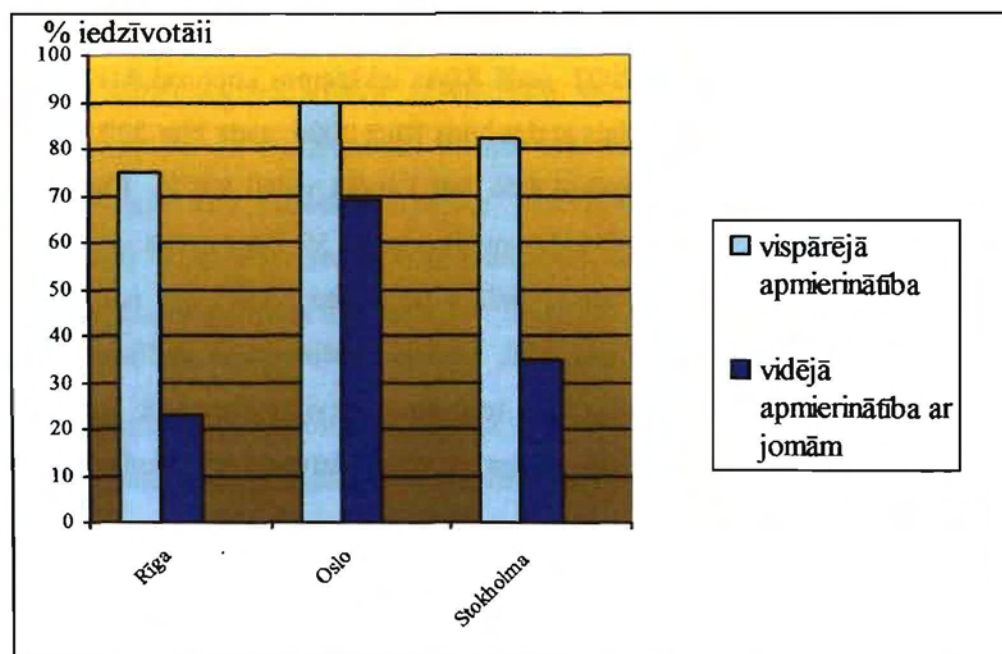

7. attēls. Iedzīvotāju vispārējā apmierinātība ar Rīgu kā dzīves un darba vietu (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Eiropas vienoto rādītāju dati – 75 % respondentu apmierinātība ar Rīgu kā vietu, kur dzīvot un strādāt (7. attēls), tajā pašā laikā vidēji tikai 23 % respondentu apmierinātība ar konkrētu aspektu un pakalpojumu kvalitāti (9. attēls) neļauj viennozīmīgi interpretēt

iedzīvotāju apmierinātības vērtējumu. Iespējams, ka iedzīvotāju vispārējo apmierinātību ar Rīgu nosaka pilsētvides attīstības vēsture Latvijā, sociāli ekonomisko procesu raksturs, Rīgas galvaspilsētas un attīstītākās pilsētas statuss, kā arī līdzvērtīgu alternatīvu trūkums Latvijā.

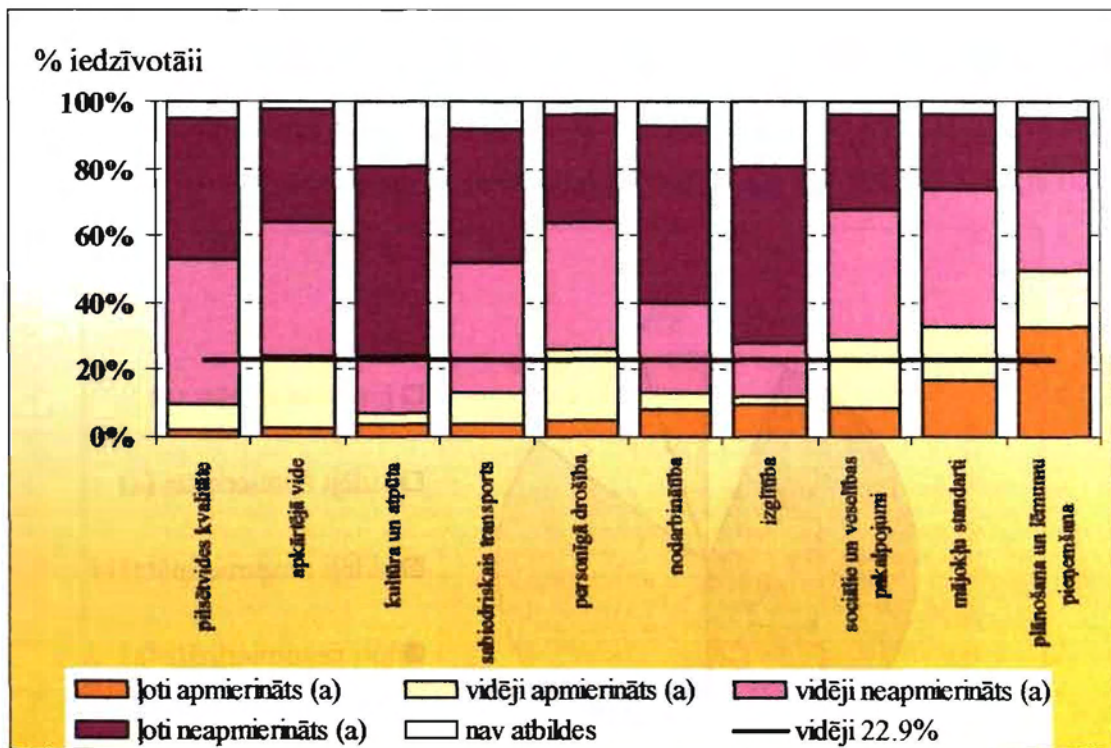
Eiropas vienoto rādītāju 2003. gada pārskatā ir vērojama līdzīga situācija, ka visās 12 analizētajās pilsētās iedzīvotāju vispārējā apmierinātība ar pilsētu ir augstāka nekā apmierinātība konkrētajās jomās (8. attēls). Tomēr Rīgai šī atšķirība ir visizteiktākā, savukārt vismazākā tā ir Oslo – 21 %.

8. attēls. Iedzīvotāju vispārējā apmierinātība ar pašvaldību un vidējā apmierinātība ar konkrētām jomām atsevišķās Eiropas pilsētās (avots: European Common Indicators 2003 un Rīgas Vides centrs 2005).

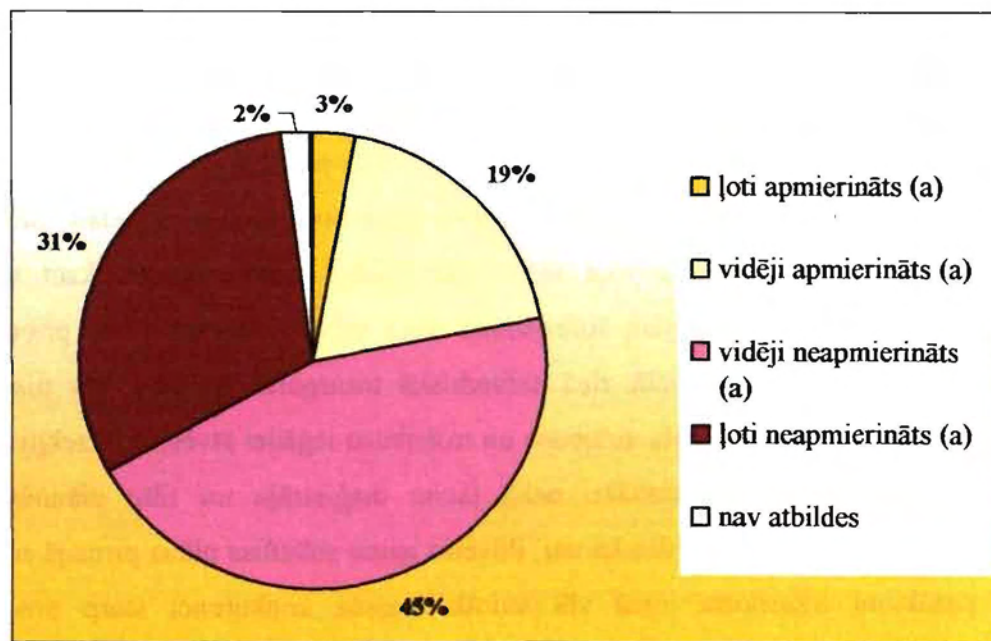
Tomēr arvien vairāk turīgo iedzīvotāju atrod sev pieņemamu alternatīvu un pārceļas uz dzīvi piepilsētā labākā dzīves vides kvalitātē. Nekontrolēts Rīgas izplešanās process var negatīvi ietekmēt Rīgas pilsētvides kvalitāti un pašvaldības budžeta turpmāko stabilitāti.

Eiropas vienoto rādītāju aptaujas metodoloģija pieļauj iekļaut aptaujas anketās respondentu paskaidrojumus par attiecīgo neapmierinātības iemeslu konkrētajās jomās. Diemžēl šī izdevība Rīgā netika izmantota, tādēļ aptaujas rezultāti ir grūti interpretējami. Tā, piemēram, jautājums ir par augsto neapmierinātības iemeslu attiecībā uz nodarbinātības iespējām, it īpaši tādēļ, ka Rīgā salīdzinājumā ar pārējo Latviju ir zems bezdarba līmenis, lielāka vidējā alga un aktīvāka ekonomiskā darbība. Līdzīgas neskaidrības attiecināmas uz augsto neapmierinātību ar kultūras, brīvā laika pavadīšanas, sporta un atpūtas pakalpojumiem Rīgā. Tā noskaidrošanai būtu nepieciešams papildināt aptaujas anketas.

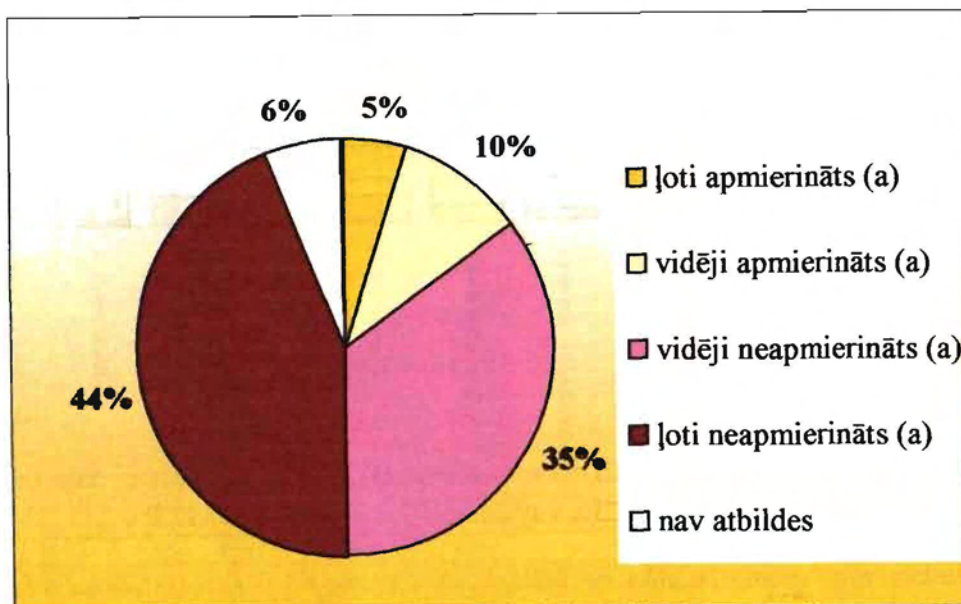
9. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar konkrētām jomām Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Respondentu apmierinātība ar konkrētiem pašvaldības aspektiem (9. attēls) ilustrē arī pašvaldības ieguldījumu efektivitāti un pakalpojumu atbilstību lietotāju vajadzībām. Tā, piemēram, dabas pamatnes teritoriju pieejamība ir nodrošināta 30 % iedzīvotāju, bet ar apkārtējās vides kvalitāti apmierināti ir 22 % respondentu (tikai 3 % ļoti apmierināti), un 76 % respondentu ir neapmierināti ar tās kvalitāti (10. attēls).

10. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar Rīgas vides kvalitāti (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Lai nodrošinātu kvalitatīvāku dzīves vidi un paaugstinātu iedzīvotāju apmierinātības līmeni, pašvaldībai ir jānodrošina gan dabas pamatnes teritoriju pieejamība dzīvesvietas tuvumā, gan jāveido šīs teritorijas kvalitatīvas, daudzveidīgas un vairāk atbilstošas iedzīvotāju ikdienas atpūtas vajadzībām, gan ilglaicīgi jānodrošina to uzturēšana.

11. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar sabiedrisko transportu Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

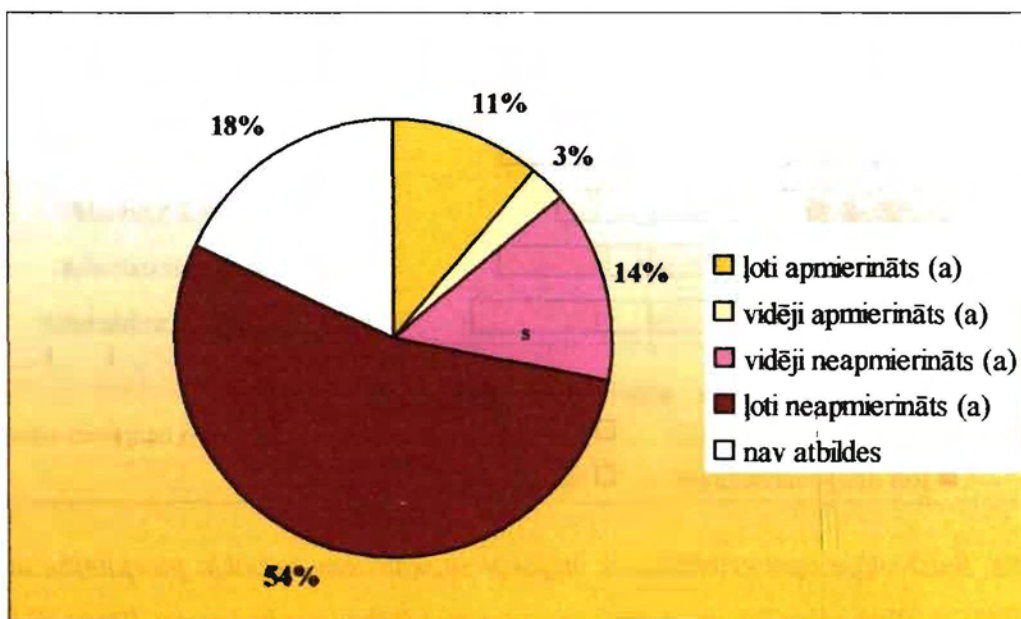
Ļoti zemā respondentu apmierinātība (15 %) ar sabiedriskā transporta pakalpojumiem (11. attēls) situācijā, kad 88 % iedzīvotāju sabiedriskā transporta pietura nav tālāk par 300 metriem no mājām (Rīgas Vides centrs 2005), norāda, ka Rīgā ir jāuzlabo sabiedriskā transporta ātrums (37 % respondentu – autobraucēju šī argumenta dēļ labāk izvēlas lietot personīgo automašīnu) un komforts (to atzīmē attiecīgi 36 % autobraucēju).

Jau Rīgas attīstības plānā 1995. – 2005. gadam bija paredzēta sabiedriskā transporta attīstības prioritāte un īpašu sabiedriskā transporta joslu izveidošana uz ielām un tiltiem (Rīgas dome 1995a). Praktiski neviena šāda josla pilsētā nav izveidota, kaut arī šāds risinājums ar minimālām investīcijām nodrošinātu reālu sabiedriskā transporta prioritāti un ātruma palielinājumu. Arī finansiālā ziņā sabiedriskā transporta attīstība nav pietiekami nodrošināta, jo jaunu un komfortablu autobusu un trolejbusu iegādei atvēlēto līdzekļu apjomu var uzskatīt par nesalīdzināmi mazāku nekā jaunu maģistrāļu un tiltu plānošanai un celtniecībai nepieciešamo līdzekļu daudzumu. Pilsētas jaunā attīstības plāna pirmajā redakcijā paredzētie pasākumi transporta jomā vēl vairāk saasina konkurenci starp privāto un sabiedrisko transportu, nenodrošinot stingras priekšrocības vienam no tiem. Tā rezultātā

sabiedriskais transports nebūs pietiekoši efektīvs zemā ātruma dēļ, bet privātais autotransports – sastrēgumu dēļ. Tādējādi abu transporta sistēmu attīstībā ieguldītās investīcijas potenciāli neatrisina galvenās transporta problēmas pilsētā.

Veiktā aptauja demonstrē visai lielu respondentu neapmierinātību ar sabiedriskā transporta zemo komforta līmeni, piemēram, maršrutu tīklu, maršrutu savienojumiem un maksāšanas kārtību par braucieniem, kā arī kursēšanas intervālu maršrutos, no kā ir atkarīgs gaidīšanas laiks pieturā, cilvēku skaits transportlīdzeklī. Nenoliedzami, sabiedriskā transporta kvalitāte ir uzlabojusies, tomēr tā nespēj konkurēt ar pilsētā radītajām priekšrocībām personiskajam autotransportam. Izšķirošais faktors ilgtspējīgas pilsētas veidošanai būtu reālas prioritātes nodrošināšana sabiedriskajam transportam pilsētas ielās un finansu investīcijās.

Rīgas iedzīvotāju apmierinātība ar primārās veselības aprūpes pakalpojumiem salīdzinājumā ar apmierinātību pārējās jomās ir vērtējama kā visai augsta – 11 % respondentu ir ļoti apmierināti un 19 % respondentu ir apmierināti ar tās kvalitāti. Savukārt 11 % respondentu ir ļoti apmierināti un 3 % respondentu ir apmierināti ar izglītības kvalitāti, neapmierināti ar to ir 54 % respondentu (12. attēls).

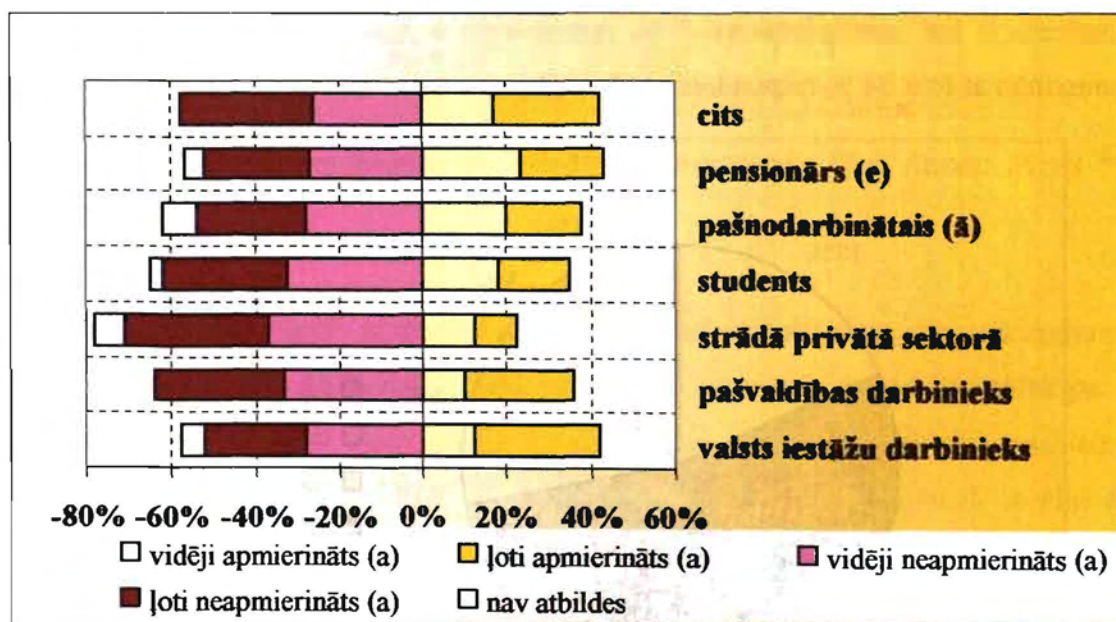

12. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar izglītības pakalpojumiem Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Tomēr šo pakalpojumu pieejamība un kvalitāte vairāk ir atkarīga no valsts politikas šajās jomās. Izglītības jomā Rīgas pašvaldība ir sekmējusi skolotāju piesaisti darbam skolā ar regulāru papildu piemaksu palīdzību. Tomēr izglītības kvalitātes uzlabošanā pašvaldības ieguldījums uzskatāms par niecīgu, un tā ir maz atbalstījusi izglītības formu dažādošanu.

Respondentu neapmierinātību (25 % ļoti neapmierināti, 36 % neapmierināti) ar mājokļu kvalitāti, to pieejamību un iespējām tos iegādāties (13. attēls) arī ir ietekmējuši valsts mēroga procesi – ēku denacionalizācija, īres griestu jautājums un tam papildus arī iedzīvotāju pieredzes trūkums privatizēto, denacionalizēto un kopīpašumā esošo namu apsaimniekošanā.

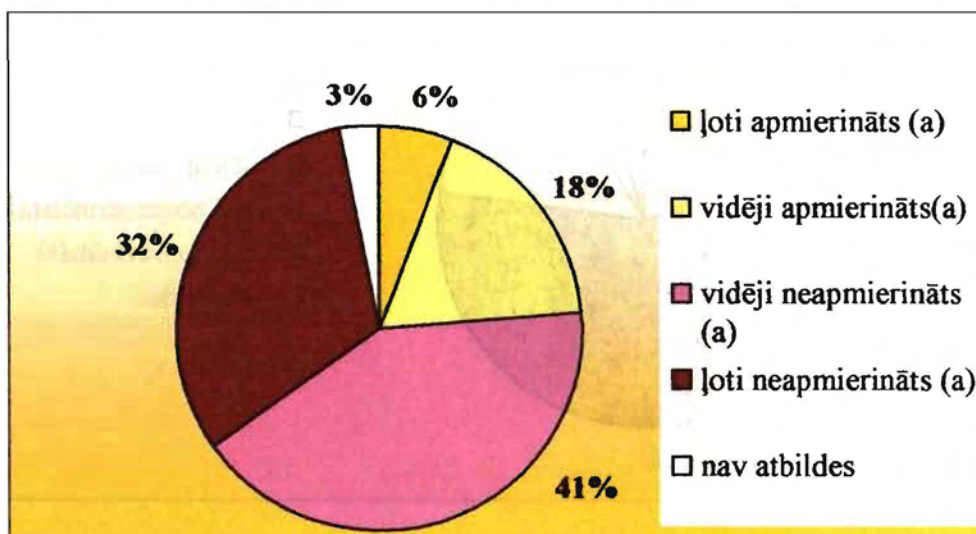
Tomēr vietējā līmenī, no sociālā viedokļa raugoties uz pilsētas ilgtspējību, Rīgas pašvaldības plānošanas procesos nepietiekoši tiek ievērota iedzīvotāju sociālo slāņu un grupu daudzveidība un to dažādā maksātspēja, – netiek radīts pašvaldības dzīvojamais fonds, kā arī dzīvojamo rajonu veidošana notiek anonīmam, nevis konkrētam lietotājam. Kā redzams 13. attēlā, visneapmierinātākie ar mājokļa kvalitāti ir privātā sektorā strādājošie, tātad maksātspējīgā iedzīvotāju daļa. Pašvaldībai ir jāveic padziļināta izpēte par šīs sociālās grupas vajadzībām mājokļa jomā un jaunajā attīstības plānā jāparedz šīs problēmas risinājumi, lai nenotiktu vēl plašāka maksātspējīgās iedzīvotāju daļas migrācija uz kaimiņu pašvaldībām.

13. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar mājokļu standartiem, mājokļu pieejamību un iespēju tos iegādāties Rīgā atkarībā no iedzīvotāju nodarbinātības veida (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

13. attēls demonstrē arī studentu neapmierinātību ar mājokļu kvalitāti Rīgā, un šai grupai ir pilnīgi cita maksātspēja un tādējādi varētu būt citas prasības attiecībā uz mājokli. Tas uzsvēr daudzveidīga mājokļa piedāvājuma nepieciešamību Rīgā. Neapmierinātībai ar mājokli cēloņi varētu būt meklējami arī pašvaldības attīstības praksē – daudzviet attīstības projekti ir

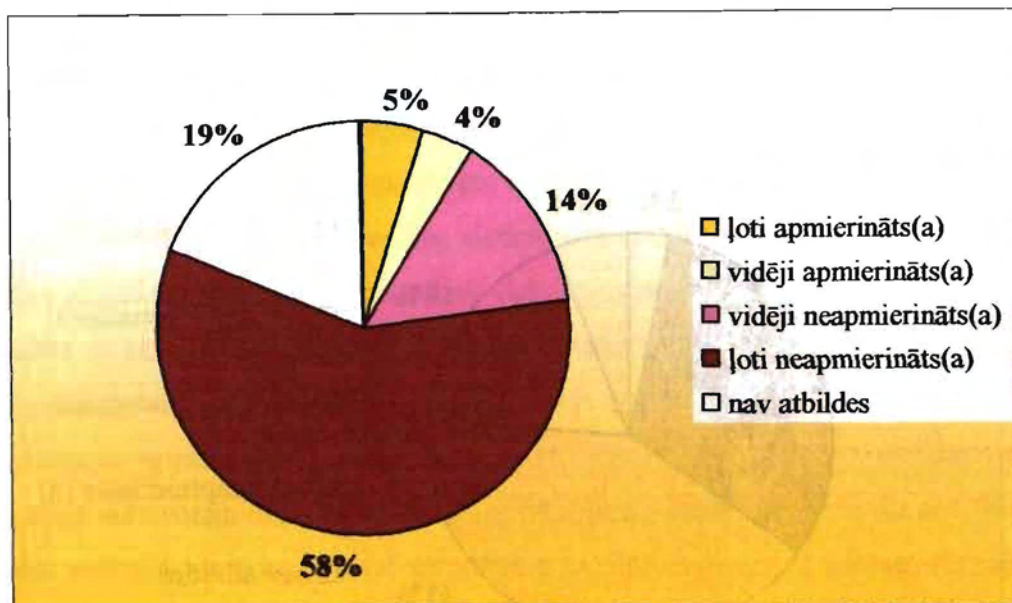
pretrunā ar vietējo iedzīvotāju vēlmēm, nereti pretrunā ar apbūves noteikumiem, ar detalplānojumam mainot pilsētas attīstības plānā paredzēto zemes lietojuma veidu.

14. attēls. *Iedzīvotāju apmierinātība ar drošību Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).*

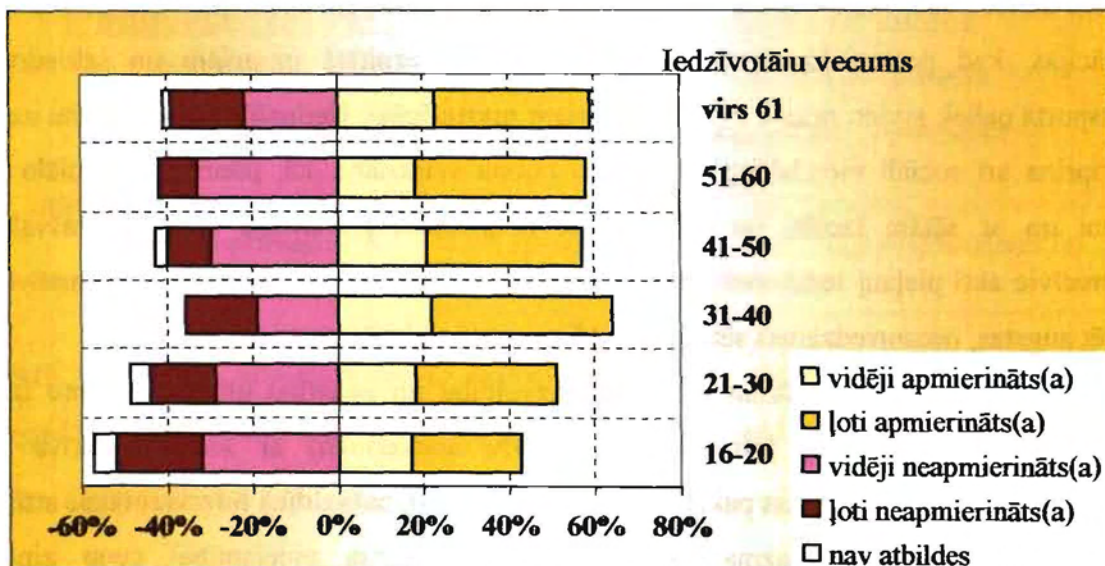
73 % respondentu ir neapmierināti ar drošību Rīgā (14. attēls), kur salīdzinājumā ar pārējo Latviju noziedzības līmenis ir augstāks. Tomēr pilsētas attīstībā potenciāli drošība tiek vēl vairāk mazināta. Dodot priekšroku ātrgaitas maģistrāļu būvniecībai, nevis maksimālā braukšanas ātruma samazināšanai līdz 15-20 km/h dzīvojamajos rajonos, tiek palielināts risks zaudēt dzīvību satiksmes negadījumā. Par drošību samazinošiem apstākļiem tiek uzskatītas arī situācijas, kad personiskā autotransporta lietošanas rezultātā uz ielām un sabiedriskajā transportā paliek arvien mazāk braucēju un tie ir mazturīgāki. Nedrošību un tās sajūtu uz ielas pastiprina arī sociāli viendabīgu dzīvojamo rajonu veidošana, kā, piemēram, sociālo māju rajoni un ar sētām izolēti un ar apsardzi nodrošināti privātmāju ciemati. Pašvaldības normatīvie akti pieļauj iedzīvotājiem pārkāpt apbūves noteikumus paredzētos normatīvus un būvēt augstas, necaurredzamas sētas, tādējādi samazinot drošību uz ielas.

Ievērojot Rīgas mākslas dzīves daudzveidību un bagātību un respondentu izteikti zemo apmierinātību (5% ļoti apmierināti, 4% apmierināti) ar kultūras, brīvā laika pavadīšanas, sporta un atpūtas pakalpojumiem (15. attēls), pašvaldībā līdzsvarotākas attīstības nodrošināšanai jāpievērš uzmanība kultūras pakalpojumu pieejamībai cenu ziņā un daudzveidīgu bezmaksas atpūtas iespēju nodrošināšanai, jo, piemēram, sporta teritorijas tuvu mājām pieejamas 31 % iedzīvotāju, zaļās teritorijas pieejamas tikai 30 % iedzīvotāju.

15. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar kultūras, brīvā laika pavadīšanas, sporta un atpūtas pakalpojumiem Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Salīdzinoši vairāk respondentu ir ļoti apmierināti (34 %) vai apmierināti (18 %) ar iespējām piedalīties plānošanas un lēmumu pieņemšanas procesos Rīgā (16. attēls), tajā pašā laikā ir neapmierināti ar attīstības un lēmumu pieņemšanas rezultātiem un konkrētajiem apstākļiem pilsētā (9. attēls).

16. attēls. Iedzīvotāju apmierinātība ar iespējām piedalīties vietējās plānošanas pasākumos un lēmumu pieņemšanas procesos Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Iedzīvotājiem tiek nodrošinātas plašas iespējas piedalīties, tomēr tās vai nu netiek izmantotas, vai lēmumu pieņemšanā konkrētie ieteikumi netiek ņemti vērā. Par pēdējo liecina fakts, ka 2005. gada februārī, tikai divas nedēļas pēc jaunā Rīgas attīstības plāna 1. redakcijas sabiedriskās apspriešanas beigām Pilsētas attīstības komiteja nolēma virzīt plānu apstiprināšanai Rīgas domē (Rīgas domes 148... 2005). Sabiedriskās apspriešanas laikā tika saņemtas 4880 iedzīvotāju rakstiskas atsauksmes par plānu, un tās pauž atšķirīgus viedokļus par Rīgas attīstību, kas nesakrīt ar Pilsētas attīstības departamenta piedāvāto plāna 1. redakciju. Var uzskatīt, ka divu nedēļu laikā Pilsētas attīstības departamenta speciālistiem fiziski nebija iespējams izlasīt, apkopot un izanalizēt iesniegtos iedzīvotāju viedokļus un ievietot korekcijas plānā. Šie atšķirīgie viedokļi ir sākums izvērstai diskusijai un analīzei par Rīgas attīstības plānu, jo līdz šim ir bijusi tikai veiksmīga sabiedrības iesaistīšanas kampaņa un nekas vairāk. Tomēr līdz ar jaunā Rīgas attīstības plāna 1. redakcijas apstiprināšanu tikai mēnesi pēc sabiedriskās apspriešanas beigām pašvaldības lēmumu pieņēmēji ignorē sabiedrības viedokli par pilsētas attīstības optimālāko variantu.

Pašvaldībā vairāk uzmanības ir jāpievērš ne tikai līdzdalības nodrošināšanai, bet arī iedzīvotāju viedokļu ievērošanai lēmumu pieņemšanas procesā, pretējā gadījumā iedzīvotāji neredzēs jēgu līdzdalības procesam. Otrs iemesls sabiedrības apmierinātībai ar lēmumu pieņemšanas procesiem Rīgā varētu būt līdzšinējo politisko procesu rezultātā radusies sabiedrības apātija un nevēlēšanās mainīt pastāvošo lēmumu pieņemšanas sistēmu, samierinoties ar sistēmas neefektīvās darbības rezultātu – konkrēto pilsētas pakalpojumu zemo kvalitāti.

Iedzīvotāju apmierinātības uzlabošanai Rīgas pašvaldībā ir nepieciešama sadarbība ar sabiedrības grupām konkrētu pakalpojumu un attīstības jautājumu plānošanā un sabiedrības iesaistīšana lēmumu pieņemšanā, lai varētu ņemt vērā iedzīvotāju vajadzības un viedokļus. Otra aktualitāte ir pašvaldības speciālistu profesionālo zināšanu pielietošana tradicionālu pilsētas attīstības jautājumu risināšanā.

5.2. Vietējā līmeņa ieguldījums globālo klimata pārmaiņu novēršanā

Globālajām klimata pārmaiņām var būt katastrofālas sekas, piemēram, ledāju kušanas rezultātā, izmainoties okeānu straumju raksturam, tuvējo kontinentu daļās klimats var kļūt siltāks vai aukstāks. Pasaules okeāna līmenis var celties gan ledāju kušanas rezultātā, gan siltāko ūdens masu izplešanās rezultātā. Sagaidāmas biežākas un stiprākas vētras, izmaiņas veģetācijā, kā arī un sugu migrācija uz citām ekosistēmām. Turklāt šo izmaiņu apjomu un

raksturu nav iespējams prognozēt. Klimata pārmaiņas notiek daļēji dabisko procesu rezultātā, tomēr antropogēnā ieguldījuma īpatsvars oglekļa dioksīda daudzuma palielināšanā atmosfērā ir ļoti nozīmīgs: pirmo reizi 420 tūkstošu gadu laikā oglekļa dioksīda koncentrācija ir divas reizes lielāka nekā vidēji iepriekšējās sasilšanās novērotā augstākā koncentrācija, turklāt šī koncentrācija sasniegta desmit reizes īsākā laikposmā nekā iepriekšējās reizēs (Steffen et al. 2004). Tādējādi būtisks ir jautājums par antropogēnā ieguldījuma samazināšanu klimata pārmaiņu izraisīto gāzu emisijā atmosfērā un par klimata pārmaiņu negatīvo seku samazināšanas iespējām. Arī Rīgas pašvaldībai, ievērojot atbildības principu, tas ir aktuāls uzdevums, jo Latvija iekļaujas industriāli attīstīto valstu grupā resursu patēriņa ziņā, kas ir galvenais antropogēni izraisīto emisiju cēlonis.

Globālo klimata pārmaiņu novēršanai pašvaldībā efektīvākie risinājumi ir samazināt primārās enerģijas patēriņa līmeni, vairāk izmantot atjaunojamus enerģijas resursus, samazināt nepieciešamību pēc pārvietošanās ar transportu pilsētā, dot priekšroku velotransportam un sabiedriskajam transportam salīdzinājumā ar personisko transportu, veicināt pāreju uz enerģijas patēriņa ziņā ekonomiskām automašīnām, kā arī izstrādāt un īstenot integrētu vietējo pasākumu plānu globālo klimata pārmaiņu novēršanai.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: rādītājs mēra oglekļa dioksīda un metāna antropogēnās emisijas, kuras ir radušās pašvaldības teritorijā un tādējādi novērtē pilsētas ieguldījumu globālo klimata pārmaiņu novēršanā. Nosakot indikatora vērtību, ir jāņem vērā emisijas, kas ir radušās, iegūstot enerģiju no fosilā kurināmā, un jāaptver enerģijas patēriņš elektroenerģijas un siltumenerģijas ražošanas, rūpniecības un pakalpojumu sektoros, mājāsaimniecībās un autotransporta sektorā. Metāna gāzes emisiju aprēķinā ir jāievēro arī atkritumu saimniecības sektorā radītās emisijas. Aprēķinos atbilstoši atbildības principam pašvaldības emisiju bilancē ir jāiekļauj arī tās emisijas, kuru izcelsmes avots formāli atrodas ārpus pašvaldības teritorijas, bet kuru rašanās ir saistīta ar enerģijas resursu patēriņu konkrētajā pašvaldībā.

Pamatrādītājs: oglekļa dioksīda emisijas uz vienu iedzīvotāju gadā.

Rīgas attīstības plānā 1995. – 2005. gadam kā vietējais ieguldījums klimata pārmaiņu novēršanai bija paredzēts izveidot ilgtermiņa enerģētikas attīstības stratēģisko plānu enerģijas ražošanā, transportā un patēriņā, balstītu uz enerģijas un siltuma lietderīgas un racionālas izmantošanas principiem (Rīgas dome 1995). Attīstības plāns paredzēja izveidot arī mājokļa attīstības programmu, ietverot tajā siltumenerģijas taupības principus, kā arī ar ekonomiskiem

līdzekļiem veicināt tādu kurināmo ieviešanu, kuri sadegšanas rezultātā veido mazāk kaitīgu izmešu.

Plānā paredzēto dokumentu izstrāde Rīgas pašvaldībā nav notikusi, un arī atsevišķi ekonomiskie līdzekļi pašvaldības ietvaros nav paredzēti, lai veicinātu tādu kurināmo ieviešanu, kuri sadegšanas rezultātā veido mazāk kaitīgu izmešu.

Kopējais oglekļa dioksīda (CO₂) emisijas apjoms Rīgas pilsētā 2003. gadā bija 2943 tūkstoši tonnu (3. tabula), un kopš 2001. – 2003. gada emisiju apjoma pieaugums ir 4,8 % (Rīgas Vides centrs 2005). Tas galvenokārt saistīts ar CO₂ emisiju apjoma pieaugumu transporta sektorā, kas kopš 1998. gada pieaudzis 1,67 reizes.

3. tabula. Oglekļa dioksīda(CO₂) emisijas Rīgā, tūkstošos tonnu (avots: Kudrenickis 2004).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Enerģijas ražošanas, rūpniecības un komercpakalpojumu sektori	2390,6	2160,3	1943,0	1898,7	1911,6	1935,4
Mājsaimniecības (kurināmais lokālajā un indiv. apkurē)	154,6	143,3	132,1	120,7	120,5	131,1
transports	524,8	627,4	733,9	840,4	857,9	876,8
KOPĀ	3070	2931	2809	2860	2890	2943

Tā kā CO₂ emisiju samazinājuma iespējas, kas saistītas ar visnedraudzīgākā kurināmā veidu – mazuta aizvietošanu, Rīgā praktiski ir izsmeltas, tad emisiju samazināšanā turpmāk vislielākā nozīme varētu būt pasākumiem energoefektivitātes uzlabošanā (Rīgas Vides centrs 2005). CO₂ emisiju samazināšanā pašvaldībai būtu jādomā arī par transporta plūsmas samazināšanu, īpaši tādēļ, ka pilsētas centrālajā daļā galvenokārt transporta izraisīto gadskārtējo slāpekļa dioksīda un putekļu emisiju daudzums pastāvīgi pārsniedz pieļaujamās normas. Lai gan pašvaldībā ir pieņemta Rīgas pilsētas gaisa kvalitātes uzlabošanas rīcības programma, kas paredz līdz 2009. gadam Rīgas vēsturiskajā centrā par 35% samazināt kopējo transportlīdzekļu skaitu (Rīgas dome 2004b), tomēr jaunā Rīgas attīstības plāna 1. redakcija paredz pasākumus, kuru rezultātā satiksmes intensitāte palielināsies. Tātad pašvaldībā nav koordinētas un mērķtiecīgas politikas šī jautājuma risināšanai.

Savukārt, tā kā centralizētās apsildes sistēmas līmenis Rīgā salīdzinoši ir ļoti augsts (84,3% mājsaimniecībām) un tās ieguldījums kopējā enerģijas resursu patēriņā ir 30%, tad sevišķa uzmanība ir jāpievērš šo priekšrocību saglabāšanai, ko nodrošina centralizētā apkures sistēma. Vienlaikus pašvaldība ir apstiprinājusi noteikumus par centrālās apkures sistēmas atslēgšanu dzīvokļos Rīgā. Atslēgšanās no centralizētās apkures sistēmas ir iespējams

praktiski jebkurā dzīvoklī, nodrošinot nepieciešamos nosacījumus. Individuālo apkures sistēmu savukārt ir atļauts izvēlēties jebkurai jaunceļamai mājai, tajā pašā laikā pašvaldībā nepastāv prasības, ka noteiktos rajonos ar centralizētās apkures sistēmas infrastruktūru būtu tai jāpievienojas. Šo individuālo un neierobežoto procesu rezultātā Rīgas centralizētā apkures sistēma potenciāli var zaudēt gan klientus, gan efektivitāti, līdz ar to izraisot CO₂ emisiju pieaugumu Rīgā.

Savukārt oglekļa dioksīda un metāna gāzes (CH₄) emisiju kopējais daudzums (CO₂ ekvivalentajās tonnās), neskaitot atkritumu saimniecību, kopš 2000. gada ir pieaudzis par 3,4% (4. tabula). Tas saistīts ar metāna emisiju samazināšanu, galvenokārt dabasgāzes uzglabāšanas un piegādes sistēmas uzlabošanas rezultātā. CO₂ un CH₄ emisiju daudzums uz vienu iedzīvotāju Rīgā 2003. gadā bija 4,11 tonnas, kas salīdzinājumā ar citām Eiropas pilsētām Eiropas vienoto rādītāju pārskatā ir salīdzinoši mazs skaitlis.

4. tabula. Oglekļa dioksīda un metāna gāzes emisijas (bez atkritumu saimniecības) uz vienu iedzīvotāju, (CO₂ ekvivalentās) tonnas (avots: Kudrenickis 2004).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Enerģijas ražošanas, rūpniecības un komercpakalpojumu sektori	3,05	2,79	2,55	2,52	2,57	2,63
Mājsaimniecības (kurināmais lokālajā un individuālajā apkurē)	0,22	0,20	0,19	0,18	0,18	0,19
Transports	0,67	0,81	0,96	1,12	1,15	1,19
Emisijas, saistītas ar dabasgāzes piegādi – uzglabāšanu un transportu līdz Rīgas patērētājiem	0,17	0,16	0,14	0,12	0,13	0,10
KOPĀ emisijas uz 1 iedzīvotāju, tonnas	4,11	3,96	3,84	3,94	4,03	4,11

Kopš 2000. gada emisiju daudzums uz vienu iedzīvotāju ir pieaudzis par 7%, turklāt Rīgā ir samazinājies iedzīvotāju skaits un palielinājies iekšzemes kopprodukts. Transporta sistēmā, kur sabiedriskā transporta tīklā pārsvarā visi vecie autobusi tika nomainīti ar jauniem, videi draudzīgākiem autobusiem, radīto emisiju daudzums uz vienu iedzīvotāju kopš 1998. gada ir palielinājies par 78 %. Tas vēlreiz apliecina, ka Rīgas pašvaldības darbība transporta radīto izmešu samazināšanā ir bijusi neefektīva un ir nepieciešams krasi uzlabot iedzīvotāju pārvietošanās raksturu.

Vienlaikus Rīgas plānošanā netiek ievērota klimata pārmaiņu izraisīto seku iespējamība, kā, piemēram, ūdens līmeņa celšanās, gruntsūdens līmeņa iespējamās izmaiņas,

biežāka vētru un citu ekstremālu dabas parādību iespējamība, kā arī pašvaldībā nav izstrādāts plāns klimata pārmaiņu negatīvo seku likvidēšanai vai mazināšanai.

Kopumā vērtējot, Rīgā izraisīto oglekļa dioksīda izmešu daudzums uz vienu iedzīvotāju ir salīdzinoši neliels, tomēr pašvaldībai nav koordinētu un mērķtiecīgu plānu, lai tālāk nepasliktinātu situāciju. Stratēģija un rīcība ir nepieciešama, jo transporta radīto izmešu daudzums ir pieaudzis apmēram 1,78 reizes, bet jaunais pilsētas attīstības plāns paredz transporta plūsmas tālāku palielināšanos.

5.3. Pārvietošanās raksturojums un sabiedriskais transports

Vietējais pārvietošanās raksturs ir būtisks rādītājs, lai analizētu ne tikai vietējo transporta sistēmu, bet arī pilsētas plānojuma efektivitāti.

Veselīgas dzīves vides un ilgtspējīgas pilsētas struktūras radīšanai ir jāsamazina nepieciešamība pārvietoties. Šī risinājuma īstenošanas efektivitāti atspoguļo pakalpojumu un atpūtas iespēju pieejamība 300 metru attālumā no dzīvesvietas, kā arī iedzīvotāju apmierinātība ar šiem pakalpojumiem. Ja pilsētas iedzīvotājam tuvumā pie mājām būs pieejamas veselības aprūpes iestādes, skolas, veikali, atpūtas vietas un iedzīvotājs būs apmierināts ar to kvalitāti, kā arī ar drošību uz ielas, tad, visticamāk, būs samazināta nepieciešamība pārvietoties ar motorizētajiem transporta līdzekļiem, jo šādus attālumus visātrāk var veikt kājām. Iedzīvotāja apmierinātībai ar mājokļa un pilsētvides kvalitāti ir izšķiroša nozīme, lai samazinātu iedzīvotāju pārcelšanos uz labākām dzīves vietām (visbiežāk ārpus pilsētas – zaļajās zonās) un līdz ar to tālākas mobilitātes paaugstināšanu. Lai nodrošinātu pilsētas iedzīvotāju nepieciešamo mobilitāti, ir jābūt pieejamam efektīvam sabiedriskajam un velotransportam.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: šis Eiropas vienotais rādītājs atspoguļo pilsētas iedzīvotāju pārvietošanās raksturu. Definējot ikviena iedzīvotāja vispārīgo pārvietošanās raksturu, izmantojami dažādi aspekti (mērvienības):

- a) pārvietošanās skaits, ko vidēji viens iedzīvotājs veic dienas laikā, kur "pārvietošanās" parāda ceļojumu sākuma punktu un galamērķi (ikdienas braucienu skaits uz vienu iedzīvotāju);
- b) pārvietošanās mērķi un regularitāte nedēļas laikā, kas ļauj ceļojumus klasificēt vai nu kā "sistemātiskus", vai "nesistemātiskus". Sistemātiski ceļojumi ir ikdienas braucieni uz

darbu vai skolu. “Nesistemātiskie” vai “neregulārie” ir tie, kas tiek veikti citos nolūkos, piemēram, lai iepirktos, sociālo vai atpūtas vajadzību nodrošināšanai (% sistemātiskie braucieni salīdzinājumā ar nesistemātiskajiem);

c) vidējais attālums, cik katrs iedzīvotājs dienā pārvietojies (km/uz vienu iedzīvotāju);

d) laiks, ko katrs iedzīvotājs pavada pārvietojoties (minūtes, kas tiek patērētas braucienā);

e) transporta veidi, kas tiek lietoti braucieniem, un/vai dažādi attālumi saistībā ar katru braucienu (% attiecībā uz katra transporta veida izmantojamību);

f) ar personisko automašīnu veikto braucienu analīze: izmantotās autostāvvietas veids, pasažieru skaits mašīnā un iemesls automašīnas izvēlei;

g) sistemātisko ceļojumu kvalitatīvā analīze.

Pamatrādītājs: Ar privāto automašīnu veikto braucienu īpatsvars.

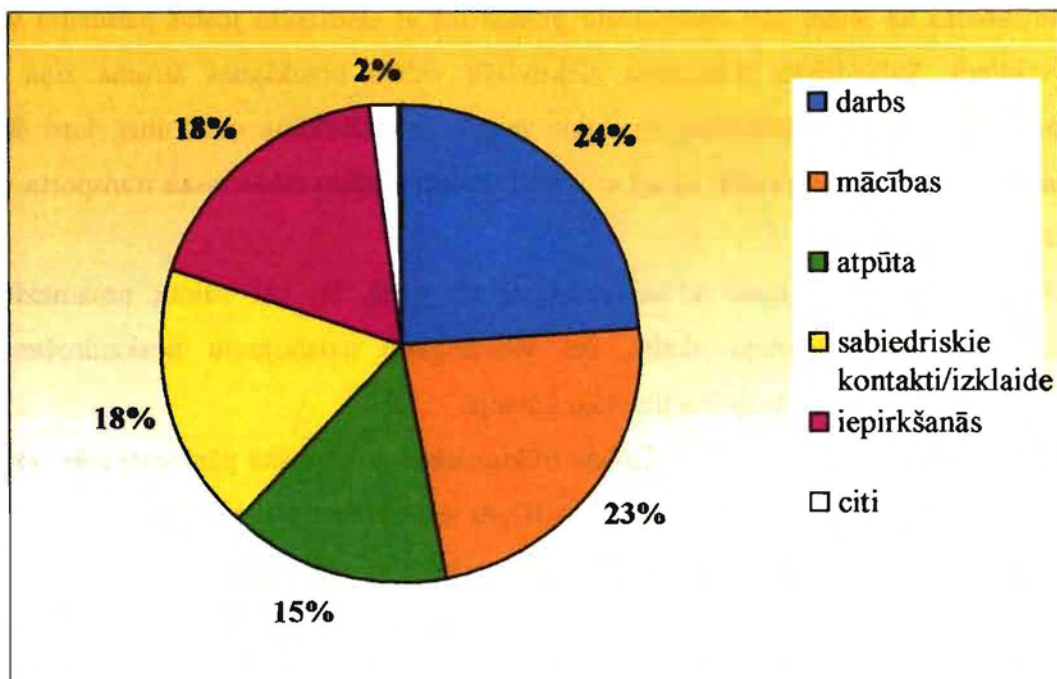
Pilsētvides plānveidīga attīstība un efektīvas transporta sistēmas radīšana ir Rīgas attīstības plānā (1995. – 2005.) apstiprināta prioritāte (Rīgas dome 1995a), un tās sekmīgu īstenošanu iedzīvotāju pārvietošanās rādītājā atspoguļotu ar kājām, velosipēdu un sabiedrisko transportu veikto pārvietošanos pieaugums.

Rīgā pārvietošanās rakstura pētījumi ir notikuši reti un pēc dažādām metodoloģijām. Tas norāda, ka Rīgas transporta sistēmas attīstības plānošanā pašvaldībā netiek izmantots viens no pasaulē plašāk lietotajiem efektivitātes un tendenču pamatrādītājiem ilgtspējīgas pilsētas transporta jomā.

Savukārt Eiropas vienoto rādītāju ietvaros veiktais pētījums par pārvietošanās raksturu ir veikts tikai daļēji un nav izmantota šādam pētījumam atbilstoša nepieciešamā metodoloģija, tādēļ rezultātus nav iespējams analizēt kopsakarībās.

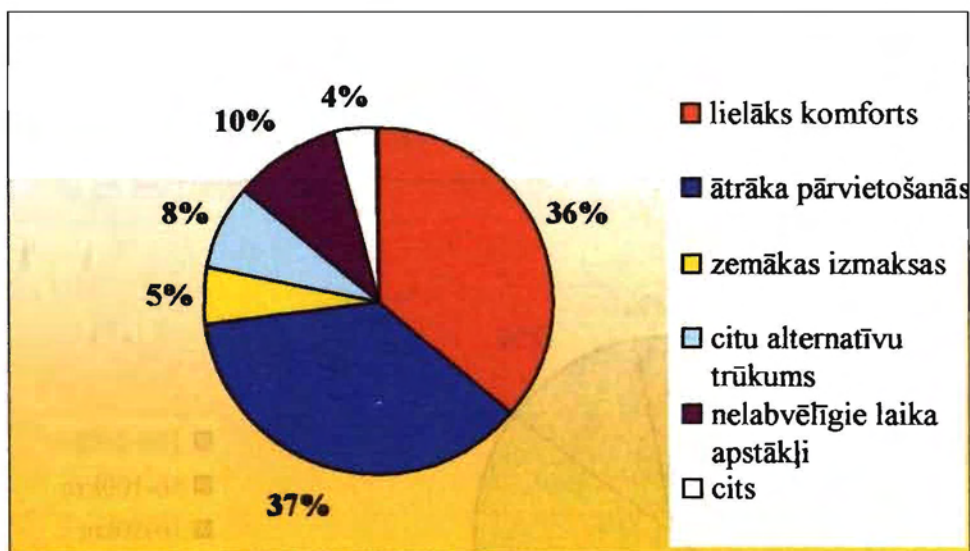
92 % iedzīvotāju veikali un pakalpojumi ir pieejami līdz 300 metru attālumā no mājām (25. attēls), un tomēr 18% respondentu ikdienas braucienu mērķis ir iepirkšanās (17. attēls). Tas zināmā mērā atspoguļo iedzīvotāju dzīvesveidu, neapmierinātību ar vietējo pakalpojumu kvalitāti, kā arī ir sekas lielveikalu attīstības politikai pilsētā. Tos nereti veido automaģistrāļu malās, nevis dzīvojamajos rajonos, kā arī vietās, kur sabiedriskā transporta nodrošinājums ir slikts, piemēram, Krasta un Skanstes ielā, Ulmaņa gatvē un Jūrmalas šosejā.

Atbilstoši plānojot pilsētas attīstību un nodrošinot vietējo apkalpes centru pakalpojumu kvalitāti, nepieciešamību pārvietoties var samazināt salīdzinoši ilgākā laikā. Ātrāks veids līdzsvarotai attīstībai atbilstoša pārvietošanās rakstura veicināšanā ir priekšrocību radīšana sabiedriskajam un velotransportam.

17. attēls. Rīgas iedzīvotāju ikdienas braucienu mērķis (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

73% respondentu personisko automašīnu lieto lielāka komforta un laika ietaupījuma dēļ (18. attēls).

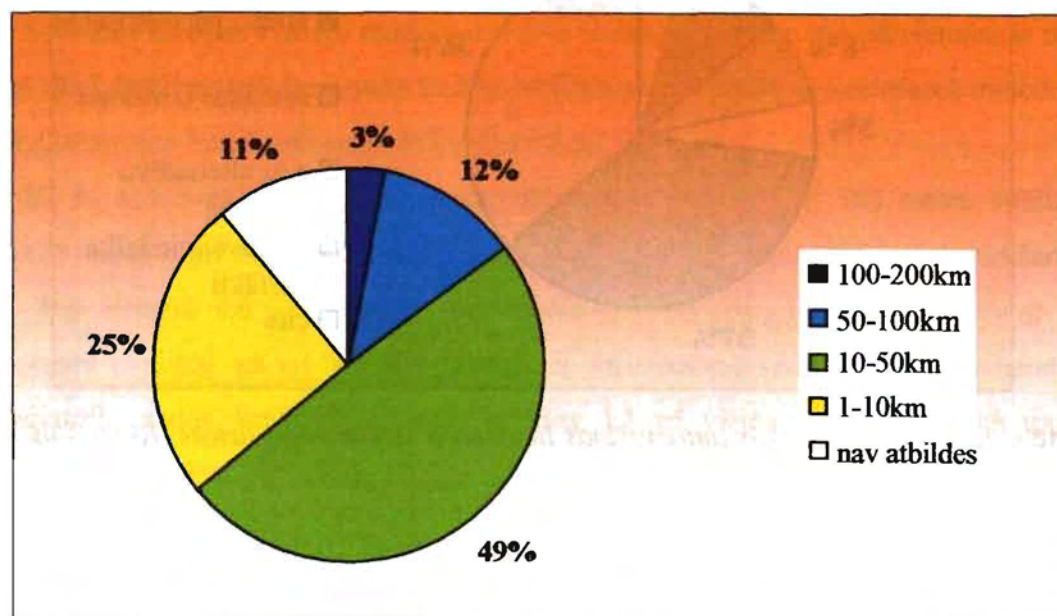
18. attēls. Iemesls personiskās automašīnas lietošanas izvēlei Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Tātad sabiedriskā transporta sistēmas efektivitātes uzlabošanai svarīgākie uzdevumi Rīgā ir komforta palielinājums (ko parasti ietekmē sabiedriskā transporta kursēšanas biežums un ritošā sastāva tehniskā kvalitāte) un sabiedriskā transporta vidējā ātruma uzlabojums, kas īpaši attiecināms uz trolejbusiem, autobusiem un maršruta taksometriem, kuriem

sastrēgumstundās uz ielām nav nodrošināta priekšroka ar atsevišķas joslas palīdzību vai ar citiem veidiem. Sabiedriskā transporta efektivitāti vidējā braukšanas ātruma ziņā būtu jāuzlabo arī ar loģistikas palīdzību, veidojot vairāk un dažādākus maršrutus, kuri šķērso centru, nevis ar galapunktu centrā, kā arī ar izdevīgākiem dažādu sabiedriskā transporta veidu un maršrutu savienojumiem.

Rīgā būtiski uzlabojumi ir nepieciešami arī tādēļ, lai vēl vairāk nesamazinātos sabiedriskā transporta lietotāju skaits, bet vajadzīgāko uzlabojumu noskaidrošanai ir jāizmanto tieši sabiedriskā transporta lietotāju aptauja.

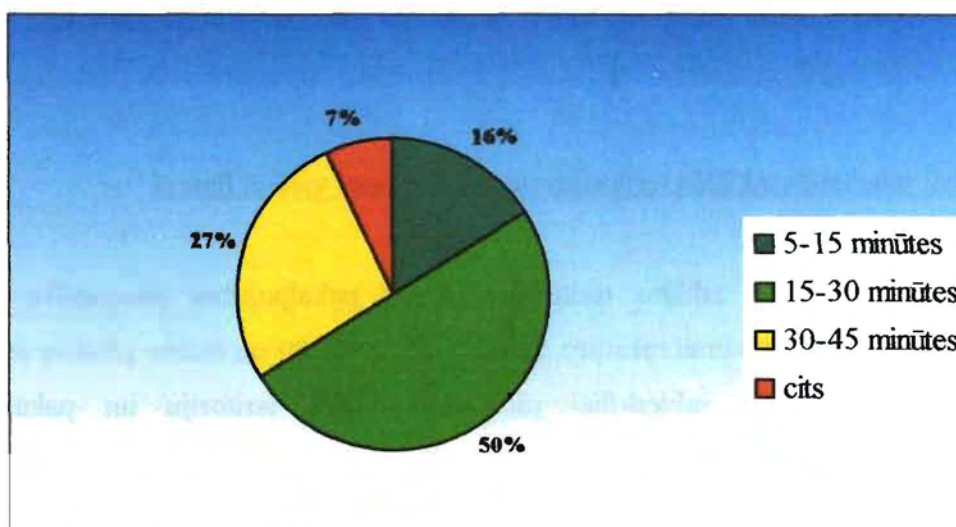
Viens no nopietnākajiem pašvaldības trūkumiem ilgtspējīgāka pārvietošanās rakstura veidošanā ir velobraucēju ignorēšana: to skaits Rīgas ielās arvien palielinās, tajā pašā laikā to drošība katastrofāli samazinās. Rīgā kā kompaktā pilsētā ar nelielu attālumu no centra līdz pilsētas robežai velosipēds var būt ātrāks pārvietošanās līdzeklis nekā personiskā automašīna un sabiedriskais transports. Vienlaikus Rīgā klimats ir maigāks un reljefs līdzenāks kā daudzās Zviedrijas un Somijas pilsētās, kur velotransports ir galvenais pārvietošanās veids pat līdz 30% iedzīvotāju. Velotransporta infrastruktūras attīstība ir nepieciešama ne tikai velotransporta sistēmas veidošanai, bet arī līdzvērtīgu satiksmes dalībnieku drošības panākšanai. Lai padarītu pilsētu pieejamu ar šo nemotorizēto transporta līdzekli, pilsētas attīstības plānā nav paredzēti pietiekami plaši pasākumi, un to izpilde nav plānota pietiekami ātra, lai infrastruktūras veidošanā ieguldītie līdzekļi atmaksātos pēc šīs sistēmas izveides. Turklāt velotransporta attīstībai izvirzītie pieticīgie mērķi jau pašlaik netiek īstenoti.

19. attēls. Vidējais Rīgas iedzīvotāja pārvietošanās attālums vienā dienā, km (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Vidējais rīdnieka pārvietošanās attālums dienā (19. attēls) būtu daudzkārt noderīgāks, ja šis Eiropas vienotais rādītājs būtu veikts atbilstoši metodoloģijai. Tad pilsētas plānošanas un transporta sistēmas uzlabošanas vajadzībām varētu veikt pamatotus secinājumus, piemēram, saistot vidējo brauciena attālumu un izmantoto transporta veidu un tamlīdzīgi. Tomēr Rīgas apstākļos ļoti noderīgi būtu bijis arī veikt aptauju, piedāvājot Rīgai atbilstošākus atbilžu variantus. Tā, piemēram, vidēji attālums no Rīgas centra līdz robežai ir 10 kilometri, tādēļ pamatots un nepieciešams būtu arī atbildes variants 10-20 km/ dienā, kas būtiski atšķiras no piedāvātā 10 – 50 km / dienā.

Nozīmīgu informāciju sniedz dati par vidēji vienā braucienā pavadīto laiku (20. attēls). 50% gadījumu tas nepārsniedz 30 minūtes, un šāds rezultāts norāda uz pilsētas ērtu sasniedzamību.

20. attēls. Vidējais brauciena ilgums, minūtēs (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Noderīgākus secinājumus varētu veikt gadījumā, ja aptauja būtu veikta atbilstoši metodoloģijai. Tad vidējo brauciena ilgumu varētu saistīt kopā ar izmantoto transporta veidu un nobraukto attālumu, un izdarīt secinājumus par katra transporta veida efektivitāti un mobilitāti pilsētā. Šis rādītājs būtu būtisks gan transporta, gan pilsētas teritorijas plānotājiem Rīgas attīstības veidošanā.

Rīgas transporta sistēmas līdzšinējo attīstību var uzskatīt par nesistemātisku un nemērķtiecīgu. To varētu izskaidrot ar procesa politizāciju, kā arī ar vēlmi piesaistīt pašvaldībai vai noteiktiem uzņēmumiem pēc iespējas vairāk finansu līdzekļu. Tā, piemēram, sabiedriskā transporta speciālo braukšanas joslu izveide un līdz ar to sabiedriskā transporta ātruma ievērojama palielināšana neprasa praktiski nekādus finansu līdzekļus. Savukārt par Brīvības

ielas dubliera plānošanai un izbūvei atvēlētajiem līdzekļiem varētu īstenot visu Rīgas velo-transporta attīstības koncepciju, bet tad, iespējams, vairs nebūtu nepieciešamības pēc jauniem tiltiem un maģistrālēm, jo velotransporta un sabiedriskā transporta sistēmas darbotos efektīvi.

Nākotnē vietējās mobilitātes rādītāja tendences ir atkarīgas no veiktajiem uzlabojumiem vietējo pakalpojumu un telpiskajā struktūrā, velotransporta un sabiedriskā transporta jomā, kā arī no šo uzlabojumu spējas konkurēt ar pasākumiem, kas veicina priekšrocības personiskajam autotransportam, – jauno Dienvidu un Ziemeļu tiltu un automaģistrāļu (Austrumu maģistrāle, Brīvības ielas dublieris u.c.) veidošanu.

Rīgā netiek veikti pietiekoša apjoma pētījumi, lai noteiktu pārvietošanās raksturu un tā attīstības tendences pašvaldībā. Vienlaikus dažādos plānošanas dokumentos paredzētā attīstība nenodrošina priekšroku pārvietošanās nepieciešamības samazināšanai, kā arī ar velotransportu un sabiedrisko transportu veikto braucienu īpatsvara palielināšanos.

5.4. Sabiedrībai pieejamās atklātās teritorijas un pakalpojumi vietējā līmenī

Dabas pamatnes un atklāto teritoriju, kā arī pakalpojumu pieejamība pilsētas iedzīvotājiem dzīvesvietas tuvumā raksturo dzīves vides kvalitāti un ataino pilsētas teritorijas plānošanas efektivitāti. No sabiedrībai pieejamo atklāto teritoriju un pakalpojumu pieejamības, kā arī iedzīvotāju apmierinātības ar pakalpojumu kvalitāti ir atkarīgas prasības transporta sistēmai un nepieciešamo ieguldījumu apjoms tās pilnveidošanai.

Pilsētu ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai atzītākie risinājumi attiecībā uz atpūtas teritorijām un pakalpojumiem ir to pieejamības uzlabošana, ko var sasniegt pilsētas plānošanas procesā, paredzot jaukta veida zemes lietojumu, nodrošinot nepieciešamās apkalpes funkcijas iedzīvotāja dzīvesvietas tuvumā. Īpaša nozīme ir jāpievērš dzīvojamās funkcijas veicināšanai pilsētas centrālajā daļā. Tikpat svarīgi ir, šo jaukto teritoriju plānojot un apsaimniekojot, radīt vidi, kurā cilvēks jūtas drošs (atzītākais risinājums – satiksmes sistēmā prioritāte ir cilvēkam, nevis automašīnai). Vienlaikus īpaša nozīme ir optimāla apdzīvojuma blīvuma saglabāšanai, jo vietējās pakalpojumu sfēras rentabilitāte ir atkarīga no pietiekama klientu skaita. Milzīga nozīme plānošanā ir neefektīvi izmantoto un degradēto teritoriju attīstības veicināšanai, ar to saprotot ne tik daudz šo teritoriju ekonomiskās efektivitātes uzlabošanu, bet gan kvalitatīvas dzīves vides veidošanu.

Pakalpojumu rentabilitāte un pieejamība vietējā līmenī ir būtiski atkarīga no mikrorajona iedzīvotāju ienākumu līmeņa, tālab pilsētās viens no ilgtspējīgu attīstību

veicinošiem paņēmieniem ir veidot iedzīvotāju sastāva ziņā daudzveidīgus dzīvojamus rajonus un izvairīties no noslāņotiem sociālo māju mikrorajoniem un bagātāko iedzīvotāju privātmāju rajoniem. Šis mērķis ir sasniedzams ar teritorijas plānošanas jūtīgumu pret uzdevumiem sociālajā sfērā – mājokļa, pakalpojumu, transporta un atpūtas iespēju daudzveidīgu nodrošinājumu un pieejamību vietējā, nevis kopējā pilsētas mērogā.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: šis rādītājs atspoguļo pašvaldības iedzīvotāju skaitu procentos, kuri dzīvo līdz 300 metru attālumā no sabiedrībai pieejamas atklātas teritorijas vai cita pamata pakalpojuma.

Sabiedrībai pieejamas atklātas teritorijas ir:

- sabiedriskie parki, dārzi vai atklātās teritorijas, ko lieto kājāmgājēji un velobraucēji, izņemot “zaļās satiksmes salīņas” un satiksmes sadalītājteritorijas, kapsētas (ja vien vietējā pašvaldība tām nav noteikusi atpūtas, vai dabas, kultūras vai vēsturisko nozīmību);
- atklātās sporta zonas, kurām pieeja sabiedrībai ir bezmaksas;
- privātās teritorijas (lauksaimnieciskās zemes, privātie parki), kurām pieeja sabiedrībai ir bez maksas.

Lai veiktu pilnīgu datu analīzi, indikators jāaprēķina divas reizes: pirmkārt, attiecībā uz teritorijām, kas lielākas par 5000 m², otrkārt, visām zonām, ko sabiedrība izmanto atpūtai un aktivitātēm brīvā dabā, neskatoties uz to lielumu.

Galvenie pakalpojumi ir definēti kā:

- primārie sabiedrības veselības aprūpes pakalpojumi (terapeits vai ģimenes ārsts, slimnīcas, pirmās palīdzības sniegšanas vietas, ģimeņu konsultāciju centri vai citi, kas nodrošina veselības pakalpojumu saņemšanu, ieskaitot arī tādus kā diagnosticēšana un speciālistu pārbaudes);
- sabiedriskā transporta līnijas, kur darbdiēnās vismaz daļēji minimālais kursēšanas biežums ir reizi pusstundā;
- publiskās skolas (obligātā apmeklējuma skolas);
- maizes un svaigu dārzeņu veikali;
- otrreizējās pārstrādes uzņēmumi vai sadzīves atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumi (ieskaitot atkritumu konteinerus atkritumu otrreizējai pārstrādei).

Pamatrādītājs: Iedzīvotāju daudzums (procentos), kuri dzīvo līdz 300 metru attālumā no sabiedrībai pieejamas atklātas teritorijas, lielākas par 5000 m².

Rīgas attīstības plānā 1995. – 2005. gadam (Rīgas dome 1995a) pakalpojumu pieejamības veicināšanai vietējā līmenī bija paredzētas tādas prioritātes kā dzīvojamo rajonu fiziskās, tehniskās un sociālās kvalitātes uzlabošana, apkalpojošās infrastruktūras uzlabošana tajos, dzīvojamo rajonu papildu apbūve ar dažāda tipa dzīvojamām un apkalpojošās infrastruktūras ēkām, mikrorajonu vietējās identitātes stiprināšana, vietējo iedzīvotāju iesaistīšana plānošanā, gājēju un velotransporta prioritātes noteikšana satiksmes jomā un citas.

Tomēr Rīgas attīstību raksturo vairākas tendences, kuras ir pretējas plānā paredzētajiem mērķiem. Tā, piemēram, transporta jomā ievērojami ir palielinājušās priekšrocības personiskajam autotransportam, taču vienlaikus kavējas velotransporta sistēmas attīstība. Nelieli tirdzniecības pakalpojumu sniedzēji nereti nespēj izturēt konkurenci ar daudzajiem jaunajiem lielveikaliem, kuru ērtības pieejamības ziņā ir orientētas galvenokārt uz autobraucēju vajadzībām. Mazo veikaliņu vietā mikrorajonos parādās spēļu klubi un laimētavas, kas pazemina drošības sajūtu un sociālo mikroklimatu ielās. Dzīvojamajos rajonos papildus tiek būvētas jaunas daudzstāvu dzīvojamās mājas, nevis objekti, kas uzlabotu pakalpojumus.

Jaunie attīstības projekti nereti ir bijuši pretrunā ar vietējo iedzīvotāju vēlmēm saglabāt vietējās zaļās un atpūtas teritorijas, jo pārsvarā to vietā ir notikusi autostāvvietu, degvielas uzpildes staciju vai jaunu daudzstāvu dzīvojamo namu būvniecība.

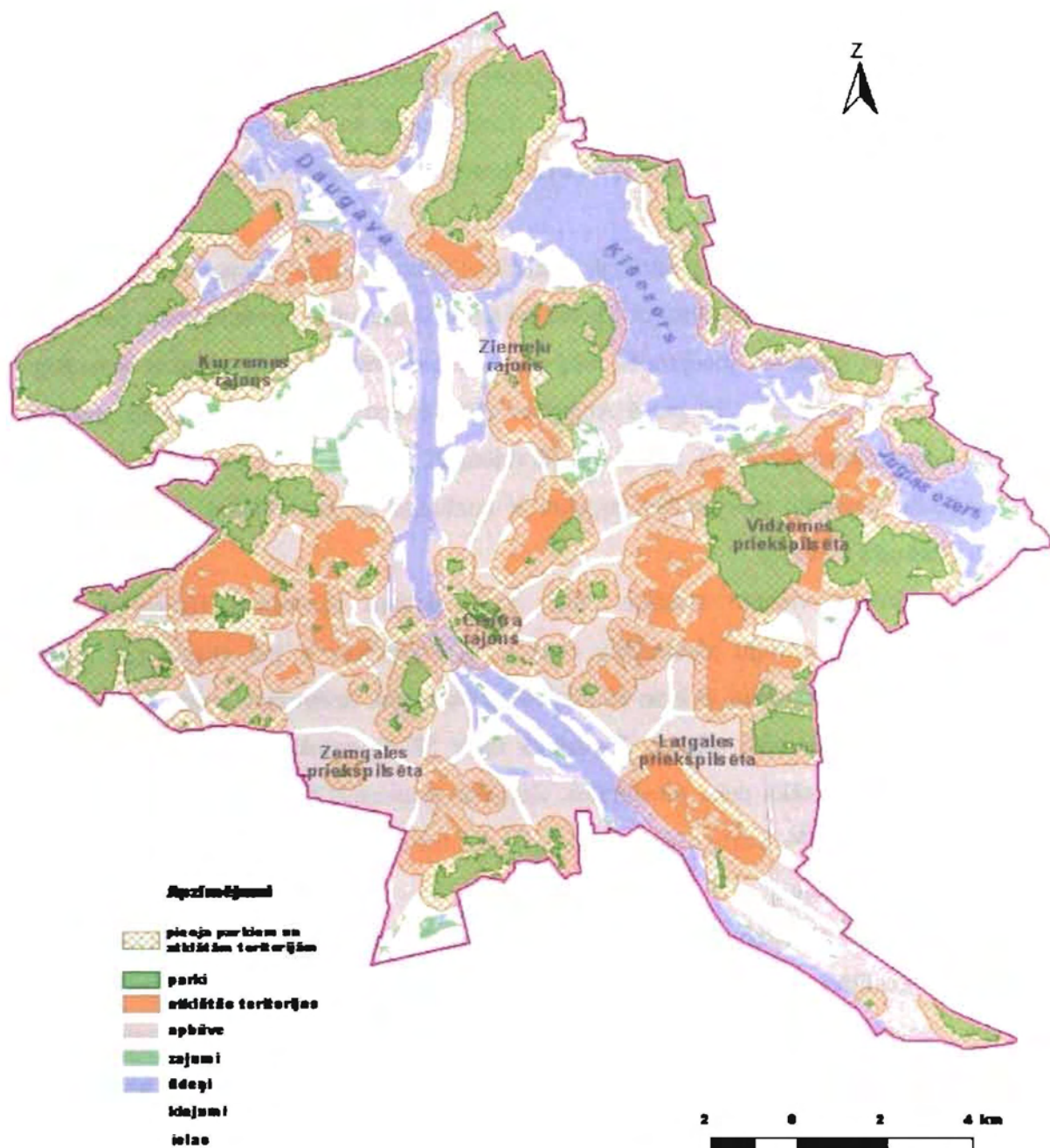
Šīs attīstības tendences varētu būt saistītas ar investoru un attīstītāju spēcīgo ietekmi uz attīstības procesiem, neievērojot pilsētas attīstības plānā paredzēto, kā arī ar augsto korupcijas līmeni valstī un speciālistu nelielajām iespējām ietekmēt attīstības procesus. Īpašs atbalsts šīm nevēlamajām tendencēm ir likumā paredzētā iespēja ar detālplānojuma palīdzību grozīt pilsētas attīstības plānu (Rīgas dome 1995b).

Jaunā Rīgas attīstības plāna 1. redakcijā attiecībā uz šo rādītāju liela nozīme ir būtiskām ilgtnespējīgām nostādņēm – ievērojama zaļo zonu platību samazināšana, jauni privātmāju ciemati pilsētas robežās, orientācija uz priekšrocībām personiskajam autotransportam, sociālās viendabības veicināšana dzīvojamajos rajonos un citām (Rīgas domes Pilsētas ... 2004).

Eiropas vienotajos rādītājos zaļo zonu pieejamība (30 % iedzīvotāju) un vietējo atpūtas teritoriju pieejamība (83 % iedzīvotāju) neatspoguļo reālo situāciju pilsētā, un to nosaka pašvaldībā izvēlētā pieeja situācijas atspoguļojumam ģeogrāfiskajā informācijas sistēmā (21. attēls).

Pašreizējās zaļās teritorijas, kuras bija paredzētas apbūvei un kurās šī apbūve vēl nav notikusi, informācijas sistēmā vairs nav atspoguļotas kā zaļās teritorijas, tādējādi rodas neatbilstība reālajai situācijai. Principiāli svarīgāku nozīmi tas atstāj uz pilsētas plānošanu un īpaši jaunā pilsētas attīstības plāna veidošanu, jo nav pieejama informācija, ar kuru teritoriju palīdzību

būtu iespējams palielināt pilsētā zaļo teritoriju daudzumu, apbūvi novirzot uz pamestām urbanizētām teritorijām.

21. attēls. Zaļo zonu un atklāto teritoriju pieejamība Rīgā 300 m attālumā no dzīvesvietas (Datorkarte 2004).

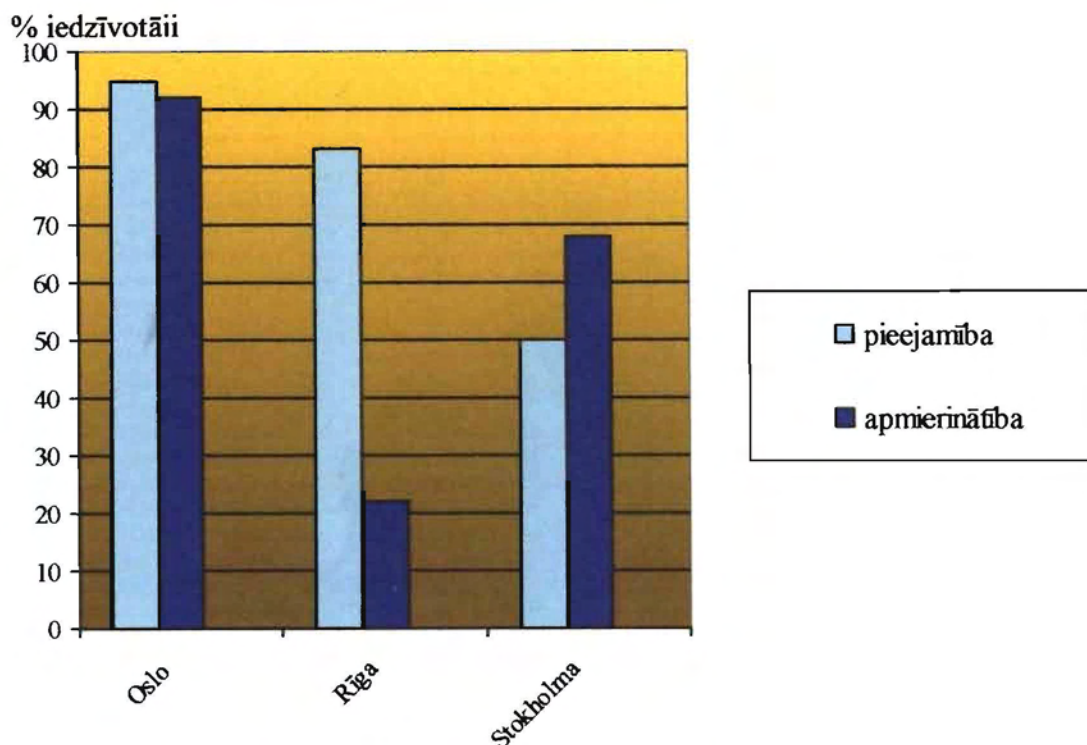
Šīs informācijas sistēmas īpatnību dēļ turpmāk pašvaldībā būs nepatiesa informācija arī par to, kura jaunā attīstība Rīgā notiek uz zaļo teritoriju rēķina (pašlaik šāda informācija pašvaldībā nav pieejama). Patiesas informācijas iegūšanai par jauno būvniecību uz zaļo teritoriju rēķina jaunā attīstības plāna (2006. – 2018.) veidošanā ir jābalstās uz reālo zemes lietojumu, nevis uz vecā attīstības plāna kartes, kurā vairākas reāli zaļās teritorijas jau ir iezīmētas kā apbūvētas.

Atpūtas teritorijas – lielle zaļie pagalmi starp dzīvojamo namu masīviem, kuras ir domātas *tikai* gājēju un velobraucēju vajadzībām, pašvaldības informācijas sistēmā netiek piekļautas pie dabas pamatnes teritorijām. Līdz ar to šo teritoriju apbūvēšanai nav nepieciešama zonējuma transformācija, vidējā termiņā tas var ievērojami samazināt atklāto teritoriju pieejamību (21. attēls).

21. attēlā ir atspoguļota pašreizējā situācija atklāto teritoriju pieejamībai dzīvesvietas tuvumā – tā ir 83 % Rīgas iedzīvotāju. Tomēr atkārtotam situācijas novērtējumam par atpūtai izmantojamo zaļo pagalmu pieejamību būs nepieciešams vēlreiz dabā apsektot visu Rīgas teritoriju. Vienlaikus zināms, ka jaunā Attīstības plāna īstenošanas rezultātā dabas pamatnes teritorija samazināsies par 41 % jeb tā tiks likvidēta 22,5 % no Rīgas teritorijas (Top Vide 2004). Atklāto teritoriju pieejamības aspektā ir nozīmīga šo likvidējamo dabas pamatnes teritoriju atrašanās vieta.

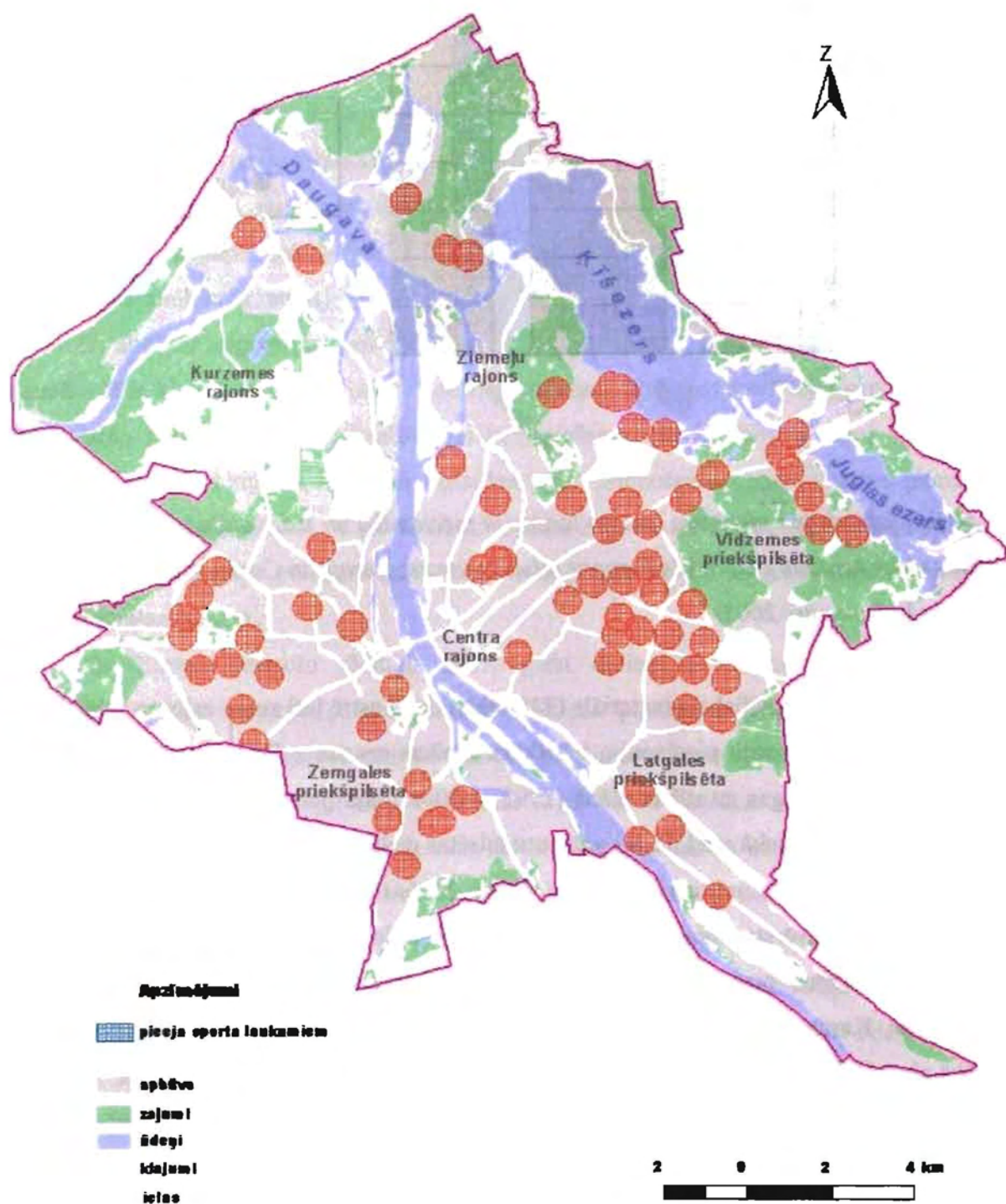
Pēc Eiropas vienoto rādītāju 2003. gada datiem (Common Indicators 2003) sabiedrisko atklāto teritoriju pieejamība citās Eiropas pilsētās ir ļoti augsta (22. attēls), izņemot atsevišķus gadījumus, tā ir no 80 līdz 100 procentiem. Ievērojami svārstās iedzīvotāju apmierinātība ar dabas vidi pilsētā: Barselonā tā ir 58 % zemāka nekā pieejamība, bet Stokholmā 18 % augstāka nekā pieejamība. Zemākā apmierinātība ar dabas vides kvalitāti bija Ziemeļmilānā (27 % iedzīvotāju apmierināti), bet tur atpūtas teritorijas ir pieejamas tikai 5 procentiem iedzīvotāju.

Tā kā tikai 3 % iedzīvotāju Rīgā ir ļoti apmierināti un 19 % iedzīvotāju ir apmierināti ar pilsētvides kvalitāti (9. attēls), tad tikai nosacīti šīs teritorijas starp daudzstāvu dzīvojamajiem masīviem var nosaukt par sabiedrībai pieejamām *atpūtas* teritorijām un ir nepieciešams papildu pētījums par to, vai iedzīvotāji tās vispār izmanto atpūtai. Šādu rādītāju analīze būtu nepieciešama Rīgas lēmumu pieņemšanas procesā, domājot par pašvaldības resursu pilnvērtīgu izmantošanu atpūtas vajadzību nodrošināšanai. Vienlaikus ir jāuzlabo plānošanas kartogrāfiskā puse, lai būtu iespējams pastāvošajām zaļajām un atklātajām teritorijām piešķirt atbilstošu statusu un tās saglabāt arī tad, ja tās nesakrīt ar zemes kadastra robežām.

22. attēls. Sabiedrībai pieejamo atklāto teritoriju pieejamība un iedzīvotāju apmierinātība ar pilsētas vides kvalitāti atsevišķās Eiropas pilsētās (avots: *European Common Indicators 2003 un Rīgas Vides centrs 2005*).

Rādītāja kartogrāfiskais materiāls (21. attēls) demonstrē ļoti zemu zaļo un sabiedrībai pieejamo atpūtas teritoriju pieejamību būtiskākā atpūtas resursa – Daugavas un Rīgas lielo ezeru krastu joslā. Rīgas attīstības plānā (1995. – 2005.) bija paredzēts atjaunot vēsturiskās mazās ūdensteces dabiskā veidolā, lai uzlabotu pilsētas meliorācijas sistēmu un rastu iespējas šīs teritorijas izmantot rekreācijā (Rīgas dome 1995a). Tomēr plāna realizācijas gaitā uzmanība tika pievērsta tikai divu ūdensteču atjaunošanai, tajā pašā laikā pašvaldība apstiprināja dažādus projektus, kuri rada ievērojamus šķēršļus pārējo mazo ūdensteču atjaunošanai. Kartogrāfiskais materiāls zaļo zonu pieejamībā rāda, ka Rīgā nepastāv pasaulē atzītākā ainaviskā resursa – ūdensteču kā zaļās zonas pieejamība atpūtas vajadzībām. Ar jaunā attīstības plāna konkrētiem projektiem Rīgas pašvaldība paredz vēl vairāk samazināt atpūtas teritorijas ūdenstilpju un ūdensteču malās. 21. attēlā kartogrāfiskais materiāls arī parāda, ka pilsētas dabas pamatne nav savienota vienotā sistēmā, kā tas bija paredzēts pilsētas attīstības plānā (1995. – 2005.), it īpaši ir zaļo koridoru trūkums pilsētas centra virzienā.

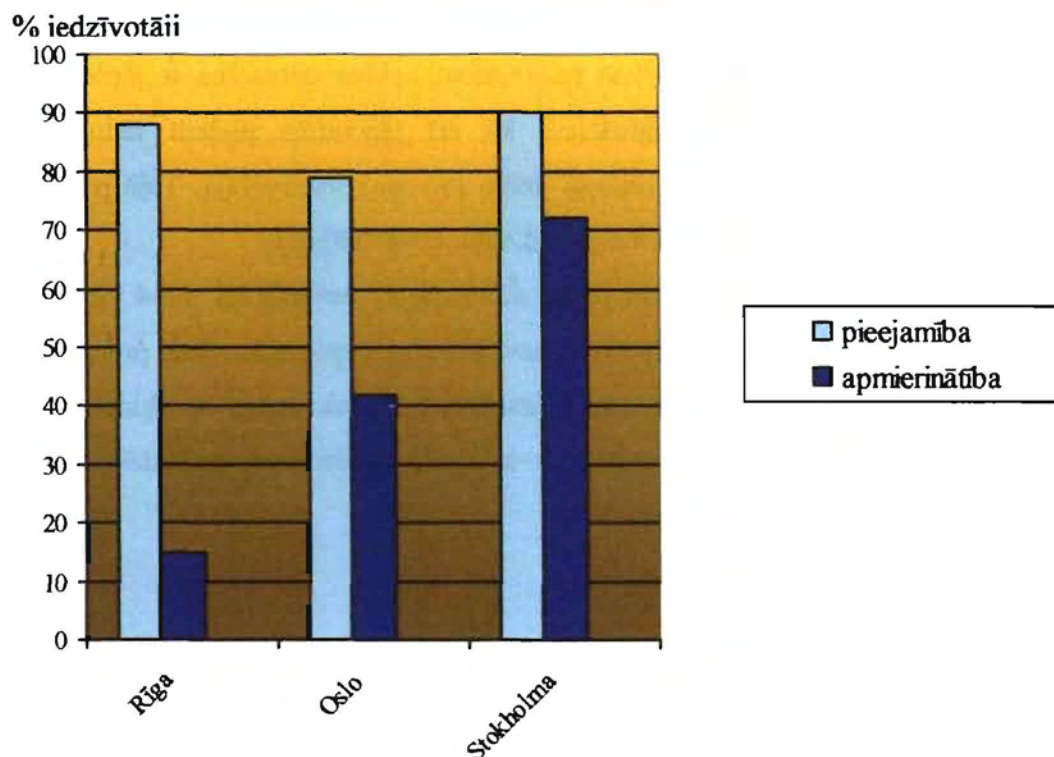

23. attēls. Atklāto sporta zomu pieejamība Rīgā 300 m attālumā no dzīvesvietas (Datorkarte 2004).

Bezmaksas atklāto sporta zonu pieejamība Rīgas pilsētā ir 31 % iedzīvotāju (23. attēls), turklāt daudzviet šie atklātie stadioni, it īpaši pie skolām, reāli nekalpo iedzīvotāju sportošanas vajadzībām. No atpūtas un zaļo zonu izvietojuma var secināt, ka visvairāk šo pieejamības trūkumu ikdienā varētu izjust bērni pilsētas centrālajā daļā attiecībā uz dažādām komandu un bumbas spēļu iespējamību. Tomēr ievērojams sporta resurss, kurš šajā rādītājā nav iekļauts, ir Rīgas mežu masīvi un lieli ezeri, kuros iedzīvotāji bez maksas var individuāli nodarboties ar ziemas un vasaras sporta veidiem.

Iedzīvotāju pieejamība veselības pakalpojumiem ir 54 %, pilsētas dažādos rajonos tā ir ļoti nevienmērīga. Rīgas attīstības plānā 1995. – 2005. gadam bija paredzēti pasākumi primāro veselības pakalpojumu pieejamības uzlabošanai dažos Rīgas mikrorajonos, un, lai gan šie uzdevumi nav pilnībā izpildīti, jaunais attīstības plāns vairs šādus konkrētus pasākumus pieejamības uzlabošanai neparedz (Rīgas domes Pilsētas ... 2004).

Sabiedriskā transporta pieejamība, kas pēc Eiropas vienoto rādītāju pētījuma 24. attēlā Rīgā atspoguļota kā 88 % iedzīvotāju dzīvesvietas tuvumā, ir uzskatāma par ļoti labu. Sabiedriskās transporta pieejamības rādītāju paaugstinātu tas, ja pieejamības novērtējumā ietvertu maršruta taksometru tīklu, kas ir privātuzņēmums un tālād klientu pieprasījumu maršrutu ziņā cenšas nodrošināt viselastīgāk.

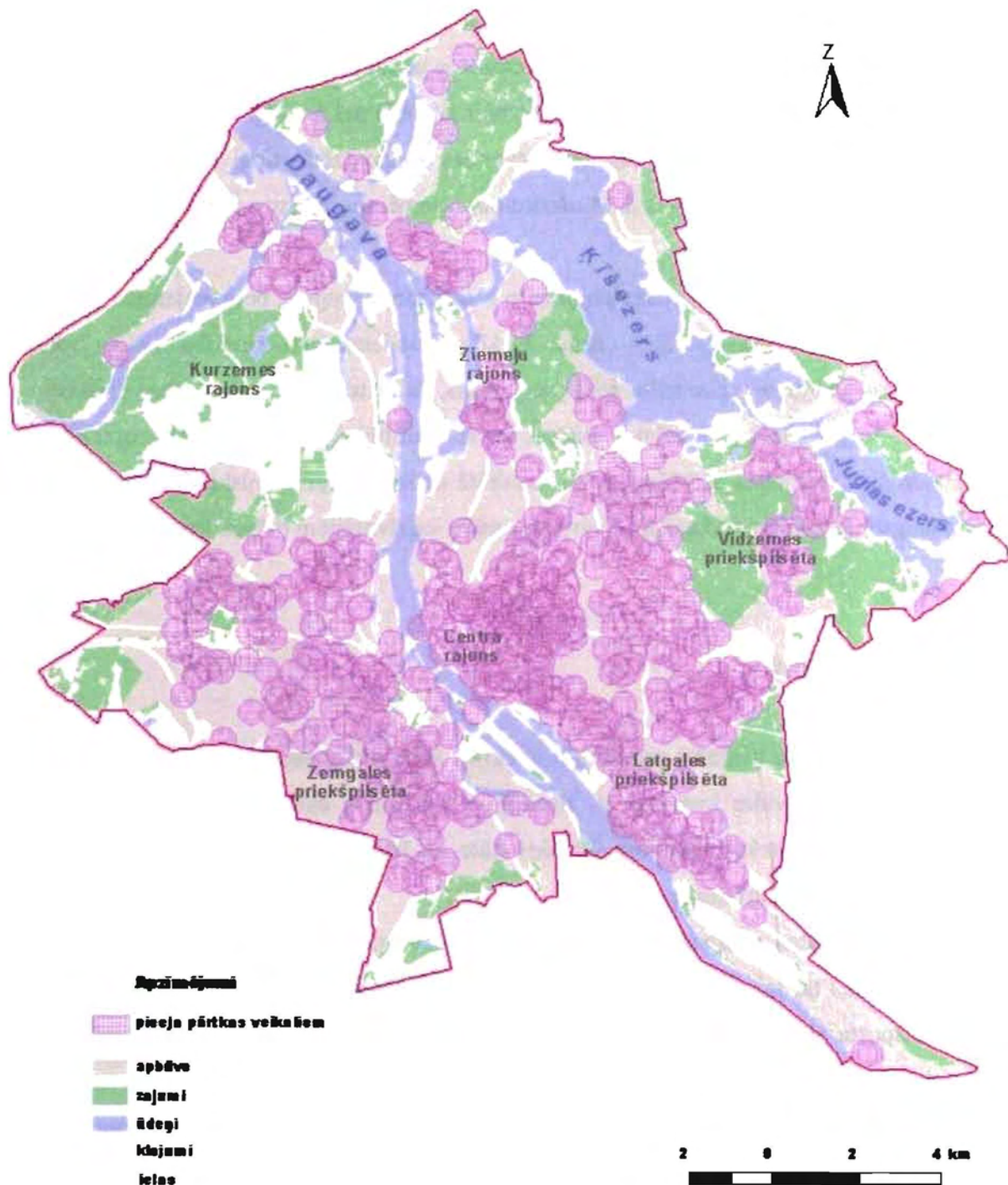
24. attēls. Sabiedriskā transporta pieejamība un iedzīvotāju apmierinātība ar to dažādās pilsētās (avots: European Common Indicators 2003 un Rīgas Vides centrs 2005).

Sabiedriskā transporta pieejamības uzlabošanā pašvaldībai aktuālākais ir saglabāt šīs pieejamības priekšrocības, uzlabojot iedzīvotāju apmierinātību ar šo pakalpojumu. Rīgā salīdzinoši ir viszemākā iedzīvotāju apmierinātība (15 %) ar sabiedriskā transporta pakalpojumiem, citviet Eiropas pilsētās tā svārstās no 40 līdz 70 %. Iespējamie rīcību virzieni sabiedriskā transporta uzlabošanai detalizēti aprakstīti 1. rādītāja analīzē. Sabiedriskā transporta pieejamību pašvaldībai ir iespējas uzlabot, samazinot kursēšanas intervālu maršrutos. Tas veicinātu iedzīvotāju izvēli par labu sabiedriskajam transportam. Maršruta taksometru iekļaušana kopējā sistēmā, it īpaši nodrošinot mēnešbiļešu lietošanu tajos, padarītu šo transporta līdzekli pieejamu vairākām sabiedrības grupām.

Pieejamība obligātās izglītības iestādēm ir 51 % iedzīvotāju (Rīgas Vides centrs 2005). Aprēķinos nav ietverta pieejamība privātskolām, kas ne visiem iedzīvotājiem ir atbilstošas finansiālā ziņā, kā arī speciālās izglītības iestādēm, kuras ne katram tuvumā dzīvojošam bērnam ir piemērotas. Būtiski, ka obligātā izglītība notiek latviešu un krievu valodā, tātad reālā pieejamība vispārziņlītojošajām skolām 300 metru attālumā no mājām būtu 20 – 30 % robežās. Apstākļos, kad samazinās pilsētas iedzīvotāju skaits un dzimstība, pašvaldībā ir jāizdara nopietna izvēle par skolu optimizācijas pasākumiem. Ilgtspējīgākais risinājums būtu līdzvērtīgas izglītības kvalitātes nodrošināšana visās skolās.

Lai saglabātu vienmērīgi blīvu un iedzīvotājiem labi pieejamu (92 %) pārtikas veikalu tīklu (25. attēls), jaunajā attīstības plānā pašvaldībai lielāka uzmanība ir jāpievērš sociāli daudzveidīgu dzīvojamo rajonu veidošanai, kā arī jāizvairās pieļaut tādu lielveikalu būvniecību, kuru tuvumā 300 metru rādiusā dzīvo ļoti maz iedzīvotāju. Tajā pašā laikā šie lielveikali ievērojami samazina tuvējo mazo veikaliņu konkurētspēju.

Banku pakalpojumu pieejamībai (Rīgā dzīvesvietas tuvumā tās ir 44 % iedzīvotāju) nav sevišķi liela nozīme, jo šie pakalpojumi nav ikdienas nepieciešamības prece, turklāt arī pieaug internetbanku popularitāte un plašās iespējas par pirkumiem norēķināties ar karšu palīdzību. Būtiska nozīme banku pieejamībai ir mazāk nodrošinātiem iedzīvotājiem, kuri nevar izmantot internetbanku pakalpojumus.

25. attēls. Pārtikas veikalu pieejamība Rīgā 300 m attālumā no dzīvesvietas (SIA Datorkarte 2005).

Dalīto atkritumu savākšanas vietu pieejamībai dzīvesvietas tuvumā ir milzīga nozīme, uz, zinot sabiedrības attieksmi pret atkritumiem, 300 metru attālums līdz atkritumu tvertnēm, īpaši pilsētas blīvi apdzīvotajās daļās, ir uzskatāms par pārāk lielu, lai to ikdienā lietotu. Kaut gan dalīto atkritumu savākšanas vietas pilsētā ir pieejamas 64 % iedzīvotāju dzīvesvietas tuvumā, tomēr arī šis skaitlis neatspoguļo reālo pieejamību. Tā, piemēram, Centra rajonā tvertņu pieejamība ir 58 % iedzīvotāju, taču tvertnes ir namu pagalmos un iedzīvotāji parasti nelieto citu namu tvertnes. Tātad reālā pieejamība ir zemāka nekā vidēji 64 % iedzīvotājiem. Turklāt gandrīz visur pilsētā dalīto atkritumu tvertnes ir paredzētas tikai vietējo iedzīvotāju lietošanai un ir ierobežotas iespējas dalīt atkritumus, piemēram, plastmasas un stikla pudeles gājējiem, kuri šajā rajonā nedzīvo.

Kopumā Rīgā pieejamība pakalpojumiem ir salīdzinoši augsta, bet pieejamība zaļajām zonām un obligātās izglītības skolām – zema. Tā kā respondentu apmierinātība ar šiem pakalpojumiem visos gadījumos ir zemāka nekā pieejamība, tad aktuālākais pašvaldības uzdevums turpmāk ir pievērst lielāku uzmanību kvalitātei, nevis kvantitātei. Vienlaikus zaļo zonu attīstībā ir jānodrošina, lai jaunā attīstības plāna rezultātā netiek neatgriezeniski likvidēta iespēja pilsētā paaugstināt zaļo zonu daudzumu un pieejamību iedzīvotājiem dzīvesvietas tuvumā.

5.5. Gaisa kvalitāte pilsētā

Pilsētvides gaisa kvalitāte var būtiski ietekmēt iedzīvotāju veselību, un tajā pašā laikā tā ietekmē arī dabas vides kvalitāti un atsevišķos gadījumos ēku stāvokli. Pilsētās gaisa kvalitāti galvenokārt ietekmē ekonomiskā aktivitāte un tās raksturs, apbūves raksturs, ēku apsilde un dzesēšana, kā arī transports.

Gaisa kvalitātes uzlabošanas pilsētā var sekmēt plānošanas pasākumi, saskaņojot attīstības virzienus tā, lai pēc iespējas samazinātu nelabvēlīgo ietekmi uz vietējo vidi. Gan kopējās transporta plūsmas, gan enerģijas patēriņa samazināšana, gan pilsētvidei piemērotāko ekonomisko aktivitāšu izvēle var uzlabot gaisa kvalitāti, un kā rādītājs tas atspoguļo rezultātu pašvaldības kopējās attīstības virzībai uz kvalitatīvu dzīves vides radīšanu iedzīvotājiem.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: rādītājs atspoguļo gaisa kvalitāti pilsētā, kā to nosaka Eiropas Savienības Direktīva par gaisa kvalitāti (96/62/EC) un attiecīgās pakļautās direktīvas, lai izvairītos, novērstu vai samazinātu negatīvo ietekmi uz cilvēku veselību un dabu. Rādītāja aprēķināšanā tiek ņemti vērā sekojoši parametri:

Dalīto atkritumu savākšanas vietu pieejamībai dzīvesvietas tuvumā ir milzīga nozīme, uz, zinot sabiedrības attieksmi pret atkritumiem, 300 metru attālums līdz atkritumu tvertnēm, īpaši pilsētas blīvi apdzīvotajās daļās, ir uzskatāms par pārāk lielu, lai to ikdienā lietotu. Kaut gan dalīto atkritumu savākšanas vietas pilsētā ir pieejamas 64 % iedzīvotāju dzīvesvietas tuvumā, tomēr arī šis skaitlis neatspoguļo reālo pieejamību. Tā, piemēram, Centra rajonā tvertņu pieejamība ir 58 % iedzīvotāju, taču tvertnes ir namu pagalmos un iedzīvotāji parasti nelieto citu namu tvertnes. Tātad reālā pieejamība ir zemāka nekā vidēji 64 % iedzīvotājiem. Turklāt gandrīz visur pilsētā dalīto atkritumu tvertnes ir paredzētas tikai vietējo iedzīvotāju lietošanai un ir ierobežotas iespējas dalīt atkritumus, piemēram, plastmasas un stikla pudeles gājējiem, kuri šajā rajonā nedzīvo.

Kopumā Rīgā pieejamība pakalpojumiem ir salīdzinoši augsta, bet pieejamība zaļajām zonām un obligātās izglītības skolām – zema. Tā kā respondentu apmierinātība ar šiem pakalpojumiem visos gadījumos ir zemāka nekā pieejamība, tad aktuālākais pašvaldības uzdevums turpmāk ir pievērst lielāku uzmanību kvalitātei, nevis kvantitātei. Vienlaikus zaļo zonu attīstībā ir jānodrošina, lai jaunā attīstības plāna rezultātā netiek neatgriezeniski likvidēta iespēja pilsētā paaugstināt zaļo zonu daudzumu un pieejamību iedzīvotājiem dzīvesvietas tuvumā.

5.5. Gaisa kvalitāte pilsētā

Pilsētvides gaisa kvalitāte var būtiski ietekmēt iedzīvotāju veselību, un tajā pašā laikā tā ietekmē arī dabas vides kvalitāti un atsevišķos gadījumos ēku stāvokli. Pilsētās gaisa kvalitāti galvenokārt ietekmē ekonomiskā aktivitāte un tās raksturs, apbūves raksturs, ēku apsilde un dzesēšana, kā arī transports.

Gaisa kvalitātes uzlabošanas pilsētā var sekmēt plānošanas pasākumi, saskaņojot attīstības virzienus tā, lai pēc iespējas samazinātu nelabvēlīgo ietekmi uz vietējo vidi. Gan kopējās transporta plūsmas, gan enerģijas patēriņa samazināšana, gan pilsētvidei piemērotāko ekonomisko aktivitāšu izvēle var uzlabot gaisa kvalitāti, un kā rādītājs tas atspoguļo rezultātu pašvaldības kopējās attīstības virzībai uz kvalitatīvu dzīves vides radīšanu iedzīvotājiem.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: rādītājs atspoguļo gaisa kvalitāti pilsētā, kā to nosaka Eiropas Savienības Direktīva par gaisa kvalitāti (96/62/EC) un attiecīgās pakļautās direktīvas, lai izvairītos, novērstu vai samazinātu negatīvo ietekmi uz cilvēku veselību un dabu. Rādītāja aprēķināšanā tiek ņemti vērā sekojoši parametri:

- reižu skaits, kad tikušas pārsniegtas šādu gaisa piesārņojošo vielu robežvērtības: sēra dioksīds (SO₂), slāpekļa dioksīds (NO₂), cietās daļiņas (PM₁₀), oglekļa oksīds (CO) un ozons (O₃);
- gaisa kvalitātes pārvaldības plānu esamība un ieviešanas pakāpe.

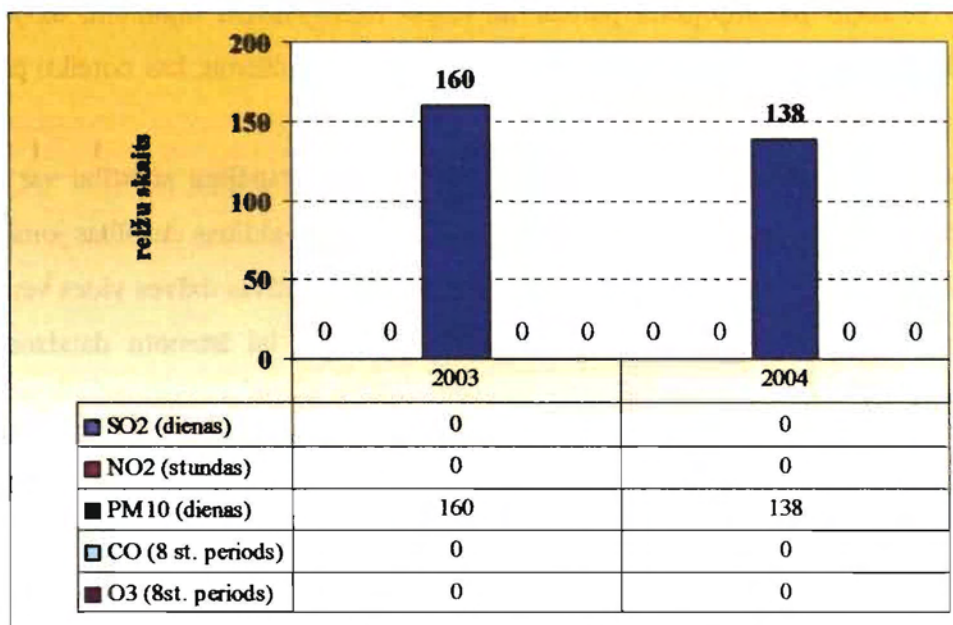
Rādītājā ir jāievēro direktīvās noteiktās robežvērtības katrai vielai 2005. – 2010. gadam.

Reižu skaits, kad robežvērtības ir bijušas pārsniegtas, ir jāaprēķina, katrai vielai no kopējā reižu skaita atņemot direktīvā 96/62/EC pieļauto reižu skaitu. Katrai vielai skaitlis tiek aprēķināts atkarībā no direktīvā noteiktā atskaites laika: dienas norma, 8 stundas vai stunda. Ja reižu skaits, kad tiek pārsniegta vielas robežvērtība, ir mazāks nekā direktīvā pieļautais reižu skaits, tad šajā rādītājā reižu skaits ir nulle.

Pamatrādītājs: reižu skaits, kad tiek pārsniegta direktīvā pieļaujamā robežvērtība piesārņojumam ar cietajām daļiņām PM₁₀.

Tā kā Rīgas attīstības plānā (1995. – 2005.) vairākās jomās ilgtspējīgas attīstības virzienā paredzētās rīcības netika izpildītas vai arī to pozitīvās sekas tika samazinātas ar ilgtnespējīgu pasākumu palīdzību (plašāk – rādītāja nr.1., 3., 4. analizē), tad gaisa kvalitātes rādītāji atspoguļo analogisku situāciju.

Gaisa piesārņojums ar sēra dioksīdu, oglekļa oksīdu un piezemes ozonu Rīgā nepārsniedz pieļaujamās normas (26. attēls), jo nepastāv šo vielu ievērojami emisijas avoti.

26. attēls. Reižu skaits, kad Rīgā tiek pārsniegtas gaisu piesārņojošo vielu robežvērtības (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Piesārņojums ar slāpekļa dioksīdu nepārsniedz stundas robežvērtības, tomēr pilsētas centrālajā daļā gada vidējās koncentrācijas regulāri pārsniedz normu. Tas saistīts ar autotransporta izmešiem. Turklāt slāpekļa dioksīda vidējai koncentrācijai ir tendence pieaugt.

Piesārņojums ar cietajām daļiņām (PM10) Rīgā pārsniedz pieļaujamās normas (26. attēls): 2003. gadā – 160 dienas gadā, 2004. gadā – 138 dienas gadā. Tas saistīts ar izmešiem no sadegušās dīzeļdegvielas un sīkajām daļiņām no riepu nodilšanas. Putekļu daudzumā ievērojama nozīme ir arī ceļu, tramvaja sliežu posmu un zaļo teritoriju nepietiekami kvalitatīvai uzturēšanai, it īpaši ziemas beigās, kad ielu malās ir sakrājušās uz ceļiem izkaisītās smiltis.

Pašvaldība gaisa kvalitātes kontrolei ir veikusi būtiskus pasākumus – ir izveidota un regulāri tiek uzturēta gaisa kvalitātes monitoringa sistēma. Tomēr monitoringa staciju izvietojums bieži tiek mainīts, tādēļ ir grūti iegūt datus par gaisa piesārņojuma palielināšanās tendencēm Rīgā laika gaitā. Saskaņā ar Apkārtējās gaisa kvalitātes direktīvas prasībām (96/62/EC) ir izstrādāts Rīcības plāns gaisa kvalitātes uzlabošanai Rīgā 2004. – 2009. gadam. Šajā plānā ir paredzēts pats būtiskākais princips: gaisa kvalitāti ievērot kā kritēriju jaunā Rīgas attīstības plāna (2006. – 2018.) veidošanā un novērtēšanā, kā arī satiksmes optimizācijā Rīgas pilsētā. Vienlaikus Rīcības plānā ir arī tāds būtisks punkts kā Rīgas siltumapgādes koncepcijas izstrāde turpmākajiem 10-15 gadiem (Rīgas pilsētas gaisa ... 2004). Taču tajā pašā laikā Rīgas jaunā attīstības plāna 1. redakcijā nav iekļauti pasākumi, kuri reāli dotu ieguldījumu gaisa kvalitātes uzlabošanai Rīgā kopumā. Paredzēts smago automašīnu kustību un līdz ar to izraisīto piesārņojumu pārcelt uz Rīgas dzīvojamajiem rajoniem, uz jaunajām automaģistrālēm, kā arī kopumā Rīgā palielināt autotransporta plūsmu, kas noteikti palielinās kopējo gaisa piesārņojumu.

Par būtisku negatīvu iezīmi pašvaldībā attiecībā uz ilgtspējīgu attīstību var uzskatīt koordinētas rīcības trūkumu, lai saskaņotu mērķus dažādās pašvaldības darbības jomās un lai tie būtu atbilstoši kopējās gaisa kvalitātes uzlabošanai un kvalitatīvas dzīves vides veidošanai. Vienlaikus pašvaldībā ir vērojams konkrētu rīcību trūkums, lai īstenotu daudzos plānus dažādās nozarēs.

5.6. Bērnu pārvietošanās uz/no skolas

Bērnu pārvietošanās veids uz skolu un mājup parāda vispārīzglītojošo skolu pieejamību un iedzīvotāju apmierinātību ar izglītības pakalpojuma kvalitāti. Tas dod ieskatu par pilsētvides drošību, dzīvesveida un pārvietošanās paradumiem, kas veidojas jaunajai

paaudzei. Lai veicinātu pilsētas ilgtspējību, ir nepieciešams veidot daudzfunkcionālus rajonus ar līdzsvarotu un labi pieejamu darbavietu, pakalpojumu, atpūtas, mājokļa un sabiedrisko funkciju nodrošinājumu, tādējādi vienlaikus samazinot nepieciešamību pārvietoties. Tomēr papildus vispārīglītojošo skolu pieejamībai tikpat nozīmīga ir iedzīvotāju apmierinātība ar obligātās izglītības kvalitāti, jo šis faktors būtiski ietekmē to, vai iedzīvotāji sūtīs savu bērnu tuvākajā skolā vai tādā, kurā apmierina izglītības kvalitāte. Minētie faktori ietekmē rādītāju par bērnu pārvietošanās veidu uz skolu un mājup.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: rādītājs atspoguļo bērnu skaitu procentos, kuri pārvietojas uz skolu un mājup:

- kājām;
- ar divriteni;
- ar sabiedrisko vai skolas transportu;
- ar personisko automašīnu (ja tajā ved divus vai mazāk bērnus);
- ar citu transporta līdzekli.

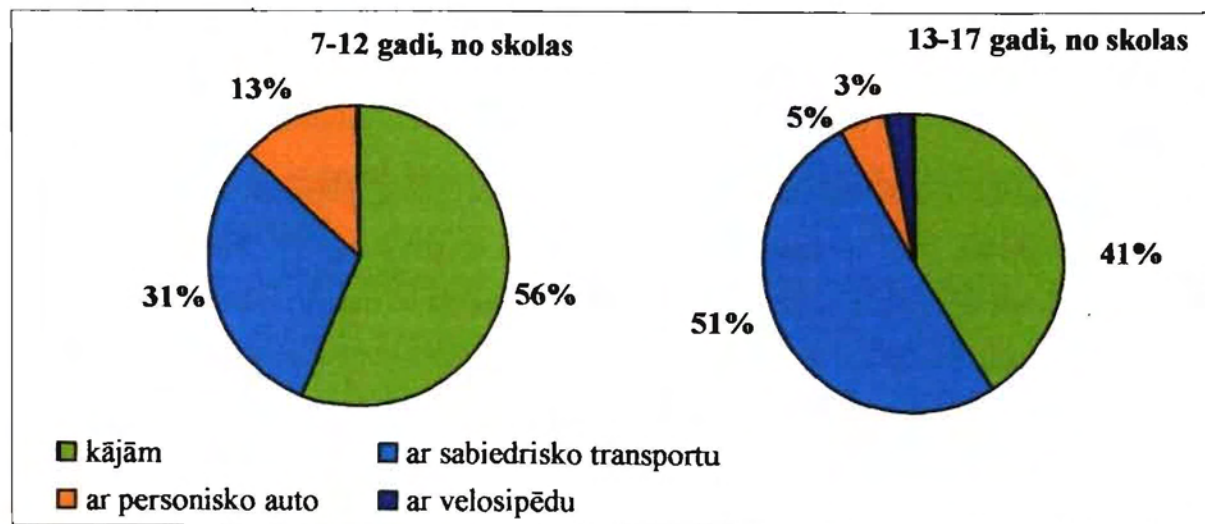
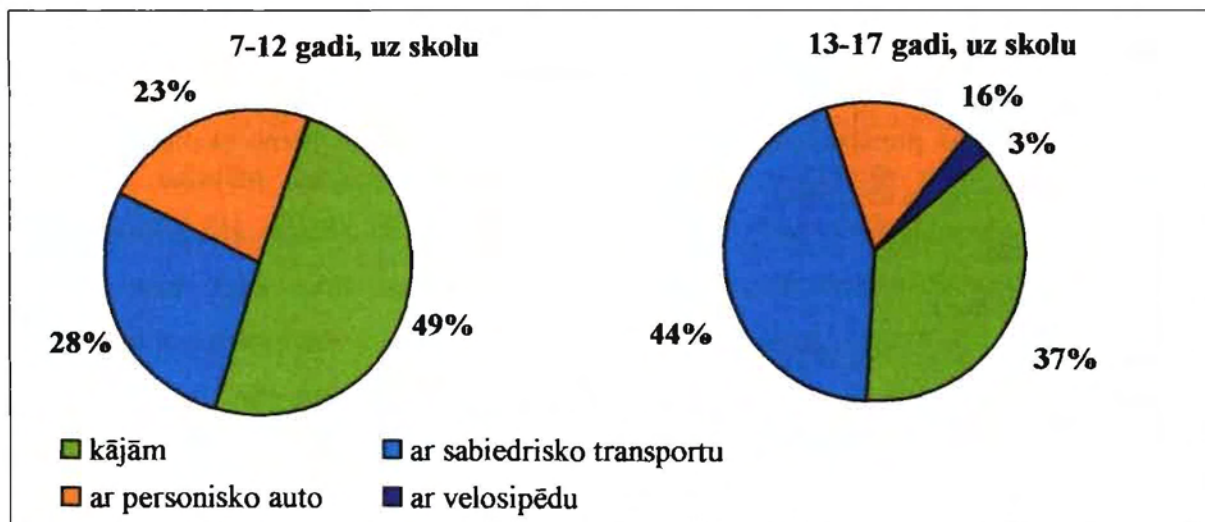
Rādītājam jāatspoguļo transporta veids, kuru bērni lieto galvenokārt jeb vismaz 50 procentos visa skolas laika.

Pamatrādītājs: Bērnu skaits procentos, kuri uz skolu dodas ar personisko autotransportu.

Rīgā lielās rindas bērnu uzņemšanai atsevišķu skolu pirmajās klasēs, vairākas paralēlklases skolās, kuru tuvumā iedzīvotāju blīvums ir ļoti zems, grūtības nokomplektēt vienu paralēlklasi atsevišķās skolās, kur apkārtnē iedzīvotāju blīvums ir relatīvu augsts, – tas viss ir rādītājs tam, ka skolas izvēli Rīgā ievērojami ietekmē izglītības kvalitāte vai vienkārši skolas prestižs. Tādēļ dažkārt bērniem pārpildīto klašu dēļ nebija iespējams mācīties skolā, kura ir vistuvāk dzīvesvietai. Lai bērniem nodrošinātu iespēju mācīties tuvākajā skolā, pašvaldība šo situāciju regulē ar noteikumiem, ka bērnam mikrorajona skolā ir jābūt garantētai vietai attiecīgajā klasē. Savukārt šo noteikumu dēļ vecāki nereti dzīvesvietas adresi deklarē atkarībā no izvēlētas bērna skolas. Tas zināmā mērā izkropļo situāciju par iedzīvotāju patiesajām dzīvesvietām. Skolas izvēli nosaka arī mācību valoda.

Rīgas pašvaldība būtiski ietekmēs bērnu pārvietošanos uz / no skolas un ceļā pavadīto laika ilgumu ar skolu optimizācijas pasākumiem, jo ir paredzēts slēgt skolas, kurās ir grūti nokomplektēt klases.

Dati par Rīgā dzīvojošo bērnu pārvietošanos uz skolu un mājup nav vākti atbilstoši Eiropas vienoto rādītāju un statistisko aptauju metodoloģijai, tie neraksturo vispārējo situāciju Rīgā un nav izmantojami salīdzināšanai Eiropas vienoto rādītāju kontekstā. Pēc šiem datiem nedrīkst spriest arī par tendencēm. 27. attēls demonstrē aptaujāto skolēnu pārvietošanās raksturu. Un tomēr, lai arī tika aptaujāts nepietiekams skolēnu skaits un netika veikta nepieciešamā statistiskā datu analīze, respondentu atbildēs ir atsevišķas būtiskas iezīmes.

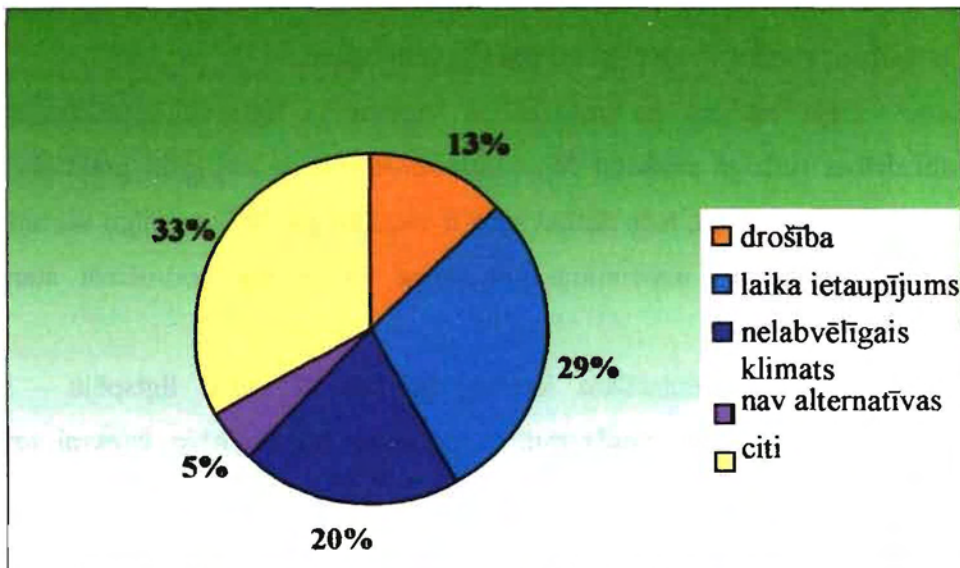

27. attēls. Bērnu pārvietošanās raksturojums uz / no skolas Rīgā atkarībā no vecuma (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Jaunāko klašu skolēni uz skolu biežāk izmanto ģimenes personīgo automašīnu arī tādām attālumam, ko mājup viņi veic kājām (27. attēls). Rīgā parādās tendence, ka nozīmīga daļa aptaujāto skolēnu tiek vesta ar personīgo automašīnu arī mājup. Vērojams, ka jaunākos

bērņus vecāki labprāt laiž uz skolu kājām, bet ne tik labprāt ar sabiedrisko transportu, tātad tālākā ceļā.

Izvēlēta transporta veidu bērnu ceļam uz skolu Rīgas pašvaldība būtiski ietekmē ar transporta infrastruktūras nodrošinājumu. Ilgtespējīga parādība ir velonovietņu trūkums pie skolām un neizveidotā veloceliņu sistēma Rīgā, jo tieši jaunieši vislabprātāk izmantotu šo transporta veidu, lai ietaupītu laiku un būtu neatkarīgi no vecākiem un sabiedriskā transporta. Velotransporta veicināšana skolēnu vidū, nodrošinot attiecīgu drošību uz ielas, jauniešos izveidotu pārvietošanās paradumus nākotnei. Pārsteidzošs ir fakts, ka daži skolēni ceļam uz skolu tomēr izmanto divriteni (27. attēls), bet vienlaikus ir skolas, kuru iekšējās kārtības noteikumos ir lūgums neizmantot šo transporta veidu. Velotransporta veicināšana ceļam uz skolu un mājup ir viens no perspektīvākajiem risinājumiem Rīgas iedzīvotāju mobilitātes situācijas uzlabošanai ilgtspējīgas attīstības virzienā.

28. attēls. *Personiskā auto izvēles iemesli bērnu ceļam uz / no skolas Rīgā (avots: Rīgas Vides centrs 2005).*

Minētie iemesli (28. attēls) personiskās automašīnas izvēlei vēlreiz apstiprina vajadzību uzlabot sabiedriskā transporta vidējo ātrumu, kā arī pievērst uzmanību kvalitatīvas pilsētvides nepieciešamībai drošības jautājumu jomā.

Rīgas pašvaldībai pilsētas transporta sistēmas uzlabošanā un pilsētas teritorijas attīstības plānošanā ir jānodrošina skolu labāka pieejamība ar sabiedrisko transportu, jo ir skolas, kurām 300 metru attālumā nav neviena sabiedriskā transporta veida.

5.7. Vietējās pašvaldības un vietējā biznesa līdzsvarota vadība

Vietējās pašvaldības un vietējo biznesa uzņēmumu ilgtspējīga vadība ir svarīga divu būtisku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, tradicionāli rūpniecība ir bijusi viena no galvenajiem gaisa, ūdens, dažkārt arī grunts piesārņotājiem. Tomēr gandrīz visur Eiropā situācija ir mainījusies, ātrāk – reāli dzīvē, lēnāk – sabiedrības uztverē. Lielākā daļa vietējā biznesa uzņēmumu darbojas pakalpojumu sfērā, un tikai neliela daļa ir ražotāji, kuru darbība rada salīdzinoši lielāku piesārņojumu. Tajā pašā laikā piesārņojuma samazināšanas un novēršanas jomā sabiedrības un speciālistu uzmanība vienmēr ir bijusi vairāk pievērsta tieši rūpniecības uzņēmumiem. Tādēļ gan Eiropas Savienības un citi starptautiskie, gan Latvijas un vietējie normatīvie akti jau ilgāku laiku nosaka stingras piesārņojumu robežvērtības, lai novērstu nelabvēlīgu ietekmi uz vidi un cilvēku veselību. Tomēr, neskatoties uz pastāvošajiem normatīviem, uzņēmumu ilgtspējīga vadība ir nepieciešama, lai plašāk un stingrāk ieviestu ilgtspējīgas attīstības principus ražošanā un pakalpojumu sfērā.

Otrkārt, vietējā biznesa un pašvaldības uzņēmumu ilgtspējīga vadība ir svarīga mūsdienu sabiedrības milzīgā patēriņa dēļ. Mājsaimniecībās ir ļoti grūti praktiski ietekmēt patēriņa daudzumu vai raksturu, taču darbavietās ir vieglāk ieviest ilgtspējīgu saimniekošanu. Turklāt ir nozares, kur tieši uzņēmuma ilgtspējīga vadība var nodrošināt starptautisko konkurētspēju.

Ilgspējīgas vadības veicināšana ietekmē pilsētas kā vietas ilgtspēju – samazina resursu vajadzību un atkritumu daudzumu, tā rezultātā arī negatīvo ietekmi uz vietējo, reģionālo un globālo vidi. Ilgtspējīga vadība ietekmē arī sociālos apstākļus uzņēmumā.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: šis rādītājs atspoguļo pakāpi, kādā vietējie uzņēmumi, organizācijas un iestādes savā resursu patēriņā, vides aizsardzībā un sociālajā jomā pielieto atzītas metodes, un tādējādi nosaka valsts, pašvaldības un privāto organizāciju īpatsvaru un sadalījumu (lielie, mazie un vidējie uzņēmumi), kuri pielieto vides un sociālās jomas pārvaldības procedūras.

Rādītājam nepieciešama šāda informācija:

- organizāciju daļa (%), kur pielieto vides pārvaldības procedūras;
- organizāciju daļa (%), kur pielieto sociālās jomas pārvaldības procedūras;
- organizāciju daļa (%), kur pielieto vides un sociālās jomas pārvaldības procedūras.

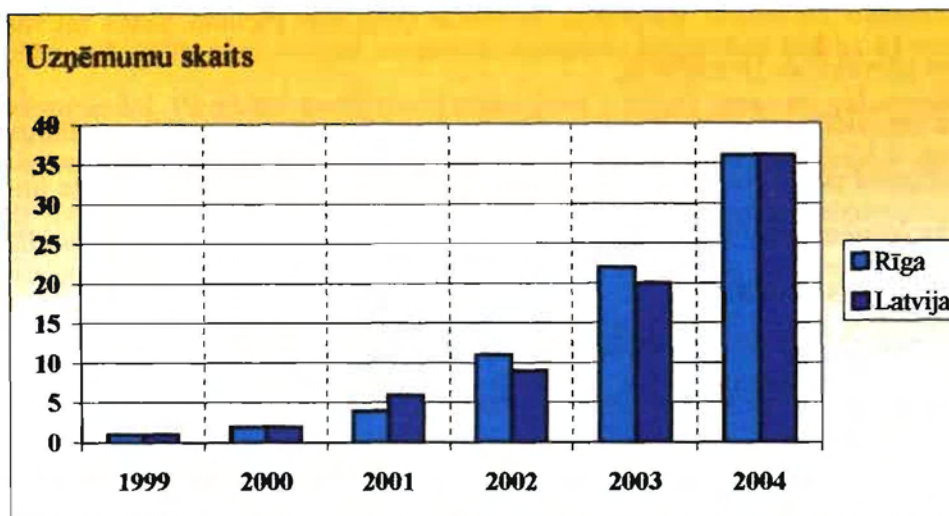
Nepieciešama detalizēta sekojošo datu analīze:

- lielo uzņēmumu daļa (%) no kopējā lielo uzņēmumu skaita (sadalījumā pēc NACE - ekonomisko aktivitāšu statistikas klasifikācijas), kur pielieto vides un/vai sociālās jomas pārvaldības procedūras;
- mazo un vidējo uzņēmumu daļa (%) no kopējā mazo un vidējo uzņēmumu skaita (sadalījumā pēc NACE - ekonomisko aktivitāšu statistikas klasifikācijas un mazo un vidējo uzņēmumu trīs kategorijām), kur pielieto vides un/vai sociālās jomas pārvaldības procedūras;
- valsts/pašvaldības iestāžu daļa (%) no kopējā valsts/pašvaldības iestāžu skaita, kur pielieto vides un/vai sociālās jomas pārvaldības procedūras;
- nevalstisko organizāciju daļa (%) no kopējā nevalstisko organizāciju skaita (ja iespējams, sadalījumā pa organizāciju veidiem, piemēram, fonds, biedrība u.c.), kur pielieto vides un/vai sociālās jomas pārvaldības procedūras.

Vides pārvaldības procedūras tiek attiecinātas uz EMAS un ISO 14000/14001. Sociālās jomas pārvaldības procedūras tiek attiecinātas uz SA8000 (definēts kā CEPAA - The Council on Economic Priorities Accreditation Agency, latviski – Ekonomisko Prioritāšu Akreditēšanas Aģentūras Padome, starptautiskie standarti, kuri fokusējas uz apgādes ķēdē iesaistīto uzņēmumu darbavietu apstākļiem, ko veicina ILO – Starptautiskā Strādājošo organizācija); AA1000 (noteicis Apvienotajā Karalistē esošais fonds “Accountability Fund”), kas, lai arī pašlaik nedarbojas kā sertifikācijas standarts, tomēr tiek uzskatīts par iespējamo Eiropas kopīgo standartu sociālajām, ētiskajām un korporatīvās vadības aktivitātēm; SIGMA (Sustainable Integrated Guidelines for Management, latviski – Integrētās Vadlīnijas Ilgtspējīgai Pārvaldībai), ko izstrādājusi organizācija Forums Nākotnei (Forum for the Future), BSI-UK un vairāki starptautiskā biznesa partneri, mēģinot integrēt ISO 14001, AA1000 un dažus citus pārvaldības līdzekļu/sistēmu elementus, kas ietver vides, sociālās un ētikas jomu labu praksi.

Pamatrādītājs: Organizāciju daļa (%), kur pielieto vides pārvaldības procedūras.

Rīgā neviens no pašvaldības uzņēmumiem nepielieto sertificētās ilgtspējīgās vadības metodes, tātad pati pilsēta neizrāda aktivitāti kopējās ilgtspējas uzlabošanai. Rīgā kopumā no 95 684 uzņēmumiem ISO 14 001 shēmu pielietoja tikai 37 jeb 0.04% uzņēmumi (29. attēls). Tas piecu gadu posmam ir būtisks, tomēr lēns iesākums konkurētgrībošai ekonomikai. 0,04 % ir salīdzinoši zems īpatsvars salīdzinājumā ar Eiropas vienoto rādītāju pārskatā analizētajām 25 pilsētām, kur augstākais ilgtspējīgas vadības uzņēmumu īpatsvars ir Malmē, Zviedrijā (0,79 %), un citām pilsētām pārsvarā ir 0,1 – 0,3 procentu robežās (European Common Indicators 2003).

29. attēls. Rīgas un Latvijas organizāciju skaits, kas pielieto ISO 14 001 standartu (avots: Rīgas Vides centrs 2005).

Ilgspējīgas vadības veicināšanai pašvaldībai savos uzņēmumos ir jāpielieto šī shēma, tas ir pirmais un vienkāršākais, turklāt ekonomiski izdevīgs veids, kā palielināt ilgtspējīgas vadības izplatību pilsētas uzņēmumos. Savukārt vietējā biznesa ilgtspējīgas vadības ieviešanai ir dažādi un konkrētām situācijām piemērojami veidi. Kopumā rādītājs atspoguļo šāda pasākuma niecīgo popularitāti sabiedrībā, līdz ar to uzmanība ir jāpievērš arī izglītošanai.

5.8. Vides piesārņojums ar troksni

Troksnis ir problēma, kas fizioloģiski un psiholoģiski ietekmē ikvienu cilvēku. Lai arī tas nerada tiešus draudus cilvēka veselībai, tomēr vides piesārņojums ar troksni mazina cilvēka koncentrēšanās spējas, izraisa nogurumu un stresu, kā arī miega traucējumus. Pakļautība lielam troksnim var izraisīt neatgriezenisku dzirdes pasliktināšanos. Savukārt dzirdes pasliktināšanās var cilvēku ietekmēt arī psiholoģiski, samazināt komunikācijas spējas un izraisīt depresiju. Par trokšņa samazināšanas nepieciešamību Eiropas pilsētās liecina tas, ka Eiropas Savienības valstīs pašlaik apmēram puse iedzīvotāju mīt teritorijās, kur ikdienā ir pakļauti trokšņa līmenim, kas negatīvi ietekmē veselību (WHO 1999a). Eiropas Kopienas Rīcības Programmā 2000. – 2009. gadam noteikts, ka laika periodā no 2000. līdz 2010. gadam nepieciešams par 10 % samazināt to 100 miljonu cilvēku skaitu, kas regulāri pakļauti

ilgtermiņa augsta līmeņa troksnim, un laika periodā no 2010. līdz 2020. gadam panākt samazinājumu par 20%. Ilgtermiņa mērķis ir samazināt trokšņa nelabvēlīgajai ietekmei pakļauto cilvēku skaitu līdz statistiski nenozīmīgam skaitlim.

Pasaules veselības aizsardzības organizācijas ieteiktais pastāvīgā trokšņa pieļaujamais līmenis ir līdz 55 decibelu (dB(A)) (WHO 1999b). Virs 65 dB(A) troksnis būtiski nelabvēlīgi ietekmē veselību, taču dažādās pilsētās un valstīs vietējie pieļaujamā trokšņa normatīvi ir atšķirīgi.

Latvijā pieļaujamā trokšņa līmenis atšķirīgās teritorijās ir noteikts dienā no 50 līdz 60 dB(A), naktī 40 un 45 dB(A) (Noteikumi par akustiskā ... 2004).

Vides piesārņojumu ar troksni var novērst, likvidējot trokšņa avotu (tas parasti ir viens no sarežģītākajiem paņēmieniem), uzlabojot trokšņa izraisītāja tehniskos parametrus vai aizsargājot no trokšņa ar prettrokšņu sienu palīdzību. Prettrokšņu sienu negatīvā iezīme ir to dārdzība un neestētiskums, tās sadala pilsētu izolētos fragmentos un veicina gaisa piesārņojuma uzkrāšanos joslā aiz sienas. Viens no efektīvākajiem risinājumiem ir trokšņa neradīšana vai novēršana, izmantojot pilsētas attīstības plānošanu.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: rādītājs analizē vides piesārņojumu ar troksni atbilstoši Eiropas Savienības Direktīvai (2002/49/EC). Rādītāja aprēķināšanā ir jāņem vērā sekojošais:

- aptuvenais iedzīvotāju skaits, kuri dzīvo ēkās, kas pakļautas vides trokšņu līmenim L_{den} (decibelos jeb dB(A)): 55-59, 60-64, 65-69, 70-74, >75 sadalījumā pēc trokšņa izraisītāja – autoceļš, dzelzceļš, gaisa satiksme vai rūpniecības teritorijas;
- aptuvenais iedzīvotāju skaits, kuri dzīvo ēkās, kas pakļautas vides trokšņu līmenim L_{night} (decibelos jeb dB(A)): 55-59, 60-64, 65-69, 70-74, >75 sadalījumā pēc trokšņa izraisītāja – autoceļš, dzelzceļš, gaisa satiksme vai rūpniecības teritorijas;
- kopējais veikto mērījumu skaits un mērījumu daļa, kas atbilst iepriekš minētajiem trokšņu lielumiem L_{den} un L_{night} ;
- trokšņa novēršanas rīcības plāna/programmas esamība un ieviešanas līmenis (ieviesto rīcību skaits).

Lai gan Direktīvas (2002/49/EC) prasībās ietilpst aprēķināt iedzīvotāju daļas lielums, kuri ir pakļauti vides trokšņa līmenim visu diennakti, tomēr šāda mērījuma aprēķins nav standartizēts.

Pamatrādītājs: iedzīvotāju daļa, kuri naktī pakļauti troksnim, kas lielāks par 55 dB(A).

Rīgā galvenais vides trokšņa izraisītājs ir autotransports – ne tikai smagais autotransports, bet arī vieglā autotransporta intensīvā plūsma un mašīnu ātrums. Automašīnu dzinējiem kļūstot klusākiem, arvien lielāka nozīme ir riepu un ceļa seguma saskarē izraisītajam troksnim, kā arī mašīnu kustības ātruma rezultātā izraisītajam gaisa plūsmas troksnim.

Klusākas dzīves vides veidošanai Rīgā efektīvākais ieguldījums būtu samazināt autotransporta un dzelzceļa radīto troksni. Izmantojot pilsētas attīstības plānošanu, tas iespējams, ja samazina iedzīvotāju nepieciešamību pārvietoties un veido jauktu funkciju rajonus pilsētā. Trokšņa mazināšanā būtiska nozīme ir tam, lai arvien vairāk nepieciešamo braucienus iedzīvotājam būtu ērtāk veikt ar sabiedrisko transportu, velosipēdu vai kājām, nevis personisko automašīnu, un būtiski, lai pilsētas attīstības plānā būtu minimizēta trokšņa palielināšanās iespēja un transporta negatīvā ietekme uz cilvēka veselību.

Rīgas attīstības plānā 1995. – 2005. gadam (Rīgas dome 1995a) bija iekļauti uzdevumi, kas sekmētu trokšņa samazināšanos, piemēram, transporta sistēmā veicinot velotransporta un sabiedriskā transporta attīstību, kā arī vietējo dzīvojamo rajonu centru apkalpes funkciju stiprināšana, tomēr vienlaikus arī vairāki uzdevumi, kuru izpilde palielinātu troksni vai pārceltu to uz citām Rīgas daļām, kā, piemēram, ātrgaitas maģistrāļu un jaunu tiltu būvniecība, smagā autotransporta plūsmas novirzīšana no pilsētas centrālajām daļām uz jaunajām maģistrālēm, kuras iet caur dzīvojamiem rajoniem.

Rīgas pašvaldība minētos attīstības plāna uzdevumus nav izpildījusi, un satiksmes plūsma Rīgā ir palielinājusies. Ir izveidoti arī vairāki ātrgaitas automaģistrāļu posmi, taču pašvaldība tur iedzīvotāju veselības aizsardzībai nav uzstādījusi prettrokšņu sienas, tomēr daži uzņēmēji pie saviem objektiem tās ir izveidojuši.

Kaut arī pašvaldība ir paredzējusi izstrādāt uz mērījumiem balstītu trokšņu karti un pēc tam atbilstoši normatīvo aktu prasībām izstrādāt trokšņu samazināšanas pasākumu plānu, tomēr jaunais Rīgas attīstības plāns jau tuvā nākotnē paredz attīstības procesus, kuru rezultātā troksnis vidē pieaugs. Tā ir vieglo automašīnu infrastruktūras attīstība līdzvērtīgi gājēju, velotransporta un sabiedriskā transporta infrastruktūrai, satiksmes intensitātes palielināšanās, tajā pašā laikā neņemot vērā arhitektu un plānotāju jaunākās atziņas par ēku un zaļo zonu optimālāko savstarpējo izvietojumu attiecībā pret ielu, kas tādējādi ļautu ievērojami samazināt troksnim pakļauto iedzīvotāju skaitu.

Valsts akciju sabiedrība “Latvijas dzelzceļš” veic pētījumus par vilcienu izraisīto troksni un tā samazināšanas iespējām, bet autotransporta trokšņa novēršanā pagaidām lielākais ieguldījums ir autobusu un trolejbusu ritošā sastāva nomainīšana ar modernākiem un klusākiem transportlīdzekļiem, kā arī sliežu seguma uzlabošana, kas dažos rajonos būtiski

samazina tramvaja izraisīto troksni. Tomēr šie uzlabojumi nereti ir mazefektīvi personiskā autotransporta arvien pieaugošās plūsmas dēļ.

Veselībai kaitīga trokšņa ietekmes mazināšanai uz iedzīvotājiem Rīgā efektīvāk būtu ievērot vispārzināmos faktus par trokšņa izraisītājiem, ko apliecina Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības plāna izstrādes gaitā veiktie trokšņu līmeņa mērījumi šajā pilsētas daļā, un jaunajā pilsētas attīstības plānā un apbūves noteikumos ietvert rīcības un normas, lai veicinātu trokšņa neradīšanu un pakāpenisku samazināšanu.

5.9. Līdzsvarota zemes lietošana pilsētā

Ilgspējīga pilsētas attīstība ir panākama, tikai nodrošinot līdzsvaru starp dabas, ekonomikas un sociālās sfēras attīstību. Līdzsvara nodrošināšanai attīstībā problēmas izraisa pilsētas zemes dārdzība, kas rada vēlmi pēc iespējas ekonomiski efektīvāk izmantot katru teritorijas pēdu. Tomēr, lai arī pilsētā dabas videi veltītā teritorija visbiežāk nenes tiešu peļņu, tajā pašā laikā tā atstāj ievērojamu ietekmi uz pilsētas budžetu, jo sekmē iedzīvotāju veselību, atpūtas iespējas un vēlmi dzīvot pilsētas vidē. Ilgspējīgas pilsētas pazīme ir vide ar jauktu zemes lietojuma veidu, kur dzīvojamie rajoni ir nodrošināti ar kvalitatīvu pakalpojumu, kā arī zaļo un atpūtas teritoriju labu pieejamību. Urbanizēto un zaļo teritoriju līdzsvaru pilsētvidē ir iespējams nodrošināt ar teritorijas plānošanu un attīstību, kas ir saskaņā ar šo plānu.

Ilgspējīgas zemes lietošana ir pilsētplānošanas mūsdienīguma un attīstības mērķtiecības rādītājs. Ilgspējīgas attīstības veicināšanai pilsētās ir nepieciešams saglabāt ūdens resursus un uzlabot to kvalitāti, saglabāt bioloģisko daudzveidību un palielināt to, paplašināt un apsaimniekot dabas teritorijas, uzlabot augsnes kvalitāti, saglabāt tās ekoloģisko produktivitāti un veicināt ilgspējīgu lauksaimniecību un mežkopību. Pilsētas teritorijas attīstībā priekšroka ir jādod pamesto un piesārņoto teritoriju attīstībai un jāizvairās no neurbanizēto – zaļo teritoriju izmantošanas būvniecībai.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: šis rādītājs ietver ļoti dažādas atšķirīgas tēmas, kuras visas ir saistītas ar zemes izmantošanu. Rādītāja aprēķināšanai ir nepieciešami šādi dati:

- a) urbanizētās jeb mākslīgās teritorijas – mākslīgi veidoto teritoriju virsmas platība procentos no kopējās pašvaldības teritorijas;
- b) pamestās jeb piesārņotās teritorijas – pamesto jeb piesārņoto zemju platība (m²);

- c) izmantošanas intensitāte – iedzīvotāju skaits uz km² pilsētas urbanizētās teritorijas;
 - d) jaunu projektu attīstība – jauna būvniecība neskartajās zemēs („zaļajos laukos”) un jauna būvniecība pamestajās jeb piesārņotajās teritorijās („brūnzemēs”) no kopējās pilsētas platības procentos gadā;
 - e) pilsētas zemju atjaunošana:
 - 1) pamesto ēku atjaunošana vai pārveidošana (kopējais skaits),
 - 2) pamesto ēku atjaunošana vai pārveidošana (kopējā kvadrātūra (m²) visos stāvos),
 - 3) pamesto zemju izmantošana jauniem mērķiem, tajā skaitā sabiedriskām zaļajām teritorijām (platība m²),
 - 4) piesārņoto vietu attīrīšana (platība m²);
 - f) aizsargājamās teritorijas – to platība procentos no pilsētas kopējās platības.
- Pamatrādītājs: aizsargājamās teritorijas procentos no pilsētas kopējās platības.

Rīgas attīstības plāna (1995. – 2005.) uzdevumi zemes lietošanas jomā bija minētajiem mērķiem labvēlīgi: izstrādājot pilsētas centrālās daļas detālplānojumu, nesamazināt apstādījumu platību un kvalitāti, atjaunot ūdensteces to dabiskajā veidolā, kā arī pilsētas teritoriālplānojumu izstrādē ievērot efektīvas zemes izmantošanas politiku, kas ietver sevī arī piesārņoto un degradēto zemju rekultivāciju vai renaturalizāciju. Vienlaikus Rīgas apbūves noteikumi (1995. – 2005.) zaļajās zonās pieļauj apbūvi, ja tā nepieciešama atļautās izmantošanas nodrošināšanai.

Kopš 1994. gada Rīgā ir notikusi daudzu zaļo teritoriju, tajā skaitā vietējo ūdenstilpju apbūve. Pretēji plānotajam Rīgas centrālajā daļā ir samazinājusies apstādījumu platība. Šajā ilgtspējīgas zemes izmantošanas rādītājā būtiskas tendences atspoguļotu zaļo teritoriju samazināšanās pārskats atsevišķos administratīvajos rajonos.

Eiropas vienoto rādītāju pārskats liecina, ka kopumā šajā laikā pilsētā zaļās teritorijas ir samazinājušās par 10,65 %, kas pierāda strauju neurbanizēto teritoriju samazināšanos un nepieciešamību veikt būtiskas izmaiņas pilsētas plānošanas un attīstības procesa realizācijā. Vienlaikus pēc 2000. – 2002. gada Rīgas Galvenās arhitektūras pārvaldes un Rīgas domes Pilsētas attīstības departamenta npublicētajiem materiāliem Rīgas dabas pamatnes teritorijas platība no 1990. līdz 2000. gadam, nepaplašinoties pilsētas robežām, ir palielinājusies no 7076 līdz 8280 hektāriem jeb par 17 %. Tajā ir ieskaitītas arī agrāk apbūvei rezervētās teritorijas, dārziņi vai citas mazintensīvi izmantotas platības (Francis 2004). Arī Rīgas iekšējo ūdeņu platības šajā pašā laikā ir palielinājušās par 2,6 %. Savukārt Latvijas Republikas

Centrālās statistikas pārvaldes dati (2001) uzrāda zaļo zonu un iekšējo ūdeņu platības, kas neatbilst nevienam no iepriekš minētajiem skaitļiem. Šādi pretrunīgi dati liecina par zaļo teritoriju reālo platību uzskaites vienotas un ticamas sistēmas trūkumu, kā arī par plašām iespējām manipulēt ar datiem. Tā kā Rīgas jaunajā attīstības plānā salīdzinājumā ar 1995. – 2005. gada plānu zaļās teritorijas ir samazinājušās, tad pilsētas plānotāji zaļo teritoriju platību palielināšanos ir paredzējuši pilsētas ilgtspējībai nelabvēlīgā veidā – apbūves vajadzībām, samazinot iedzīvotāju pieejamību zaļajām teritorijām. Turklāt tās pat netiek atspoguļotas sabiedrībai pieejamā reālā zemes izmantojuma kartē.

Par Rīgas urbanizētās teritorijas platību datu nav. Eiropas vienoto rādītāju pārskatā analizētajās pilsētās (European Common Indicators 2003) urbanizētā teritorija pārsvarā ir no 10 līdz 30 procentiem. Rīgas dabas pamatnes teritoriju urbanizāciju, pirmkārt, sekmē apbūves noteikumos atļautais dabas pamatņu teritoriju izmantošanas veids, piemēram, tur ir pieļauta un daudzviet reāli pastāv apbūve saistībā ar atļauto teritorijas izmantošanas mērķi. Rīgā ir vairākas dabas pamatnes teritorijas, kurās ir sporta laukumi ar mākslīgo segumu vai citas tamlīdzīgas būves, kuras pēc būtības ir urbanizēta teritorija. Otrkārt, teritorijas urbanizāciju sekmē noteikumu trūkums apbūves noteikumos attiecībā uz neurbanizētās teritorijas platību ārpus dabas pamatnes teritorijām.

Teritorijas reālo urbanizāciju, it īpaši dabas pamatņu teritorijās, ir veicinājusi arī pašvaldības politika attiecībā uz nekustamo īpašumu privatizāciju, atstājot pilsētas īpašumā pārsvarā tikai zaļās zonas. Tā rezultātā pašvaldībai nozīmīgu vai nepieciešamu sabiedrisku objektu celtniecībai ir pieejamas neprivatizētās jeb zaļās teritorijas. Pilsētai nepieciešamu sabiedrisku objektu attīstība privātīpašumu zonā parasti nav privātīpašnieku interesēs vai arī pašvaldībai ir jāmaksā privātīpašniekiem milzīgas kompensācijas, lai atgūtu nepieciešamās jau urbanizētās teritorijas.

Lai nenotiktu atlikušo zaļo teritoriju tālāka urbanizācija, tām jānosaka aizsargājamo teritoriju statuss, apbūves noteikumos jālikvidē to apbūvēšanas iespējas un jānosaka minimālā zaļās zonas platība gruntsgabalā, kā arī jāpārskata pašvaldības objektu iznomāšanas politika, jo nomnieki to mēdz izmantot apbūves un privatizācijas nolūkos.

Pamesto jeb degradēto teritoriju rādītājs Rīgā ir aprēķināts kā 1,89 % no pilsētas kopējās teritorijas. Pamesto un piesārņoto teritoriju definīcija – brūnzemes jeb *brownfield* (skatīta pēc zinātniskās literatūras un Eiropas vienoto rādītāju metodoloģijas tabulām) *pēc būtības* nav attiecināma uz nolaistajām jeb nekoptajām zaļajām teritorijām, tātad ģimenes dārziņi neietilpst šajā kategorijā. Rīgas pašvaldības politika mazdārziņu jautājumā – īpaši nomas līguma slēgšana tikai uz vienu gadu, nesamērīgi augstās nomas maksas un šo teritoriju

definēšana kā pagaidu zemes lietošanas veids (Rīgas dome 1995a) – ir izraisījusi šo teritoriju nesakoptību un vizuālo nepievilcību. Uz “vizuālā piesārņojuma” pamata ģimenes dārziņus Rīgas attīstības plānotāji pievieno degradēto teritoriju kategorijai un to “sakārtošanai” tādējādi pieļauj šo zaļo zonu apbūvēšanu un attīstību atvieglotā kārtībā, nevis paredz tām renaturalizāciju, kā tas būtu atbilstoši zaļajām teritorijām. 1,89 % kopējā degradēto teritoriju platībā ģimenes dārziņu teritorijas sastāda 28 %.

Pašvaldība zināmā mērā ir veicinājusi degradēto teritoriju veidošanos un pastāvēšanu. Attiecībā uz dārziņiem tā ir bijusi minētā apsaimniekošanas politika. Citu teritoriju degradēto stāvokli ir sekmējusi attīstības veicināšana brīvajās, daudzviet zaļajās teritorijās, kā arī pilsētas ilgtspējīgai attīstībai atbilstošu kritēriju trūkums pašvaldības nekustamo īpašumu privatizācijā. Par tā apliecinājumu var uzskatīt datu trūkumu par tendencēm jaunu projektu attīstībai neskartajās teritorijās, kā arī pamestajās un piesārņotajās teritorijās.

Piesārņoto teritoriju aptuvenā platība ir 1370 tūkst. m² jeb 0,45 % pilsētas kopējās teritorijas, taču tajās ir ieskaitītas arī vizuāli piesārņotās platības, kuru sakopšana ir iespējama ar organizatorisku pasākumu palīdzību.

Rīgā aizsargājamo teritoriju platība kopš 1995. gada ir palielinājusies par 3,62% un 2004. gadā sasniegusi 6,04 % pilsētas kopējās platības. Tie ir dabas liegumi, Piejūras dabas parks un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjosla, kuru lietošanā, apsaimniekošanā un attīstībā ir jāievēro īpaši noteikumi, tādējādi ir labi nodrošināta bioloģiskās daudzveidības saglabāšana šajās platībās. Tomēr šo teritoriju izvietojums samazina to vērtību iedzīvotāju atpūtas nodrošināšanai, jo tās pieejamas ļoti mazam iedzīvotāju skaitam dzīvesvietas tuvumā. No zaļajām teritorijām aizsargājamās teritorijas aizņem 11 %, kas ir salīdzinoši liels skaitlis, ņemot vērā nepieciešamību pēc daudzveidīgām ikdienas atpūtas iespējām dzīvesvietas tuvumā. Šī aizsargājamo teritoriju platība (6,04 %), pēc Rīgas Vides departamenta datiem (SIA Datorkarte 2004), nav ieskaitītas LR aizsargjoslu likumā noteiktās ūdenstilpju un ūdensteču aizsargjoslu teritorijas. Atbildīgā departamenta dati, pilsētas attīstība un jaunā attīstības plāna 1. redakcija liecina, ka šī likuma prasības un dotās priekšrocības zaļo teritoriju saglabāšanā arī turpmāk nav plānots pilnvērtīgi izmantot jeb konsekventi ievērot.

Rīgas pašvaldībā aizsargājamās teritorijas statuss ir jāizmanto daudz plašāk, ja pilsētas centrālajā daļā vēlas saglabāt atlikušās zaļās zonas. Šāda pasākuma efektivitāti demonstrē Oslo dati, kur attīstība urbanizētajā teritorijā tiek nodrošināta, 72 % pilsētas teritorijas definējot kā aizsargājamo zonu. Praktiski visas atklātās, sabiedrībai pieejamās vietas ir aizsargātas ar likumu, tikai neliela daļa no tām ir aizsargājamās dabas teritorijas Latvijas izpratnē (European Common Indicators 2003).

Rīgā iedzīvotāju blīvums attiecībā pret visu pilsētas teritoriju ir 2434 cilv./km², urbanizētajā teritorijā tas vidēji ir 5329 cilv./km². Rīgas administratīvajos rajonos iedzīvotāju blīvums ir ļoti atšķirīgs, un zaļo teritoriju pieejamība ir zema (tās ir pieejamas 30 % iedzīvotāju), tādējādi var uzskatīt, ka sekas izpaužas turīgāko iedzīvotāju tendencē pārcelties uz dzīvi piepilsētā un 76 % iedzīvotāju neapmierinātībā ar apkārtējās vides kvalitāti.

Kā pilsētas ilgtespējības veicināšanu var uzskatīt jaunajā attīstības plānā paredzēto vēl tālāku pilsētas teritorijas urbanizāciju, pieļaujot apbūvi ģimenes dārziņos, uz vietējām ūdenstecēm, mežos, kuri tiek definēti par meža parkiem, kā arī pamestajās teritorijās, kur pamestības laikā dažviet daba ir izveidojusi potenciālus vietējo parku un skvēru resursus.

Lai arī iedzīvotāju blīvums atsevišķos dzīvojamos rajonos ir ļoti augsts, tomēr jaunais attīstības plāns paredz arī dzīvojamo rajonu intensifikāciju, nenorādot, kur tāda tālāk vairs nebūtu pieļaujama. Otrs negatīvais risinājums pilsētas zemju resursu izmantošanā ir vairāku jaunu privātmāju rajonu veidošana, kuri papildus zema blīvuma apbūvei radītu arī sociālā ziņā viendabīgus rajonus un kopā ar augsta blīvuma dzīvojamo rajonu intensifikāciju veicinātu pilsētas iedzīvotāju sociālo noslāņošanos un nelīdztiesīgu pieeju kvalitatīvai dzīves videi: turīgākajiem apstākļi tiktu uzlaboti, trūcīgākiem – pasliktināti.

Kopumā Rīgas pašvaldībā ir vērojama negatīva iezīme – zaļo zonu urbanizācija, attīstība zaļajās, nevis degradētajās teritorijās. Pilsētā nav apkopotu dati par reālo situāciju šajā jomā, tātad arī, lēmumus pieņemot, netiek ievēroti reālās situācijas rādītāji. Paredzētā pašvaldības politika, kas atspoguļota pilsētas jaunā attīstības plāna 1. redakcijā, paredz konkrētas rīcības virzienā, kas uzskatāms par pretēju ilgtspējīgai attīstībai.

5.10. Līdzsvarotību veicinošas preces

Gadsimtu mijā 20 % pasaules iedzīvotāju industriāli attīstītajās valstīs savām vajadzībām tērēja 80 % pasaules resursu (Miller 1999). Šis augstais patēriņa līmenis ir viens no galvenajiem cēloņiem globālo resursu izsīkšanai, vides piesārņojumam un ilgtspējīgas attīstības nepieciešamībai.

Lai samazinātu patēriņa negatīvo ietekmi uz pasaules vides un attīstības problēmām, ir jānodrošina iedzīvotāju labklājības pieaugums, nepalielinot patēriņu. Ilgtspējības veicināšanai arī pilsētās ir jāsamazina patēriņa līmenis un jālieto preces un produkti, kuri ir ražoti, izplatīti, var tikt lietoti un pēc lietošanas noglabāti vai pārstrādāti ar videi draudzīgām metodēm. Tie saskaņā ar noteiktām sertifikācijas prasībām tiek atzīmēti ar ekoprodukta zīmi, kas dažādās Eiropas valstīs ir atšķirīga (30. attēls).

30. attēls. Dažādu valstu un valstu grupu ekoproduktu zīmes (avots: Ecolabel 2005).

Preču zīme "Latvijas ekoprodukts" (31. attēls) pieder Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienībai, šī zīme apliecina, ka noteiktais produkts ir ražots no ekoloģiski tīrām izejvielām. Zīme "Latvijas ekoprodukts" ir reģistrēta Latvijas patentu valdē, lai šo zīmi iegūtu, ir jāsaņem sertifikāts par Latvijas bioloģiskās lauksaimniecības noteikumu izpildi. Šie noteikumi atbilst Eiropas Savienības direktīvai Nr. 2092/91.

31. attēls. Preču zīme "Latvijas ekoprodukts" (Bioloģiskā lauksaimniecība Latvijā 2005).

Būtiska nozīme ir arī vietējo preču lietošanai salīdzinājumā ar ievestajām un citās valstīs ražotajām precēm. Tādējādi tiek samazināts transportēšanā radītais izmešu daudzums un pārtikas ilgākas uzglabāšanas iespēju nodrošināšanai nepieciešamais ilgtnespējīgo tehnoloģiju izmantojums, tiek stiprinātas vietējās tradīcijas vietējo produktu izgatavošanā un tiek veicināta dabas aizsardzība un vietējo lauksaimniecības zemju izmantošana.

Arvien plašāku atzīnību pasaulē gūst ar attiecīgu marķējumu (Fair Trade Federation 2005) apzīmētās godīgās tirdzniecības preces. Šis tīkls rūpējas par līdztiesīgu darba samaksu, kā arī par drošiem un veselīgiem darba apstākļiem preču ražotājiem mazattīstītajās valstīs.

Metodoloģijas prasības rādītāja saturam: šis rādītājs atspoguļo ģimeņu un organizāciju skaitu, ieskaitot valsts un pašvaldības administrāciju, kuras pērk līdzsvarotu patēriņu veicinošas preces. Tās ir preces ar ekomarķējumu, bioloģiskās lauksaimniecības produkti, energoefektīvas preces, sertificēta koksne vai godīgas tirdzniecības preces, kas veicina videi un sociālajai jomai labvēlīgu metožu pielietošanu lauksaimniecībā, mežsaimniecībā, pārtikas rūpniecībā un citos ražošanas procesos. Īpaša uzmanība tiek pievērsta trīs aspektiem:

a) patēriņš:

- daļa ģimeņu, kas pērk līdzsvarotu patēriņu veicinošas preces (sadalījumā pa preču kategorijām un veidiem), no kopējā ģimeņu skaita;
- ģimeņu daļa, kas parasti pērk līdzsvarotu patēriņu veicinošas preces (sadalījumā pa preču kategorijām un veidiem), no ģimeņu skaita, kuras pērk līdzsvarotu patēriņu veicinošas preces;

b) pieejamība:

- līdzsvarotu patēriņu veicinošu preču pieejamība (mazumtirdzniecības vietu skaits, kur tās tiek tirgotas, un dienā apkalpoto pircēju skaits) un marķēto preču daļa (dažādos mazumtirdzniecības vietos un preču veidi) kopējā preču klāstā;
- specializēto veikalu skaits (bioloģiskās lauksaimniecības produktu, godīgās tirdzniecības preču utt.) uz 10 000 iedzīvotājiem;

c) vietējās pašvaldības zaļie iepirkumi:

- procedūru esamība, kuras veicina ekomarķētu preču izvēli;
- reciklētā papīra lietošana pašvaldības iestādēs.

Pamatrādītājs: cilvēku daļa (%), kuri pērk ekomarķētus produktus.

2005. gada sākumā 180 Eiropas pilsētu, tajā skaitā Rīgas pašvaldības pārstāvji starptautiski apņēmas aizsargāt ekoloģiski produktīvas teritorijas, atbalstīt ilgtspējīgu lauksaimniecību un aktīvi atbalstīt ilgtspējību veicinošu preču ražošanu un patēriņu, it īpaši ar ekomarķējumu, bioloģiskās lauksaimniecības, godīgas un ētiskas tirdzniecības marķējumu, kā arī celtniecībā izmantot ilgtspējīgas metodes un materiālus (ICLEI 2004).

Šo uzdevumu īstenošanai vietējos Rīgas plānos, programmās un sektoru stratēģijās pašvaldība pagaidām nav paredzējusi konkrētas rīcības.

Rīgā ekoproduktu tirdzniecību un lietošanu veicina galvenokārt Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienība, pilsētā Latvijas ekoprodukti ir nopērkami vismaz trīs veikalu specializētajos stendos, bet citu veikalu sortimentā Latvijas un citu valstu ekoproduktu sastopamībai ir gadījuma raksturs.

Eiropas vienoto rādītāju projekta ietvaros veiktā Rīgas iedzīvotāju aptauja rāda, ka 80% respondentu uzskata, ka pazīst ekoproduktus, bet tikai 9% respondentu atpazīst Skandināvijas valstu ekomarķējumu un tikai 11% respondentu atpazīst Eiropas Savienības ekoprodukta zīmi. Šie skaitļi norāda uz iespējamo respondentu ieinteresētību par ekoproduktiem un ievērojamu zināšanu trūkumu par tiem. Iedzīvotāji par ekomarķējumu kļūdaini uzskata Latvijas zaļā punkta zīmi un reciklētā iepakojuma simbolu. 48 % respondentu ir atbildējuši, ka viņi, pērkot preces, dažreiz pievērš uzmanību, 12 % respondentu vienmēr pievērš uzmanību preces ietekmei uz vidi, bet 40 % nekad nepievērš tam uzmanību. Ņemot vērā, cik maza respondentu daļa atpazīst preču ekomarķējumu, ir iespējams, ka Rīgā cilvēki preces ietekmi uz vidi vērtē pēc citiem apsvērumiem. Tādēļ precīzākiem secinājumiem ir nepieciešama iedzīvotāju aptauja par viņu pirkšanas paradumiem un pirkumu atbilstību videi draudzīgām precēm.

47% respondentu atpazīst Latvijas zaļā punkta zīmi, tas norāda uz šīs organizācijas reklāmas un darbības efektivitāti sabiedrības vides apziņas līmeņa paaugstināšanā. 39% respondentu atpazīst energoefektivitātes marķējumu.

Par godīgas tirdzniecības preču pieejamību un patēriņu Rīgā nav datu, tomēr par to iedzīvotāju un tirgotāju interese varētu būt ievērojami mazāka, jo iedzīvotāji nereti ir iecietīgi pret elementāru tirdzniecības normu pārkāpšanu pat vietējā līmenī, piemēram, čeku nenoformēšanu veikalos vai braukšanas biļešu neizsniegšanu maršruta taksometros.

Rīgā videi draudzīgu preču tirdzniecības un patēriņa īpatsvara palielināšanai kopējā patēriņa daudzumā ir nepieciešama konsekventa un mērķtiecīga pašvaldības politika un tās īstenošana. Ekoproduktu lietošana pašvaldības iestādēs un uzņēmumos, ka to dara, piemēram, vairākās Zviedrijas pašvaldībās, proporcionāli varētu ievērojami uzlabot Rīgas pilsētas sniegumu šajā ilgtspējīgas attīstības aspektā, kā arī rādīt, ka pašvaldība izvirzīto uzdevumu īstenošanu ne tikai gaida no citiem, bet realizē arī pati. Aptaujas dati liecina, ka ir nepieciešama iedzīvotāju izglītošana un informēšana par videi draudzīgiem produktiem un ekomarķējuma nozīmi. Patērētāju netiešu izglītošanu un viņu izvēles ietekmēšanu sekmētu arī specializēto stendu izveide veikalos, kur jau pašlaik starp precēm var atrast dažas ar ekomarķējumiem.

5.11. Līdzsvarotas attīstības aktualitātes Rīgā

Eiropas vienotie rādītāji dod plašu ieskatu par līdzsvarotas attīstības jautājumiem Rīgā, tieši raksturodami vairākus no tiem (6. tabula un 3. pielikums). Lai gan attīstības *tendencies* ir atspoguļotas tikai attiecībā uz Rīgas pašvaldības ieguldījumu globālo klimata izmaiņu novēršanā, tomēr rādītāju pārskats veido būtisku pamatu salīdzinošo tendenču

noteikšanai nākamajā Eiropas vienoto rādītāju apkopošanas reizē. Lai arī oglekļa dioksīda un metāna emisiju apjoms Rīgā kopš 2000. gada ir palielinājies nedaudz, tomēr emisiju apjoms uz vienu iedzīvotāju pieaug samērā strauji. Vienlaikus analīze uzrāda, ka Rīgas pašvaldībā ir jāuzlabo iedzīvotājiem pieejamo pakalpojumu kvalitāte, kā arī zaļo, atklāto un sporta teritoriju un vispārīzglītojošo skolu pieejamība. Rīgā ir jāveic pasākumi, lai novērstu gaisa piesārņojumu ar cietajām daļiņām. Jomas, kur Rīgā no pašvaldības puses ir salīdzinoši maz darīts līdzsvarotas attīstības veicināšanai, ir pašvaldības iestāžu un organizāciju ilgtspējīgas pārvaldes un iepirkšanās nodrošināšana. Neapmierinoša situācija ir piesārņojuma ar troksni problēmas apzināšanā un līdzsvarota zemes lietojuma veicināšanā pilsētā, jo nav datu problēmas mēroga apzināšanai.

Nozīmīgākus secinājumus pēc Eiropas vienoto rādītāju analīzes var izdarīt par Rīgas pilsētas pārvaldes, tajā skaitā plānošanas tendencēm. Rīgas jaunā attīstības plāna 1. redakcijas analīze attiecībā uz Eiropas vienotajos rādītājos apskatītajām tēmām liek secināt, ka plānā ir nepieciešami būtiski uzlabojumi, it sevišķi transporta sektorā un zemes lietojuma plānojumā, lai netiktu veicinātas ilgtspējīgas attīstības tendences. Tas panākams, izmantojot sistēmisku skatījumu uz pilsētas attīstību. Tādējādi Olborgas saistību rekomendācijas ir precīzāks orientieris Rīgas līdzsvarotas attīstības veidošanā nekā pilsētas jaunā attīstības plāna 1. redakcija.

Rīgas līdzsvarotas attīstības plānošanā ir nepieciešams balstīties uz Eiropas vienoto rādītāju datiem vai kādiem citiem līdzsvarotību atspoguļojošiem rādītājiem. Pašlaik tikai atsevišķos gadījumos pilsētas pārvaldes iestādēs tādi tiek izmantoti (Rīgas Vides centrs 2005), līdz ar to ir jautājums par plānošanas un lēmumu pieņemšanas mērķtiecību.

Līdzsvarotas attīstības kontekstā ir nozīmīgi pievērsties arī tādu 1.3. apakšnodaļā aprakstīto sistēmas dimensiju izpētei kā daudzveidība, subsidiaritāte, sadarbība un piedalīšanās. Tās kopā ar iedzīvotāju līdzdalību pilsētu plānošanas un pārvaldes procesā ieņem nozīmīgu vietu arī Olborgas saistību rekomendācijās. Lēmumu pieņemšanas prakse līdzsvarotības kontekstā Latvijā ir maz pētīta, un no daudzveidīgajām iespējām šajā laukā autore ir izvēlējusies apskatīt subsidiaritātes un sadarbības dimensiju, izvērtējot divus dažādus plānus – Rīgas pārvaldes institūciju veidoto Rīgas attīstības mērķprogrammu (Rīgas dome 2002) un Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānu (Mežaparka Attīstības biedrība 2002a). To saturiskā sakritība vai nesakritība atspoguļo uzskatus par vēlamo viena konkrēta rajona – Mežaparka attīstību no diviem dažādiem subsidiaritātes līmeņiem: iedzīvotāji kā zemākais iespējamais lēmumu pieņemšanas līmenis un pilsētas mēroga lēmumu pieņemšanas līmenis. Divu minēto dokumentu saturiskā sakritība vai atšķirība ilustrē arī sadarbības dimensiju – tās nepieciešamību vai efektivitāti pilsētas mērogā plānošanas un lēmumu pieņemšanas praksē.

6. SUBSIDIARITĀTES UN SADARBĪBAS DIMENSIJAS VĒRTĒJUMS: IEDZĪVOTĀJU UN PĀRVALDES INSTITŪCIJU VIEDOKĻU ANALĪZE MEŽAPARKA LĪDZSVAROTAI ATTĪSTĪBAI

Viens no līdzsvarotas attīstības pamatprincipiem ir subsidiaritāte jeb pašpārvalde – risinājuma meklēšana un īstenošana viszemākajā iespējamā līmenī. No problēmu risināšanas mēroga, tajā skaitā, no teritorijas pārvaldīšanas mēroga – jautājuma risināšanas nacionālā, reģionālā, pašvaldības, atsevišķas organizācijas vai individuālā līmenī – ir atkarīga attiecīgās sistēmas autonomija un efektivitāte. Pašpārvalde veicina indivīdu un pašvaldību iniciatīvu un ieinteresētību veidot, pārvaldīt savu dzīvi, un tā ir demokrātijas pamats (Schleiser-Tappeser and Stratti 1999).

Attiecībā uz teritoriju attīstību efektīvākā darbības mēroga atrašana un Latvijas apstākļiem piemērotākais pašpārvaldes kompetenču sadalījums ir sarežģīts uzdevums. Par to liecina ieilgusi valsts teritoriālā reforma. Pilsētās ir attīstības, plānošanas un pārvaldes jautājumi, kuri vislietderīgāk risināmi vienoti plašākā mērogā, tas ir, rajonu, reģionu vai valsts līmenī, tajā pašā laikā ir jautājumi, kurus visefektīvāk var risināt mikrorajona vai vēl mazākas telpiskas vienības līmenī. Pašpārvaldes princips ir attiecināms arī uz Rīgu, un tās attīstības problēmas rāda, ka būtiski ir pievērsties arī efektīvākā pašpārvaldes sadalījuma izpētei

pilsētas ietvaros, domājot par kompetences sadalījumu starp valsti, pilsētu, tās mikrorajoniem, dažādām organizācijām un arī pašiem iedzīvotājiem.

Piedalīšanās līdzsvarotas attīstības īstenošanā, tajā skaitā sabiedrības līdzdalība, kā arī daudzveidība un sadarbība ir tikpat būtiski ilgtspējības pamatprincipi, un kopā ar pašpārvaldi tie viens otru papildina un rada iespēju saskaņotai darbībai vienota mērķa sasniegšanai. Lai pilsētā radītu kvalitatīvu dzīves vidi, ir svarīgi saskaņot ekspertu viedokli un iedzīvotāju intereses, neaprobežojoties tikai ar attiecīgu normatīvo aktu izveidošanu par sabiedrības informēšanu un iespējām izteikt viedokli, bet arī pielietot darboties spējīgus mehānismus sabiedrības līdzdalības nodrošināšanai. Būtisks solis pārvaldes attīstībai līdzsvarotības virzienā ir saskatīt “sabiedrībā” un “iedzīvotājos” kaut ko vairāk nekā maz zinošu, viendabīgu masu. Mežaparka piemērs Rīgā, tāpat arī Talsu un Lielvārdes iedzīvotāju līdzdalība savu pilsētu attīstībā rāda, ka iedzīvotāji ir radošs un profesionāls potenciāls ne tikai pilsētas aktuālāko problēmu, bet arī optimālāko risinājumu rašanā.

Disertācijas izstrādes gaitā veiktā pētījuma uzdevums bija līdzsvarotas attīstības dimensiju – subsidiaritātes un sadarbības procesa analīze attīstības plānošanas procesā, salīdzinot Rīgas daļas – Mežaparka iedzīvotāju viedokli un Rīgas pārvaldes iestāžu viedokli par Mežaparka vēlamo attīstību (Āboliņa 2004).

6.1. Mežaparka attīstības ietvari

Oficiālais stratēģiskais ietvars Rīgas un Mežaparka attīstībai ir Rīgas attīstības plāns 1995.–2005. gadam (Rīgas dome 1995a). Precīzāk attīstību nosaka Apbūves noteikumi (Rīgas dome 1995b), un virkne valsts un pilsētas normatīvo aktu (Rīgas dome 2004a). Arī valstiskās prioritātes un sektoru politikas ietekmē Rīgas, tai skaitā Mežaparka attīstību, bet tās parasti jau ir integrētas pilsētas attīstības dokumentos.

Mežaparka attīstības pamatā ir jautājums: kā to veidot, lai pilsētībūvniecības pieminekļa statusa uzliktie noteikumi nekļūst par slogu, bet gan par stūrakmeni savdabības un pievilcības saglabāšanai un veidošanai. Rajona iedzīvotāju iniciatīva ir Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna 2002 (Mežaparka Attīstības biedrība 2002a) un attīstības novērošanai piemērota rādītāju komplekta (Mežaparka Attīstības biedrība 2002b) izveidošana. Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāns ir viens no ietvariem, kas nosaka rajona turpmāko attīstību.

Rīgas attīstības plāna 1995–2005 konkretizācija projektu līmenī, kas potenciāli var ietekmēt arī Mežaparka attīstību, ir 2002. gadā Rīgas domes apstiprinātā Rīgas attīstības mērķprogramma 2001. – 2005. gadam (Rīgas dome 2002), kurā ir apkopoti sektoru attīstības stratēģiskie dokumenti (Vides stratēģija, Satiksmes koncepcija, Rīgas kultūrpolitikas koncepcija, RD kultūrtūrisma attīstības koncepcija u.c. dokumenti).

No subsidiaritātes viedokļa praktiski visa lēmējvara par Mežaparka attīstību ir centralizēta Rīgas domes komitejās un departamentos. Ziemeļu rajona izpilddirekcija ir domes lēmumu izpildītājs. Iedzīvotājiem ir tiesības paust savu viedokli par atsevišķiem attīstības jautājumiem, un šādā veidā ar sadarbības principa palīdzību būtu iespējams vienoties par optimālo attīstību. No otras puses, attīstību reāli ietekmē arī Mežaparka iedzīvotāji kā ēku un zemes īpašnieki, apsaimniekojot savus īpašumus, kuri savukārt pieprasa sadarbības principa ievērošanu ar mērķi šo iedzīvotāju rīcību ievirzīt pilsētas attīstībai labvēlīgā gultnē.

6.2. Mežaparka iedzīvotāju un Rīgas pārvaldes institūciju viedokļu salīdzinājums par turpmāko Mežaparka attīstību

Mežaparka iedzīvotāju viedoklis analizēts, izmantojot Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā 2002 (turpmāk tekstā – plāns) noteiktās rīcības. Rīgas pārvaldes institūciju viedoklis par Rīgas turpmāko attīstību ir ņemts no Rīgas attīstības mērķprogrammā 2001–2005 (turpmāk tekstā – mērķprogramma) iekļautajiem projektiem (Rīgas dome 2002).

Piektajā tabulā atspoguļoti analīzes rezultāti ar rīcību skaitu no Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna, kuras ir vai nav iekļautas Rīgas attīstības mērķprogrammā, vai arī ir normatīvo aktu prasība. Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā pie rīcībām ir norādīts tās iespējamais izpildītājs, un 171 jeb 91 % no 188 rīcībām ir pašvaldības kompetencē. Tikai 5 no 188 plāna rīcībām ir pilnībā iekļautas mērķprogrammā, turklāt tikai viena rīcība ir apstiprināta un iesākto projektu kategorijā, pārējās 4 rīcības ir perspektīvo projektu kategorijā.

108 (57%) plānā minētās rīcības nav vispār ietvertas mērķprogrammā, tas nozīmē, ka pilsēta šādu rīcību īstenošanai nav plānojusi atvēlēt līdzekļus. No vienas puses, mērķprogramma attiecas uz visu Rīgu un ir likumsakarīgi, ka plāna rīcības ir ar augstāku detalizācijas pakāpi un precīzākas pēc savas būtības, tomēr par institūciju un iedzīvotāju viedokļa sakritību varētu runāt tad, ja šīs rīcības būtu iekļautas kā sastāvdaļas mērķprogrammas projektos.

5. tabula. Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna rīcību skaits, kuras atbilst Rīgas attīstības mērķprogrammā vai ir paredzētas normatīvajos aktos.

Rīcību skaits Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā		procentos no rīcību kopskaita Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā
Kopā	188	100 %
Rīcību skaits, kuras ir pilnībā iekļautas Rīgas attīstības mērķprogrammā (RMP)	5	2 %
Rīcību skaits, kuras nav iekļautas RMP	108	57 %
Rīcību skaits, kuras ir iekļautas normatīvajos aktos	67	35 %
Rīcību skaits, kuras ir iekļautas normatīvajos aktos, bet nav iekļautas RMP	35	19 %

67 (35%), t.i., trešdaļas plāna rīcību izpilde paredzēta valsts likumos vai Rīgas noteikumos. Iedzīvotājiem rajona attīstībā šīs darbības liekas būtiskas, taču Mežaparka teritorijā šie likumi un noteikumi netiek pildīti vai ir nepilnīgi pildīti. Tā, piemēram, zaļo zonu attīstības un apsaimniekošanas rīcību grupā vēlmi ievērot likumus un noteikumus atspoguļo vairāk nekā puse no rīcībām. Izvērtējot rīcību saturu, var redzēt, ka tās nav problēmas, kas radušās sistēmas vai stratēģiska plāna trūkuma dēļ. Normatīvo aktu neievērošanas iemesls drīzāk ir finansējuma trūkums, lai varētu izpildīt likumā vai noteikumos paredzētos pienākumus, vai plānu neievērošana, apstiprinot kārtējos izņēmuma gadījumus. Mērķprogrammā nav iekļautas 35 no šīm 67 rīcībām, tātad pilsēta nav paredzējusi pievērst uzmanību noteikumu izpildes nodrošināšanai. Iespējams, ka šādu jautājumu risināšanai nav vajadzīgi projekti, taču, tā kā nepilnības nav minētas mērķprogrammas apraksta daļā, tad nav domājams, ka tam tiks pievērstā uzmanība.

Mežaparka līdzsvarotai attīstībai problēmas var sagādāt prioritāšu un kritēriju trūkums Rīgas attīstības mērķprogrammā, kas padara par iespējamu Rīgas attīstību būtiski atšķirīgos virzienos kā nemērķtiecīgu un politizētu procesu. Tas neļauj politiķiem un iedzīvotājiem spriest par pilsētas attīstības prioritātēm un apgrūtina līdzsvarotas attīstības nodrošināšanai nepieciešamo sadarbību un piedalīšanos. Mežaparka iedzīvotāju plānā mērķa sasniegšanai ir izvēlētas konkrētākas rīcības. Mērķprogrammas un plāna būtiskās atšķirības rajona attīstības redzējumā norāda uz nepieciešamību vairāk ievērot sadarbības principu jeb pilsētas pārvaldes

institūcijām vairāk ieklausīties iedzīvotāju viedoklī un rast mehānismus reālas sadarbības un iedzīvotāju iesaistīšanas procesam, lai veidotu pilsētā kvalitatīvu dzīves vidi.

Konkrētie iedzīvotāju priekšlikumi liecina, ka sabiedrība var būt eksperts, piemēram, sociālo, transporta, zaļo zonu un atkritumu saimniecības attīstības jautājumu konstruktīvā risināšanā, un iespējams, ka šo jautājumu risināšana, tajā skaitā plānošana, vienmēr visas pilsētas mērogā nav efektīvs pašpārvaldes līmenis. Subsidiaritātes principa attīstīšanai Rīgā ir plašs potenciāls, un atsevišķu attīstības jautājumu risināšana, piemēram, dabas pamatnes teritoriju izmantošanas plānošana un uzturēšana, iespējams, būtu efektīvāka zemākā pārvaldes līmenī, pilsētai atstājot tikai finansējuma pārraudzības funkciju.

6.3. Rīgas attīstības mērķprogrammas un Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna īstenošanas iespēju izvērtējums

Reālā attīstība Mežaparkā un tas, vai iedzīvotāji pieredzēs pašu definētās vēlamās izmaiņas vietējā vides kvalitātē, ir atkarīga no Rīgas attīstības mērķprogrammas un Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna īstenošanas konsekvences, t.i, vai šie abi plānošanas dokumenti tiks mērķtiecīgi un pilnīgi realizēti. Tādēļ šī pētījuma uzdevuma ietvaros tika izskatītas arī mērķprogrammas un plāna īstenošanas iespējas.

Par tuvā nākotnē īstenojamiem mērķprogrammas projektiem ir uzskatāmi *apstiprinātie* projekti, kuriem Rīgas budžetā jau ir piešķirts finansējums. Tomēr mērķprogrammā ir ietverti arī *perspektīvie* projekti, kuriem nepieciešamais finansējums ievērojami pārsniedz pilsētas budžetā tam atvēlamo naudas apjomu, tātad visus projektus nevarēs realizēt līdzekļu trūkuma dēļ, tomēr atlases kritēriji perspektīvo projektu finansēšanai nav definēti. Turklāt prakse rāda, ka ir projekti, kuru īstenošanai tiek atvēlēti Rīgas pilsētas līdzekļi, lai gan projekti vispār nav iekļauti mērķprogrammā. Neskaidrību mērķprogrammas pašreizējo projektu īstenošanas iespējamībā vieš fakts, ka mērķprogramma ir katru gadu pārskatāma un papildināma ar jauniem projektiem, taču nav kritēriju jaunu projektu iekļaušanai. Jāsecina, ka, lai arī mērķprogramma ir plānošanas dokuments, tas nedod sabiedrībai skaidru priekšstatu par tuvāko 2 – 3 gadu laikā īstenojamajiem projektiem. To 43% mērķprogrammas projektu realizācija, kuri lielākā vai mazākā mērā ir saistīti ar Mežaparka iedzīvotāju izvirzītajām prioritātēm rajona attīstībā, ir atkarīga lēmumu pieņemšanas procesa – no nekur nedefinētiem lēmumu pieņemšanas kritērijiem.

Mežaparka iedzīvotāju veidotais plāns nav Rīgas domē apstiprināts dokuments, un pagaidām tā īstenošanai nav atvēlēti resursi. Tajā iekļauto rīcību izpilde ir atkarīga no institūciju ieinteresētības un vēlmes realizēt iedzīvotāju priekšlikumus, no privāto uzņēmēju, Mežaparka Attīstības biedrības un citu nevalstisko organizāciju aktivitātes, kā arī iedzīvotāju iniciatīvas. Piecas no plāna 188 rīcībām ir iekļautas mērķprogrammas projektos pilnībā (5. tabula). Tā kā četras no tām ir perspektīvo projektu sastāvdaļas, tad ir zināms, ka viena no 188 rīcībām noteikti līdz 2005. gadam tiks īstenota ar pilsētas finansējumu. Pastāv formāla iespēja mērķprogrammā iekļaut kā projektus arī mērķprogrammā pagaidām nepieminētās rīcības. Tomēr, tā kā mērķprogrammas projektu izvēles kārtība realizācijai nav definēta, tad tas būtu uzskatāms par zināmu panākumu sadarbības īstenošanā, nevis par garantiju projekta realizācijai.

Lai pilsētā darbotos noteikta likumīga sistēma un pašvaldība pildītu savas funkcijas, pārvaldes institūcijām būtu jārealizē tās 35 no plāna 108 rīcībām, kuras jau ir paredzētas normatīvajos aktos. Diemžēl prakse pierāda, ka normatīvajos aktos paredzēto normu nepildīšana nav izņēmumi (Mežaparka Attīstības biedrība 2002b).

Kaut gan Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna 171 rīcības īstenošana pēc būtības būtu pilsētas administrācijas kompetencē, bet tā konkrēti ir paredzējusi līdzekļus tikai vienas plāna rīcības izpildei, tātad iedzīvotājiem, ja viņi vēlas pieredzēt Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna īstenošanu, ir aktīvi jāmeklē rīcību realizācijas veidi. Pirmkārt, tas būtu nepārtraukts dialogs ar Rīgas domi, lai virzītu arī citu rīcību īstenošanu. Otrs ceļš ir rīcību īstenošana projektu veidā, piesaistot citus finansējuma avotus. Trešais veids, un dažām rīcībām tas ir vienīgais risinājums, ir brīvprātīgs darbs. Līdz ar to ir acīm redzama nevalstisko organizāciju, uzņēmēju un iedzīvotāju darbības nozīme pilsētas attīstībā, kas saskanētu ar iedzīvotāju vēlmēm. To pašu var teikt arī par citiem Rīgas dzīvojamajiem rajoniem, kur laiku pa laikam notiek iedzīvotāju protesti pret pilsētas attīstības politiku, piemēram, publiskās dabas pamatnes telpas likvidēšanu un namu iekškvartālu aizbūvēšanu.

Dzīves vides kvalitāti Mežaparkā ietekmē ne tikai plānotās attīstības realizācija, bet arī neparedzēti projekti, kuri pārsvarā ir pretrunā ar plānošanas dokumentos paredzēto, piemēram, detaļplānojumu izstrāde ar mērķi mainīt teritorijas zonējumu, u.c. Šādos gadījumos Mežaparka vietējās nevalstiskās organizācijas nelieli resursi tiek veltīti dialogam ar Rīgas domi, lai saglabātu potenciālās iespējas vides kvalitātes nodrošināšanai, kas reāli aizkavē darbu pie plāna īstenošanas.

Ir nepieciešami līdzīgi pētījumi par iedzīvotāju reālās līdzdarbības pakāpi un nozīmi, lai varētu izdarīt secinājumus par efektīvākajām sabiedrības līdzdarbības formām un rīcībām plānošanas mehānisma un pilsētu pārvaldes uzlabošanai līdzsvarotas attīstības nodrošināšanā.

7. LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES KRITĒRIJI

7.1. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju nepieciešamība

Pašlaik Latvijas pilsētās to attīstības vērtēšanai vietējie līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekti netiek izmantoti, bet tradicionālajos statistikas pārskatos un pilsētu pārvaldes iestādēs lietotie rādītāji nespēj atspoguļot tendences pilsētu līdzsvarotai attīstībai izvirzīto mērķu sasniegšanā (Āboliņa and Zilāns 2002). Rīgas līdzsvarotības starptautiskai salīdzināšanai 2004. gada otrajā pusē ir uzsākta Eiropas vienoto rādītāju izmantošana, tomēr šis rādītāju komplekts pašvaldībā netiek plaši izmantots (Rīgas Vides centrs 2005).

Latvijas pilsētām, kuras līdzsvarotu attīstību ir izvēlējušās par mērķi vai attīstības plānošanas pamatprincipu, ir nepieciešami pilsētas līdzsvarotas attīstības rādītāji, kam jāveic sekojošas funkcijas:

- 1) jāatspoguļo līdzsvarotas attīstības tendences;
- 2) jākalpo par efektīvu lēmumu pieņemšanas instrumentu;
- 3) jāatspoguļo pilsētā izvirzīto attīstības mērķu un prioritāšu sasniegšanas tendences, tādējādi nodrošinot pilsētas vietējo īpašo iezīmju saglabāšanu, kā arī veicinot pārvaldes institūciju atbildību par pieņemto lēmumu izpildi.

Lai pilsētas varētu izvēlēties vai izstrādāt līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu, kas pildītu savas funkcijas, ir nepieciešamas prasības jeb konkrēti un praktiski pielietojami kritēriji rādītāju izstrādei, kuri pārbaudītu rādītāju atbilstību izvirzīto funkciju pildīšanai. Pašvaldības atbildīgajām institūcijām līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji var kalpot par instrumentu, kas atvieglo rādītāju izvēles procesu, kā arī ļauj ilglaicīgākā attīstības novērošanas procesā regulāri pārbaudīt izvēlēto rādītāju aktualitāti un spēju pildīt savas funkcijas. Tā, piemēram, līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji būtu lietderīgi, lai novērtētu, vai Eiropas vienoto rādītāju komplekts ir pietiekoši aptverošs, lai pildītu kādas Latvijas pilsētas vietējā līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta funkcijas.

Līdz šim par līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijiem ir izmantoti ļoti atšķirīgi rādītāju veidotāju vai speciālistu izvēlēti apsvērumi (Holmberg 1995; Maclaren 1996; European Common Indicators 2003; UNESCO 2003a). Tas, no vienas puses, ir veicinājis rādītāju izstrādes un pašu rādītāju daudzveidību un pilnveidošanu, tomēr, no otras puses, izvirzījis jautājumu, vai tiešām visus dažādos izveidotos rādītāju komplektus var uzskatīt par *līdzsvarotas attīstības rādītājiem*. Tāpat neskaidrs ir jautājums par to, kādi

minimālie kritēriji ir jāizvirza rādītājiem, lai tos varētu lietot līdzsvarotas attīstības rakstura analīzei.

No vienas puses, par kritērijiem var izmantot vienus no aptverošākajiem ieteikumiem līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādei – Belažio principus (Bellagio principles 1997). Tos 1996. gadā izveidoja starptautiska grupa, kuras sastāvā bija praktiķi un pētnieki no pieciem kontinentiem. Grupas uzdevums bija izvērtēt progresu līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanā un pielietošanā un apkopot secinājumus, kas izriet no līdzšinējās praktiskās darbības. Belažio principi ne tikai uzstāda konkrētas prasības rādītāju saturam un lietošanas veidam, bet arī norāda svarīgākos aspektus rādītāju sasaistei ar līdzsvarotas attīstības koncepciju.

Tomēr, no otras puses, prakse ir pierādījusi, ka atsevišķi Belažio principi ir pārāk vispārīgi un plaši, lai tos neprecizētus praktiski varētu pielietot kritēriju formā rādītāju izstrādes procesā. Literatūrā nav atrodams neviens piemērs tam, ka praksē tiktu veidots rādītāju komplekts, kas atbilstu visiem Belažio principiem. Lai Latvijas pašvaldību darbinieki Belažio principus varētu izmantot kā kritērijus līdzsvarotas attīstības rādītāju izveides procesā, tad vienkāršākai lietošanai ir nepieciešams tos strukturēt, padarot lietotājam ērtākus, kā arī konkretizēt atsevišķus principus, kuru izpilde vai interpretācija pieprasa dziļas zināšanas par līdzsvarotu attīstību. Kā precizējama principa raksturīgu piemēru var minēt Belažio principu: “līdzsvarotas attīstības progressa novērtējumā jāietver ekoloģiskie apstākļi, no kuriem ir atkarīga dzīvība”.

Tā kā līdzsvarotas attīstības rādītājiem ir jāatspoguļo procesa tendences, tad arī līdzsvarotas attīstības pamatprincipi ir izmantojami kritēriju veidošanā. Turklāt kopš Belažio principu izveidošanas 1996. gadā līdzsvarotas attīstības pamatprincipi ir papildināti jeb precizēti un tādējādi izmantojami atsevišķu Belažio principu aizstāšanai vai precizēšanai.

Šis pētījuma daļas mērķis ir izveidot Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijus un pilnveidot (aprobēt) šos kritērijus. Šim nolūkam ir izmantoti līdzsvarotas attīstības pamatprincipi (Schleiser-Tappeser and Stratti 1999), Belažio principi (Bellagio principles 1997) un autores pētījumi līdzsvarotas attīstības rādītāju jomā (Kļaviņš un Āboliņa 1999; Āboliņa un Kļaviņš 2000a; Āboliņa and Kļaviņš 2000b; Āboliņa and Zilāns 2002; Āboliņa 2004), kā arī praktiskā pieredze, piedaloties Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta izstrādē (Mežaparka Attīstības biedrība 2002b).

7.2. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes posmi

Lai izveidotu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijus, ir detalizēti jāizvērtē un jāstrukturē rādītāju izstrādes procesu, kurā ir pielietojami potenciālie kritēriji. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes procesu var iedalīt četros posmos, kas laika ziņā cits pār citu var pārklāties.

Pirmais posms ir rādītāju izstrādes procesa organizēšana.

Otrā posma sākums iezīmējas ar iespējamo piemēroto rādītāju apzināšanu un apkopšanu, piemēram, izvēloties pilsētas attīstības plāna mērķiem atbilstošus rādītājus un / vai apkopojot procesa darba grupu priekšlikumus par iespējamajiem rādītājiem, un / vai atlasot no jau citur izveidotu rādītāju komplektiem vai datu bāzēm visus pilsētai piemērotākos rādītājus.

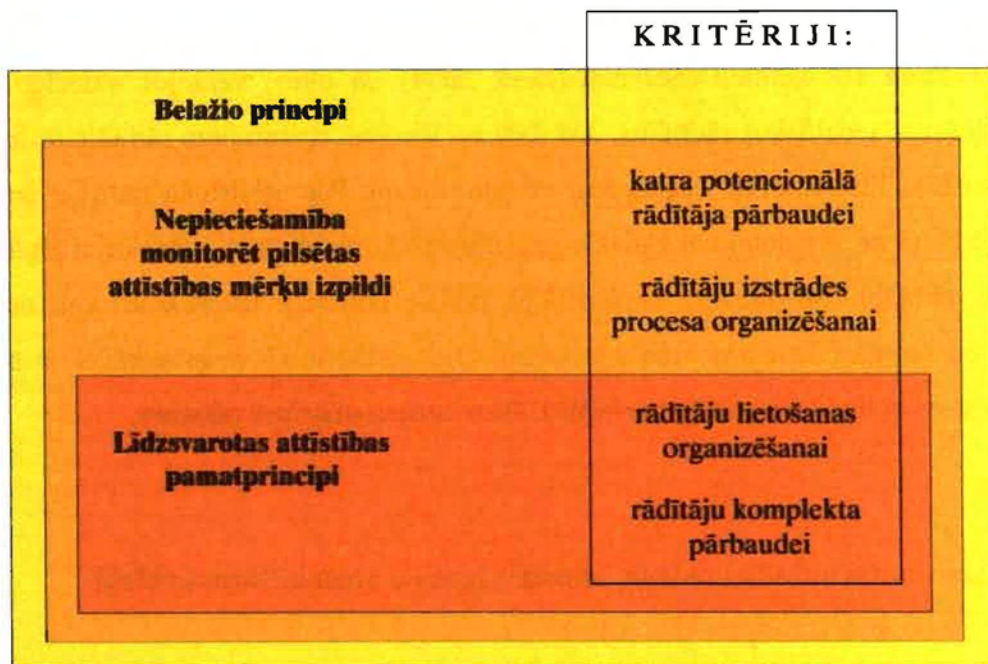
Trešais posms ir rādītāju komplekta kā vienota un saistīta kopuma izstrāde tā, lai izvēlētie rādītāji nedublētos, bet būtu pietiekošā skaitā un vispusīgi raksturotu pilsētas attīstības procesus, kā arī lai rādītāju komplekts spētu atspoguļot līdzsvarotai attīstībai aktuālākos jautājumus. Pēc šī posma rādītāju komplekts saturiski ir izveidots.

Ceturtajā posmā, kura sākums laika ziņā var pārklāties ar otro un trešo posmu, tiek pieņemti organizatoriska rakstura lēmumi par veidu, kādā rādītāju pārskats tiks publicēts un lietots un kā tiks vākta, apkopota, uzglabāta, sistematizēta un analizēta līdzsvarotas attīstības raksturošanai nepieciešamā informācija.

7.3. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācijas rezultāti

Disertācijas ietvaros veiktajā pētījumā, izmantojot Belažio principus, līdzsvarotas attīstības pamatprincipus un nepieciešamību atspoguļot pilsētas attīstības mērķu izpildi un strukturējot kritērijus rādītāju veidošanas posmiem, tika izveidotas četras kritēriju grupas (32. attēls):

- 1) līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji;
- 2) līdzsvarotas attīstības potenciālo rādītāju pārbaudes kritēriji;
- 3) līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji;
- 4) līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta lietošanas organizēšanas kritēriji.

32. attēls. *Kritēriju veidošanas izejmateriāli.*

Sākotnēji par kritērijiem tika izmantoti pilnīgi visi Belažio principi un līdzsvarotas attīstības pamatprincipi, un, salīdzinot ar šiem kritērijiem, tika analizēts Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts, kura mērķauditorija ir vietējie iedzīvotāji un pilsētas lēmumu pieņēmēji. Aprobācijas rezultāti pierādīja, ka Belažio principi iedalāmi divās kategorijās (4. pielikums):

- principi, kuri ir viegli izmantojami kā kritēriji pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes procesā;
- principi, pret kuriem nav lietderīgi pārbaudīt pilsētā izstrādātos līdzsvarotas attīstības rādītājus, bet labāk veidot šiem Belažio principiem atbilstošus īpašus rādītājus.

No pirmā veida Belažio principiem izveidotie kritēriji ir apkopoti nākamajās apakšnodalās. Otrā veida Belažio principiem, kā, piemēram, “cilvēka darbības pozitīvās un negatīvās sekas jāparāda tā, lai atspoguļotos izmaksas un ieguvumi sociālajām un ekoloģiskajām sistēmām gan monetārā, gan nemonetārā izteiksmē” vai arī “jāņem vērā ekoloģiskie apstākļi, no kuriem ir atkarīga dzīvība”, – šiem principiem raksturīgs ir tas, ka šādiem kritērijiem atbilstošu rādītāju izveidošana nepieciešamo priekšzināšanu dēļ nav attiecināma uz pašvaldības un tās speciālistu kompetenci, bet tas drīzāk ir pētniecības uzdevums. Ar šiem

jautājumiem, kuri dažkārt sakrīt ar kādu no Belažio principiem, jau nodarbojas, piemēram, zinātnieki Pasaules resursu institūtā (Adriaanse et al. 1997), Vupertāles institūtā (Spangenberg 2004), Faktora 10 institūtā (Schmidt-Bleek 2004) un citur, veidojot attiecīgo jautājumu atspoguļošanai specifiskus rādītājus. Arī daži no Eiropas vienotajiem rādītājiem ir uzskatāmi par specifisku līdzsvarotības jautājumu raksturotājiem. Pēc atbilstošu rādītāju izstrādāšanas par kritērijiem neizveidotajiem Belažio principiem (4. pielikums) pašvaldību ziņā būtu šādu efektīvu rādītāju (piemēram, ekoloģiskās pēdas lielums) iekļaušana vai neiekļaušana pašvaldībā regulāri lietojamo rādītāju klāstā. Tajā pašā laikā neapšaubāma ir šo principu izmantošanas aktualitāte, vērtējot arī valsts līdzsvarotas attīstības raksturu.

7.3.1. Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes procesa organizēšanas kritēriji

Rādītāju izstrādes procesa organizēšana ir pirmais posms rādītāju komplekta veidošanā. Tas aptver laiku no brīža, kad pilsēta (pašvaldība) nolemj veidot līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu, līdz tam laikam, kad var sākt izvēlēties konkrētus rādītājus un ir notikusi speciālistu un dalībnieku piesaistīšana darba komandai un darba grupām un rādītāju mērķauditorijas izvēle.

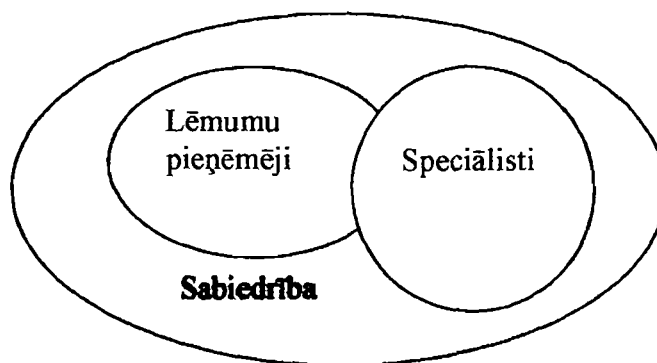
No Belažio principiem un līdzsvarotas attīstības pamatprincipiem kā efektīvāk izmantojami tika izvēlēti šādi kritēriji rādītāju veidošanas procesa organizēšanai.

- 1. kritērijs. Jāizvēlas efektīvākā mērķauditorija rādītājiem.**
- 2. kritērijs. Rādītāju mērķauditorijā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji.**
- 3. kritērijs. Rādītāju izveles procesu jāorganizē, iekļaujot dažādas sociālās un profesionālās grupas, lai rādītājos atspoguļotos dažādas vērtības.**
- 4. kritērijs. Rādītāju veidošanas procesā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji un speciālisti.**

1. kritērijs. Lai rādītāju komplekts būtu izmantojams kā efektīvs instruments līdzsvarotas attīstības veicināšanai, ir jāizpēta, kuras mērķauditorijas ir nozīmīgākās rādītāju izmantotājas – kurā mērķauditorijā(s) ir aktuāli nodrošināt vai veicināt saziņu par līdzsvarotai attīstībai svarīgiem jautājumiem. Savlaicīga mērķauditorijas izvēle ir uzskatāma par priekšnosacījumu sekmīgai rādītāju izstrādei.

Attīstības plānošanas un tam sekojošajā attīstības procesā visu sabiedrību var iedalīt trīs grupās: lēmumu pieņēmēji, kas pieņem lēmumus par attīstību, speciālisti, kas dod savu profesionālo ieguldījumu attīstībā, un pārējā sabiedrības daļa (sabiedrība), no tās izdalot

lēmumu pieņēmējus un speciālistus (33. attēls). Visas trīs grupas katra savā veidā piedalās attīstības plānošanas un īstenošanas procesā, un parasti indivīds ietilpst vienā no šīm grupām, bet atsevišķos gadījumos var būt arī divās vai pat trīs grupās.

33. attēls. *Sabiedrības grupas attīstības plānošanas un attīstības procesā.*

Lēmumu pieņēmēji. Lēmumu pieņēmēji ir gan attīstības plānotāji, gan attīstības plānu īstenoņāji, ikdienā pieņemot lēmumus par pašvaldībā realizējamajiem projektiem, norisēm un aktivitātēm. Tā, piemēram, Rīgā neatkarīgi no speciālistu viedokļa, no lēmumu pieņēmēju motivācijas un izpratnes par līdzsvarotu attīstību Rīgas attīstības plānu un Rīgas attīstības mērķprogrammu (Rīgas dome 1995a, Rīgas dome 2002) ir iespējams realizēt līdzsvarotas attīstības virzienā vai pretēji tam, jo gan plāns, gan mērķprogramma ietver iespēju izvēlēties līdzsvarotībai vairāk vai mazāk atbilstošas rīcības (Āboliņa and Zilāns 2004). Lēmumu pieņēmēji ir līdzsvarotas attīstības rādītāju efektīva mērķauditorija, jo šādu rādītāju izmantošana lēmumu pieņemšanas procesā dod iespēju pievērst lielāku uzmanību līdzsvarotības aspektam.

Sabiedrība. Pilsētas attīstību ietekmējošs faktors ir sabiedrības attieksme pret lēmumu pieņēmēju veidoto politiku. Viens no galvenajiem sabiedrības attieksmes veidotājiem ir attīstības novērtēšanai lietotie rādītāji: ja pilsētas attīstības novērtēšanā tiek analizēts progress līdzsvarotības virzienā, tad arī sabiedrība no politiķiem prasīs atbildību par šiem jautājumiem, kā arī vērtējumu par progresu skatīs līdzsvarotības ietvaros.

Speciālisti. Līdzsvarotas attīstības īstenošanā speciālistu profesionālais redzesloks nosaka iespējamās alternatīvas pilsētas attīstībā – tajā skaitā attīstības un rīcības plānu, sektoru attīstības koncepciju utt. saturu. Salīdzinājumā ar sabiedrību un lēmumu pieņēmējiem līdzsvarotas attīstības rādītāji mazāk ietekmētu speciālistu attieksmi pret pilsētas attīstību. Efektīvāks ieguldījums līdzsvarotas attīstības veicināšanā būtu speciālistu profesionālā līmeņa

celšana, pieredzes apmaiņa, nepārtraukta izglītošanās, vienlaikus sekmējot integrētas jeb plašākas izpratnes attīstību.

2. *kritērijs*. Lēmumu pieņēmēju vēlamā iekļaušana līdzsvarotas attīstības rādītāju mērķauditorijā izriet no diviem līdzsvarotas attīstības pamatprincipiem – sadarbības un piedalīšanās, jo bez lēmumu pieņēmēju līdzdalības un viņu sadarbības ar citām iesaistītajām pusēm attīstības īstenošana nav iespējama. Lēmumu pieņēmēju iekļaušana rādītāju veidošanas un lietošanas procesā ir nepieciešams elements, lai rādītāju lietošanai būtu visīsākā saikne ar nākamajiem lēmumiem par pilsētas attīstību.

3. *kritērijs*. Ja pilsētas attīstības plāna veidošanā ir piedalījušās dažādas sociālās grupas (kas ir uzskatāms par priekšnosacījumu sekmīgai plāna izstrādei un arī īstenošanai), tad plāna mērķos un rīcībās jābūt atspoguļotām šo dažādo grupu vērtībām, interesēm un attīstības mērķiem. Ja attīstības plāna mērķiem būs izveidoti atbilstoši rādītāji, kas atspoguļos progresu attiecīgā mērķa sasniegšanā, tad rādītājos atspoguļosies šīs dažādās vērtības. Tomēr, lai izvairītos no vienpusīga skatījuma uz rādītājiem, to veidošanas procesā jābūt iesaistītām dažādām sociālajām u.c. grupām, it īpaši, ja rādītāju mērķauditorija ir sabiedrība. Lai sabiedrības daļa, kas tieši nepiedalās rādītāju veidošanas procesā, būtu informēta par notiekošo un rādītāju komplekts lietošanas gaitā gūtu lielāku atsaucību, līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes procesā jāveic atbilstoši informēšanas pasākumi.

4. *kritērijs*. Lai mērķauditorijas pēc iespējas plašāk izmantotu izstrādāto rādītāju komplektu – uzskatītu to par lietderīgu un ērtu, mērķauditorijām jābūt iesaistītām rādītāju veidošanas procesā (Wates 2000). Lēmumu pieņēmēju iesaistīšanai rādītāju veidošanas procesā būtiski svarīga ir iesaistīšanas forma. Iespējams, sekmīgāk nekā līdz šim tas varētu notikt, izmantojot individuālo pieeju, jo Latvijā pārsvarā neizdodas nodrošināt lēmumu pieņēmēju rezultatīvu līdzdalību darba grupās, kas nodrošina dažādu plānu, koncepciju un citu plānošanas dokumentu satura izstrādi. Darba organizācijas formas izvēlē būtiski ir nodrošināt, lai notiktu visu iesaistīto pušu piedalīšanās, sadarbība un dialogs, izvairoties no autoritatīva vai vairākuma viedokļa uzspiešanas.

7.3.2. Līdzsvarotas attīstības potenciālo rādītāju pārbaudes kritēriji

Sekojošie kritēriji palīdz analizēt katra atsevišķā līdzsvarotas attīstības potenciālā rādītāja spējas veikt tam paredzētās funkcijas, dod iespējas tos uzlabot, novēršot atklātās

nepilnības. Tie līdz šim ir plaši izmantoti rādītāju atlasei un ir detalizēti aprakstīti (Maclaren 1996; Deelstra and Boyd 1998; UNESCO 2003a).

5. kritērijs. Rādītāja laika skalai jāatbilst ekosistēmu un cilvēku nākamo paaudžu vajadzībām (pietiekoši gara laika skala), kā arī lēmumu pieņemšanas procesu termiņiem (pietiekoši īsa laika skala).
6. kritērijs. Rādītājam jāatspoguļo progress pret konkrētu pilsētas attīstības mērķi, ja tas ir iespējams.
7. kritērijs. Rādītājā jāizmanto standartizētas mērvienības, ja iespējami savstarpēji salīdzinājumi.
8. kritērijs. Rādītājā attīstības tendences vai procesi jāatspoguļo attiecībā pret konkrētu robežvērtību vai atskaites punktu, ja iespējams.
9. kritērijs. Spriedumiem, pieņēmumiem, datiem un to interpretācijai jābūt skaidri formulētiem.
10. kritērijs. Rādītājam jāatbilst izvēlētas mērķauditorijas vajadzībām.
11. kritērijs. Rādītājam jāatbilst lēmumu pieņēmēju vajadzībām.
12. kritērijs. Rādītāja struktūrai jābūt vienkāršai.
13. kritērijs. Rādītājā lietotajai valodai jābūt skaidrai un nepārprotamai.
14. kritērijs. Rādītāja datu ieguves metodikai jābūt atkārtojamai un pārbaudāmai.
15. kritērijs. Rādītāja mērvienību skalai jāatbilst iespējamo izmaiņu amplitūdai.
16. kritērijs. Rādītājā jāiekļauj informācija par pilsētu kopumā un, ja iespējams, par tās daļām, rajoniem.

Piedāvāto kritēriju būtiska iezīme ir tā, ka to sarakstā nav iekļauts kritērijs par rādītāja datu esamību vai pieejamību, jo gan pasaulē, gan Latvijā šādā veidā parasti tiek atsiņāti jauni, līdzsvarotas attīstības vērtēšanai nepieciešami rādītāji, kuriem pagaidām netiek vākti vai apkopotī dati. Līdzsvarotas attīstības jautājumu aktualizēšanai piemērotāk ir atstāt komplektā šādu svarīgu rādītāju, ja nepieciešams, ar norādi "datu nav".

No kritēriju aprobācijas izriet, ka 10. un 11. kritērija ietvaros nepieciešamos novērtējumus par līdzsvarotas attīstības potenciālajiem rādītājiem ir jāsniedz ne tikai rādītāju komplekta veidotāju komandai, bet arī mērķauditorijas grupu pārstāvjiem un atsevišķiem lēmumu pieņēmējiem, piemēram, aptaujas veidā atbildot uz jautājumiem par piedāvātajiem rādītājiem.

Disertācijas ietvaros veiktā kritēriju aprobācija, analizējot katru Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju pret līdzsvarotas attīstības potenciālo rādītāju pārbaudes

kritērijiem (5. – 16.) jāva izvērtēt katru rādītāju no vairākiem aspektiem, turklāt katrs no kritērijiem atšķirīgā veidā. Pārbaudes rezultātā tika atrasti vairāk nekā 40 ieteikumi un piebildes 37 no komplekta 53 rādītājiem (1. pielikums).

Novēršot atsevišķajos rādītājos atklātās nepilnības, ir jāņem vērā nākamajā sadaļā apkopotie kritēriji, lai nezaudētu vai uzsvērtu tās rādītāja īpašības, kurām tiem jāpiemīt citā – rādītāju kopuma aspektā.

7.3.3. Līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji

Lai arī cik ideālus varētu iegūt atsevišķos rādītājus, tiem pilnībā atbilstot 5. - 16. kritērijiem, tomēr pilsētas līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts tikai tad varēs pildīt savas funkcijas, ja tas kā rādītāju kopums atbildīs sekojošiem kritērijiem:

17. kritērijs. Komplektam jāatspoguļo pilsētas attīstības mērķu sasniegšana, ja tie nav pretrunā ar Olborgas saistību rekomendācijām.

18. kritērijs. Komplektam jāatspoguļo pilsētas aktuālākās specifiskās iezīmes: gan sociālajā, gan ekonomikas, gan dabas vides sfērā.

19. kritērijs. Komplektā jāietver ierobežots skaits rādītāju.

20. kritērijs. Rādītāju komplektam jāatbilst mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām.

21. kritērijs. Rādītāju komplekta saturam jābūt saistītam ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem.

17. kritērijs. Rādītāja komplekta pārbaudē pret šo kritēriju ir jāpārbauda, vai katram pilsētas attīstības plāna mērķim atbilst kāds no komplekta rādītājiem un vai ar atbilstošajiem rādītājiem pietiek, lai sekotu līdzī mērķa sasniegšanai. Pilsētas attīstības plāna izpildes monitoringa, izmantojot līdzsvarotas attīstības rādītājus, padara par jēgpilnu šāda attīstības plāna eksistenci, un, otrkārt, atskaitīšanās izvirzīto mērķu kontekstā ir nozīmīgs faktors lēmumu pieņēmēju atbildības palielināšanai. Pārbaudot rādītāju komplektu pret šo kritēriju, jāpievērš uzmanība, vai plānos piedāvātie attīstības risinājumi ved līdzsvarotas attīstības virzienā. Tā, piemēram, disertācijas darba 5.11 apakšnodaļā apkopotie Rīgas līdzsvarotības aktualitāšu rezultāti liecina, ka jaunajā Rīgas Attīstības plāna 1. redakcijā atsevišķu mērķu īstenošana var veicināt pilsētas ilgtnespējīgu attīstību. Tādējādi šāda „ilgtnespējīga” mērķa īstenošanas monitoringam paredzēts rādītājs pēc savas būtības nav uzskatāms par līdzsvarotas

attīstības rādītāju. Tādēļ 17. kritērijā ir jāiekļauj piebilde par pilsētas attīstības mērķa atbilstību Olborgas saistību rekomendācijām (vai kādām citām starptautiski plaši atzītām līdzsvarotas attīstības konkrētām vadlīnijām pilsētām).

18. kritērijs. Pilsētas specifiskās iezīmes un ar tām saistītās problēmas, kā arī to risinājumi parasti minēti pilsētas attīstības plānā. Pārbaudot rādītāju komplektu pret šo kritēriju, jāpievērš uzmanība, vai plānos piedāvātie attīstības risinājumi veicina pilsētas vērtību saglabāšanu. Pilsētas aktuālākās specifiskās iezīmes ir jāizvērtē, ņemot vērā visu trīs attīstības pamatsfēru saturu.

19. kritērijs ir galvenais instruments rādītāju komplekta optimālai saīsināšanai. Liekie un mazāk svarīgie rādītāji izkristalizējas, pārbaudot atsevišķos rādītājus un komplektu kopumā pret 5. – 16. un 17. – 21. kritēriju.

20. kritērijs. Attiecībā uz kritēriju par rādītāju komplekta piemērotību mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām atkarībā no veidojamā rādītāju komplekta paredzētās lietošanas specifikas tam tiek izvirzītas prasības (Ruitenbeek 1991, 73):

- rādītāju lietošanas veids lēmumu pieņemšanas procesā ietekmēs gan lēmumu pieņemšanas iznākumu, gan rādītāja nepieciešamo detalizācijas pakāpi. Rādītāji kā mērķu norādes veidojami, nodrošinot augstāku detalizācijas pakāpi, savukārt rādītāji kā lēmumu pieņemšanu ietekmējoši lielumi prasa mazāku detalizāciju;
- tā kā informācijas savākšanai rādītājam ir nepieciešama piepūle, tad lielāka uzmanība jāvelta tiem rādītājiem, kuri būs noderīgi kā lēmumu pieņemšanu ietekmējoši lielumi.

Konkrētai mērķauditorijai piemērotāko un aktuālāko rādītāju izkristalizēšana un to viegli uztverama pasniegšanas veida izvēle ir viens no galvenajiem mērķauditorijas pārstāvju uzdevumiem, piedaloties rādītāju veidošanas procesā.

21. kritērijs. Šis kritērijs liek apzināt rādītāju komplekta satura saistību ar līdz šim pilsētas attīstības novērtēšanā lietotiem rādītājiem, un kritērijs nebūs lietots vispusīgi, ja netiks pārbaudīta arī rādītāju komplekta organizatoriskā saistība ar pārējiem rādītāju komplektiem. Līdz ar to šis kritērijs pēc savas būtības ir ieskaitāms šajā sadaļā izskatīto kritēriju grupā, kā arī iekļaujas kritērijos, kuri jāapskata saistībā ar rādītāju komplekta lietošanas organizēšanu.

Kritēriju aprobācijā tika atklātas nepilnības Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektam, kā arī kopā ar kritērijiem katra atsevišķā rādītāja pārbaudei deva iespēju pēc analīzes rezultātiem pamatotāk apsvērt katra rādītāja nepieciešamību un nozīmību un atklāt dublējošos rādītājus (1. pielikums). 17. kritērija aprobācija atklāja ne tikai rādītāju kapacitāti

atspoguļot attīstības mērķu sasniegšanu, bet arī uzrādīja pilnveidojamos un konkretizējamos mērķus pašā Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā.

7.3.4. Līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta lietošanas organizēšanas kritēriji

Domājot par līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta praktisko pielietojumu, tā veidošanas gaitā no organizatoriskā viedokļa ir jāstrādā pie sekojošo kritēriju īstenošanas, pretējā gadījumā darbs pie rādītāju komplekta satura izveidošanas var kļūt neefektīvs un veltīgs.

- 22. kritērijs. Rādītāju komplekta lietošanai jābūt saistītai ar citiem pilsētas lēmumu pieņēmēju lietotiem rādītājiem un instrumentiem.**
- 23. kritērijs. Paredzētajam rādītāju publicēšanas un izplatīšanas veidam jāveicina lēmumu pieņēmēju iesaistīšanās rādītāju komplekta lietošanā.**
- 24. kritērijs. Jānodrošina iespējas un mehānisms regulārai rādītāju pārskata atjaunotai izdošanai.**
- 25. kritērijs. Rādītāju komplekta lietošana jāorganizē, nodrošinot atgriezenisko saiti ar lēmumu pieņemšanas procesu un tai jāveicina kolektīvā mācīšanās.**
- 26. kritērijs. Rādītāju pārskata ilgtspējību jānodrošina, radot atbildīgo institūciju(-as), kam turpmāk ir pienākums vākt, apstrādāt un publicēt datus un kam šinī jautājumā nebūs interešu konflikta.**
- 27. kritērijs. Rādītāju pārskata ilgtspēju jāgarantē, veicinot novērtēšanas kapacitāti vietējā līmenī.**
- 28. kritērijs. Rādītāju komplekts regulāri jāpārskata, salīdzinot ar jauniem pilsētas attīstības mērķiem un līdzsvarotas attīstības aktualitātēm (pret 1. – 27. kritēriju).**
- 29. kritērijs. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jāpielieto līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes.**

22. kritērijs. Līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta iekļaušana pastāvošajā lēmumu pieņemšanas reāli lietoto instrumentu klāstā ir būtiska, veidojot komplektu, lai radītu vislabvēlīgākos apstākļus komplekta izmantošanai izvēlētajās mērķauditorijās. Katrā pilsētā un pašvaldībā tas var būt ļoti specifisks process atkarībā no situācijas.

23. kritērija un 25. kritērija izpilde pašreizējā informācijas pārbagātībā ir sarežģīts, bet būtisks uzdevums, un tam nepastāv vienota pareiza pieeja. Tādēļ ir nepieciešama radoša

pieeja līdzsvarotas attīstības rādītāju konkurētspējas nodrošināšanai līdzās vispārpieņemtiem, starptautiski lietotiem, arī ilgtnespējību veicinošiem rādītājiem, piemēram, valsts iekšzemes kopprodukts un citiem (Miller 1999). Jāņem vērā, ka laika gaitā, Latvijā attīstoties demokrātiskai sabiedrībai un līdz ar to lēmumu pieņemšanas stilam, efektīvākais rādītāju pārskata lietošanas un izplatīšanas veids var mainīties. Rādītāju komplekta spēja veicināt kolektīvo mācīšanos ir viens no lielākajiem izaicinājumiem lēmumu pieņemšanā, pilsētas attīstībā balstīties uz jaunākajiem risinājumiem līdzsvarotas attīstības jomā, ievērot piesardzības principu, un lēmumu pieņēmējiem savukārt apzināties atbildību par procesu attīstības tendencēm ilgākā laika posmā un pieņemt pamatotus lēmumus.

24. un 26. kritērija izpilde nodrošina rādītāju pārskatu atkārtošānu, lai informāciju par attīstības tendencēm iegūtu regulāri. Ņemot vērā līdzsvarotas attīstības nozīmīgo vietu Eiropas Savienības politikā un pakāpenisko valdošās sociālās paradigmas nomaiņu, ar laiku var zust nepieciešamība pēc īpašiem līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektiem, jo tad visa attīstības izvērtēšana notiktu šajā “līdzsvarotības” kontekstā.

27. kritērijs atbilst subsidiaritātes principam un tā izpilde nodrošina efektīvāko resursu pielietojumu rādītāju pārskata sagatavošanai un izdošanai, nepieļaujot lieku birokrātiju un veicinot dažādu pušu piedalīšanos un sadarbību.

28. kritērijs. Laika gaitā nepielāgojot rādītājus attīstības kontekstam, piemēram, izmainītām prioritātēm, jaunākajām atziņām par līdzsvarotu attīstību vai izmainītai situācijai pilsētā, pēc dažiem gadiem šāds komplekts var zaudēt aktualitāti vai kļūt par regresīvu instrumentu. Līdz ar to pirms katra nākamā rādītāju pārskata izdošanas līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts ir jāpārbauda, analizējot pret 1. – 27. kritēriju.

29. kritērijs. Augstāk uzskaitītie 28 kritēriji ir izturējuši aprobāciju, un tie ir līdzeklis, lai līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu veidotu par efektīvu instrumentu pilsētas attīstības novērtēšanai. Kritēriju aprobācijas gaitā izrietēja, ka līdzsvarotas attīstības pamatprincipu un atsevišķu Belažio principu iekļaušana kritērijos nav efektīva un tas uzskatāms par būtisku nepilnību rādītāju funkciju veikšanai, konkrēti līdzsvarotas attīstības progresa vispusīgai atspoguļošanai – *jebkurš* rādītāju kopums, kurā ir ekonomiskie, vides un sociālie rādītāji, atbilst šim kritērijam (t.i., tas vairāk vai mazāk efektīvi, tomēr principā parāda trīs sfēru mijiedarbību attīstībā). Līdz ar to aktualizējas jautājums: kāds rādītāju komplekts efektīvāk atspoguļos progresu līdzsvarotas attīstības jomā.

Bez tam līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu liela daļa kā attīstības plānošanas instrumenti ir nepilnīgi, jo, lai pieņemtu lēmumus, izmantojot attīstības tendenču atspoguļojumu rādītājos, ir nepieciešama dziļa problēmas analīze, taču nereti mūsdienu

kompleksajām, difūzajām pilsētu attīstības problēmām, kurām parasti ir laika nobīde starp cēloni un sekām (Azar et al. 1995), nav iespējams viennozīmīgi noteikt cēloni. Laika gaitā šāds līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts, iespējams, uzrāda attīstības tendences, tomēr pastāv dažādi šķēršļi, lai to varētu efektīvi izmantot lēmumu pieņemšanas procesā – tā, piemēram, varētu būt nokavētas iespējas turpināt attīstības procesa pozitīvo ievirzi, vai arī ir nepieciešama ļoti plaša analīze par rādītāju uzrādīto tendenču iemesliem. Šis apstāklis liecina par rādītāju pielietošanas nepieciešamību tuvāk „cēlonim”, un vistuvāk cēlonim tas ir tieši attīstības plānošanas – lēmumu pieņemšanas procesā, lai procesu ievirzītu līdzsvarotas attīstības guļtnē.

Lai rādītāju komplekts kā lēmumu pieņemšanas instruments būtu pilnvērtīgs līdzsvarotas attīstības sekmēšanai, tā izmantošanai būtiski ir pievienot līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes.

7.3.5. Vēlami uzlabojumi Eiropas vienoto rādītāju izmantošanai Rīgā

Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācija, izmantojot arī Eiropas vienotos rādītājus, parādīja kritēriju lietderību rādītāju komplekta analīzē (2.1. un 2.2. pielikums). Eiropas vienoto rādītāju salīdzināšanas mērķis attiecībā pret disertācijā izstrādātajiem līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijiem bija pārbaudīt, vai Eiropas vienoto rādītāju komplekts ir piemērots Rīgas līdzsvarotības novērtēšanai. Pēc šīs aprobācijas ir iespējams secināt par izveidoto kritēriju efektivitāti un Eiropas vienoto rādītāju izmantošanas iespējam Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanai.

Kritēriju aprobācija ar Eiropas vienotajiem rādītājiem atklāja nepieciešamību papildināt 17. kritēriju ar piebildi par nepieciešamību salīdzināt pilsētas attīstības mērķus ar Olborgas saistību rekomendācijām. Disertācijas piektajā sadaļā tika secināts, ka vairākas Rīgas jaunajā attīstības plānā 2006.-2018. paredzētās rīcības ved ilgtnespējīgā virzienā. Tādējādi Eiropas vienoto rādītāju komplekta pārbaudē pret 17. kritēriju ir apskatīts, cik pilnīgi Eiropas vienoto rādītāju komplekts atspoguļo Olborgas hartas rekomendāciju izpildi, jo tās ir labākas vadlīnijas Rīgas ilgtspējības veicināšanai nekā pilsētas attīstības plāns.

Sestajā tabulā ir atspoguļots analīzes rezultātu kopsavilkums, trīs aspektos aplūkojot Eiropas vienoto rādītāju attiecību pret Olborgas saistībām.

6. tabula. Eiropas vienoto rādītāju iespējas atspoguļot Olborgas saistībās izvirzītos līdzsvarotas attīstības uzdevumus pilsētām

<i>Olborgas saistības rekomendācija, kura tieši raksturota ar Eiropas vienoto rādītāju</i>	1. Iedzīvotāju apmierinātība ar vietējo pašvaldību un pakalpojumiem tajā	2. Vietējā līmeņa ieguldījums globālā klimata pārmaiņu novēršanā	3. Pārvietošanās raksturojums un sab. transports	4. Sabiedrībai pieejamās atklātās teritorijas un pakalpojumi vietējā līmenī	5. Gaisa kvalitāte pilsētā	6. Bērnu pārvietošanās uz/no skolas	7. Vietējās pašvaldības un biznesa līdzsvarota vadība	8. Piesārņojums ar troksni	9. Līdzsvarota zemes lietošana pilsētā	10. Līdzsvarotību veicinošas preces	EVR pielietošana
Samazināt kopējo enerģijas patēriņu, un palielināt atjaunojamās enerģijas īpatsvaru patērētās enerģijas daudzumā.		*									
Uzlabot gaisa kvalitāti					*						
Aktīvi atbalstīt ilgtspējīgu ražošanu un patēriņu, sevišķi ekomarķētas, bioloģiskās lauksaimniecības, kā arī ētiskas un godīgas tirdzniecības preces.										*	
Izmantot un reģenerēt degradētās teritorijas									*		
Izvairīties no pilsētas izplešanās, nodrošinot piemērotu iedzīvotāju blīvumu pilsētā un dodot priekšroku attīstībai urbanizētās, nevis zaļajās teritorijās									*		
Veidot jauktu zemes lietojumu, lai panāktu labu līdzsvaru nodrošinājumā ar darbavietām, mājokli un pakalpojumiem, dodot priekšroku dzīvojamai funkcijai pilsētas centrā	*			*							
Samazināt nepieciešamību pēc personiskā motorizētā transporta un nodrošināt pievilcīgas alternatīvas, kuras pieejamas visiem			*	*		*					
Palielināt ar kājām, divriteni vai sab. transportu veikto braucienu īpatsvaru			*			*					
Nodrošināt līdztiesīgu pieeju sab. pakalpojumiem, izglītībai, nodarbinātības iespējām, informācijai, kvalif. paaugstināšanai un kultūras pasākumiem				*							
Izveidot un īstenot stratēģisku un integrētu pieeju globālo klimata izmaiņu seku mazināšanai, un panākt siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisiju pieļaujamo līmeni		*									
<i>Eiropas vienoto rādītāju analīzes kopsavilkums</i>											
Rekomendāciju skaits, ko rādītājs raksturo daļēji	17	13	11	11	9	5	15	7	3	6	7
Rekomendāciju skaits, ko rādītājs raksturo labi	8	3	3	3	-	1	3	1	2	2	1
Rekomendāciju skaits, ko rādītājs raksturo tieši	1	2	2	3	1	2	-	-	2	1	-
Rādītāja kopējais raksturoto rekomendāciju skaits	26	18	16	17	10	8	18	8	7	9	8

* - attiecīgais Eiropas vienotais rādītājs tieši raksturo šīs Olborgas saistības izpildi

Analīzes dati rāda, ka katrs Eiropas vienotais rādītājs spēj kaut daļēji raksturot vienlaicīgi vairāku Olborgas saistību rekomendāciju izpildi. Tā, piemēram, 1. rādītājs “Iedzīvotāju apmierinātība ar vietējo pašvaldību un pakalpojumiem tajā” sniedz informāciju par 26 rekomendāciju izpildi, turklāt no tām labi raksturo astoņu rekomendāciju, bet tieši – vienas rekomendācijas izpildi. Katrs no rādītājiem sniedz tiešu raksturojumu par vismaz vienas rekomendācijas izpildi. Vienīgās rekomendācijas, par kurām kāds no rādītājiem nesniedz kaut daļēju informāciju, ir rekomendācijas “(Pilsētas attīstības) mērķus un to izpildes termiņus noteikt atbilstoši Olborgas saistībām, kā arī izveidot un veikt Olborgas saistību izpildes monitoringu” un “Sadarboties ar Eiropas līdzsvarotas attīstības pilsētu kampaņu un tās sadarbības tīkliem, lai monitorētu un novērtētu progresu līdzsvarotas attīstības mērķu sasniegšanā”. Tomēr šo rekomendāciju izpildi daļēji raksturo Eiropas vienoto rādītāju komplekta pielietošana vispār. Šādus analīzes kvantitatīvos rezultātus nosaka Eiropas vienoto rādītāju ilgais un izvērtējumu pilnais izvēles process.

Eiropas vienoto rādītāju spēja sniegt plašu informāciju par 48 no Olborgas saistību 50 rekomendācijām (3. pielikums) apliecina šī rādītāju komplekta lietderību pilsētas līdzsvarotas attīstības novērtēšanai. Tajā pašā laikā ir rekomendācijas, par kurām Eiropas vienotie rādītāji sniedz tikai daļēju informāciju. Ar šī rādītāju komplekta palīdzību var iegūt pilnīgu un tiešu informāciju par 10 no Olborgas saistību 50 rekomendācijām.

Tātad, lai vispusīgi novērtētu pilsētas līdzsvarotas attīstības svarīgākos aspektus, par kuru pilnīgāko apkopojumu pagaidām var uzskatīt Olborgas saistību rekomendācijas, ir nepieciešams paplašināts rādītāju komplekts. Ievērojot Eiropas vienoto rādītāju iespējas Olborgas saistību rekomendāciju izpildes atspoguļošanā, tos būtu lietderīgi izmantot paplašinātā pilsētas līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta pamatā.

Eiropas vienoto rādītāju pārbaudē pret līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijiem tika atklāti vairāki nepieciešamie uzlabojumi, lai šos rādītājus varētu kvalitatīvi un līdzvērtīgi izmantot Rīgas un starptautiskajā mērogā. Attiecībā uz katru atsevišķo rādītāju konkrēti priekšlikumi ir apkopoti 2.2. pielikumā. Nozīmīgākās iebildes ir pret Rīgas vienotas datu sistēmas trūkumu, rādītāju apkopšanas statistisko kvalitāti un rādītāju latviešu valodas tulkojuma neprecizitāti. Eiropas vienoto rādītāju apkopšanas uzlabošanai ir iespējami uzlabojumi datu atspoguļošanā pa atsevišķiem Rīgas rajoniem, kā arī aptaujājot mērķauditoriju par piemērotāko rādītāju pārskata pasniegšanas un izplatīšanas veidu. Kritēriju aprobācija atklāja nepieciešamos uzlabojumus Rīgas līdzsvarotas attīstības veicināšanai – attīstības plānā ir nepieciešami kvantitatīvi mērķi.

Eiropas vienoto rādītāju kompleksa pārbaude pret disertācijā izstrādātajiem kritērijiem atklāja vairākus nozīmīgus aspektus, tie ir apkopoti 2.1. pielikumā. Svarīgākā atziņa ir, ka Eiropas vienoto rādītāju komplekts ir nepietiekoši plašs Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanai, un ir nepieciešams pilsētas vietējais līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts. Tajā Eiropas vienotie rādītāji var tikt iekļauti kā sastāvdaļa, jo labi raksturo gan atsevišķas Olborgas saistību rekomendācijas, gan Rīgas līdzsvarotas attīstības stiprās un vājās puses, arī starptautiskā salīdzinājumā. Vienlaikus analīze rāda, ka pagaidām nav pārdomāti plānota Eiropas vienoto rādītāju potenciāla pilnvērtīga izmantošana līdzsvarotas attīstības sekmēšanai Rīgā gan sabiedrības, gan lēmumu pieņēmēju auditorijās. Novērtējot rādītāju kompleksa atkārtotas izdošanas iespējas, izriet priekšlikums pašvaldībā izveidot patstāvīgu vienību, kura nodarbojas ar datu apkopošanu pilsētas mērogā par dažādām tēmām. Šādā gadījumā tiktu labāk atrisināts jautājums par datu vākšanas un apkopošanas profesionalitāti.

Laika posmā, kamēr Rīgā nav izveidots vietējais līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekts, ar disertācijas darbā izveidoto kritēriju palīdzību ir iespējams izanalizēt vairākus starptautiskos līdzsvarotas attīstības rādītāju kompleksus, piemēram, CEROI rādītājus, Baltijas pilsētu savienības rādītājus un Eurostat apkopotos pilsētu attīstības rādītājus, kuru apkopošanā Rīga ir epizodiski piedalījies dažādos laika posmos. Tādējādi būtu iespējams noteikt Rīgas līdzsvarotības novērtēšanai efektīvākos rādītājus, un izdevīgāk izmantot finansu līdzekļus, tos tērējot efektīvāko rādītāju mērķtiecīgai un ilglaicīgākai apkopošanai, paralēli tos integrējot pašvaldībā lietoto rādītāju un instrumentu klāstā.

8. LĪDZSVAROTAS ATTĪSTĪBAS LĒMUMU PIEŅEMŠANAS NOSTĀDNES

Papildinājums līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektam ir *līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes*, attiecībā pret kurām lēmumu pieņemšanas procesā jāpārbauda attīstības iespējamās alternatīvas, kas jebkurā variantā ir vismaz divas: pirmā – nedarīt neko, atstāt pašreizējā stāvoklī (teritoriju, projektu vai citu attiecīgo jautājumu), otrā – piedāvātais attīstības variants vai varianti. Līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes (7. tabula) ir izstrādātas no līdzsvarotas attīstības pamatprincipiem (Schleicher-Tappeser and Strati 1999), kuri līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācijas procesā izrādījās neefektīvi kā potenciālo rādītāju pārbaudes kritēriji.

Līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādne ir kritērijs, kuram līdzsvarotas attīstības kontekstā lēmums vai lēmuma pieņemšanas process atbilst vai neatbilst, vai arī

viens lēmuma variants atbilst vairāk nekā otrs variants. Līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādni lēmumu pieņēmējs vai speciālists lieto lēmumu pieņemšanas procesā, izvēloties līdzsvarotai attīstībai piemērotāko lēmumu, projektu vai tā variantu. Tā, piemēram, pilsētas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādne var būt “pilsētas dabas pamatnei jābūt daudzveidīgai”. Tādā gadījumā lēmums “pilsētas attīstībā visas dabas pamatnes teritorijas ir jāpārveido par sakoptiem parkiem” neatbilst minētajai nostādnei.

Galvenā līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādņu kā līdzsvarotas attīstības veicināšanas instrumenta priekšrocība ir tā, ka lēmumu pieņemšanas nostādnes kā novērtējums tiek lietotas pirms attīstības īstenošanas – projekta vai rīcības īstenošanas, un ar šāda novērtējuma palīdzību ir iespējams izvairīties no “asfaltā un ķieģeļos iekaltām” kļūdām. Pašlaik Latvijas pilsētās nav deklarētas skaidras un konsekventas nostādnes jeb principi, kurus ievērot, pieņemot lēmumus pilsētas līdzsvarotas attīstības veicināšanai.

7. tabula. Ar līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu saistītās līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes.

<i>Rādītāju izveides kritērijos neiekļautie Belažio principi un līdzsvarotas attīst. pamatprincipi</i>	<i>Atbilstošā līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādne</i>
1. Ekonomikas, vides un sociālās sfēras līdzsvarotība	<p>1. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic attīstības alternatīvu iespējamo ieguvumu un zaudējumu izvērtējums ekonomiskajā sfērā</p> <p>2. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic attīstības alternatīvu iespējamo pozitīvo un negatīvo seku izvērtējums vides sfērā</p> <p>3. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic attīstības alternatīvu iespējamo pozitīvo un negatīvo seku izvērtējums sociālajā sfērā</p>
2. Personu, paaudžu un reģionu līdztiesība	<p>4. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic analīze par attīstības alternatīvu ietekmi uz personu līdztiesību, tajā skaitā cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, veciem cilvēkiem, bērniem, maznodrošinātiem.</p> <p>5. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic analīze par attīstības alternatīvu ietekmi uz dabas resursu pieejamību nākamajām paaudzēm.</p> <p>6. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic analīze par attīstības alternatīvu ietekmi uz nākamo paaudžu veselību.</p> <p>7. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jāveic analīze par attīstības alternatīvu ietekmi uz pilsētas pašnodrošinošu attīstību.</p>

3. Daudzveidība	8. <i>nostādne.</i> Attīstības alternatīvām jā saglabā un jā veicina dabas, kultūru, ekonomikas, u.c. daudzveidību.
4. Subsidiaritāte	9. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jā veic analīze par attīstības alternatīvu saskaņotību ar kādu lielāku, ar līdzsvarotu attīstību saistītu sistēmu. 10. <i>nostādne.</i> Pirms lēmuma pieņemšanas jā veic analīze par iespēju attīstības projektu pārvaldīt / veikt zemākā instancē.
5. Piedalīšanās	11. <i>nostādne.</i> Attīstības alternatīvu veidošanā un realizācijā jā iesaista visas ieinteresētās puses. 12. <i>nostādne.</i> Visām projektā iesaistītajām / ietekmētajām pusēm jā piedalās lēmuma pieņemšanā par attīstības alternatīvām.
6. Sadarbība	13. <i>nostādne.</i> Attīstības alternatīvas izpildē jā paredz iesaistīto pušu nepieciešamā sadarbība. 14. <i>nostādne.</i> Lēmuma pieņemšanā par attīstības alternatīvu jā rada konstruktīvas sadarbības iespējas un mehānisms.
Attīstības atbilstība pilsētas attīstības plānam	15. <i>nostādne.</i> Projektam jā būt virzītam uz teritorijas attīstības vīzijas un mērķu īstenošanu un vērtību saglabāšanu.

1. – 3. *nostādne.* *Ekonomikas, vides un sociālās sfēras līdzsvarotības nepieciešamībai atbilstošās lēmumu pieņemšanas nostādnes ir: pirms lēmuma pieņemšanas jā veic attīstības projekta seku izvērtējums ekonomikas, vides un sociālajā sfērā.* Attīstības alternatīvām, kurām netiek veikts ietekmes uz vidi novērtējums un ietekmes uz sociālo sfēru novērtējums, kas ir precīzāka pārbaude pret šo līdzsvarotas attīstības pamatprincipu, parasti tiek piedāvāts tikai ekonomiskais pamatojums. Tomēr Latvijā daudzviet pat tas nav veikts. Šāds vienpusējs, pārsvarā ekonomisks skatījums uz attīstību Latvijas pilsētās ir galvenais nelīdzsvarotas attīstības iemesls, un ieskats attīstības projekta iespējamām sekām katrā sfērā atvieglotu lēmumu pieņemējiem darbu pilsētas līdzsvarotākas attīstības veidošanā, kā arī lēmumu pieņemšanas procesa caurspīdīguma nodrošināšanā. Šī *nostādne* var kalpot arī par argumentu “nepopulāra” lēmuma pamatošanā plašākai sabiedrībai.

4. – 7. *nostādne.* *Personu, paaudžu un reģionu līdztiesība.* Kritēriju aprobācijā pierādījās, ka praktiski jebkurš rādītājs zināmā griezumā raksturo kādu līdztiesības veidu. Taču, ja gribētu atrast rādītājus, kas efektīvi raksturo līdztiesības trīs dažādos aspektus, tad jāsecina, ka katrs no trim līdztiesības aspektiem ir jāvērtē arī dažādās attīstības pamatsfērās, un tādējādi nonāk pie sarežģītas un grūti lietojamas kritēriju sistēmas līdztiesību

atspoguļojošu rādītāju veidošanai. Viens no starptautiski lietotiem rādītājiem – ekoloģiskās pēdas lielums (Rees and Wackernagel 1996) ir viens no labākajiem rādītājiem līdztiesības raksturošanai. Tomēr kā instruments ikdienas lēmumu pieņemšanas procesā tas ir neērts, jo kā komplekss indekss pieprasa pamatīgu analīzi un papildu rādītājus. Līdztiesības pamatprincipu iedzīvināšanai efektīvāk ir tos pielietot lēmumu pieņemšanas nostādņēs, analizējot potenciālo attīstības alternatīvu ietekmi uz līdztiesību.

8. – 14. *nostādne*. Līdzsvarotas attīstības *sistēmas dimensijas – daudzveidība, subsidiaritāte, piedalīšanās un sadarbība* atbild uz jautājumu, kā ir jārikojas, tāpēc šos principus visefektīvāk ir pielietot lēmumu pieņemšanas procesā kā vadlīnijas labākās alternatīvas izvēlei, nevis tikai pēc lēmuma izpildes situācijas novērtēšanas procesā.

15. *nostādne* neizriet no līdzsvarotas attīstības pamatprincipiem. Tā ir iekļauta lēmumu pieņemšanas nostādņēs, lai veidotu pilsētas attīstību pēc iespējas atbilstošāku pieņemtajiem attīstības plāniem. Šo nostādni katrā konkrētā gadījumā ir iespējams izvērst precīzāku, ar vairākām sastāvdaļām, kuras var izrietēt, piemēram, no pilsētas/teritorijas attīstības plāna un tā mērķiem.

Saistībā ar līdzsvarotas attīstības rādītājiem Džeks Ritenbīks (Jack Ruitenbeek) uzskata, ka nepastāv viens noteikts optimālais kolektīvās lēmumu pieņemšanas process, tātad rādītājiem jāpielāgojas dažādu lēmumu pieņemšanas procesu dažādajām prasībām (Ruitenbeek 1991, 67). Otra atziņa ir, ka lēmumu pieņemšanas mehānisms savukārt var būt produkts, ko veido pieejamās informācijas veids. Tātad būtībā ar informācijas veidiem, ko padara pieejamus, var ietekmēt lēmumu pieņemšanas veidu. Var secināt, ka šo divu minēto aspektu kontekstā līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādņēm kā līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta papildus instrumentam ir papildus priekšrocības:

- nostādnes ir vieglāk pielāgot dažādiem lēmumu pieņemšanas veidiem nekā rādītājus;
- nostādņu lietošana prasa no lēmumu pieņēmējiem mazākas zināšanas procesu analīzē;
- nostādnes ir savlaicīgāks pamats diskusijai par attiecīgo attīstības jautājumu nekā diskusija, vadoties pēc rādītājiem.

Tā, piemēram, ja lēmumu pieņēmējiem tiks piedāvāti līdzsvarotas attīstības rādītāji, kas pieprasa no lēmumu pieņēmēja priekšzināšanas, tad drīzāk viņš šos rādītājus neņems vērā vai tos lietos, izmantojot esošās zināšanas, nekā meklēs nepieciešamo papildinformāciju. Lēmumu pieņemšanas nostādnes, salīdzinot ar rādītājiem, pēc savas būtības prasa mazāku analīzi un priekšzināšanas. Tomēr pašreizējā Latvijas situācijā, kad, piemēram, ikdienas lēmumu pieņemšanā par Rīgas attīstību reti kad lēmumi tiek balstīti uz attīstības rādītāju analīzi, bet vairāk ir politisku vai citu apsvērumu vadīti, līdzsvarotas attīstības lēmumu

pieņemšanas nostādnes dod objektīvāku ietvaru diskusijai un analīzei par iespējamām attīstības alternatīvām.

Vienlaikus līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes nav uzskatāmas par instrumentu, kas pilnībā var aizstāt lēmumu pieņemšanas cilvēcisko dimensiju ar racionāliem aprēķiniem un apsvērumiem. Tomēr, ņemot vērā disertācijā analizēto situāciju Latvijas pilsētu attīstības plānošanā un realizācijā, līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādņu izmantošana ir papildus līdzeklis attīstības virzībai līdzsvarotības virzienā un lēmumu pieņemšanas procesa caurspīdības un atbildības veicināšanā.

SECINĀJUMI

- I. Latvijā valsts līmenī koordinēta un sistemātiska līdzsvarotas attīstības īstenošana ir sākuma stadijā. Lēno līdzsvarotas attīstības procesu Latvijā var izskaidrot daļēji ar sistēmiskas pieejas trūkumu, nepieciešamo rīcību lielo apjomu, tam piešķirto resursu neatbilstību un koordinācijas trūkumu starp valsts attīstību nodrošinātajām institūcijām.
- II. Latvijā līdzsvarotas attīstības īstenošanā līdzšinējie panākumi galvenokārt ir sasniegti, pateicoties konsekventajai un mērķtiecīgajai Latvijas vides politikai. Arī līdzsvarotas attīstības novērtēšanas dokumentos jūtama vides jautājumu dominēšana salīdzinot ar sociālās un ekonomiskās attīstības jautājumiem. Vides nevalstiskajām organizācijām ir būtiska loma līdzsvarotas attīstības aktualizēšanā.
- III. Latvijas lielākajām pilsētām viena no raksturīgām iezīmēm ir līdzsvarotas attīstības rīcības programmas (*Agenda 21*) vietā veidot vides aizsardzības rīcības plānus, kuros līdzsvarotas attīstības aspekts ir aptverts tikai daļēji. Pilsētu pārvaldē līdzsvarota attīstība vairāk ir vides sektora kompetencē, tādējādi nenodrošinot visu dažādo interešu grupu un pārstāvju iesaistīšanos un atbildību līdzsvarotas attīstības īstenošanas procesā.
- IV. Kaut arī Latvijas lielākajās pilsētās līdzsvarota attīstība noteikta par prioritāti, tomēr pilsētu attīstības plānos nav paredzētas mērķtiecīgas un pietiekoši precīzas rīcības tās nodrošināšanai.

- V. Pasaulē līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekti pilsētām pēc to izveidošanas metodēm, struktūras, mērķauditorijas ir ļoti atšķirīgi. Būtiska ir konkrētas vietas specifisko apstākļu un vajadzību ievērošana rādītāju komplekta veidošanā un lietošanā.
- VI. Pašlaik Latvijas pilsētās vietējie līdzsvarotas attīstības rādītāji netiek izmantoti, bet tradicionālajos statistikas pārskatos lietotie rādītāji nespēj atspoguļot pilsētas līdzsvarotas attīstības tendences izvirzīto mērķu sasniegšanā. Tas negatīvi ietekmē attīstības plānošanas procesu un rezultātus.
- VII. Rīgā izmantotais Eiropas vienoto rādītāju komplekts nav pietiekoši plašs pilsētas līdzsvarotības raksturošanai, tādēļ nepieciešams veidot vietējo līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu. Tajā Eiropas vienotie rādītāji var tikt ietverti kā sastāvdaļa, jo tie tieši raksturo vairākus aktuālus pilsētas līdzsvarotības jautājumus un ļauj salīdzināt pilsētvides attīstību Latvijā un citās valstīs.
- VIII. Pētījuma rezultātā izveidotie 29 kritēriji ir izmantojami līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu izstrādei, un to pielietošana spēj atklāt konkrētu līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu priekšrocības un trūkumus.
- IX. Līdzsvarotas attīstības rādītāji komplektā ar līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādņēm ir pilnīgāks instruments uz līdzsvarotību vērstai lēmumu pieņemšanai, jo, kombinējot abus šos instrumentus, tie aktualizē līdzsvarotas attīstības pamatprincipus, sekmē to izmantošanu pilsētas attīstības plānošanas darbā un veicina līdzsvarotas attīstības īstenošanu.

REKOMENDĀCIJAS

- I. Ņemot vērā līdzsvarotas attīstības nozīmīgo lomu mūsdienu pasaules un Eiropas attīstībā, tā ir nepieciešams, kā arī perspektīvs politisks un praktisks mērķis Latvijas valsts un vietēja mēroga attīstībā.

- II. Ņemot vērā līdzsvarotības veicināšanas procesa atvērtību, ilglaiību un turpināšanu, Latvijas pilsētām (pašvaldībām) ir plašas iespējas iekļauties šajā procesā kā līdztiesīgiem dalībniekiem un izmantot citu uzkrāto pieredzi, kā arī veicināt kopējo mācīšanās procesu, piedāvājot vietējās zināšanas un pieredzi attīstības problēmu risināšanā.
- III. Viens no nozīmīgākajiem nepieciešamajiem faktoriem atbildības veicināšanai Latvijas lielāko pilsētu pārvaldē un pilsētu attīstības plānos izvirzīto mērķu sasniegšanai ir atskaitītšanās par paveikto jeb attīstības procesa regulāra novērtēšana.
- IV. Latvijas pilsētās, izmantojot attīstības plānošanu un plānu īstenošanu, attīstības procesi mērķtiecīgāk ir jāvirza līdzsvarotības virzienā.
- V. Rīgā kvalitatīvas dzīves vides veidošanai lielāka uzmanība jāpievērš reālas sadarbības nodrošināšanai starp pilsētas pārvaldes institūcijām un iedzīvotājiem, jārada mehānismi kvalitatīvas iedzīvotāju iesaistīšanas procesam, kas ir Olborgas saistību rekomendāciju būtiska sastāvdaļa.
- VI. Rīgas attīstības plānošanas dokumentu konsekventāku izpildi var veicināt konkrētu prioritāšu un kritēriju noteikšana tajos.
- VII. Eiropas vienoto rādītāju komplekta potenciāla pilnvērtīgai izmantošanai Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanā un veicināšanā ir nepieciešams veikt uzlabojumus rādītāju pārskata izplatīšanā un integrēšanā pašreiz lietotajos rādītājos un lēmumu pieņemšanas instrumentos.
- VIII. Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādei ir izmantojami disertācijā izveidotie līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji.

About ICLEI (2004). <http://www.iclei.org/about.htm>, ICLEI, [20.06.04.].

Adriaanse A. (1993). *Environmental Policy Performance Indicators*. SDU Publishers, The Hague.

Adriaanse A., Bringezu S., Hammond A., Moriguchi Y., Rodenburg E., Rogich D. and Schutz H. (1997). *Resource Flows: The Material Basis of Industrial Economies*. World Resources Institute, Washington, D.C., USA.

Alexandre A. (1998). *Urban Indicators: Some Questions*. In: Deelstra, T. and Boyd, D. (ed.) *Indicators for Sustainable Urban Development, Proceedings of the European Commission Advanced Study Course, 5th-12th July 1997, Delft, the Netherlands*, International Institute for the Urban Environment, The Netherlands. Pp. 277-283.

Azar C., Holmberg J. and Lindgren K. (1995). *Socio – ecological indicators for sustainability*. In: Holmberg, J. *Socio-Ecological Principles and Indicators for Sustainability*. Institute of Physical Resource Theory, Goteborg.

Āboliņa K. un Kļaviņš M. (2000a). *Kā vērtēt sabiedrības, valstu un pilsētu attīstību? Ilgtspējīgas attīstības rādītāji*. LZA Vēstis. A. 54. sēj., Nr. 5/6., 86.-92. lpp.

Āboliņa K. and Kļaviņš M. (2000b). *Indicators of Sustainable development as Signals of the Development of Society*. In: Krauklis Ā. (ed.) *Folia Geographica, Research papers of the Latvian Geographical Society*. Vol. VIII, Latvian Geographical Society, pp. 15-24.

Āboliņa K. and Zīlāns A. (2002). *Evaluation of Urban Sustainability in Specific Sectors in Latvia*. In: *Environment, Development and Sustainability* 4, 299-314, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.

Āboliņa K. and Zīlāns A. (2004). *Implementing Sustainable Development in Mezaparks, Riga, Latvia: A Comparison of Development Goals of Neighbourhood Residents and the City of Riga Municipal Administration*. In: Filho, W.L., Ubelis, A. (eds.) *Integrative Approaches*

Towards Sustainability in the Baltic Sea Region. Environmental Education, Communication and Sustainability. Vol.15. Peter Lang, Germany. Pp. 395-403.

Baldunčiks J. (red.) (1999). *Svešvārdu vārdnīca*. Jumava, Rīga.

Baltic 21 (1998). *An Agenda 21 for the Baltic Sea Region – Baltic 21*. Baltic 21, <http://www.baltic21.org/?a.166>, [18.06.04.].

Baltic Environmental Forum (2000). *2nd Baltic State of the Environment Report Based on Environmental Indicators*. Baltic Environmental Forum, Riga.

Bārtava (2004). <http://bartava.a4.lv/index.php> [13.09.04.].

Bellagio Principles (1997). International Institute for Sustainable Development, <http://iisd.ca/measure/bellagio1.htm>, [26.11.02.].

Bioloģiskā lauksaimniecība Latvijā (2005). Latvijas bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienība http://www.ekoprodukti.lv/?id=147&n_id=278, [12.03.05].

Bowler P.J. (1992) *The Environmental Sciences*. Fontana, London.

Breumelhof T. (1998). *The environmental barometer of The Hague*. In: Deelstra, T. and Boyd, D. (ed.) Indicators for Sustainable Urban Development. Proceedings of the European Commission Advanced Study Course, 5th-12th July 1997, Delft, the Netherlands, International Institute for the Urban Environment, The Netherlands.

Brizga J. (2004). *Attīstības plāns – vai ilgtspējīgas attīstības plāns?* Portāls Politika.lv <http://www.politika.lv/index.php?id=104693&lang=lv> [23.01.2005.].

Brown L.R. (1997) *Vital Signs 1997*. USA: Worldwatch Institute.

Costanza R. (ed.) (1991). *Ecological Economics*. Columbia University Press, New York.

Daly H.E. (1991). *Elements of Environmental Macroeconomics*. In: Costanza R. (ed), *Ecological Economics*. Colombia University Press, New York.

Daly H.E. and Cobb Jr., J.B. (1994). *For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community, the New Environment and Sustainable Future*. 2nd ed., Beacon Press, Boston.

Datorkarte SIA (2004). *Pētnieciskā darba "Ilgspējīga zemes izmantošana Rīgas pilsētā" atskaite*. Rīga, Latvija.

Deelstra T. and Boyd D. (ed.) (1998). *Indicators for Sustainable Urban Development*. Proceedings of the European Commission Advanced Study Course, 5th-12th July 1997, Delft, the Netherlands, the International Institute for the Urban Environment, The Netherlands.

Delft van Y. (1998). *An Introduction to Indicators and Monitoring*. In: Deelstra, T. and Boyd, D. (ed.) *Indicators for Sustainable Urban Development*. Proceedings of the European Commission Advanced Study Course, 5th-12th July 1997, Delft, the Netherlands, International Institute for the Urban Environment, The Netherlands.

Ecolabel (2005) European Commission,
http://europa.eu.int/comm/environment/ecolabel/other/int_ecolabel_en.htm [18.02.05].

Ernšteins R. un Jūrmalietis R. (red.) (2000). *Vides zinības. Angļu – latviešu skaidrojošā vārdnīca*. SIA NIPO, Rīga.

ESI – Environmental Sustainability Index 2002 (2002). Yale Center for Environmental Law and Policy.

European Commission (2004). *6th Framework Programme*. Community R&D Information Service. www.cordis.lu/fp5/sustdev.htm [10.09.04].

European Common Indicators. Towards a Local Sustainability Profile (2003). Ambiente Italia Research Institute, Italy.

Fair Trade Federation (2005). *About Fair Trade Federation*.
<http://www.fairtradefederation.com/> [18.02.05].

Filho W.L. and Ubelis A. (eds.) (2004). *Integrative Approaches Towards Sustainability in the Baltic Sea Region*. Environmental Education, Communication and Sustainability. Vol.15. Peter Lang, Germany.

Francis I. (2004). *Rīgas teritorijas funkcionālās izmantošanas struktūras transformācija. Promocijas darbs*. Latvijas Universitāte, Rīga.

Gardner G. T. and Stern P.C. (2002). *Environmental Problems and Human Behaviour. Second Edition*. Pearson Custom Publishing, USA.

Gilbert R., Stevenson D., Girardet H. and Stren R. (1996). *Making Cities Work: The Role of Local Authorities in the Urban Environment*. Earthscan Publications Ltd., London.

Goodland R., Daly H., El Serafy S. and von Droste B. (ed) (1991). *Environmentally Sustainable Economic Development: Building on Bruntland*. UNESCO.

Global Development Research Centre (2004). *SD Features. Indicators*. <http://www.gdrc.org/sustdev/indicators.html> [30.07.04.].

HABITAT (1996). *An Urbanising World: Global Report on Human Settlements 1996*. Oxford University Press.

Hammond A., Adriaanse A., Rodenburg E., Bryant D. and Woodward R. (1995). *Environmental Indicators: a systematic approach to measuring and reporting on environmental policy performance in the context of sustainable development*. World Resource Institute, Washington.

Hardin G. (1980). *Second Thoughts on the "Tragedy of the Commons"*. In: Daly, H. (ed.) *Economics, Ecology and Ethics: Essays Towards a Steady-State Economy*> Freeman, Sanfrancisco.

HELCOM PITF (1999). *Transport Sector Investment Decision-Making in the Baltic Sea Region*. Research and Development Project # 298 25 161. The Institute for Transportation and Development Policy, New York.

Holmberg J. (1995). *Socio-Ecological Principles and Indicators for Sustainability*, Institute of Physical Resource Theory, Goteborg.

Holmberg J., Robert K.H. and Eriksson K.E. (1995). *Socio-Ecological Principles for a Sustainable Society: Scientific Background and Swedish Experience*. In: Holmberg, J. *Socio-Ecological Principles and Indicators for Sustainability*. Institute of Physical Resource Theory, Goteborg.

Hulsmann W., Locher B., Schablitzki G. and Werner J. (1995). *Glossary of Environmental Terms for Urban and Regional Planners*. Umwelt Bundes Amt, Berlin.

ICLEI Campaigns & Projects (2004) ICLEI, <http://www.iclei.org/projserv.htm>, [18.06.04.].

ICLEI – International Council for Local Environmental Initiatives (1994). *Charter of European Cities and Towns Towards Sustainability*. ICLEI European Conference on Sustainable Cities and Towns material, Aalborg, Denmark, 24-27 May 1994.

ICLEI – International Council for Local Environmental Initiatives (1997a). *Lisbon 1996: Report on the Second European Conference on Sustainable Cities and Towns*. Lisbon 6-8 October, 1996, European Commission, DG XI.

ICLEI – International Council for Local Environmental Initiatives (1997b). *Local Agenda 21 Survey: a Study of Responses by Local Authorities and their National and International Associations to Agenda 21*. ICLEI, Freiburg.

ICLEI – International Council for Local Environmental Initiatives (2004). *Aalborg Commitments*. ICLEI, <http://www.aalborgplus10.dk/> [18.02.05].

ICLEI Members (2005). ICLEI, <http://www3.iclei.org/member.htm>, [24.01.05.].

IndEco Strategic Consulting Inc (ed.) (1995). *Sustainability Indicators: The Transportation Sector*. Ontario Round Table on Environment and Economy, Canada.

IUCN/UNEP/WWF (1991). *Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living*. Gland, Switzerland.

Jelgavas dome (1999). *Jelgavas teritorijas attīstības plāns*. Jelgavas dome, Jelgava.

Jūrmalas dome (1995). *Jūrmalas attīstības plāns*. Jūrmalas dome, Jūrmala.

Kendrick M. and Moore L. (1995). *Re-inventing our common future: an exploration into community sustainability*. Eco Gateway Group, Hamilton, Canada.

Kļaviņš M. un Āboliņa K. (1999). *Ilgspējīga attīstība Latvijā*. Grām.: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. 53. sēj., 4./5./6. (603./604./605.) nr., 129.-133. lpp.

Kneese A.V., Ayres R.U. and d'Arge R.C. (1970). *Economics and the Environment. A Materials Balance Approach*. John Hopkins Publ., Baltimore.

Kudrenickis I. (2004). *Indikators nr.2. Vietējā līmeņa ieguldījums globālo klimata pārmaiņu novēršanā. Atskaite Rīgas Vides centram Agenda 21*. Latvijas Universitāte, Rīga. (nepublicēts materiāls).

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2000a). *Latvijas rajoni. – Statistikas gadagrāmata*. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, Latvija.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2000b). *Vides rādītāji Latvijā 1999. – Statistikas biļetens*. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, Latvija.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2000c). *Latvijas reģionu makroekonomiskais raksturojums. – Statistikas biļetens*. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, Latvija.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2000d). *Latvijas statistikas gadagrāmata 2000*. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, Latvija.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2000e). *Rīga skaitļos 1999*. Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, Latvija.

Latvijas Centrālā Statistikas pārvalde (2001). *Rīga skaitļos 2001. Statistikas gadagrāmata*. Rīga, Latvija.

Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (2005). *Rīga skaitļos 2004. Statistikas gadagrāmata*. Rīga, Latvija.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības padomes nolikums (2003).

http://www.varam.gov.lv/varam/Doc/ilgst_att/Lnolikums.htm, VARAM, [12.06.04].

Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes. (2002). LR Ministru kabinetā apstiprinātas 2002. gada 13. augustā.

Latvijas Nacionālais ziņojums "Rio+10" ANO Ilgtspējīgas attīstības konferencei Johannesburgā. (2002). LR Ministru kabinetā apstiprināts 2002. gada 13. augustā.

Latvijas NVO ilgtspējīgās attīstības ziņojums. (2002). Zaļā brīvība, Rīga, Latvija.

Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2001). *Nacionālais attīstības plāns*. Apstiprināts LR Ministru kabinetā 11.12.2001. Rīga, Latvija.

Latvijas Republikas valsts statistikas komiteja (1999). *Vides aizsardzības rādītāji Latvijā 1998. gadā. Statistikas biļetens*. Rīga, Latvija.

Latvijas Vides Aģentūra (2003). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003*. Latvijas Vides Aģentūra, Jūrmala.

List of Partnerships for Sustainable Development (2003). UN Department of economic and Social Affairs, Division for Sustainable Development,

http://www.un.org/esa/sustdev/partnerships/list_partnerships.htm, [18.06.04].

- Maclaren V. (1996). *Developing Indicators of Urban Sustainability*. ICURR PRESS, Canada.
- Mannion A.M. and Bowlby S.R. (ed) (1992). *Environmental Issues in the 1990*. John Wiley & Sons Ltd.
- Marien M. (1996). *Infoglut and Competing Problems: Key Barriers Suggesting a New Strategy for Sustainability*. In: Pirages, D.C. (ed) *Building Sustainable Societies: A Blueprint for for a Post-Industrial World*. M.E.Sharpe, Inc., New York.
- Markandya A. and Richardson J. (ed.) (1992). *The Earthscan Reader in Environmental Economics*. Earthscan Publications Ltd, London.
- Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. and Behrens III W. (1972). *Limits to Growth: A Report for the Club of Romes Project on the Predicament of Mankind*. Universe, New York.
- Meadows D.H., Meadows D.L. and Randers J. (1992). *Beyond the Limits: Confronting Global Collapse, Envisioning a Sustainable Future*. Earthscan, UK.
- Mežaparka Attīstības biedrība (2002a). *Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāns 2002*. Rīga, Latvija.
- Mežaparka Attīstības biedrība (2002b). *Kas notiek Mežaparkā: līdzsvarotas attīstības rādītāji 2002*. Rīga, Latvija.
- Milbrath L.W. (1996). *Becoming Sustainable: Changing the Way We Think*, in Pirages, D.C. (ed) *“Building Sustainable Societies: A Blueprint for for a Post-Industrial World”*. M.E.Sharpe, Inc., New York.
- Miller G.T., Jr. (1996). *Living in the Environment: Principles, Connections and Solutions, Ninth Edition*. Wadsworth Publishing Company.
- Miller G.T. (1999). *Environmental Science: Working with the Earth*. 7th edition. Wadsworth Publishing Company, Belmont, USA.

Murcott S. (1997). *Sustainability Principles, Ecosystem Principles*.

<http://www.sustainableliving.org/appen-b.htm>, [26.11.02.].

Nordgren A. (ed.) (1997). *Science, Ethics, Sustainability*. Uppsala University, Uppsala, Sweden.

Noteikumi par akustiskā trokšņa normatīviem dzīvojamo un publisko ēku telpās. Apstiprināti LR Ministru kabinetā 2004. gada 13. jūlijā. <http://www.vidm.gov.lv/vide/LIK/Ltroksn.htm> [5.03.05].

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development (1997). *Better Understanding Our Cities: The Role of Urban Indicators*. OECD.

Osis U. (2002). *Recenzija par attīstības plāna projektu*. Portāls Politika.lv

<http://www.politika.lv/index.php?id=104694&lang=lv> [24.01.2005.]

Porteous J.D. (1996). *Environmental Aesthetics: Ideas, Politics and Planning*. Routledge, London.

Rees W. and Wackernagel M. (1996). *Urban Ecological Footprints: Why cities cannot be Sustainable – and why they are a key to sustainability*. *Managing Urban Sustainability*. Environmental Impact Assessment Review 66, Volume 16, Numbers 4 – 6. Amsterdam. Elsevier.

Rēzeknes dome (1997). *Rēzeknes attīstības plāns*. Rēzeknes dome, Rēzekne, Latvija.

Rīgas dome (2004a). *Elektronisko dokumentu sistēma*.

<http://www.riga.lv/lv/Systems/Edc/Default.aspx> [1.08.04]

Rīgas dome (2004b). *Rīgas pilsētas gaisa kvalitātes uzlabošanas rīcības programma*.

Apstiprināta ar Rīgas domes 06.07.2004. lēmumu Nr.3247.

http://www.agenda21riga.lv/upload_file/EIRO.doc [11.04.05.].

Rīgas dome (2002). *Rīgas attīstības mērķprogramma 2002-2005*. Rīgas dome, Rīga, Latvija.

Rīgas dome (1995a). *Rīgas attīstības plāns 1995–2005*. 1.sējums. Jāņa sēta, Rīga, Latvija.

Rīgas dome (1995b). *Rīgas attīstības plāns 1995–2005*. 2.sējums. Apbūves noteikumi. Jāņa sēta, Rīga, Latvija.

Rīgas domes 148. sēde. Darba kārtība. Rīgas dome,

<http://www.riga.lv/lv/Systems/EventsCalendar/Default.aspx?currentDate=01.03.2005>.

[28.02.05].

Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments (2004). *Rīgas Attīstības plāns (2006-2018)*.

Teritorijas plānojums. 1. redakcija. <http://rpap.riga.lv/lv/plan/teritorijas/default.aspx>

[12.12.04].

Rīgas Vides centrs *Agenda 21* (2005). *Eiropas vienoto rādītāju pārskats Rīgai*. Izdevums publicēšanas procesā.

Roseland M. (1992). *Towards Sustainable Communities: a Resource Book for Municipal and Local Governments*. National Round Table on the Environment and the Economy, Ottawa.

Rossi R.J and Gilmartin K.J. (1980). *The Handbook of Social Indicators: Sources, Characteristics and Analysis*. Garland STPM Press, New York.

Ruitenbeek H.J. (1991). *The Role of Indicators in the Decision Process*. In: Canadian Environmental Advisory Council. *Economic, Ecological, and Decision Theories: Indicators of ecologically Sustainable Development*. Canadian Environmental Advisory Council, Ottawa.

Sachs W., Loske R. and Linz M. (1998). *Greening the Nord: A Post – Industrial Blueprint for Ecology and Equity*. Zed Books, New York.

Schleiser-Tappeser R. and Stratti F. (1999). *Sustainability – a new paradigm for research?* In: Cattizone, M. (ed.). *From Ecosystem Research to Sustainable Development: Towards a New Paradigm for Ecosystem Research*. Ecosystem Research Report No 26; European Commission, Directorate-General Science, Research and Development, Brussels, pp.45-58.

Schmidt-Bleek F. (2004). *No Sustainability without Radical Dematerialisation – Technical and Economic Considerations*. In: Filho, W.L., Ubelis, A. (eds.) *Integrative Approaches Towards Sustainability in the Baltic Sea Region*. Environmental Education, Communication and Sustainability. Vol.15. Peter Lang, Germany. Pp.119-142.

Senge P. (1990). *The Fifth Discipline*. Doubleday, USA

Spangenberg J. H. (2004). *Environmentally Sustainable Domestic Consumption: Material-Flow-Based Indicators for Priority Fields of Action*. In: Filho, W.L., Ubelis, A. (eds.) *Integrative Approaches Towards Sustainability in the Baltic Sea Region*. Environmental Education, Communication and Sustainability. Vol.15. Peter Lang, Germany. Pp.171-185.

Stanners D. and Bourdeau P. (ed) (1995). *Europe's Environment: the Dobriš Assessment*. European Environmental Agency, Copenhagen.

Steffen W. et al. (2004). *Global change and the earth system: a planet under pressure*. Springer, Germany.

Strid M. (1996). *Socio – Ecological Indicators for Sustainability in the Municipality of Gotland, Sweden*. Paper presented at the Second international Expert Seminar “Local Environmental Management: on the way to Environmental Budgeting – Environmental Management Tools for Local Agenda 21”, Munster, Germany, 1996.06.26-28.

Sustainable America. A New Consensus for Prosperity, Opportunity, and Healthy Environment. (1996). US Printing Office, Washington.

Sustainable Cities (2004). <http://www.sustainable-cities.org/join.html> [5.05.04.].

Teritorijas attīstības plānošanas likums (1998). Saeimā pieņ. 1998. gada 15. okt. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=51526&rel_doc=on [30.07.04].

The Sustainable Seattle (1993). *Indicators of Sustainable Community. A Report to Citizens on Long-term trends in Our Community*. Sustainable Seattle, WA, USA.

The World Wide Web Virtual Library (2004). *Sustainable Development*. <http://www.ulb.ac.be/ceese/meta/sustvl.html> [30.07.04].

Tolley R. (ed.) (1990). *The Greening of Urban Transport: Planning for Walking and Cycling in Western Cities*. Belhaven, London.

Top Vide SIA (2004). *Projekta „Dabas pamatnes teritorijas precizēšana Rīgas pilsētas teritorijas plānojumam”. 6. posma pārskats*. Rīga.

UNCED (1993). *Agenda 21: Program of Action for Sustainable Development*. United Nations Department of Public Information, New York.

UNDP Latvia (2004). *Kā dzīvosim Latvijā 2015. gadā? Ziņojums par ANO Tūkstošgades attīstības mērķiem Latvijā*. UNDP Latvia, Rīga, Latvija.

UNESCO (1993). *Earth Summit 92*. UNESCO, Paris.

UNESCO (2003a). *Water for People, Water for Life. UN World Water Development Report*. United Nations, Berghahn Books, UK.

UNESCO (2003b). *Thematic Strategy on the Urban Environment: Europe*. <http://www.unesco.org/ubb/Forum6/HTML/000042.html> [11.04.05].

United Nations (2002a). *Report of the World Summit on Sustainable Development. Johannesburg, South Africa, 26 August – 4 September 2002*. New York.

United Nations (2002b). <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/636/93/PDF/N0263693.pdf?OpenElement> [17.06.04].

United Nations (2004). *Indicators of Sustainable Development*. <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/isd.htm> [30.07.04].

UNDP (2004). *Human Development Report 2004. Indicators.*

http://hdr.undp.org/statistics/data/indic/indic_41_1_1.html [17.09.04.].

UNESCO (2005) *Education for Sustainable Development. United Nations Decade (2005-2014)*

http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=27234&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [11.04.05.]

Union of Baltic Cities Organisation (2005). UBC,

<http://www.ubc.net/organisation/organisation.html>, [27.01.05.].

Young M.D. (1992). *Sustainable Investment and Resource Use. Equity, Environmental Integrity and Economic Efficiency.* UNESCO, Paris.

Wates N. (2000). *The Community Planning Handbook.* Earthscan Publications Ltd, UK.

WCED – World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future (The Brundtland Report).* Oxford, World Commission on Environment and Development, Oxford University Press.

White R.R. (1994). *Urban Environmental Management: Environmental Change and Urban Design.* John Wiley & Sons Ltd., England.

Whitelegg J. (1993). *Transport for a Sustainable Future: the Case Study for Europe.* John Wiley & Sons, Ltd., England.

WHO (1999a). *Guidelines for community noise.* World Health Organisation, Geneva. <http://whqlibdoc.who.int/hq/1999/a68672.pdf> [4.03.05.].

WHO (1999b). *Noise and Health.* World Health Organisation Regional Office for Europe. http://www.euro.who.int/Noise/Activities/20030123_1 [5.03.05.].

WWF – World Wildlife Fund (2002). *Living Planet Report 2002.* WWF, <http://globalis.gvu.unu.edu/indicator.cfm?Country=LV&IndicatorID=99> [23.01.05.].

Zuckerman W. (1991). *End of the Road; the World Car Crisis and How We Can Solve It.* Lutterworth Press, Cambridge.

ANNOTATION

The research for doctoral dissertation “Urban sustainability indicator development criteria” was carried out at the University of Latvia Faculty of Geography and Earth Sciences. The dissertation is on 149 pages, it contains 7 tables and 33 figures. It has 4 appendices. The purpose of the research was to analyse the opportunities to assess the sustainability of urban development in Latvia and to formulate criteria for the development of urban sustainability indicators.

In first two chapters the sustainable development in Latvia and its urban areas is characterised. In Latvia, at the national level, implementation of sustainable development in a coordinated and systematic manner is only in the early stages. The slow pace of the sustainable development process can in part be explained by the lack of a systematic approach, the large number of tasks to be undertaken, the limited amount of resources available for these tasks, and the lack of cooperation between administrative units responsible for development planning at the state level. Progress that has been made in the implementation of sustainable development in Latvia is largely the result of the consequent development and implementation of environmental policies. Even documents dealing with the assessment of sustainable development are dominated by environmental issues compared to social and economic issues. One of the characteristic features of the largest cities in Latvia is that in lieu of Local Agenda 21 environmental policy plans have been developed that attempt also to include the broader aspects of sustainable development. In municipal administrations, sustainable development is more the responsibility of the environmental sector, therefore not ensuring the participation of all other relevant sectors in the sustainable development process. Even though the largest cities in Latvia define sustainable development as a priority, the Development Plans of these cities do not include precisely defined actions for its implementation.

The third chapter characterise different approaches to the development of sustainable development indicators. Urban sustainable development indicator sets differ considerably throughout the world depending on the methods used to develop them, their structure and the intended target group. It is important that the specific conditions and needs of each place are reflected during the development and use of the indicators.

Further the problems associated with monitoring urban sustainable development have been defined. Presently, in Latvia, local urban sustainability indicators are not used, but data and indicators in standard statistical compilations are not capable of monitoring urban

sustainable development trends. This negatively impacts on the process and results of development planning.

In the fifth chapter an assessment has been undertaken of sustainable development of Riga using EU Common Indicator data and recommendations regarding improvements to the utilization of European Common Indicators in Riga are formulated. The conclusion is that in order to gain full advantage from the use of European Common Indicators for the assessment and promotion of sustainable development in Riga, it is necessary to ensure a wider distribution of the European Common Indicators Overview Report and a better integration of the European Common Indicators and existing indicators and decision-making instruments. The European Common Indicators that are used in Riga are not sufficient to undertake a comprehensive characterization of sustainability, therefore it is necessary to develop a local set of sustainable development indicators. The European Common Indicators can be included as part of the local set as they characterize relevant aspects of urban sustainability and allow urban development in Latvia to be compared to that in other countries.

In the seventh chapter, a new tool, urban sustainability indicator development criteria have been formulated and tested on existing urban sustainability indicator sets. The formulated 29 sustainability indicator development criteria can be used to develop urban sustainability indicator sets and to identify/test the strengths and weaknesses of existing urban sustainability indicators.

In the last – eighth chapter, shortcomings associated with the urban sustainability indicator development criteria have been addressed by developing a new instrument – Sustainability Evaluation Guidelines. Sustainable development indicator sets, when used together with Sustainability Evaluation Guidelines, must be more complete instrument for facilitating decision-making that is oriented to sustainable development, because in combination they make explicit the principles of sustainable development in urban development planning, and promote the implementation of sustainable development.

PATEICĪBA

Šī disertācija ir rezultāts maniem studiju un darba gadiem Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē. Pētījumi, lekciju kursu gatavošana un interaktīvais pedagoģiskais darbs ar studentiem par līdzsvarotas attīstības tēmu ir bijis cieši saistīts ar praksi – līdzdalību dažādos valsts un Rīgas mēroga attīstības plānošanas projektos, kā arī nevalstiskajā organizācijā, Mežaparka Attīstības biedrībā.

Vēlos teikt lielu paldies visiem, kuri ir veicinājuši šī darba tapšanu, arī tiem, kas šeit nav nosaukti. Dziļš paldies par uzticēšanos, pacietību, atbalstu, sadarbību un mana zinātniskā darba vadīšanu Mārim Kļaviņam. Esmu pateicīga visiem kolēģiem no fakultātes, īpaši katedras biedriem Guntim Eberhardam, Jānim Lapinskim, Evijai Ļesņevskai, Viesturam Melecim, Zandai Penēzei, Lidijai Raģelei, Inesei Silamiķelei, Jānim Ventīnam un studentiem par sadarbību un interesantām diskusijām. Sevišķa pateicība ir Magnusam Vircavam un Guntai Sprinģei par radošu un mājīgu darba atmosfēru, un Oļģertam Nikodemum par kritisku skatījumu un konstruktīviem ieteikumiem darba pēdējā stadijā. Paldies Sigurdam Gravam, Andrim Spricim un Baibai Rivžai par manai disertācijai veltīto laiku un uzmanību.

Paldies par pieredzes bagātu sadarbību Ivaram Kudrenickim, Baibai Rotbergai un Andrim Spricim Mežaparka līdzsvarotas attīstības projektā, kā arī Arnoldam Ūbelim par ieinteresēšanu līdzsvarotas attīstības tēmā un vērtīgām diskusijām.

Pieredzes bagāta sadarbība ir bijusi ar Rīgas Attīstības departamenta pilsētplānošanas nodaļas un Vides departamenta darbiniekiem, īpašs paldies Ivaram Milleram. Paldies Jurim Putriņam, Laimonim Osim, Ievai Liepiņai un Sanitai Jankovskai no Rīgas Vides centra Agenda 21 par auglīgu sadarbību, sevišķa vērtība ir dotajai iespējai disertācijas sagatavošanā izmantot publicēšanas stadijā esošos Eiropas vienoto rādītāju datus. Paldies Maritai Cekulei un SIA Datorkarte par atļauju izmantot kartogrāfisko materiālu.

Pateicos Mežaparka Attīstības biedrības biedriem par praktisko pieredzi pilsētas līdzsvarotības veicināšanā, īpaši sirsnīga pateicība Saulcerītei Vieseī par nenogurstošu optimismu. Savukārt par disertācijas teksta korektūru saku mīļu paldies Birutai Bernackai. Paldies Matīsam Mailītim par māksliniecisko ieguldījumu un Jumim un Audrim Ločmejiem par tehnisko palīdzību darba gatavošanā.

Liels paldies maniem vecākiem, ģimenei un Anda vecākiem par sapratni un atbalstu.

Visbeidzot, pateicība par nenovērtējamu atbalstu visu šo laiku ir dzīvesbiedram, konstruktīvam kritiķim un domubiedram Andim Zīlānam. Mīļš paldies par pacietību un gaišumu maniem bērniem Norai, Matīsam, Jumim un Marei.

Kristīne Āboliņa. Rīgā 2005. gadā.

**LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS
ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES
KRITĒRIJI**

Promocijas darba

1. pielikums.

Līdzsvarotas attīstības rādītāju
izstrādes kritēriju aprobācija,
izmantojot Mežaparka
līdzsvarotas attīstības rādītājus

1.1. pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju analīze pret rādītāju veidošanas procesa kritērijiem

1. kritērijs. Jāizvēlas efektīvākā mērķauditorija rādītājiem.

Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju galvenā mērķauditorija ir vietējie iedzīvotāji, no kuru rīcības daudzējādā ziņā ir atkarīga rajona dzīves vides kvalitāte.

2. kritērijs. Rādītāju mērķauditorijā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji.

Lēmumu pieņēmēji mērķauditorijā ir iekļauti netiešā veidā, jo rādītājus ir paredzēts izmantot iedzīvotāju diskusijās ar lēmumu pieņēmējiem Mežaparka noteiktu attīstības jautājumu raksturošanai, kā arī tiešā veidā, jo viņiem regulāri tiks piegādāti kārtējie rādītāju pārskati.

3. kritērijs. Rādītāju izvēles procesu jāorganizē, iekļaujot dažādas sociālās un profesionālās grupas, lai rādītājos atspoguļotos dažādas vērtības.

Rādītāju izvēles procesā varēja piedalīties jebkurš sabiedrības loceklis, par šo procesu tika informēti praktiski visi Mežaparka iedzīvotāji. Rādītāju izvēlei tika pielietotas tādas metodes kā iedzīvotāju aptauja, darba semināri, sabiedriskā apspriešana gan ieteikumu pieņemšanas, gan sanāksmes formā. Nepilnība dažādu sabiedrības grupu iesaistīšanā bija materiālu pieejamība tikai latviešu un angļu valodās, tādējādi mazinot krieviski runājošo iedzīvotāju līdzdalību. Rādītāju veidotājiem, iespējams, vajadzēja pievērst uzmanību tai iedzīvotāju daļai, kura ir sabiedriski neaktīva, un rast iespējas uzzināt tās viedokli.

4. kritērijs. Rādītāju veidošanas procesā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji un speciālisti.

Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju veidošanas procesā lēmumu pieņēmēji, kuri nav Mežaparka iedzīvotāji, bija neaktīvi, lai gan arī viņiem bija visas iespējas piedalīties aptaujās, sabiedriskajās apspriedēs un semināros. Pateicoties individuālai pieejai, sekmīga sadarbība izveidojās ar vietējo izpildvaru – rajona izpilddirekciju.

Secinājums par rādītāju komplektu:

Pārbaudē pret kritērijiem atklātās rādītāju veidošanas procesa nepilnības, kas, iespējams, nav atstājušas būtisku ietekmi uz līdzsvarotas attīstības rādītājiem, ir iespējams labot, veicot nepieciešamos uzlabojumus komplektam pirms nākamā pārskata izdošanas.

1. 2. pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju pārbaude pret atsevišķo rādītāju kritērijiem

	Laika skala	Progress pret at. mērķi	Standardizētas mērvienības	Uztveramība	Metožu un datu pieejamība	Interpretāciju saprotamība	Atbilstība mērķauditorijai	Atbilstība lēmumu pieņemējiem	Struktūras vienkāršība	Valodas skaidrība	Iespējas atkārtot metodiku	Mērv. skalas atbilstība amplitūdai
Vietējie pasākumi un to apmeklējums	+	+	+	-(15)	+	+	+/+(25)	-	+(34)	+	+	+
Pirmklasnieku skaits, kas mācās Mežaparka skolās	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Bibliotēka	+	+	+	+(24)	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas sabiedriskās iestādes un veikali	-(1)	-(2)	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm	+	+	+	+	+(26)	+	+/+	-	+	+	+	-(39)
Videi draudzīgu produktu nodaļas Mežaparka veikalos	+	-(3)	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Trokšņu līmenis izvēlētās 5 vietās	0	+	+	0	0	+	+/+	+	0	0	0	+
Mājas, kur apkārtnes trokšņu līmenis pārsniedz normu	0	+	+	0	0	+	+/+	+	0	0	0	-(40)
Pašvaldības policijas izsaukumi uz Mežaparku	0	-	+	+	-	-(22)	+/+	+	-	+	+	+
Zādzības un ielaušanās mājās	0	+	+	+	-(18)	0	+/-	+	+	+	+	+
Gruntsgabalu skaits	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Žogi	-	+	+(19)	+(24)	+	+	+/+	+	+	+	+	+(19)
Dzeramā ūdens kvalitātes kontrole pie patērētāja	-	-	-	+	+	+	-/(27)	-(27)	+	+	+	+
Zaļās zonas platība un īpatsvars	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Izcirstie koki	+/0	+	+	-(16)	+/-	+	+/+	+	+	+	+	+
Ielu posmi ar kustības ātruma ierobežojumiem	-	+	-(8)	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+(8)
Apzīmētas gājēju pārejas	-	+	+	+	+	+	+/+(38)	-	+	+	+	+
Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas ietvju nobrauktuves	-	+	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Ilgstošas peļķes uz ielām	-	+	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Velocīni no Mežaparka uz citiem Rīgas rajoniem	+	+	-(9)	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Divriteņu stāvvietas pie iestādēm un veikaliem	+	+	-(10)	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+

Sabiedriskā transporta pieturu labiekārtojums	-	+	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Sabiedriskā transporta savienojumi ar citiem Rīgas rajoniem	-	+(4)	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Sabiedriskā transporta kustības intervāli	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Autostāvvietas Mežaparka viesiem	-	-	-	+	+	+	-/(+38)	-(30)	-	+	+	+
Ielu nosaukumu zīmes	-	+	+	+	+	+	+/+(38)	+	-(35)	+	+	+
Atkritumu tvertnes pie pieturām, veikaljiem un sabiedriskām ēkām	-	+	-(11)	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	-(36)	+
Labiekārtotas kompostēšanas vietas organiskajiem atkritumiem	+	+(5)	+	+	+	+	+/+(38)	-(31)	+	+	+	-(41)
Dalītās atkritumu vākšanas veidi un apjoms	+	+	+	-(17)	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Atšķirīgs atkritumu savākšanas tarifs dalītiem atkritumiem	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	-(42)
Bīstamo atkritumu nodošana	+	+	+	+	+	+(23)	+/+	+	+	+	+	+
Sodīšanas gadījumi par atkritumu un lapu dedzināšanu	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Dienas ar smogu	-	+	+	+	-(20)	+	+/+	+	+	+	-(20)	+
Atkritumu tvertnes	-	+	+	+(24)	+	+	+/+(38)	-(32)	+	+	+	-(43)
Plāni un norādes	-	+(6)	+	+(24)	+	+	-/(+38)	+	+	+	+	+
Parka apmeklētāju skaits	0	+	+	0	0	0	+/+	+	0	0	+	+
Apmeklētāju piesaistes veidi un objekti	0	+	+	0	0	0	+/+	+	0	0	+(37)	+
Ēkas, būves, žogi un uzbērums tauvas joslā	-	+	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Necaurstaigājamas vietas tauvas joslā	+	+	+(12)	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Krasta garums sabiedriskajā un privātajā telpā	-	-	+	+	+	+	-/(+)	+	+	+	+	+
Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezeram	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Krasta garums ar dabisku krasta līniju	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Ezera bagarēšana un krasta uzskalošana un uzbēršana	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Noslīkšanas gadījumi	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Ūdens kvalitātes kontrole	-	+	-(13)	+(24)	+	+	-/(+28)	+	+	+	+	+
Notekūdens novadīšanas vietas Ķīšezerā	-	+	+	+	+	+	-/(+)	-	+	+	+	+

Laivu skaits	+	+	+	+(24)	-(21)	+	-/+	-	+	+	-(21)	+
Laivu piestātnes	-	+(7)	+(14)	+	+	+	+/+	-	+	+	+	+
Atpūtas soli gar krastu	-	+	+	+	+	+	+/+	-	+	+	+	+
Drošas un labiekārtotas peldvietas	+	+	+	+	+	+	+/+(38)	+	+	+	+	+
Rīgas domes organizētie pasākumi un sagatavotie materiāli	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Mežaparka Attīstības biedrības pasākumi namīpašniekiem	-	+	+	+	+	+	+/+	+	+	+	+	+
Apbūves noteikumu izpildes kontrole	-	+	+	+	+	+	+/+(29)	+(33)	+	+	+	+

“+” - rādītājs atbilst kritērijam

“-“ - rādītājs neatbilst kritērijam

“0” – rādītājam nav datu, tātad nevar spriest.

1 – šim un turpmākajiem rādītājiem neatbilstība kritērijam par laika skalas atbilstību ir tāpēc, ka rādītāju atskaite ir veikta pirmo reizi, un nav datu par iepriekšējiem gadiem.

2 – būtu nepieciešams norādīt, cik Mežaparkā vispār ir veikalu un sabiedrisko iestāžu.

3 – jānorāda, cik veikalu ir Mežaparkā

4 – būtu vēlams konkrētāks mērķis, ar kuriem rajoniem ir nepieciešams savienojums

5 – labs raksturotājs būtu iedzīvotāju personīgo kompostēšanas vietu skaits

6 – būtu nepieciešams konkrētāks mērķis, kādas norādes ir nepieciešamas

7 – laivu piestātnes būtu jāskata kopsakarībā ar laivu skaitu vai krasta garums, kas atvēlēts laivu piestātnēm, pret kopējo krasta garumu

8 – būtu nepieciešams atspoguļot kā attiecību pret visu ielu kopgarumu

9 – būtu nepieciešams kā attiecība pret visu nepieciešamo savienojumu skaitu

10 – būtu nepieciešams kā attiecība pret visu veikalu skaitu

11 – būtu nepieciešams kā attiecība pret visu veikalu skaitu

12 – būtu nepieciešams arī šo posmu garums metros

13 – būtu nepieciešams atšifrēt konkrētos rādītājus

14 – būtu nepieciešams arī kopējais iespējamais novietojamo laivu skaits

15 – vienāds attēlojums būtu nepieciešams gan biedrības, gan kafejnīcas rīkotajiem pasākumiem

- 16 – būtu nepieciešama pārskatāma tabula
- 17 – būtu nepieciešama tabula ar atsevišķajiem atkritumu veidiem un dalīšanas iespējām
- 18 – tuvākajā nākotnē nav paredzama iespēja iegūt datus šim rādītājam
- 19 – ideālajā variantā būtu nepieciešams arī žogu garums metros katrai ielai atsevišķi
- 20 – nepieciešams konkretizēt precīzas vietas, kur regulāri tiek novērota smoga parādīšanās
- 21 – laivu skaits dotajā rādītājā ir aptuvens mērījums, nepieciešams konkretizēt metodiku
- 22 – nav skaidrs, vai par Mežaparku ir dati vai nav
- 23 – būtu ieteicams precizēt bīstamos atkritumus
- 24 – atsevišķajās rādītāju izdevuma nodaļās varbūt ir skaidrs, par ko ir attiecīgais rādītājs, bet atsevišķi būtu nepieciešams precīzāks nosaukums rādītājam
- 25 – kritērijā analizēta atbilstība sabiedrībai, iedzīvotājiem / atbilstība nevalstiskajai organizācijai lietot šo rādītāju diskusijās ar lēmumu pieņēmējiem
- 26 – rādītājā būtu nepieciešams atspoguļot arī Mežaparka vietējā laikraksta esamību
- 27 – savā pašreizējā variantā, kad ūdens kvalitāte netiek mērīta reāli pie patērētāja, šis rādītājs neko nedod
- 28 – ūdens kvalitātes kontroles dati daudz aktuālāki iedzīvotājiem ir tieši peld sezonā, nevis kā apkopojums gada laika posmā
- 29 – par rādītāja lietderību iedzīvotājiem ir nepieciešams tieši iedzīvotāju viedoklis
- 30 – rādītājs neko nedod, ja netiek skatīts kontekstā ar pārējo satiksmes organizāciju
- 31 – rādītājs neko nedod, ja nav skaidrs kompostēšanas nepieciešamais apjoms
- 32 – rādītājs neko nedod, ja nav skaidrs tvertņu nepieciešamais apjoms
- 33 – par rādītāja lietderību lēmumu pieņēmējiem ir nepieciešams tieši lēmumu pieņēmēju viedoklis
- 34 – papildus viedoklis par rādītāju struktūras vienkāršību būtu nepieciešams arī no iedzīvotājiem un lēmumu pieņēmējiem
- 35 – būtu nepieciešams vienkāršs zīmējums, kas paskaidrotu ielu nosaukumu skaitīšanas principu
- 36 – nepieciešams apsekoto veikalų saraksts
- 37 – iespējams datus vienkārši iegūt arī ar apsekojuma, nevis datu pieprasījuma palīdzību
- 38 – tiklīdz rādītājam atbilstošais mērķis tiek sasniegts, rādītājs zaudē nozīmību
- 39 – bez saistes ar kādu kontekstu rādītājam ir maza nozīme
- 40 – dotajās mērvienībās praktiski neizmērāms rādītājs
- 41 – izmaiņas labāk atspoguļotu rādītājs, kurš mērītu mājsaimniecību skaitu, kurās netiek atdalīti organiskie atkritumi
- 42 – izmaiņas labāk atspoguļotu rādītājs, kurš mērītu mājsaimniecību skaitu, kurās tiek pielietots atšķirīgais tarifs
- 43 – Izvēlētā rādītāja mērvienības nedod iespēju pēc būtības vērtēt meža piegružotību, kas ir rādītāja būtība

1.3.pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta analīze pret kritērijiem

<i>Komplekta kritērijs</i>	<i>analīze</i>
Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta spēja atspoguļot visu Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna mērķu sasniegšanu	Tabula 1.4.pielikumā sniedz pārskatu par to, kā komplekta rādītāji spēj parādīt Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna mērķu sasniegšanu. Kopumā četriem no plāna 28 mērķiem nav atbilstoša rādītāja, un tabulā ir sniegts iespējamā uzlabojuma piemērs, lai novērstu šo nepilnību. Tāpat tabulas komentāru kolonnā ir sniegti priekšlikumi atsevišķo mērķu sasniegšanas rādītāju uzlabošanai. Rādītāju komplekta pārbaude pret šo kritēriju atklāj, ka Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā būtu vēlami prezīzāki mērķi ar kvantitatīvu raksturu. Lai labāk varētu sekot līdz plāna mērķu un to sasniegšanai izvēlēto rīcību izpildei, būtu vēlams izveidot rādītāju "Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna rīcību skaits, kur atskaites laika posmā notikusi reāla darbība".
Komplekta spēja atspoguļot Mežaparka specifiskās iezīmes	Skat. 1.5.pielikumu, kurā attēlots, kā rādītāju komplekts atbilst izvēlētām Mežaparka īpašajām iezīmēm. Kopumā komplekta rādītāji atspoguļo būtiskas lietas par īpašajām iezīmēm jeb par pašreizējo vērtību saglabāšanu. Līdz ar to arī rādītāji var kalpot par vērtīgu instrumentu iedzīvotāju diskusijās ar Rīgas lēmumu pieņēmējiem par Mežaparka attīstības svarīgākajiem jautājumiem, kā arī iedzīvotāju informēšanai un izglītošanai par šo vērtību izmaiņu dinamiku.
Rādītāju dublēšanās un daudzuma ierobežotība	1.2.pielikumā atspoguļotā atsevišķo rādītāju pārbaude pret kritērijiem atklāja, ka dublējas rādītāji par policijas izsaukumiem un ielaušanos mājās. Rādītāju daudzumu ir iespējams ierobežot, veicot minēto aptauju iedzīvotājiem un lēmumu pieņēmējiem par atsevišķo rādītāju atbilstību mērķauditorijai. Šī pētījuma autore uzskata, ka seši no 53 rādītājiem nav atbilstoši sabiedrībai kā mērķauditorijai.

1.3. pielikuma turpinājums.

<p>Rādītāju komplekta atbilstība mērķauditorijai</p>	<p>Kā galvenās mērķauditorijas komplektam bija plānotas lēmumu pieņēmēji un Mežaparka iedzīvotāji.</p> <p>Tām rādītāju komplekts atbilst rādītāju vienkāršības un saprotamības dēļ. Pēc analīzes, kas atspoguļota 1.2.pielikumā, pēc autora domām nepieciešams uzlabot divus rādītājus. Seši rādītāji sabiedrībai nav tik nozīmīgi, respektīvi, nedod vispārēju informāciju, bet var noderēt kā arguments diskusijā ar lēmumu pieņēmējiem par Mežaparkā notiekošajiem procesiem un turpmāko attīstību. Šis kritērijs dod iespēju rādītāju veidotājiem veikt sākotnējos uzlabojumus komplektā, tomēr pamatsecinājumi ir iespējami tikai pēc iedzīvotāju un lēmumu pieņēmēju – galveno mērķauditoriju pārstāvju aptaujas.</p>
<p>Rādītāju komplekta saistība ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem</p>	<p>No Rīgas pārvaldes institūcijām ir iegūti dati 18 rādītājiem. Šie dati regulāri tiek apkopoti, taču lēmumu pieņēmēji lēmumu pieņemšanā tos pārsvarā neizmanto, jo īpaši šī rādītāju pārskata vajadzībām Mežaparka griezumā tika sagatavoti dati 16 no šiem 18 rādītājiem. Bez jau minētajiem 16 rādītāju datiem pārējiem 37 no 53 rādītājiem līdz šim dati nav ievākti, līdz ar to rādītāju komplekts dod iespēju paskaņties uz attīstību no līdz šim neizmantota leņķa. Tā kā šis instruments ir jauns, tad galvenā uzmanība jāpievērš tam, lai tas spētu reāli konkurēt ar līdz šim lietotajiem instrumentiem. Galvenā priekšrocība Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektam šī kritērija aspektā ir tā, ka tas ir pirmais Rīgā lietotais līdzsvarošanas attīstības rādītāju komplekts, bet Rīgas attīstības mērķprogrammā ir paredzēts Rīgai veidot līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu, tātad potenciāli pastāv iespēja Mežaparka rādītāju komplektu sasaistīt ar veidojamo Rīgas līdzsvarotas attīstības rādītāju komplektu.</p>

1.3.pielikuma turpinājums.

Personu, paaudžu un reģionu līdztiesība	Skat. 1.6.pielikumu. Tikai 7 no 53 rādītājiem neatspoguļo kādu no līdztiesības aspektiem. Rādītāju komplekts atbilstu šim kritērijam, ja būtu parādīts, ka komplekts atspoguļo svarīgākos līdztiesības aspektus. Literatūrā un pētījuma ietvaros nav atrasts, kā vienkāršā veidā pārbaudīt atbilstību šim kritērijam. Piedāvātā alternatīva – nostādnes lēmumu pieņemšanā.
Subsidiaritāte, daudzveidība, piedalīšanās, sadarbība	Literatūrā un pētījuma ietvaros nav atrasts, kā vienkāršā veidā pārbaudīt atbilstību šim kritērijam. Piedāvātā alternatīva – nostādnes lēmumu pieņemšanā.
Ekonomikas, vides un sociālās sfēras līdzsvarota attīstība	Literatūrā un pētījuma ietvaros nav atrasts, kā vienkāršā veidā pārbaudīt atbilstību šim kritērijam. Piedāvātā alternatīva – nostādnes lēmumu pieņemšanā.

1.4.pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju atbilstība Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna mērķiem.

Rīcību grupas mērķis Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā	Atbilstošais rādītājs no Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju komplekta	Komentāri
Sociālie jautājumi		
Veicināt drošību ielā	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izsaukumi pašvaldības policijai uz Mežaparku 2. Zādzības un ielaušanās mājās Mežaparkā 3. Žogu atbilstība būvnoteikumiem 4. Ielu nosaukumu zīmes 5. Plāni un norādes 6. Parka piesaistes veidi un objekti 	<p>1.,2. rādītājs ir seku mērījums.</p> <p>3.-6. rādītājs ļauj analizēt pašlaik apzinātos drošības un nedrošības cēloņus, kurus viegli mainīt.</p> <p><u>Iespējams uzlabojums: objektīvākais drošības rādītājs būtu iedzīvotāju aptauja, vai viņi jūtas droši Mežaparkā, un kādi ir galvenie nedrošības iemesli.</u></p>
Veidot ģimenei un atpūtai labvēlīgu vidi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mežaparka vietējie pasākumi un to apmeklējums 2. Trokšņu līmenis izvēlētajās 5 vietās Mežaparkā 3. Mājas, kur apkārtnes trokšņu līmenis pārsniedz normu 4. Mežaparka skola 5. Mežaparka bibliotēka 	<p>Pārsvarā visi rādītāji atspoguļo apstākļus, kurus iedzīvotāji ir minējuši kā nepieciešamus labvēlīgas vides veidošanai un vietējās sabiedriskās un kultūras dzīves bagātināšanai.</p>
Bagātināt vietējo sabiedrisko un kultūras dzīvi	<ol style="list-style-type: none"> 6. Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm 7. Zaļās zonas īpatsvars Mežaparkā 	<p>Šī rādītāju grupa izveidojas par vietējās sociālās vides kvalitātes mērītāju.</p>
Veidot bērnu attīstībai labvēlīgu vidi	<ol style="list-style-type: none"> 8. Žogu atbilstība būvnoteikumiem 9. Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas ietvju nobrauktuves 10. Ielu posmi ar kustības ātruma ierobežojumiem 11. Veloceliņi no Mežaparka uz citiem Rīgas rajoniem 12. Divriteņu stāvvietas pie iestādēm un veikaliem 13. Autostāvvietas Mežaparka viesiem 14. Plāni un norādes 15. Parka piesaistes veidi un objekti 16. Parka apmeklētāju skaits 17. Necairstaigājamas vietas Ķīšezerā tauvas joslā 18. Ķīšezerā krasta garums sabiedriskā un privātā telpā 19. Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezeram 20. Ķīšezerā krasta garums ar dabisku krasta līniju 21. Drošas un labiekārtotas peldvietas 22. Laivu piestātnes 23. Atpūtas soli gar krastu 24. Apbūves noteikumu izpildes kontrole 25. Izsaukumi pašvaldības policijai uz Mežaparku 26. Zādzības un ielaušanās mājās Mežaparkā 27. Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas sabiedriskās iestādes un veikali 	<p>Šī rādītāju grupa izveidojas par vietējās sociālās vides kvalitātes mērītāju.</p> <p>1., 4., 5., 16., 25. un 26. rādītājs daļēji atspoguļo vietējās sabiedriskās un kultūras dzīves bagātību, kā arī šo "pakalpojumu" kvalitāti.</p>
Uzlabot apstākļus veselības veicināšanai un aprūpei	<ol style="list-style-type: none"> 1. Videi draudzīgu produktu nodaļas Mežaparka veikalos 2. Trokšņu līmenis izvēlētajās 5 vietās Mežaparkā 3. Mājas, kur apkārtnes trokšņu līmenis pārsniedz normu 4. Dzeramā ūdens kvalitātes kontrole pie patērētāja 5. Zaļās zonas īpatsvars Mežaparkā 	<p>Rādītāji atspoguļo gan dzīves vides kvalitāti, kura tieši var ietekmēt iedzīvotāju veselību, kā arī iespējas iedzīvotājiem pašiem ar atpūtas un sporta palīdzību veidot savu</p>

	6. Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas ietvju nobrauktuves 7. Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas sabiedriskās iestādes un veikali 8. Velocelīpi no Mežaparka uz citiem Rīgas rajoniem 9. Divriteņu stāvvietas pie iestādēm un veikaliem 10. Atkritumu /lapu dedzināšanas sodīšanas gadījumi 11. Parka apmeklētāju skaits 12. Parka piesaistes veidi un objekti 13. Ūdens kvalitātes kontrole 14. Drošas un labiekārtotas peldvietas 15. Noslīkšanas gadījumi Ķīšezerā 16. Notekūdens novadīšanas vietas Ķīšezerā 17. Laivu pietātnes 18. Atpūtas soli gar krastu	dzīvesveidu un veselību. <u>Iespējamie uzlabojumi: veselības aprūpes kvalitātei nepieciešams rādītājs</u>
Radīt iespējas nepārtrauktai izglītībai un informācijas apmaiņai	1. Mežaparka skola 2. Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm 3. Mežaparka bibliotēka 4. Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm 5. Mežaparka Attīstības biedrības pasākumi namīpašniekiem 6. Rīgas domes organizētie pasākumi un sagatavotie materiāli 7. Mežaparka vietējie pasākumi un to apmeklējums	Rādītāji atspoguļo mērķa sasniegšanu
Uzlabot Mežaparka pārvaldi	1. Mežaparka Attīstības biedrības pasākumi namīpašniekiem 2. Rīgas domes organizētie pasākumi un sagatavotie materiāli 3. Apbūves noteikumu izpildes kontrole 4. Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm 5. Gruntsgabalu skaits 6. Žogu atbilstība būvnoteikumiem 7. Atkritumu /lapu dedzināšanas sodīšanas gadījumi 8. Dienu skaits, kad bijis jūtams lapu dedzināšanas rezultātā radies smogs 9. Mežaparka vietējie pasākumi un to apmeklējums	Izvēlētie rādītāji mēra tikai pārvaldes procesa sekas, un nav tīrīgu rādītāju, kas raksturotu pārvaldi kā lēmumu pieņemšanas procesu, izmantojot līdzsvarotas attīstības pamatprincipus – subsidiaritāti, daudzveidību, sadarbību un piedalīšanos. 1. un 9. rādītājs daļēji raksturo subsidiaritāti. <u>Iespējamie uzlabojumi: Izveidot lēmumu pieņemšanas kritērijus vietējam līmenim, vai arī izstrādāt principus, kā piedalīties un sadarboties ar lēmumu pieņēmējiem.</u>
Apbūve		
Pilnveidot apbūves noteikumus un uzraudzību	1. Apbūves noteikumu izpildes kontrole 2. Gruntsgabalu skaits 3. Žogu atbilstība būvnoteikumiem 4. Trokšņu līmenis izvēlētās 5 vietās Mežaparkā 5. Mājas, kur apkārtnes trokšņu līmenis pārsniedz normu 6. Zaļās zonas īpatsvars Mežaparkā 7. Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas ietvju nobrauktuves 8. Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas sabiedriskās iestādes un veikali 9. Ilgstošas peļķes uz ielām 10. Divriteņu stāvvietas pie iestādēm un veikaliem	Rādītāji galvenokārt veic apbūves noteikumu izpildes uzraudzības funkciju.
Atjaunot un labiekārtot zaļās zonas gar ietvēm		<u>Iespējamais uzlabojums: rādītājs, kas mēra ietvju atbilstību Mežaparka</u>

Pilnveidot Mežaparka dzīvojamā rajona komunālo pakalpojumu infrastruktūru	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dzeramā ūdens kvalitātes kontrole pie patērētāja 2. Atkritumu tvertnes pie pieturām, veikaliem un sabiedriskām ēkām 3. Labiekārtotas kompostēšanas vietas organiskajiem atkritumiem 4. Dalītās atkritumu vākšanas veidi un apjoms 5. Atšķirīgs atkritumu savākšanas tarifs dalītiem atkritumiem 6. Bīstamo atkritumu nodošana 7. Atkritumu /lapu dedzināšanas sodīšanas gadījumi 8. Dienu skaits, kad bijis jūtams lapu dedzināšanas rezultātā radies smogs 9. Notekūdens novadīšanas vietas Ķīšezera 	<p><u>raksturīgajam ietvju stilam.</u></p> <p>Rādītāji ir vērsti uz vienu jomu – atkritumu saimniecību.</p> <p>2. un 9. rādītājam nav būtiska nozīme.</p> <p><u>Iespējamie uzlabojumi:</u> <u>Likvidēt 2. un 9. rādītāju, un izveidot rādītājus arī citām aktuālām komunālo jautājumu sfērām.</u> <u>piemēram, kanalizācijai.</u></p>
Informēt iedzīvotājus un namīpašniekus par apbūves un īpašuma uzturēšanas un pilsētas kārtības noteikumiem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mežaparka Attīstības biedrības pasākumi namīpašniekiem 2. Rīgas domes organizētie pasākumi un sagatavotie materiāli 3. Žogu atbilstība būvnoteikumiem 4. Atkritumu /lapu dedzināšanas sodīšanas gadījumi 5. Dienu skaits, kad bijis jūtams lapu dedzināšanas rezultātā radies smogs 6. Ēkas, būves, žogi un uzbērums tauvas joslā 7. Necaustaigājamas vietas Ķīšezera tauvas joslā 8. Trokšņu līmenis izvēlētās 5 vietās Mežaparkā 9. Mājas, kur apkārtnes trokšņu līmenis pārsniedz normu 	<p>Starp iedzīvotāju informēšanu, kas atspoguļota 1. un 2. rādītājā, un seku mērīšanu (3.-9. rādītājs) pietrūkst informācija, vai iedzīvotāji ir informēti, un vai novērotie pārkāpumi ir likumu neievērošanas vai nezināšanas dēļ.</p>
Zaļās zonas		
Nodrošināt zaļo zonu kopšanu		<p><u>Iespējamais risinājums:</u> <u>iedzīvotāju aptauja, vai viņi ir apmierināti ar zaļo zonu kopšanu konkrētās vietās.</u></p>
Labiekārtot un pilnveidot zaļās zonas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zaļās zonas īpatsvars Mežaparkā 2. Izcirstie koki 3. Parka apmeklētāju skaits 4. Parka piesaistes veidi un objekti 5. Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezera 6. Ķīšezera krasta garums ar dabisku krasta līniju 7. Ezera bagarēšana un krasta uzskalošana un uzbēršana 8. Ūdens kvalitātes kontrole 9. Drošas un labiekārtotas peldvietas 10. Laivu piestātnes 11. Atpūtas soli gar krastu 	<p>Ir plašs raksturojums par atpūtas iespējām zaļajās zonās, taču pietrūkst labiekārtojuma raksturojums īpaši bērnu vajadzībām, kā arī raksturojums par zaļo zonu bioloģisko daudzveidību un piemērotību vietējiem apstākļiem</p>
Transports		
Uzlabot apstākļus gājējiem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Invalīdu un bērnu ratīpiem piemērotas ietvju nobrauktuves 2. Ilgstošas peļķes uz ielām 3. Ielu nosaukumu zīmes 4. Ielu posmi ar kustības ātruma ierobežojumiem 5. Apzīmētas gājēju pārejas 	<p>Rādītāji raksturo apstākļu uzlabošanu gājējiem. Drošība nav mērīta.</p>
Uzlabot drošību gājējiem		
Uzlabot apstākļus riteņbraucējiem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ilgstošas peļķes uz ielām 2. Veloceliņi no Mežaparka uz citiem Rīgas rajoniem 3. Divriteņu stāvvietas pie iestādēm un veikaliem 4. Ielu posmi ar kustības ātruma ierobežojumiem 	<p>Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu.</p>
Uzlabot sabiedriskā transporta pakalpojumus	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sabiedriskā transporta pieturu labiekārtojums 2. Sabiedriskā transporta savienojumi ar citiem Rīgas rajoniem 3. Sabiedriskā transporta kustības intervāli 	<p>Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu.</p>
Nodrošināt drošu un	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ielu posmi ar kustības ātruma ierobežojumiem 	<p>Rādītāji raksturo apstākļu</p>

optimālu autotransporta kustību Mežaparkā	2. Autostāvvietas Mežaparka viesiem 3. Ielu nosaukumu zīmes	radīšanu mērķa sasniegšanai, taču nav rādītāju "optimālas" kustības raksturošanai
Atkritumi		
Nodrošināt iedzīvotājiem un viesiem ērtu dalīto atkritumu apsaimniekošanas sistēmu Mežaparka teritorijā	1. Atkritumu tvertnes pie pieturām, veikaliem un sabiedriskām ēkām 2. Labiekārtotas kompostēšanas vietas organiskajiem atkritumiem 3. Dalītās atkritumu vākšanas veidi un apjoms 4. Atšķirīgs atkritumu savākšanas tarifs dalītiem atkritumiem 5. Bīstamo atkritumu nodošana 6. Atkritumu /lapu dedzināšanas sodīšanas gadījumi 7. Dienu skaits, kad bijis jūtams lapu dedzināšanas rezultātā radies smogs	Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu.
Kultūras un atpūtas parks "Mežaparks"		
Sakopts un drošs Parks atpūtai dabā	1. Atkritumu tvertnes 2. Plāni un norādes 3. Drošas un labiekārtotas peldvietas 4. Parka apmeklētāju skaits 5. Parka piesaistes veidi un objekti	Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu no atpūtas viedokļa. <i>Iespējamais uzlabojums: <u>atrast raksturlielumu parka dabas vides kvalitātes saglabāšanai</u></i>
Labiekārtots Parks atpūtai dabā	1. Atkritumu tvertnes 2. Plāni un norādes 3. Drošas un labiekārtotas peldvietas 4. Laivu piestātnes 5. Atpūtas soli gar krastu 6. Parka apmeklētāju skaits 7. Parka piesaistes veidi un objekti	Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu no atpūtas viedokļa. <i>Iespējamais uzlabojums: <u>atrast raksturlielumu parka dabas vides kvalitātes saglabāšanai</u></i>
Plānošanas priekšdarbi Parka mērķtiecīgai un pamatotai attīstībai		<i>Iespējamais risinājums: <u>izveidot rādītāju, kas atspoguļotu, cik no nepieciešamajiem priekšdarbiem ir izpildīti</u></i>
Parka izmantotāju piesaistes jomu daudzveidošana	1. Parka apmeklētāju skaits 2. Parka piesaistes veidi un objekti 3. Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezera 4. Drošas un labiekārtotas peldvietas 5. Laivu piestātnes 6. Atpūtas soli gar krastu	Rādītāji atspoguļo mērķa sasniegšanu. <i>Iespējamais uzlabojums: <u>atrast raksturlielumu parka dabas vides kvalitātes saglabāšanai</u></i>
Ķīsezers un Ķīsezera piekraste		
Ķīsezera krasta apsaimniekošana	1. Ēkas, būves, žogi un uzbērums tuvas joslā 2. Necairstaigājamas vietas Ķīsezera tuvas joslā 3. Ķīsezera krasta garums sabiedriskā un privātā telpā 4. Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezera 5. Ķīsezera krasta garums ar dabisku krasta līniju 6. Ezera bagarēšana un krasta uzskalošana un uzbēršana	Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu.
Sabiedrības informēšana par apstākļiem Ķīšezera	1. Ūdens kvalitātes kontrole 2. Drošas un labiekārtotas peldvietas	Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu
Ķīsezera un Ķīsezera krasta funkciju	1. Ķīsezera krasta garums sabiedriskā un privātā telpā 3. Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezera	Rādītāji raksturo mērķa sasniegšanu

pilnveidošana	3. Necaurstaigājamas vietas Ķīšezera tauvas joslā 4. Ķīšezera krasta garums ar dabisku krasta līniju 5. Noslīkšanas gadījumi Ķīšezērā 6. Notekūdens novadišanas vietas Ķīšezērā 7. Ķīšezērā reģistrētās laivas 8. Laivu piestātnes 9. Atpūtas soli gar krastu 10. Drošas un labiekārtotas peldvietas	
Plānošanas priekšdarbi Ķīšezera un Ķīšezera krasta mērķtiecīgai attīstībai		<i>Iespējamais risinājums: izveidot rādītāju, kas atspoguļotu, cik no nepieciešamajiem priekšdarbiem ir izpildīti</i>
Pārvalde		
Veicināt sadarbību starp iedzīvotājiem, Rīgas domi, uzņēmējiem, u.c.	1. Mežaparka Attīstības biedrības pasākumi namīpašniekiem 2. Rīgas domes organizētie pasākumi un sagatavotie materiāli 3. Apbūves noteikumu izpildes kontrole 4. Videi draudzīgu produktu nodaļas Mežaparka veikalos	Rādītāji tikai daļēji atspoguļo mērķa sasniegšanu. Labāku raksturojumu sniegtu lēmumu pieņemšanas kritēriju izmantošana procesā.

Secinājumi:

- Iespējamie uzlabojumi katra atsevišķā mērķa sasniegšanas rādītāju uzlabošanai ir doti tabulas 3. kolonnā "komentāri".
- Rādītāju precīzākai izvēlei Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā būtu vēlami mērķi ar kvantitatīvu raksturu.
- Lai varētu labāk sekot plāna izpildei, būtu lietderīgi izveidot rādītāju, kurš atspoguļotu Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāna rīcību skaitu, kur atskaites laika posmā notikusi reāla darbība.

1.5.pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju kompleksa spēja atspoguļot Mežaparka specifiskās iezīmes.

Mežaparka specifiskās iezīmes, attīstības īpašie jautājumi un iespējamie risinājumi ir atspoguļoti Mežaparka līdzsvarotas attīstības plānā – tā mērķos un mērķu sasniegšanai nepieciešamjās rīcībās. Rādītāju kompleksa spēja to atspoguļot ir analizēta 1.4.pielikumā.

Vispārējās Mežaparka specifiskās iezīmes izriet no tā īpašā statusa – Mežaparka dzīvojamais rajons kā valsts nozīmes pilsēt būvniecības piemineklis, Mežaparka mežs kā vietējās nozīmes arhitektūras piemineklis un Mežaparka atrašanās Ķīšezera krastā. Specifiskās iezīmes izriet arī no iedzīvotāju aptaujas izrietošajām vērtībām – attīstības gaitā ir jāseko vērtību saglabāšanai.

Tabulā ir apkopotas vispārējās Mežaparka specifiskās iezīmes un tām atbilstošie rādītāji.

<i>Specifiskās iezīmes</i>	<i>Atbilstošie rādītāji</i>
Mežaparka dzīvojamais rajons kā valsts nozīmes pilsēt būvniecības piemineklis	Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm Gruntsgabalu skaits Žogi Izcirstie koki Apbūves noteikumu izpildes kontrole
Mežaparka mežs kā vietējās nozīmes arhitektūras piemineklis	Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm Zaļās zonas platība un īpatsvars Izcirstie koki Apmeklētāju piesaistes veidi un objekti Apbūves noteikumu izpildes kontrole
Mežaparka atrašanās Ķīšezera krastā	Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm Ēkas, būves, žogi un uzbērums tauvas joslā Necaurstaigājamas vietas tauvas joslā Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezera krastā Krasta garums ar dabisku krasta līniju Ezera bagarēšana un krasta uzskalošana un uzbēršana Ūdens kvalitātes kontrole Notekūdens novadīšanas vietas Ķīšezera krastā Laivu skaits Laivu piestātnes Atpūtas soli gar krastu Apbūves noteikumu izpildes kontrole

1.6.pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju spēja atspoguļot indivīdu, reģionu un paaudžu līdztiesības aspektus.

<i>Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāji</i>	Indivīdu līdztiesība	Reģionu līdztiesība	Paaudžu līdztiesība
Vietējie pasākumi un to apmeklējums		Uz vietas bauda kultūru, sab. dzīvi	
Pirmklasnieku skaits, kas mācās Mežaparka skolās	Tiesības uz vietas iet skolā		
Bibliotēka		Uz vietas pieeja inform.	
Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas sabiedriskās iestādes un veikali	Visi var iekļūt		
Raksti laikrakstos par Mežaparka aktualitātēm	Ind. tiesības uz inform.	Var uzzināt ne tikai par centru	
Videi draudzīgu produktu nodaļas Mežaparka veikalos			Bērnu tiesības uz tīru vidi
Trokšņu līmenis izvēlētās 5 vietās	Visiem kvalitatīva vide	Pilsēta pret laukiem	Bērnus troksnis ietekmē stiprāk
Mājas, kur apkārtnes trokšņu līmenis pārsniedz normu	Visiem kvalitatīva vide	Pilsēta pret laukiem	Bērnus troksnis ietekmē stiprāk
Pašvaldības policijas izsaukumi uz Mežaparku	Ind. drošība	MP drošība visā kontekstā	
Zādzības un ielaušanās mājās	Ind. drošība		
Grunstgabalu skaits			Pilsēt būvniec. piemin. saglabāšana
Žogi	Ind. tiesības baudīt ainavu		Pilsēt būvniec. piemin. saglabāšana
Dzeramā ūdens kvalitātes kontrole pie patērētāja	Tiesības uz tīru ūdeni	MP pret pārējām vietām	Bērnu tiesības izaugt veselam
Zaļās zonas platība un īpatsvars	Tiesības uz dabu pie mājām	Vajadzību apmierināšanas iespējas uz vietas	Nāk. paaudžu tiesības uz dabu
Izcirstie koki	Ind. tiesības baudīt ainavu	Vajadzību apmierināšanas iespējas uz vietas	
Ielu posmi ar kustības ātruma ierobežojumiem	Tiesības uz mierīgu mājvietu		
Apzīmētas gājēju pārejas	Satiksmes dalībnieku vienlīdzīgas tiesības taupīt laiku		
Invalīdu un bērnu ratiņiem piemērotas ietvju nobrauktuves	Pārvietošanās iespējas visiem		
Ilgstošas peļķes uz ielām	Gājēju ērtības		
Veloceliņi no Mežaparka uz citiem Rīgas rajoniem	Velobraucēji kā satiksmes dalībnieki		Nepiesārņots gaiss – nākotnes resurss

Divriteņu stāvvietas pie iestādēm un veikaliem	Velobraucēji kā satiksmes dalībnieki		
Sabiedriskā transporta pieturu labiekārtojums			
Sabiedriskā transporta savienojumi ar citiem Rīgas rajoniem	Sab. transporta lietotāju vajadzības		Nepiesārņots gaiss – nākotnes resurss
Sabiedriskā transporta kustības intervāli	Sab. transporta lietotāju vajadzības		Nepiesārņots gaiss – nākotnes resurss
Autostāvvietas Mežaparka viesiem	Auto lietotāju vajadzības		
Ielu nosaukumu zīmes			
Atkritumu tvertnes pie pieturām, veikaliem un sabiedriskām ēkām			
Labiekārtotas kompostēšanas vietas organiskajiem atkritumiem		Savi "atkritumi" – uz vietas	entropija
Dalītās atkritumu vākšanas veidi un apjoms			entropija
Atšķirīgs atkritumu savākšanas tarifs dalītiem atkritumiem			entropija
Bīstamo atkritumu nodošana			Bīstamo atkritumu neizplatīšana
Sodišanas gadījumi par atkritumu un lapu dedzināšanu	Tīrs gaiss visiem		Gaisa piesārņojums, entropija
Dienas ar smogu	Tīrs gaiss visiem		Gaisa piesārņojums
Atkritumu tvertnes			Nākotnei neatstāts piesārņojums
Plāni un norādes	Ērtība ne tikai vietējiem	Konkurētspējīgs atpūtas objekts	
Parka apmeklētāju skaits			
Apmeklētāju piesaistes veidi un objekti			
Ēkas, būves, žogi un uzbērumi tauvas joslā	Katram tiesības baudīt ezeru gar krastu		Dabisks ezers nākotnei
Necaurstaigājamas vietas tauvas joslā	Katram tiesības baudīt ezeru gar krastu		Dabisks ezers nākotnei
Krasta garums sabiedriskajā un privātajā telpā			
Sabiedriskās pieejas vietas Ķīšezeram	Katram tiesības baudīt ezeru gar krastu	Atpūtas iespējas uz vietas	
Krasta garums ar dabisku krasta līniju			Dabisks ezers nākotnei
Ezera bagarēšana un krasta uzskalošana un uzbēršana			Dabisks ezers nākotnei
Noslīkšanas gadījumi			

Ūdens kvalitātes kontrole	Tīra ūdens pieejamība katram	Tīrs ezers rekreācijai	Nepiesārņota vieta nākotnei
Notekūdens novadīšanas vietas Ķīšezerā			Ietekmes uz nākotni apzināšana
Laivu skaits			
Laivu piestātnes	Iespēja katram nolikt laivu		
Atpūtas soli gar krastu	Iespēja atpūsties dažādiem cilvēkiem savā dzīvesvietā		
Drošas un labiekārtotas peldvietas	Iespēja atpūsties savā dzīvesvietā	Iespēja atpūsties savā dzīvesvietā	
Rīgas domes organizētie pasākumi un sagatavotie materiāli	Informēts iedzīvotājs		
Mežaparka Attīstības biedrības pasākumi namīpašniekiem	Informēts iedzīvotājs		
Apbūves noteikumu izpildes kontrole	Viens likums visiem		Pilsēt būvniecības pieminekļa saglabāšana

Secinājumi:

- Tikai 7 no 53 rādītājiem neatspoguļo kādu no līdztiesības aspektiem.

1.7. pielikums. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju analīze pret kritērijiem rādītāju lietošanai.

<p>Paredzētā rādītāju publicēšanas un izplatīšanas veida spēja veicināt lēmumu pieņemēju iesaistīšanos rādītāju komplekta lietošanā</p>	<p>Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju pārskats tiek izplatīts visiem ieinteresētajiem iedzīvotājiem, kā arī visiem Rīgas domes deputātiem. Līdz ar to pieejamība ir nodrošināta, tomēr aktuāls jautājums ir par lēmumu pieņemēju iesaistīšanos rādītāju lietošanā. Daļēji rādītāju komplekta popularitāti var nodrošināt apziņa, ka tas ir pieejams un lietots Mežaparka iedzīvotāju vidū. Lai rādītāju komplekts kļūtu populārāks, nākamā pārskata veidošanas laikā uzmanību jāpievērš rādītāju publicitātei visā Rīgas mērogā.</p>
<p>Rādītāju pārskata atkārtotības iespējas un mehānisms</p>	<p>Katra atsevišķā rādītāja pārbaudē pret kritērijiem tiek izskatīts, lai būtu iespēja atkārtoti un pēc vienotas metodikas iegūt datus, tas atspoguļots 2.pielikumā. Komplektā tiek iekļauti tikai tādi rādītāji, kam tas ir iespējams. Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju pirmais pārskats tika veidots projekta ietvaros, un nākamie pārskati ir paredzēti katru otro gadu, arī kā projektu rezultāti. Šo projektu īstenošanas iespējas ir atkarīgas no finansējuma. Nākamajiem pārskatiem būs nepieciešams mazāks darbs datu ievākšanā, jo ir jau nodibināta struktūra datu ievākšanai, atsevišķus datus iedzīvotāji apkopo uz brīvprātības principiem.</p>

<p>Pārskatīšana attiecībā pret jauniem mērķiem</p>	<p>Mežaparka līdzsvarotas attīstības plāns ir jauns, un pagaidām tajā jauni mērķi netiek paredzēti. Var notikt arī pretējs process, jo izmaiņas atsevišķos rādītājos dod iespēju izņemt no plāna izpildīto mērķi. Līdz ar mērķa izpildīšanos arī atsevišķie rādītāji kļūs nevajadzīgi, un rādītāju komplekts pēc savas būtības būs mainīgs rādītāju ziņā. Pirms nākamās rādītāju pārskata publicēšanas projektā ir jāieplāno laiks arī analīzei, vai nav nepieciešami jauni rādītāji.</p>
<p>Rādītāju komplekta atgriezeniskā saite uz lēmumu pieņemšanu un spēja veicināt kolektīvo mācīšanos</p>	<p>Mežaparka līdzsvarotas attīstība rādītāju komplektam ir tieša saite ar lēmumu pieņemšanas procesu, jo no sabiedrības puses rādītāji tiks izmantoti diskusijā par Mežaparka attīstības jautājumiem. Atkarībā no izmaiņām dažos rādītājos var izmainīties arī pieeja attiecīgo jautājumu risināšanā.</p>
<p>Atbildīgās institūcijas eksistence, kurai turpmāk ir pienākums vākt, apstrādāt un publicēt datus, un kurai šinī jautājumā nebūs interešu konflikts</p>	<p>Institūcija, kura brīvprātīgi ir uzņēmusies datu vākšanu un apstrādi, ir nevalstiskā organizācija – Mežaparka attīstības biedrība. Tā kā tās darbības mērķis ir Mežaparka līdzsvarota attīstība, tad biedrībai nebūtu interese padarīt atsevišķus rādītāju datus sliktākus, nekā patiesībā ir, un tā kā biedrība nav lēmumu pieņēmēja, bet iedzīvotāju viedokļa apkopotāja un paudēja, tad biedrība nav ieinteresēta padarīt atsevišķus rādītāju datus labākus, nekā tie ir.</p>
<p>Iespējamība vākt datus rādītāju</p>	<p>Mežaparka līdzsvarotas attīstības rādītāju</p>

<p>komplektam mazākās vienībās, ne pilsētas mērogā, un izdot rādītāju pārskatu kādā zemākstāvošā institūcijā</p>	<p>komplekts tiek apkopots un izdots viszemākajā iespējamā vienībā – to dara iedzīvotāji, kas apvienojušies nevalstiskā organizācijā.</p>
<p>Nostādņu lietošana lēmumu pieņemšanā</p>	<p>Rīgas attīstības lēmumu pieņemšanā pašreizējās nostādnes ir pastāvošie normatīvie akti un Rīgas attīstības plāns, taču kā vienus, tā otru lēmumu pieņēmēji bieži neievēro (4.raksts). Citas nostādnes lēmumu pieņēmējiem nav formulētas.</p> <p>Mežaparka iedzīvotāju veidotajā Mežaparka līdzsvarotās attīstības plānā ir formulētas nostādnes jeb pamatprincipi divu teritoriju attīstībai, un iedzīvotājiem pieņemot lēmumus par savu nostāju šo divu teritoriju attīstībā, šīs nostādnes tiek izmantotas. Trešās teritorijas attīstībā kā pamanostādnes tiek izmantots likums par pieminekļu aizsardzību (atsauce), kas aizsargā Mežaparka kā valsts nozīmes pilsētībūvniecības pieminekļa vērtības.</p> <p>Mežaparka Attīstības biedrībai ir nepieciešams formulēt vispārējās nostādnes, lai tās ļautu jebkurā diskusijā vienkāršāk izšķirties par labu līdzsvarotai attīstībai piemērotākajai attīstības alternatīvai.</p>

**LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS
ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES
KRITĒRIJI**

Promocijas darba

2. pielikums.

**Līdzsvarotas attīstības rādītāju
izstrādes kritēriju aprobācija,
izmantojot Eiropas vienotos
rādītājus**

2.1. pielikums. *Līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriju aprobācija, izmantojot Eiropas vienotos rādītājus Rīgas pilsētai.*

Latvijas pilsētu līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritēriji	Komentārs par Eiropas vienoto rādītāju (EVR) komplekta atbilstību kritērijam	Secinājumi un priekšlikumi
1. Jāizvēlas efektīvākā mērķauditorija rādītājiem.	EVR komplekts veidots sabiedrības un lēmumu pieņēmēju informēšanai par līdzsvarotas attīstības tendencēm pilsētā. Tā veidošanā bija iesaistīts ļoti plašs speciālistu un lēmumu pieņēmēju loks no dažādām Eiropas pilsētām (European Common Indicators 2003).	Rīgā būtu nepieciešams izmantot EVR priekšrocības un pielietot to sabiedrības informēšanai par līdzsvarotu attīstību.
2. Rādītāju mērķauditorijā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji.	Rīgā EVR paredzētā mērķauditorija ir vietējie lēmumu pieņēmēji, kā arī ārvalstu un vietējie speciālisti. Par iespējām izmantot EVR sabiedrības informēšanai Rīgā vēl nav nolemts. Paredzētais EVR metiena lielums ir angļiski 300 eksemplāri, latviski – 300-500 eksemplāri (intervija ar L.Osi)	Mērķauditorijas izvēlei ir jāpielāgo EVR pārskata metiena lielums, lai izdevums sasniegtu mērķauditoriju.
3. Rādītāju izvēles procesu jāorganizē, iekļaujot dažādas sociālās un profesionālās grupas, lai rādītājos atspoguļotos dažādas vērtības.	Galvenā vērtība, kas dominē EVR komplektā, ir balstīšanās uz līdzsvarotu attīstību. Tā ir jebkuras sabiedrības grupas vai indivīda ilglaicīgākā stratēģiskā vērtība jebkurā valstī vai pilsētā.	
4. Rādītāju veidošanas procesā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji un speciālisti.	EVR ir rādītāju komplekts, kas veidots pilsētu savstarpējai salīdzināšanai līdzsvarotas attīstības jomā un tādējādi kalpo vairāk kā stimuls konkrētās pilsētas attīstības tendenču uzlabošanai. Vietēji veidots rādītāju komplekts, kas būtu vairāk balstīts uz vietējām līdzsvarotas attīstības aktualitātēm, iegūtu lielāku rezonansi vietējā sabiedrībā un lēmumu pieņēmējos.	

5. – 16. kritērijs.	Eiropas vienoto rādītāju analīze pret katra rādītāja pārbaudes kritērijiem atspoguļota 3.2. pielikumā.	Secinājumi un priekšlikumi ir apkopoti 3.2. pielikumā.
17. Komplektam jāatspoguļo pilsētas attīstības mērķu sasniegšana, ja tie nav pretrunā ar Olborgas saistību rekomendācijām.	<p>Kā rāda analīze 2.2 pielikumā, komplekta rādītāji pārsvarā neatspoguļo pilsētas attīstības mērķus. Kā rāda analīze disertācijas 5. sadaļā, Rīgas Attīstības plāns nereti ir pretrunā ar virzību uz līdzsvarotu attīstību.</p> <p>EVR noteiktā un ierobežotā rādītāju skaita dēļ šis kritērijs netiks izpildīts.</p> <p>Kā rāda analīze disertācijas 5. sadaļā, EVR spēj izcelt pilsētai aktuālākos uzdevumus līdzsvarotas attīstības īstenošanai.</p>	<p>Rīgā ir nepieciešams pārskatīt jaunā Attīstības plāna 1. redakcijas atbilstību līdzsvarotas attīstības aktualitātēm, kuras noteiktas, piemēram, Olborgas saistību rekomendācijās.</p> <p>Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanai ir nepieciešams paplašināts rādītāju komplekts, kurā var tikt iekļauti Eiropas vienotie rādītāji.</p> <p>EVR analīze uzrāda, ka Rīgas Attīstības plānā ir nepieciešami konkrētāki kvantitatīvi mērķi.</p>
18. Komplektam jāatspoguļo pilsētas aktuālākās specifiskās iezīmes: gan sociālajā, gan ekonomikas, gan dabas vides sfērā.	<p>Rīgas īpašo iezīmju atspoguļošana nav EVR komplekta uzdevums.</p> <p>Vienlaikus EVR spēj izcelt Rīgas īpašas iezīmes, kā piemēram, ļoti laba pieejamība sabiedriskajam transportam dzīvesvietas tuvumā, ļoti zema zaļo zonu pieejamība dzīvesvietas tuvumā (promocijas darba 5. sadaļa), kurām līdzsvarotas attīstības kontekstā attīstībā ir jāpievērš uzmanība. Tātad ir iespējami gadījumi, kad EVR ir spējīgs izcelt kādu jautājumu, kas sakrīt ar pilsētas īpašajām iezīmēm.</p>	<p>Rīgas līdzsvarotas attīstības novērtēšanai un īpašo iezīmju raksturošanai ir nepieciešams paplašināts rādītāju komplekts, kurā var tikt iekļauti Eiropas vienotie rādītāji.</p> <p>EVR analīze uzrāda, ka Rīgas Attīstības plānā ir nepieciešami konkrētāki kvantitatīvi mērķi.</p>
19. Komplektā jāietver ierobežots skaits rādītāju.	10 rādītāji ir salīdzinoši neliels skaits.	EVR skaits ir nepietiekošs Rīgas līdzsvarotas attīstības raksturošanai, jo ar to palīdzību nav pietiekoši raksturotas Olborgas saistību rekomendācijas.

<p>20. Rādītāju komplektam jāatbilst mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām.</p>	<p>EVR atbilstība sabiedrības un lēmumu pieņēmēju vajadzībām ir atkarīga no pārskata satura un noformējuma.</p>	<p>Rīgā ir nepieciešama mērķauditorijas aptauja par EVR piemērotību tās vajadzībām. EVR pārskata metiena lielumam un izplatīšanas veidam ir jābūt atbilstošam, lai pārskats sasniegtu mērķauditoriju. Sabiedrības informēšanai ir nepieciešams pārskats arī krievu valodā.</p>
<p>21. Rādītāju komplekta saturam jābūt saistītam ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem.</p>	<p>Vienīgi 5. un daļēji 2. rādītāja dati līdz šim tika izmantoti Rīgas pilsētā, tādēļ EVR ir saturīgs papildinājums citiem lietotajiem rādītājiem.</p>	
<p>22. Rādītāju komplekta lietošanai jābūt saistītai ar citiem pilsētas lēmumu pieņēmēju lietotiem rādītājiem un instrumentiem.</p>	<p>EVR pārskata izdošana bija paredzēta Rīgas vides stratēģijas rīcības programmā. Galvenā problēma saistībai ar citiem Rīgas lēmumu pieņēmēju lietotiem rādītājiem un instrumentiem ir vienotas informācijas bāzes trūkums pašvaldības struktūrvienībās. EVR vai tamlīdzīgu līdzsvarotas attīstības rādītāju lietošana būtu nepieciešama pilsētas regulārai attīstības novērtēšanai, tomēr pagaidām Rīgā attīstība kopumā tiek vērtēta tikai saistībā ar jauna attīstības plāna veidošanu, un arī tad šie (EVR) rādītāji netiek izmantoti rīcību noteikšanai līdzsvarotākas attīstības veidošanai.</p>	<p>EVR datus ir jāiekļauj kādā plašāka izdevumā, ko ikdienā lieto pilsētas pārvaldē, lai šie rādītāji nebūtu izolēti un no citiem instrumentiem atrauts izdevums.</p> <p>EVR ir jāiekļauj veidojamajā vienotā vides datu sistēmā, kāda pašalik Rīgas domē nepastāv.</p>
<p>23. Paredzētajam rādītāju publicēšanas un izplatīšanas veidam jāveicina lēmumu pieņēmēju iesaistīšanās rādītāju komplekta lietošanā.</p>	<p>Tā kā pašlaik nav izlemts par paredzēto rādītāju izplatīšanas veidu, nav iespējams secināt, vai tas veicinās lēmumu pieņēmēju iesaistīšanos rādītāju komplekta lietošanā.</p>	<p>Nepieciešama papildus analīze efektīvākā publicēšanas un izplatīšanas veida nodrošināšanai.</p>

<p>24. Jānodrošina iespējas un mehānisms regulārai rādītāju pārskata atjaunotai izdošanai.</p>	<p>Par rādītāju pārskata regulāru un atjaunotu izdošanu ir atbildīgs Rīgas Vides centrs <i>Agenda 21</i>, tomēr EVR apkopošanai nepieciešamie līdzekļi nav iekļauti pamatbudžetā.</p> <p>Pirmajam EVR pārskatam piešķirtais finansējums vai darbu organizācija neļāva veikt datu ievākšanu pilnā apjomā, tādējādi nav iespējams veikt plašākus secinājumus par Rīgas līdzsvarotības aktualitātēm un kopsakarībām.</p>	<p>EVR pārskata veidošanai ir nepieciešams pastāvīgs finansējums. Līdzekļi nepieciešami tādā apjomā, lai būtu iespējams veikt pilnu datu ievākšanu.</p>
<p>25. Rādītāju komplekta lietošana jāorganizē, nodrošinot atgriezenisko saiti ar lēmumu pieņemšanas procesu un tai jāveicina kolektīvā mācīšanās.</p>	<p>Par paredzēto EVR lietošanu nav izlemts, tādēļ nav iespējams veikt secinājumus.</p>	
<p>26. Rādītāju pārskata ilgtspējību jānodrošina, radot atbildīgo institūciju(-as), kam turpmāk ir pienākums vākt, apstrādāt un publicēt datus un kam šinī jautājumā nebūs interešu konflikta.</p>	<p>Par EVR pārskata veidošanu ir atbildīgs Rīgas Vides centrs, kam šajā jautājumā nav interešu konflikta un ir nepieciešamās pilnvaras. Tā kā pirmā EVR novērtējumā ir pieļautas vairākas metodoloģiskas nepilnības, tad nepieciešams iekšējs izvērtējums (Rīgas Vides centrā <i>Agenda 21</i>), vai centra kapacitāte ir pietiekama, lai otrā pārskata gatavošanā būtu iespējams novērst pieļautās nepilnības.</p>	<p>Iespējama alternatīva EVR pārskata turpmākai izdošanai ir speciālizētas struktūrvienības izveidošana Rīgas domē, kura nodrošina vienotas datu sistēmas pastāvēšanu un atjaunošanu. Tādā veidā būtu iespējams likvidēt pašreizējās pretrunīgās informācijas pastāvēšanas iespējamību dažādās pašvaldības struktūrvienībās.</p>
<p>27. Rādītāju pārskata ilgtspēju jāgarantē, veicinot novērtēšanas kapacitāti vietējā līmenī.</p>	<p>Pagaidām tas nav paredzēts Rīgas Vides centra <i>Agenda 21</i> plānos. Vietējais līmenis būtu datu apkopošana departamentu līmenī, tomēr tad ir iespējams interešu konflikts. Šajā EVR pārskatā Vides departaments sniedza pilnīgu informāciju par 5. rādītāju.</p>	<p>Risinājums ir izveidot pašvaldībā patstāvīgu vienību, kura nodarbojas ar datu apkopošanu pilsētas mērogā par dažādām tēmām. Šādā gadījumā tiktu labāk atrisināts jautājums par datu vākšanas un apkopošanas profesionālītāti.</p>

<p>28. Rādītāju komplekts regulāri jāpārskata, salīdzinot ar jauniem pilsētas attīstības mērķiem un līdzsvarotas attīstības aktualitātēm (pret 1. – 27. kritēriju).</p>	<p>EVR ir komplekts, kura saturs un metodoloģija tiek uzlabota, sadarbojoties ar vairāk nekā 100 lietotājiem, un tiks uzlabota, attīstoties jaunām līdzsvarotas attīstības prioritātēm. Attiecībā pret konkrētiem Rīgas attīstības mērķiem EVR komplekts nevar tikt uzlabots.</p>	<p>EVR var kalpot kā pamats Rīgas līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādei, papildinot tos ar rādītājiem, kuri konkrēti atspoguļo Rīgas līdzsvarotas attīstības prioritātes. Rīgas Attīstības plānā ir vēlami konkrēti kvantitatīvi mērķi.</p>
<p>29. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jāpielieto līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes.</p>	<p>Rīgā lēmumu pieņemšanas nostādnes pašlaik netiek pielietotas.</p>	<p>Disertācijas 8. sadaļā piedāvātās līdzsvarotas attīstības lēmumu pieņemšanas nostādnes pilsētas pārvaldē ir izmantojamas pēc aprobācijas.</p>

2.2.. pielikums. Eiropas vienoto rādītāju pārbaude pret atsevišķo rādītāju kritērijiem (lietošanai Rīgā)

	1. Iedzīvotāju apmierinātība ar vietējo pašvaldību un pakalpojumiem tajā	2. Vietējā līmeņa ieguldījums globālā klimata pārmaiņu novēršanā	3. Pārvietošanās raksturojums un sab. transports	4. Sabiedrībai pieejamās atklātās teritorijas un pakalpojumi vietējā līmenī	5. Gaisa kvalitāte pilsētā	6. Bērnu pārvietošanās uz/no skolas	7. Vietējās pašvaldības un biznesa līdzsvarota vadība	8. Piesārņojums ar troksni	9. Līdzsvarota zemes lietošana pilsētā	10. Līdzsvarotību veicinošas preces
Rādītāja laika skalai jāatbilst ekosistēmu un cilvēku nākamo paaudžu vajadzībām, kā arī lēmumu pieņemšanas procesu termiņiem	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Rādītājam jāatspoguļo progress pret konkrētu pilsētas attīstības mērķi, ja tas ir iespējams	-(1)	-(1)	+	-(1)	+(2)	+	-(1)	+(2)	-(1)	-(1)
Rādītājā jāizmanto standartizētas mērvienības, ja iespējami savstarpēji salīdzinājumi	+(3)	+	+(3)	+(4)	+	+(3)	+	+	+(5)	+(3)
Rādītājā attīstības tendences vai procesi jāatspoguļo attiecībā pret konkrētu robežvērtību vai atskaites punktu, ja iespējams	+(6)	+(6)	+(6)	+(6)	+	+(6)	+(6)	+	+	+
Spriedumiem, pieņēmumiem, datiem un to interpretācijai jābūt skaidri formulētiem	+	+(7)	+	+	+	+	+	+	+(5)	+
Rādītājam jāatbilst izvēlētās mērķauditorijas vajadzībām	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)	+(8)
Rādītājam jāatbilst lēmumu pieņēmēju vajadzībām	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)	+(9)
Rādītāja struktūrai jābūt vienkāršai	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Rādītājā lietotajai valodai jābūt skaidrai un nepārprotamai	-(10)	+	+	-(10)	+	+	+	+	-(10)	+
Rādītāja datu ieguves metodikai jābūt atkārtojamai un pārbaudāmai	+	+(11)	+	+(12)	+	+	+	+	+	+
Rādītāja mērvienību skalai jāatbilst iespējamo izmaiņu amplitūdai	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Rādītājā jāiekļauj informācija par pilsētu kopumā un, ja iespējams, par tās daļām, rajoniem	-(13)	+(14)	-(13)	+	-(15)	-(13)	+(14)	+	+	-(13)

“+” - rādītājs atbilst kritērijam; “-“ - rādītājs neatbilst kritērijam

- 1 – neatbilstība kritērijam par konkrēta pilsētas attīstības mērķa atspoguļošanu ir tāpēc, ka Rīgas Attīstības plānā (1995-2005) šādi mērķi nav iekļauti
- 2 – konkrēto pilsētas attīstības mērķi nosaka ES prasības gaisa kvalitātes jomā
- 3 – iedzīvotāju aptaujai ir nepieciešams aptaujāt iedzīvotājus pēc nejaušības principa, tādēļ nepieciešams sagatavot aptaujas anketas arī krievu valodā
- 4 – obligātās izglītības skolu pieejamības raksturošanai ir nepieciešams atsevišķi aplūkot pieejamību skolām ar krievu mācību valodu un skolām ar latviešu mācību valodu; šķīrotās atkritumu savākšanas punktu pieejamībai lietderīgāk būtu izmantot datus no atkritumu apsaimniekošanas firmām par pilsētas iedzīvotāju skaitu, kas nodrošināti ar šķīrotās atkritumu savākšanas pakalpojumiem
- 5 – degradēto teritoriju definīcija Rīgā ir jāpiemēro pasaulē pieņemtajai degradēto teritoriju definīcijai, neiekļaujot tajās zaļās teritorijas
- 6 – vienkāršākajā gadījumā atskaites punkts ir rādītāja iepriekšējās apkopošanas reizes dati, piemēram, salīdzinājumā ar iepriekšējo rādītāja datu apkopošanas reizi, apmierinātība ir uzlabojusies. Tomēr Rīgā Eiropas vienotie rādītāji tiek apkopoti pirmo reizi, tādēļ pagaidām šāds atskaites punkts nav iespējams. Vienlaikus jebkuram no Eiropas vienotajiem rādītājiem ir iespējams starptautisks salīdzinājums ar citu Eiropas pilsētu sniegumu. Rīgas gadījumā pašlaik konkrētas robežvērtības nav, jo attīstības plānā nav kvantitatīvi mērķi
- 7 – rādītāja aprakstā būtu lietderīgi iekļaut spriedumu par atjaunojamās un neatjaunojamās enerģijas proporciju Rīgā, jo tas balstās uz eksperta pieņēmumu
- 8 – rādītāja aprakstu ir iespējams variēt, tādēļ Rīgā būtu nepieciešama mērķauditorijas aptauja par efektīvāko rādītāja pasniegšanas veidu, kā arī sociālo zinātņu eksperta konsultācijas rādītāju pārskata noformēšanai
- 9 – rādītāja aprakstu ir iespējams variēt, tādēļ Rīgā būtu nepieciešama lēmumu pieņēmēju aptauja par efektīvāko rādītāja pasniegšanas veidu
- 10 – valodas nepārprotamības problēmas ir saistībā ar rādītāja nosaukuma latvisko variantu. Nepieciešams pārskatīt un precizēt tulkojumu
- 11 – rādītāja datus ir apkopojis eksperts, nepieciešams saglabāt arī eksperta atskaiti
- 12 – nepieciešams saglabāt kartogrāfiskā materiāla pielikumus ar objektu sarakstu
- 13 – ja iedzīvotāju aptaujas anketai pievieno jautājumu par respondenta dzīvesvietas rajonu, tad šī kritērija izpilde ir iespējama
- 14 – nav iespējama sīkāka informācija par pilsētas daļām, bet gan par sektoru ietekmi uz rādītāja datiem
- 15 – sīkāka informācija nav iespējama gaisa motoringa staciju ierobežotā daudzuma dēļ

**LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS
ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES
KRITĒRIJI**

Promocijas darba

3. pielikums.

**Eiropas vienoto rādītāju iespējas
atspoguļot Olborgas saistībās
izvirzītās līdzsvarotas attīstības
rekomendācijas pilsētām**

<i>Olborgas saistības \ Eiropas vienotie rādītāji</i>		1. rādītājs	2. rādītājs	3. rādītājs	4. rādītājs	5. rādītājs	6. rādītājs	7. rādītājs	8. rādītājs	9. rādītājs	10. rādītājs	EVR pielietošana
9.	Nodrošināt līdzsvarotības vadošo lomu pilsētas lēmumu pieņemšanā, un ka resursu piešķiršana tiek balstīta uz stingriem un plaši atzītiem līdzsvarotības kritērijiem	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
10.	Sadarboties ar Eiropas līdzsvarotas attīstības pilsētu kampaņu un tās sadarbības tīkliem, lai monitorētu un novērtētu progresu līdzsvarotas attīstības mērķu sasniegšanā											++
Kopējo resursu pieejamība un laba vides kvalitāte visiem <i>Aizsargāt, saglabāt un nodrošināt kopējo resursu un labu vides kvalitātes pieejamību visiem</i>												
11.*	Samazināt kopējo enerģijas patēriņu, un palielināt atjaunojamās enerģijas īpatsvaru patērētās enerģijas daudzumā.		*	+				+				
12.	Uzlabot ūdens kvalitāti, taupīt ūdeni un izmantot to efektīvāk							+				
13.	Saglabāt un palielināt bioloģisko daudzveidību, paplašināt dabas un zaļās teritorijas un rūpēties par tām	++			++	+				++		
14.	Uzlabot augsnes kvalitāti, saglabāt zemes ekoloģisko produktivitāti un atbalstīt līdzsvarotu lauksaimniecību un mežkopību									++	++	
15.*	Uzlabot gaisa kvalitāti	+	+	+		*		+				
Atbildīga patēriņa un dzīvesveida izvēle <i>Saprātīgas un efektīvas dabas resursu izmantošanas veicināšana un ilgtspējīgas ražošanas un patēriņa atbalstīšana</i>												
16.	Izvairīties no atkritumu radīšanas, samazināt atkritumu daudzumu, palielināt otrreizējo izmantošanu un pārstrādi		+		+			+			+	
17.	Atkritumu pārvaldē izmantot labākās pieredzes standartus		+		+			+				
18.	Izvairīties no nevajadzīga enerģijas patēriņa, un uzlabot energoefektivitāti pie lietotāja		+	+				+				
19.	Pielietot ilgtspējīgu iepirkšanos				++			+			++	
20.*	Aktīvi atbalstīt ilgtspējīgu ražošanu un patēriņu, sevišķi ekomarkētas, bioloģiskās lauksaimniecības, kā arī ētiskas un godīgas tirdzniecības preces.							++			*	
Teritorijas plānošana un izmantošana <i>Veicināt stratēģiskās plānošanas izmantošanu pilsētas plānošanā un dizainā, lai rosinātu vides, sociālos, ekonomiskos, veselības un kultūras jautājumus visas sabiedrības labā</i>												
21.*	Izmantot un reģenerēt degradētās teritorijas									*		
22.*	Izvairīties no pilsētas izplešanās, nodrošinot piemērotu iedzīvotāju blīvumu pilsētā un dodot priekšroku attīstībai urbanizētās, nevis zaļajās teritorijās		+		+					*		
23.*	Veidot jauktu zemes lietojumu, lai panāktu labu līdzsvaru nodrošinājumā ar darbavietām, mājokli un pakalpojumiem, dodot priekšroku dzīvojamai funkcijai pilsētas centrā	*		+	*		++			+		

	<i>Olborgas saistības \ Eiropas vienotie rādītāji</i>	1. rādītājs	2. rādītājs	3. rādītājs	4. rādītājs	5. rādītājs	6. rādītājs	7. rādītājs	8. rādītājs	9. rādītājs	10. rādītājs	EVR pielietošana
24.	Garantēt pilsētas kultūrvēsturiskā mantojuma piemērotu saglabāšanu, atjaunošanu un lietošanu/otrrreizēju lietošanu	+								+		
25.	Izmantot ilgtspējīgu dizainu un celtniecības metodes, un atbalstīt kvalitatīvu arhitektūru un celtniecības tehnoloģijas	++						+				
	Labākas pārvietošanās metodes un mazāka satiksme <i>Ņemot vērā saistību starp iedzīvotāju veselību, transportu un vidi, veicināt ilgtspējīga pārvietošanās veida izvēli</i>											
26.*	Samazināt nepieciešamību pēc personiskā motorizētā transporta un nodrošināt pievilcīgas alternatīvas, kuras pieejamas visiem	++	+	*	*	+	*		+			
27.*	Palielināt ar kājām, divriteni vai sabiedrisko transportu veikto braucienu īpatsvaru	++	+	*	+	+	*		+			
28.	Veicināt pāreju uz automašīnām ar zemu emisijas līmeni		+			+						
29.	Attīstīt integrētu un ilgtspējīgu pilsētas satiksmes plānu	+	+	++	+	+	+		+			
30.	Samazināt transporta ietekmi uz vidi un sabiedrības veselību	+	+	++	+	+	+		+			
	Rīcības veselības jomā <i>Iedzīvotāju veselības un labklājības aizsargāšana un uzlabošana</i>											
31.	Paaugstināt apziņas līmeni sabiedrībā un uzsākt rīcību attiecībā uz veselību ietekmējošiem faktoriem, kuri ir ārpus veselības aizsardzības sektora			+	+		+		++			
32.	Atbalstīt pilsētas veselības attīstības plānošanu, kas nodrošina pilsētu ar līdzekļiem, lai izveidotu un uzturētu stratēģisko sadarbību veselības nodrošināšanai			+	+				+			
33.	Samazināt nevienlīdzību veselības jomā un pievērsties nabadzības problēmai, kam nepieciešama regulāra atskaitīšanās par progresu atšķirību samazināšanā	+			+							
34.	Atbalstīt ietekmes uz veselību novērtējumu kā līdzekli visu sektoru darbības koncentrēšanai uz veselību un dzīves kvalitāti	+										
35.	Veicināt pilsētplānotājus veselības aizsardzības apsvērumus iekļaut plānošanas stratēģijās un iniciatīvās	+				+						
	Dinamiska un ilgtspējīga vietējā ekonomika <i>Dinamiskas vietējās ekonomikas radīšana un nodrošināšana, kas rada darbavietas, bet nenodara kaitējumu videi</i>											
36.	Izmantot līdzekļus, kas stimulē un atbalsta vietējo nodarbinātību un biznesa uzsākšanu	+		+								
37.	Sadarboties ar biznesu, lai veicinātu un īstenotu labu uzņēmējdarbības praksi							++			+	
38.	Izveidot un pielietot līdzsvarotības principus uzņēmējdarbības izvietojumam	++		+	+							

<i>Olborgas saistības \ Eiropas vienotie rādītāji</i>		1. rādītājs	2. rādītājs	3. rādītājs	4. rādītājs	5. rādītājs	6. rādītājs	7. rādītājs	8. rādītājs	9. rādītājs	10. rādītājs	EVR pielietošana
39.	Veicināt tirgus darbību vietējai un reģionālai ražošanai	+						+			+	
40.	Veicināt ilgtspējīgu vietējo tūrismu							+				
Sociālā līdztiesība un taisnīgums <i>Kopienų integrējošas un atbalstošas politikas īstenošana</i>												
41.	Izveidot un īstenot programmas nabadzības novēršanai un samazināšanai	+										
42.*	Nodrošināt līdztiesīgu pieeju sabiedriskajiem pakalpojumiem, izglītībai, nodarbinātības iespējām, informācijai, kvalifikācijas paaugstināšanai un kultūras pasākumiem	++			*		+					
43.	Sekmēt sociālās atstumtības mazināšanu un dzimumu līdztiesību	+										
44.	Uzlabot kopienas drošību	+										
45.	Nodrošināt labas kvalitātes un sociāli integrētus mājokļus un dzīves apstākļus	+			++				+			
No vietējā līmeņa uz globālo <i>Rīcība vietējā līmenī, lai panāktu pasaulē mieru, līdztiesību un līdzsvarotu attīstību</i>												
46.*	Izveidot un īstenot stratēģisku un integrētu pieeju globālo klimata izmaiņu seku mazināšanai, un panākt siltumnīcas efektu izraisīto gāzu emisiju pieļaujamo līmeni		*			+						
47.	Integrēt klimata aizsardzības politiku pašvaldības enerģijas, transporta, iepirkumu, atkritumu, lauksaimniecības un mežsaimniecības politikā		++	++							+	
48.	Paaugstināt apziņas līmeni par klimata izmaiņu cēloņiem un iespējamām sekām, un integrēt preventīvas rīcības pašvaldības klimata izmaiņu politikā		++									
49.	Samazināt pašvaldības ietekmi uz globālo vidi un atbalstīt vides taisnīguma principu		++	+				+			+	
50.	Stiprināt pilsētu starptautisko sadarbību un kopā ar vietējām valdībām, pašvaldībām un iesaistītajām institūcijām izveidot vietējos risinājumus globālajām problēmām		+									

* - šīs Olborgas saistības izpildi tieši raksturo attiecīgais Eiropas vienotais rādītājs

+ - Eiropas vienotais rādītājs daļēji raksturo Olborgas saistības izpildi

++ - Eiropas vienotais rādītājs labi raksturo Olborgas saistības izpildi.

**LATVIJAS PILSĒTU LĪDZSVAROTAS
ATTĪSTĪBAS RĀDĪTĀJU IZSTRĀDES
KRITĒRIJI**

Promocijas darba

4. pielikums.

**Belažio principi
un to atbilstība
līdzsvarotas attīstības rādītāju
izstrādes kritērijiem**

4. pielikums. **Beleāžio principi un to atbilstība līdzsvarotas attīstības rādītāju izstrādes kritērijiem.**

<u>Beleāžio principi</u>	<u>Beleāžio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
Līdzsvarotas attīstības progresā novērtējumā jāvadās pēc līdzsvarotas attīstības skaidras vīzijas un mērķiem, kuri definē šo vīziju			18. ¹ Komplektam jāatspoguļo pilsētas aktuālākās specifiskās iezīmes: gan sociālajā, gan ekonomikas, gan dabas vides sfērā.	28. Rādītāju komplekts regulāri jāpārskata attiecībā pret jauniem pilsētas attīstības mērķiem un līdzsvarotas attīstības aktualitātēm (pret 1.-27. kr.). 29. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jālieto lēmumu pieņemšanas nostādnes.
Līdzsvarotas attīstības (LA) progresā novērtējumā jāvērtē sistēma kopumā un arī tās daļas		16. Rādītājā jāiekļauj informācija par pilsētu kopumā un, ja iespējams, par tās daļām, rajoniem.		27. Rādītāju pārskata pastāvību jāgarantē, veicinot novērtēšanas kapacitāti vietējā līmenī

¹ Kritēriju numuri ir doti atbilstoši to kārtībai 6.3. apakšnodalā par kritēriju aprobāciju.

<u>Beležio principi</u>	<u>Beležio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresa novērtējumā jāņem vērā sociālās, ekoloģiskās un ekonomiskās apakšsistēmas labklājība, mijiedarbība un stāvoklis, kā arī izmaiņu virziens un ātrums gan stāvoklim, gan tā daļām			18. Komplektam jāatspoguļo pilsētas aktuālākās specifiskās iezīmes: gan sociālajā, gan ekonomikas, gan dabas vides sfērā.	
	<p><i>Šo principu efektīvāk iedzīvina lēmumu pieņemšanas nostādnes.</i></p> <p><i>Šim principam būtu lietderīgi izvēlēties specifisku rādītāju jautājuma efektīvai atspoguļošanai.</i></p>			
LA progresa novērtējumā jāietver cilvēka darbības pozitīvās un negatīvās sekas veidā, kas atspoguļo sociālo un ekoloģisko sistēmu izmaksas un ieguvumus gan monetārā, gan nemonetārā izteiksmē	<p><i>Šo principu efektīvāk iedzīvina lēmumu pieņemšanas nostādnes.</i></p> <p><i>Šim principam būtu lietderīgi izvēlēties specifisku rādītāju jautājuma efektīvai atspoguļošanai.</i></p>			
LA progresa novērtējumā jāietver līdztiesības un nevienlīdzības aspekti pašreizējā paaudzē un starp to un nākamajām paaudzēm attiecībā uz resursu izmantošanu, pārņēmīgu lietošanu un nabadzību, kā arī pieeju attiecīgiem pakalpojumiem	<p><i>Šo principu efektīvāk iedzīvina lēmumu pieņemšanas nostādnes.</i></p> <p><i>Šim principam būtu lietderīgi izvēlēties specifisku rādītāju jautājuma efektīvai atspoguļošanai.</i></p>			
LA progresa novērtējumā jāietver ekoloģiskie apstākļi, no kuriem atkarīga dzīvība	<p><i>Šo principu efektīvāk iedzīvina lēmumu pieņemšanas nostādnes.</i></p> <p><i>Šim principam būtu lietderīgi izvēlēties specifisku rādītāju jautājuma efektīvai atspoguļošanai.</i></p>			

<u>Beļazio principi</u>	<u>Beļazio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresa novērtējumā jāietver ekon. attīstība un citas aktivitātes ārpus tirgus, kas dod ieguldījumu civ./sociālajā labklājībā	<i>Šo principu efektīvāk iedzīvina lēmumu pieņemšanas nostādnes. Šim principam būtu lietderīgi izvēlēties specifisku rādītāju jautājuma efektīvai atspoguļošanai.</i>			
LA progresa novērtējumam jābūt pietiekoši ilgā laika skalā, lai ietvertu gan sociālo, gan ekosistēmu laika skalu un tātad atbilstu nākamo paaudžu vajadzībām, kā arī īslaicīgās lēmumu pieņemšanas laika skalai.		5. Rādītāja laika skalai jāatbilst ekosistēmu un nākamo paaudžu vajadzībām (pietiekoši gara skala), kā arī lēmumu pieņemšanas procesu termiņiem (pietiekoši īsa skala).		
LA progresa novērtējumam jābūt pietiekoši plašā telpiskā mērogā, lai bez lokālās ietekmes ietvertu arī tālāku ietekmi uz cilvēkiem un ekosistēmām.			21. Rādītāju komplekta saturam jābūt saistītam ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem	22. Rādītāju komplekta lietošanai jābūt saistītai ar citiem pilsētas lēmumu pieņēmēju lietotiem rādītājiem un instrumentiem.
	<i>Šim principam būtu lietderīgi izvēlēties specifisku rādītāju jautājuma efektīvai atspoguļošanai.</i>			
LA progresa novērtējumam jābalstās uz vēsturiskajiem un šodienas apstākļiem lai to anticipate nākotnes apstākļus – kur mēs vēlamies iet, kur mums būtu jāiet.		8. Rādītājā tendences vai procesus jāatspoguļo attiecībā pret konkrētu robežvērtību vai atskaites punktu, ja iespējams.	17. Komplektam jāatspoguļo pilsētas attīst. mērķu sasniegšanu. 18. Komplektam jāatspoguļo pils aktuālākās specifiskās iezīmes.	

<u>Beleāio principi</u>	<u>Beleāio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresu novērtējumam jābalstās uz skaidrām kategorijām vai organizatorisku ietvaru, kas saista vīziju un mērķus ar indikatoriem un novērtējuma kritērijiem		6. Rādītājam jāatspoguļo progress pret konkrētu pilsētas attīstības mērķi, ja iespējams.	17. Komplektam jāatspoguļo pilsētas attīstības mērķu sasniegšana.	28. Rādītāju komplekts regulāri jāpārskata attiecībā pret jauniem pilsētas attīstības mērķiem un līdzsvarotas attīstības aktualitātēm (pret 1.-27. krit.). 29. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jālieto lēmumu pieņemšanas nostādnes.
LA progresu novērtējumā jāietver ierobežots skaits pamatjautājumu			18. Komplektam jāatspoguļo pilsētas aktuālākās specifiskās iezīmes: gan sociālajā, gan ekonomikas, gan dabas vides sfērā. 19. Komplektā jāietver ierobežots skaits rādītāju. 20. Rādītāju komplektam jāatbilst mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām.	

<u>Beležo principi</u>	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas krit.	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresa novērtējumā jāietver ierobežots skaits rādītāju vai rādītāju kombināciju, lai būtu skaidri signāli par progresu			19. Komplektā jāietver ierobežots skaits rādītāju. 20. Rādītāju komplektam jāatbilst mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām.	
LA progresa novērtējumā jābūt standartizētām mērvienībām, kur iespējami savstarpēji salīdzinājumi		7. Rādītājā jāizmanto standartizētas mērvienības, ja iespējami savstarpēji salīdzinājumi.		
LA progresa novērtējumā rādītāji jāveido attiecībā pret izvirzīto mērķi, robežvērtību, atskaites punktu u. tml.		6. Rādītājam jāatspoguļo progress pret konkrētu pilsētas attīstības mērķi, ja iespējams. 8. Rādītājā tendences vai procesi jāatspoguļo attiecībā pret konkrētu robežvērtību vai atskaites punktu, ja iespējams.	17. Komplektam jāatspoguļo pilsētas attīstības mērķu sasniegšana.	28. Rādītāju komplekts regulāri jāpārskata attiecībā pret jauniem pilsētas attīstības mērķiem un līdzsvarotas attīstības aktualitātēm (pret 1.-27. kritēriju).
LA progresa novērtējumā jālieto visiem pieejamas metodes un dati		14. Jāizvēlas datu ieguves metodika, kuru iespējams atkārtot.		
LA progresa novērtējumā jābūt skaidriem visiem pieņēmumiem, spriedumiem un ne-noteiktībām par datiem un to interpretāciju		9. Spriedumiem, pieņēmumiem, datiem un to interpretācijai jābūt skaidriem.		

<u>Beleāzio principi</u>	<u>Beleāzio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresu novērtējumam jāatbilst mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām	4. Rādītāju veidošanas procesā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji un speciālisti.	10. Rādītājam jāatbilst izvēlētajām mērķauditorijas vajadzībām.	20. Rādītāju komplektam jāatbilst mērķauditorijas un lietotāju vajadzībām.	
LA progresu novērtējumam jābūt saistītam ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem.	2. Rādītāju mērķauditorijā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji.	4. Rādītāju veidošanas procesā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji un speciālisti.	21. Rādītāju komplekta saturam jābūt saistītam ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem.	22. Rādītāju komplekta lietošanai jābūt saistītai ar citiem pilsētas lēmumu pieņēmēju lietotiem rādītājiem un instrumentiem.
LA progresu novērtējumam jābūt ar vienkāršu struktūru un skaidru, saprotamu valodu		12. Rādītāja struktūrai jābūt vienkāršai. 13. Rādītāja valodai jābūt skaidrai un nepārprotamai.		
LA progresu novērtēšanā jāiesaista dažādas nevalstiskās, tehniskās, sociālās un profesionālās grupas, tajā skaitā jaunatne, sievietes, vietējie iedzīvotāji, lai atspoguļotos dažādās un mainīgās vērtības	3. Rādītāju izvēles process jāorganizē, iekļaujot dažādas sociālās un profesionālās grupas, lai rādītājos atspoguļotos dažādas vērtības.			

<u>Beležio principi</u>	<u>Beležio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresu novērtēšanā jānodrošina lēmumu pieņēmēju līdzdalība, lai nodrošinātu sasaisti ar pieņemto politiku un tai sekojošo rīcību	2. Rādītāju mērķauditorijā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji. 4. Rādītāju veidošanas procesā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji un speciālisti.	11. Rādītājam jāatbilst lēmumu pieņēmēju vajadzībām.	21. Rādītāju komplektam jābūt saistītam ar pilsētas lēmumu pieņēmēju citiem lietotiem rādītājiem un instrumentiem.	23. Paredzētajam rādītāju publicēšanas un izplatīšanas veidam jāveicina lēmumu pieņēmēju iesaistīšanos rādītāju komplekta lietošanā. 29. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jālieto lēmumu pieņemšanas nostādnes.
LA progresu novērtējumam jāattīsta potenciāls veikt atkārtotus mērījumus, lai noteiktu tendences		14. Jāizvēlas datu ieguves metodika, kuru iespējams atkārtot.		24. Jānodrošina iespējas un mehānisms regulārai rādītāju pārskata atkārtošana.
LA progresu novērtējumam jābūt iteratīvam un jūtīgam pret izmaiņām un nenoteiktībām, kā arī spējīgam šīs izmaiņas uzraudzīt, jo sistēmas ir sarežģītas un bieži mainās		5. Rādītāja laika skalai jāatbilst ekosistēmu un cilvēku nākamo paaudžu vajadzībām, kā arī lēmumu pieņemšanas procesu termiņiem. 15. Rādītāja mērvienību skalai jāatbilst iespējamo izmaiņu amplitūdai.		

<u>Beleāžio principi</u>	<u>Beleāžio principam atbilstošais kritērijs</u>			
	Rādītāju veidošanas procesa organizēšanas kritēriji	Katra potenciālā rādītāja pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta pārbaudes kritēriji	Rādītāju komplekta lietošanas kritēriji
LA progresā novērtējuma mērķi, ietvari un indikatori jāpiemēro jaunākajām atziņām		6. Rādītājam jāatspoguļo progress pret konkrētu pilsētas attīstības mērķi, ja iespējams.		28. Rādītāju komplekts regulāri jāpārskata attiecībā pret jauniem pilsētas attīstības mērķiem un līdzsvarotas attīstības aktualitātēm (pret 1.-27.kritēriju). 29. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jālieto lēmumu pieņemšanas nostādnes.
LA progresā novērtējumam jāveicina kolektīvās mācīšanās process un saikne ar lēmumu pieņemšanas procesu	1. Jāizvēlas efektīvākā mērķauditorija rādītājiem. 2. Rādītāju mērķauditorijā jāiekļauj lēmumu pieņēmēji.			25. Rādītāju komplekta lietošanu jāorganizē ar atgriezenisko saiti uz lēmumu pieņemšanu un tai jāveicina kolektīvā mācīšanās. 29. Attīstības plānošanā papildus līdzsvarotas attīstības rādītājiem jālieto lēmumu pieņemšanas nostādnes.

<p>LA progresu novērtējuma pastāvību jānodrošina ar skaidras atbildības sadales un nepārtraukta lēmumu pieņemšanas atbalstīšanas procesa palīdzību</p>				<p>23. Paredzētajam rādītāju publicēšanas un izplatīšanas veidam jāveicina lēmumu pieņēmēju iesaistīšanās rādītāju komplekta lietošanā.</p> <p>24. Jānodrošina iespējas un mehānisms regulārai rādītāju pārskata atkārtošanai.</p> <p>26. Rādītāju pārskata pastāvību jāgarantē ar atbildīgās institūcijas eksistenci, kam turpmāk ir pienākums vākt, apstrādāt un publicēt datus un kam šinī jautājumā nebūs interešu konflikta.</p>
<p>LA progresu novērtējuma pastāvību jāgarantē, nodrošinot institucionālos resursus datu vākšanai, apkopošanai un dokumentēšanai</p>				<p>24. Jānodrošina iespējas un mehānisms regulārai rādītāju pārskata atkārtošanai.</p> <p>26. Rādītāju pārskata pastāvību jāgarantē ar atbildīgās institūcijas eksistenci, kam turpmāk ir pienākums vākt, apstrādāt un publicēt datus un kam šinī jautājumā nebūs interešu konflikta.</p>
<p>LA progresu novērtējuma pastāvību jāgarantē, veicinot novērtēšanas kapacitāti vietējā līmenī.</p>				<p>24. Jānodrošina iespējas un mehānisms regulārai rādītāju pārskata atkārtošanai.</p> <p>27. Rādītāju pārskata pastāvību jāgarantē, veicinot novērtēšanas kapacitāti vietējā līmenī.</p>